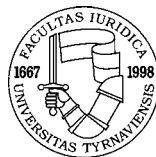


TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PRÁVNICKÁ FAKULTA





Publikácia je šírená pod licenciou Creative Commons 4.0, Attribution-NonCommercial-NoDerivates. Dielo je možné opakovane používať za predpokladu uvedenia mena autora a len na nekomerčné účely, pričom nie je možné z diela ani z jeho jednotlivých častí vyhotoviť odvodené dielo formou spracovania alebo iných zmien.

CONSILIO ET INDUSTRIA

Pocta

prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc.



Trnavská univerzita v Trnave
Právnická fakulta
TRNAVA 2020

Autori

© Michal Aláč, Helena Barancová, Miloš Deset, Lucia Hrdličková, Adrián Jalč, Veronika Kleňová, Lenka Klimentová, Soňa Košičiarová, Míriam Laclavíková, Ingrid Lanczová, Ľubica Masárová, Michaela Moravčíková, Tomáš Strémy, Eva Szabová, Ivan Šimovček, Peter Varga, Vojtech Vladár, Miroslava Vráblová, Karin Vrtíková, Peter Vyšný, 2019.

Recenzenti

© doc. JUDr. Marianna Novotná, PhD., doc. JUDr. Marek Švec, PhD., 2020

Editorky

© prof. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská PhD., Mgr. Veronika Trojčáková, PhD., 2020

Za odbornú, obsahovú a jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-568-0323-3
ISBN 978-80-568-0322-6 (on-line)

PÁN PROFESOR

Prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc. je náš známy psychológ a kriminológ, vedúci Katedry propedeutiky právnických predmetov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave a fakultný koordinátor pre študentov so špecifickými potrebami. Profesor Gustáv Dianiška je však predovšetkým výnimočne príjemným človekom.

Stal sa milou kapitolou môjho pôsobenia na Trnavskej univerzite, či už ako učiteľa, dekana alebo rektora. Mám k nemu vysokú úctu, ktorú spôsobuje príťažlivá sila jeho osobnosti: jeho úcta k pravde, zdieľanie sa ako opak izolovanosti, či uzatvárania sa do seba a jeho altruizmus.

Predstavujem si, že prirodzenou podstatou učiteľa a vedca musí byť v dostatočnej miere aj záujem o iných ľudí, teda postoj ad alter. Tak ako staviteľ má pred sebou zhromaždený stavebný materiál, ktorému dá neskôr užitočnú podobu a účel, aj vedec a učiteľ buduje vážne kompaktné dielo poznania a budovania osobnosti človeka.

Vzdávam týmito riadkami poctu vzácnemu človeku. Odborník a vedec so vzdelaním, rozhladom a empatiou psychológa v právnickom prostredí, s citom pre človeka a skromnosťou toho, ktorý spoznal a uznal, že svet je stvorený nie pre dokonalého človeka a je tiež prekrížený súvislosťami, majúcimi zmysel a skladajúcimi sa do prekvapujúcich významov bolesti a radostí. Možno zabudnúť na mnohé slová, ktoré niekto hovorí, na udalosti, ľudí; myšlienky tiež nemožno celkom konzervovať... Nezabúda sa však na pocit, ktorý pri niekom máme.

Takto si napríklad dobre pamätám tie chvíle, v ktorých sme diskutovali o mojom poslaní, živote, problémoch, ale aj jeho prežívaniach a udalostiach dôležitých pre jeho život. Profesor mi v týchto neistých chvíľach bol, a samozrejme nielen vtedy, psychickou a ľudskou oporou, pevným bodom. Jeho myšlienky boli a sú vždy milé a pozitívne, obrátené k dobru. Hľadá správne motívy do ďalších krokov na univerzite; je potrebný pre nás i študentov; je láskavým človekom, ktorého máme radi. Je garantom povzbudenie a sily ísť ďalej a vidieť veci z lepšej stránky. Môže byť ešte niečo viac, pre čo si zaslúži úctu i naše želanie dobra?

Profesor Dianiška je dlhodobo fakultným koordinátorom pre uchádzačov a študentov so špecifickými potrebami, ale bol ním už v skutočnosti dávno pred tým, než sa táto funkcia stala oficiálnou pozíciou podľa zákona a univerzitného štatútu. Je teda, povedal by som, prirodzeným zástancam slabších a s ľuďmi s postihnutím pracoval neustále pri svojej činnosti pedagóga. Nie je, v tejto súvislosti, zastávať sa slabších poznávacie znamenie Právnickej fakulty našej univerzity?

Učitelia a vedci by sa mali stále približovať a nie vzdalovať od zmyslu svojho poslania. To dnes určite nie je ľahké. Práve preto je dielo pána profesora aj pre nás dôležitým povzbudením k prekonaniu skutočne aktuálneho dnešného problému – neslabnúť v odhodlaní plniť naše skutočné poslanie. Pánovi profesorovi Gustávovi Dianiškovi želám veľa tvorivých a ľudských síl v plnení jeho poslania a presvedčenia!

Trnava 9. augusta 2019

Dr. h. c. prof. doc. JUDr. Marek Šmid, PhD.
rektor Trnavskej univerzity v Trnave

GRATULÁCIA JUBILANTOVI PROF. DIANIŠKOVI

Prof. PhDr. Gustáva Dianišku, CSc., poznám od roku 2002, odkedy som nastúpila na doktorandské štúdium na Právnickú fakultu Trnavskej univerzity. Poznám ho ako pedagóga, vedúceho katedry, ako predsedu Akademického senátu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity, ako prodekana našej fakulty, ale aj ako koordinátora fakulty pre oblasť špecifických potrieb pre študentov. Vo svojej kariére zasiahol mnoho spoločenských oblastí. Ja som mala možnosť spoznať iba tie v Trnave – na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity.

Azda najpriliehavejšie ho možno označiť tak, ako mu jeho kolegovia pred piatimi rokmi pripravili poctu – **Psychológ medzi právnikmi**. Jeho postavenie medzi nami bolo a je vždy špecifické. Vzhľadom na svoj profesionálny záber, ale aj mimoriadnu ľudskosť, totiž má úplne špeciálne schopnosti komunikovať. Prof. Dianiška poslucháča počúva, načúva obsahu prejavu, ale vie „nasnímať“ všetky ďalšie aspekty prejavu. Vidí do vnútra i navonok, a tak aj reaguje. Preto je jeho medziludský kontakt taký výnimočný. Je pozorný, vnímavý, rozvážny a predovšetkým ľudsky ústretový.

S týmito schopnosťami sa aj vie prihovoriť každému publiku. Jeho majstrovstvo „kantora“ (ako zvykne učiteľa nazývať on sám) som mala možnosť oceniť na mnohých oficiálnych slávnostiach na akademickej pôde. Najviac sa mi vryli do pamäti plné auly študentov – prvkov pri imatrikuláciách. Keď začal prof. Dianiška svoj príhovor k nim a k nám všetkým, okamžite som pocítila, ako bolo celé auditórium hneď „jeho“. Vďaka spontánnosti i hĺbke jeho prejavu bola atmosféra vždy ľudsky „hrejivá“. Takúto atmosféru priniesol aj na odborné a vedecké fóra. Mala som možnosť byť na mnohých konferenciách, obhajobách dizertačných prác, habilitáciách, vedeckých radách, kolégiách a iných podujatiach, kde vnášal svoj odborný, vedecký i ľudský vklad.

Milý oslávenec, vážený pán profesor, želám Vám veľa zdravia a síl a aj chuti odovzdávať svoje bohatstvo ďalej.

S úctou

Trnava 2. januára 2020

doc. JUDr. Mgr. Martina Gajdošová, PhD.

OBSAH

Helena Barancová DÔSTOJNOSŤ PRÁCE – OCHRANA SLABŠEJ STRANY A ŠTVRTÁ PRIEMYSELNÁ REVOLÚCIA	11
Soňa Košičiarová ZÁKON SNR Č. 372/1990 ZB. O PRIESTUPKoch A OCHRANA MLADISTVÉHO PÁCHATEĽA	23
Tomáš Strémy TRESTNÁ POLITIKA VO ŠVÉDSKU	40
Ivan Šimovček NIEKTORÉ DÔKAZNÉ SÚVISLOSTI OBETÍ NÁSILNÝCH TRESTNÝCH ČINOV	48
Miloš Deset CHARAKTERISTIKA EURÓPSKEJ PROKURATÚRY V KOMPARÁCII S PROKURATÚROU SLOVENSKEJ REPUBLIKY	57
Adrián Jalč NIELEN PRÁVNÝ POHĽAD NA PREZUMPCIU NEVINY V TRESTNOM KONANÍ	68
Miriám Laclavíková PSYCHOLOGICKY ZDRAVÉ PRACOVISKO – VÝZVA MODERNEJ DIGITÁLNEJ DOBY ALEBO LEN JEJ PIUM DESIDERIUM?	82
Eva Szabová TRESTNÝ ČIN TÝRANIA BLÍZKEJ OSOBY A ZVERENEJ OSOBY – HMOTNOPRÁVNE A PROCESNÉ ASPEKTY	91

Peter Varga SÚŤAŽNOPRÁVNE ASPEKTY NEZMLUVNEJ ZODPOVEDNOSTI EURÓPSKEJ ÚNIE ZA VYDANIE ROZHODNUTÍ KOMISIE	103
Vojtech Vladár VÝZNAM PRVÉHO NICEJSKÉHO KONCILU PRE FORMOVANIE UNIVERZÁLNEHO KÁNONICKÉHO PRÁVA	113
Miroslava Vráblová MÔŽU KRIMINOLÓGOVIA ZMENIŤ SVET?	125
Peter Vyšný BOLA PREDHISPÁNSKA NAHUASKÁ SPOLOČNOSŤ KULTÚROU HANBY ALEBO KULTÚROU VINY?	136
Michal Aláč KONTROLA ČINNOSTI SLOVENSKEJ INFORMAČNEJ SLUŽBY ...	151
Veronika Kleňová FIDEIKOMIS NA ŤARCHU PORUČITEĽOVHO DLŽNÍKA (SCAEV. D. 32,37,3)	162
Lenka Klimentová TRHOVÝ MECHANIZMUS A TRHOVÁ EKONOMIKA	179
Ingrid Lanczová OBMEDZENIE SLOBODY POHYBU V ČASE EXISTENCIE VOJNOVÉHO SLOVENSKEHO ŠTÁTU	187
Ľubica Masárová KORELÁCIA DAŇOVÉHO PRÁVA A SÚKROMNÉHO PRÁVA	200
Michaela Moravčíková ZLOČIN A TREST V STAROM ZÁKONE. BIBLICKÉ ZÁKLADY TRESTNÉHO PRÁVA	208

Lucia Hrdličková
VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY OZNÁMENIA ÚDAJOV
O TELEKOMUNIKAČNEJ PREVÁDZKE V TRESTNOM KONANÍ 219

Karin Vrtíková
PRAKTICKÉ ASPEKTY ORGANIZOVANÉHO ZLOČINU
V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A TALIANSKU 231

VÝBER VEDECKEJ ČINNOSTI A PUBLIKOVANÝCH PRÁC
PROF. PHDR. GUSTÁVA DIANIŠKU, CSC. 246

DÔSTOJNOSŤ PRÁCE – OCHRANA SLABŠEJ STRANY A ŠTVRTÁ PRIEMYSELNÁ REVOLÚCIA

Helena Barancová*

Vážený pán profesor, milý jubilant,

Tvoja pedagogická činnosť aj vedecká tvorba je výsledkom intelektuálnej poctivosti a veľkého pracovného nasadenia. Si výrazne určil smerovanie mnohých študentov a pedagógov, ktorých si vždy učil k pokore a k svedomitosti pri plnení pracovných povinností.

Popri svojej vynikajúcej pedagogickej a vedeckej práci si bol uznávaný pre svoj vysoký morálny kredit. V roku 1998 si sa odhodlal so svojimi priateľmi tiež pedagógmi a vedcami venovať všetky svoje sily a schopnosti Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave, najprv ako predseda senátu fakulty, neskôr v rokoch 2006 – 2010 ako prodekan Právnickej fakulty TU v Trnave a vedúci katedry propedeutiky právnických predmetov.

Tvoja osobnosť zanechala významnú stopu v rozvoji Právnickej fakulty Trnavskej univerzity.

Milý náš profesor,

ako Tvoja kolegyňa a bývalá dekanka Ti chcem čo najsrdečnejšie poďakovať za Tvoju doterajšiu pedagogickú, vedeckú aj riadiacu prácu, ktorú si vždy vykonával príkladne, s láskou a zameraním.

Želám Ti do ďalších rokov Tvojho života zdravie a ešte veľa tvorivých podnetov k práci.

Pán Boh Ti žehnaj.

* prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc., Katedra pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

1. Všeobecná charakteristika nových druhov a spôsobov práce v nastupujúcej digitálnej dobe

Digitalizácia pracovných procesov je spojená s mnohými protirečivými pohybmi, ktoré zamestnancom spôsobujú vo svojich dôsledkoch nielen pozitívne ale aj negatívne sociálnoprávne dôsledky. Na jednej strane nové druhy a spôsoby prác zamestnancom uľahčujú prácu a na druhej strane prinášajú pre nich nové sociálnoprávne riziká. Stále väčší počet zamestnancov v priebehu pracovného času pracuje s informačnými technológiami, čo vyvoláva riziká nedodržiavania maximálnych limitov pracovného času a času odpočinku, ale aj porušovanie práva na súkromný život, osobitne práva na ochranu osobných údajov. Práca vykonávaná modernými technológiami sa vo významnej miere individualizuje a stále viac druhov prác je možné uskutočňovať aj ako teleprácu, crowdworking, smartworking alebo aj inými formami prostredníctvom online pôsobiacich digitálnych platforiem.

Nové druhy a spôsoby práce pôsobia aj na doterajšie klasické modely zastupovania zamestnancov prostredníctvom odborových organizácií a zamestnanec-kých rád. Individualizácia práce vedie k podstatne nižšej spolupatričnosti a solidarity zamestnanca s ostatnými zamestnancami. U individuálneho zamestnanca znižuje potrebu vstupovať do koalícií.

Individualizácia práce uskutočňovanej najmä cez rôzne digitálne platformy či klasickú teleprácu vo svojich právnych dôsledkoch zásadným spôsobom zasahuje aj do terajšieho právneho vymedzenia pojmu zamestnanec, či chápania pojmu pracovný pomer. Pri nových druhoch a spôsoboch práce sa zamestnanec nezačleňuje do kolektívu ostatných zamestnancov podniku. Vplyvom digitalizácie pracovných procesov napr. formou crowdworkingu fyzická osoba uskutočňuje svoju prácu z akéhokolvek miesta iného štátu alebo aj z iného svetadiela. Aj pojem zamestnávateľ prešiel v predchádzajúcich rokoch zásadnou transformáciou spojenou s rozsiahlou decentralizáciou výrobných štruktúr a s centralizáciou mocienských centier zisku hlavne na úrovni nadnárodných hospodárskych subjektov. Najmä formou outsourcingu sa výrobné cykly s cieľom vyššej efektívnosti do takej miery „rozdrobili“, že zamestnanec ako účastník pracovného pomeru sa v zložitých procesoch reštrukturalizácie stráca ako subjekt a nositeľ subjektívnych práv.

Zostáva faktom, že digitálna doba na prahu štvrtej priemyselnej revolúcie prináša so sebou aj nové formy ekonomiky, najmä platformovej ekonomiky a tým aj rozšírenie doterajších foriem flexibilnej práce, z ktorých nie všetky doteraz podliehajú primeranej sociálnoprávnej ochrane.

Stále sa rozširujúce nové formy zamestnania vytvárajú na trhu práce nové pracovné príležitosti a výrazne zvyšujú flexibilitu pracovnoprávných vzťahov. Fyzická osoba môže fungovať súčasne vo viacerých pracovnoprávných vzťahoch, najčastejšie v podobe viacerých čiastočných pracovných úväzkov alebo v podobe príležitostných prác. Na druhej strane tieto formy najmä platformovej ekonomiky vytvárajú relatívne vysoký stupeň sociálnoprávnej neistoty práce nezabezpečujú tým, ktorí ju vykonávajú ani elementárne podmienky pre život.

2. Vplyv nových druhov prác na niektoré inštitúty pracovného práva

Ďalší rozvoj nových právnych modelov výkonu práce vytvára náročné právne prostredie najmä pri právnej identifikácii právneho statusu fyzickej osoby, či táto spĺňa právne charakteristiky zamestnanca alebo právne charakteristiky samostatne zárobkovo činnnej osoby. Súčasne kladie kvalitatívne nové požiadavky na právny poriadok členských štátov, aby na jednej strane podporovali ďalší rozvoj digitalizácie výrobných procesov a na druhej strane zabezpečili dostatočnú sociálnoprávnú ochranu nielen zamestnancom v štandardných pracovných pomeroch, ale aj v atypických zamestnaniach a súčasne zabezpečili primeranú sociálnoprávnú ochranu aj pre osoby samostatne zárobkovo činné.

Tým, že práca uskutočňovaná prostredníctvom digitálnych platforiem sa stále viac individualizuje, fyzická osoba ju nevykonáva klasickým začlenením do kolektívu ostatných zamestnancov. Fyzická osoba je často pri výkone práce zodpovedná sama za seba, aj keď nie je podnikateľom, lebo nespĺňa prevažnú väčšinu znakov podnikania.

Je otázne, či stále postupujúcou digitalizáciou pracovného života nám „nemizne pred očami“ „klasický či štandardný“ zamestnanec s určitou po celé desaťročia budovanou sociálnoprávnou ochranou nielen podľa dohovorov Medzinárodnej organizácie práce, ale aj prameňov Rady Európy a prameňov práva EÚ.

2.1 Druh vykonávanej práce

Práca uskutočňovaná prostredníctvom digitálnych platforiem determinuje vo väčšine prípadov veľmi úzko vymedzený druh práce, aj keď v aplikačnej praxi sú možné aj opačné právne situácie, ak sa takáto práca vykonáva v pracovnoprávnom vzťahu.

V aplikačnej praxi sa ukazujú aj opačné tendencie s relatívne širokým a všeobecným dohodnutím druhu práce, čo vytvára pri stále postupujúcej digitalizácii pracovných procesov obrovský priestor na rozšírenie „pokynového“ práva zamestnávateľa.

2.2 Maximálna dĺžka týždenného a denného pracovného času a bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci

Najzávažnejším sociálnoprávnym dôsledkom digitalizácie pracovných procesov je stieranie rozdielov medzi pracovným časom a časom odpočinku, ktorý by mal slúžiť na zotavenie zamestnanca. Využívaním digitálnych pracovných prostriedkov je zamestnanec dosiahnuteľný kedykoľvek a kdekoľvek. Ak zamestnanec pracuje nielen počas pracovného času, ale aj počas doby odpočinku, ohrozuje tým svoje fyzické a psychické zdravie. Početnosť poškodenia zdravia zamestnanca vyvolaného vznikom psychických ochorení každý rok sa zvyšuje. Tieto nepriaznivé dôsledky pre zdravie zamestnancov vyplývajú aj z vysokej individualizácie práce.

Tým, že zamestnanec pracuje od svojho počítača, flexibilita ním vykonávanej práce mu umožňuje vykonávať prácu aj mimo zákonom určeného pracovného času. Môže pracovať v noci, v dňoch pracovného pokoja, vykonávať prácu nadčas.

Ak by výkon práce v čase denného či týždenného odpočinku závisel výlučne len od zamestnanca alebo zamestnávateľa, aj podľa súčasného právneho stavu by išlo o nesúlad s existujúcou pracovnoprávnou úpravou. Záujmom zamestnanca by napr. bolo pracovať v noci, aby dostal mzdové zvýhodnenie za prácu v noci. Pre zamestnávateľa by sa výkon takejto práce zjavne predražil. Nemožno vylúčiť, že dynamicky rozvíjajúca sa prax ekonomiky digitálnych platforiem si vynúti zmenu legislatívy aj na úrovni Európskej únie, konkrétne zmenu smernice 2003/88/ES o určitých aspektoch pracovného času. Najnovšia judikatúra Súdneho dvora poukazuje však na nevyhnutnosť evidencie pracovného času pri všetkých formách zamestnania.¹

V zahraničných pracovnoprávných úpravách sú známe prípady zakotvenia práva zamestnanca na „odpojenie sa od internetu“.

Zaiste bude v záujme zamestnávateľa, aby nepredražoval výkon práce, aby ne-

¹ C-55/2019 z 14. mája 2019.

musel zamestnancovi poskytovať napríklad príplatky za prácu nadčas, či za prácu v noci alebo za prácu v dňoch pracovného pokoja. Aj keď dobrovoľnému výkonu práce z hľadiska už existujúcej praxe ťažko môže zamestnávateľ zabrániť, v zmysle najnovšej judikatúry Súdneho dvora EÚ je zamestnávateľ povinný evidovať dĺžku pracovného času aj pri atypických zamestnaniach. Pri prekročení zákonného limitu pracovného času by mohol zamestnávateľ výkon práce prostredníctvom internetu napr. v noci alebo v dňoch pracovného pokoja aj zakázať, čo by viac korešpondovalo aj ochrannej funkcii pracovného práva, ktoré pôsobí v záujme zdravia zamestnanca aj proti jeho vôli.

2.3 Digitalizácia a súkromný život zamestnanca

Pod intenzívnym vplyvom digitalizácie pracovných procesov sa riziká narušenia súkromného života zamestnancov veľmi výrazne zvýšili. Na druhej strane sa súčasne zvýšili nové riziká aj na strane zamestnávateľa. Hlavne zamestnanci, ktorí pracujú so svojimi vlastnými pracovnými prostriedkami, laptopmi, smartfónmi a tieto používajú nielen na súkromné potreby, ale aj na výkon svojej profesijnej práce, môžu predstavovať pre zamestnávateľa nielen riziká v oblasti ochrany podnikateľského tajomstva a znížený stupeň bezpečnosti, ale aj vyššie náklady zamestnávateľa za používanie vlastných pracovných prostriedkov na výkon závislej práce.

Tým, že sa stále vyšší okruh prác digitalituje, nad právnymi rizikami zamestnávateľa výrazným spôsobom prevažujú riziká na strane zamestnanca, ktoré spočívajú v stále jednoduchšej možnosti zamestnávateľa neoprávnene zasahovať do súkromnej sféry zamestnanca, osobitne do práva na ochranu osobných údajov. Prostredníctvom nových technológií v pracovnom procese zamestnávateľ často narúša osobné súkromie zamestnanca. Najradšej by monitoroval každý jeho krok a nezriedka pomocou informačných technológií uskutočňuje monitorovanie zamestnancov aj v čase pracovného voľna. Nová európska právna úprava ochrany osobných údajov (GDPR) o ochrane osobných údajov tvorí v situáciách stále sa zvyšujúcej digitalizácie pracovných procesov veľmi dôležitý právny nástroj preventívne pôsobiaci proti porušovaniu osobných údajov zamestnanca zo strany zamestnávateľa aj v oblasti pracovnoprávných vzťahov.

Niektoré z negatívnych aspektov vplyvu nových technológií na pracovnoprávne vzťahy nabádajú zamestnávateľov k vytváraniu stále dokonalejších a „chytrejších“ modelov kontroly zamestnanca.

3. Nové technológie – ochrana slabšej strany a dôstojnosť práce

Je všeobecne známou skutočnosťou, že v súčasnom období sa v priestore Európskej únie stále znižuje počet štandardných pracovných pomerov na ustanovený týždenný pracovný čas (plný pracovný úväzok) s relatívne vysokou mierou sociálnoprávnej ochrany a naopak rastie počet rôznych neštandardných foriem práce bez akejkoľvek sociálnoprávnej ochrany alebo s veľmi nízkou sociálnoprávnou ochranou. Podľa údajov orgánov EÚ počet pracovných pomerov na plný pracovný úväzok a na neurčitý čas sa v ostatných rokoch znížil až cca o 40%.

Fakt, že donedávna používaná pracovná zmluva na neurčitý čas sa aj zo strany orgánov Európskej únie stále považuje za typický pracovný vzťah, je fakticky už minulosťou. Práca vykonávaná prostredníctvom digitálnych platforiem je pre zamestnancov neistá, väčšinou menej platená a pri ktorej negociácia účastníkov o výške mzdy nekončí dohodou účastníkov, ale ju často diktuje digitálna platforma. Negociačný priestor pre dojednávanie mzdy sa v praxi nedodržiava. Kontrola dodržiavania pracovnoprávných predpisov v oblasti odmeňovania vo vzťahu k digitálnym platformám sa v praxi v potrebnej miere neuskutočňuje ani zo strany inšpekcie práce, ale ani zo strany zástupcov zamestnancov.

Ochrana slabšej strany v pracovnom práve je stále mimoriadne dôležitá, aj v čase nastupujúcej digitálnej doby, keď vznikajú celkom nové druhy a spôsoby prác, ktoré v dostatočnej miere nezabezpečujú dôstojnosť výkonu práce zamestnanca. Výkon takýchto prác dostáva zamestnanca do stálej väčšej neistoty udržania pracovného miesta a tým aj do neistoty pracovného príjmu pre zabezpečenie jeho elementárnych životných podmienok. Nové atypické formy zamestnania vyvolávajú rôzne otázky, či aj naďalej platí zásada ochrany slabšej strany pre oblasť pracovného práva, ktorého dominantnou funkciou je ochranná funkcia. Ochranná funkcia pracovného práva by mala aj do budúcnosti zostať najdôležitejšou funkciou pracovného práva aj pre 21. storočie. Ochrana slabšej strany ako vyrovnávacie opatrenie vo vzťahu ku faktickej nerovnosti sa začala v súkromnom práve prejavovať nielen na začiatku 19. storočia, ale aj v druhej polovici 19. storočia, keď štát začal v masívnejšej miere vstupovať do zmluvnej autonómie účastníkov pracovných vzťahov a obmedzovať ju v prospech zamestnanca.

Pracovné právo má s problematikou ochrany slabšej strany genetický vzťah, pretože už časy zrodu pracovného práva sú bezprostredne poznamenané nevyhnutnosťou ochrany slabšej strany, zamestnanca. Aj pod vplyvom pápežskej encykliky *Rerum novarum* sa pracovné právo začalo rozvíjať ako ochrannárske právo zamestnancov. Je bez všetkých pochybností, že v popredí tzv. „starej so-

ciálnej otázky“ 19. storočia je zamestnanec, pretože „stará sociálna otázka“ celkom zjavným spôsobom uprednostňuje prácu pred kapitálom. Pritom pracovné zmluvy a pracovné vzťahy sú jadrom sociálnej otázky. Verejnoprávne zásahy do oblasti pracovnoprávných vzťahov vytvárajú relatívne pevnú hranicu medzi verejnoprávnymi predpismi na jednej strane a ustanoveniami zmluvného práva na druhej strane.

4. Riziká a východiská

Členské štáty EÚ by sa mali s novými problémami digitálnej doby vysporiadať spôsobom, ktorý by bol súladný nielen s požiadavkami technického pokroku a voľnej hospodárskej súťaže, ale aj podmienkami dôstojnej práce na začiatku tretieho tisícročia.

Úsilie hospodárskych subjektov, osobitne nadnárodných korporácií stále viac flexibilizovať závislú aj nezávislú prácu a súčasne nebyť viazaní žiadnou zodpovednosťou, stále pokračuje. Súčasná pracovnoprávna regulácia za týmto úsilím veľmi zaostáva. V blízkej budúcnosti bude zaostávanie právnej regulácie ešte výraznejšie za realitou digitálneho pracovného života.

Odborná verejnosť, ale už aj nové dokumenty Európskej únie sa zmieňujú o nových situáciách tzv. „totálnej“ flexibility, ktorá negarantuje tým, ktorí vykonávajú prácu rôzne druhy príležitostných prác najmä prostredníctvom digitálnych platforiem ani elementárne podmienky na prežitie zamestnancov a ich rodín.

Otázkou je, či snahy podnikateľských subjektov najmä na úrovni nadnárodných korporácií o stále nižšiu ochranu zamestnaneckých práv sú mravne korektné a či treba podporovať ich ďalší rozvoj aj zo strany právnych systémov štátov.

Stály tlak na liberalizáciu existujúcich pracovnoprávných úprav zo strany zamestnávateľských subjektov ohrozuje existenčné podmienky zamestnancov.

V 21. storočí stále sa rozrastá časť ekonomicky aktívnych zamestnancov, ktorí vzhľadom na veľmi neistú a súčasne nízku mieru svojho pracovného zapojenia nie sú spôsobilí individuálne prežiť. V 21. storočí došlo k eliminácii schopnosti zamestnanca zo svojho pracovného príjmu v podobe rôznych foriem neštandardných zamestnaní existenčne zabezpečiť seba a svoju rodinu. Či treba pokračovať v presadzovaní neoliberalných predstáv o usporiadaní spoločnosti, ktoré aj súčasní významní ekonómovia považujú za prekonané v 21. storočí, na to nám dala dostatočnú odpoveď aj ostatná svetová hospodárska a finančná kríza, ktorá

poukázala na ťažké negatívne dôsledky neoliberalizmu všetkých spoločenských, nielen ekonomických procesov v širšom európskom priestore, ako aj vo svete.²

Sociálna politika štátu by mala do budúcnosti obmedzovať stále znižovanie príjmov z práce a stále zvyšovanie príjmov z majetku, maximalizácie zisku zo strany zamestnávateľa a v tejto polohe by mala vystupovať ako garant základnej materiálnej slobody, čo platí najmä v súvislosti s potrebnými zmenami zdaňovania majetku na jednej strane a zdaňovania závislej práce.³

Eroziu pracovnoprávných vzťahov a spochybňovanie postavenia zamestnanca stále viac podkopáva outsourcing a offshoring a rôzne druhy príležitostných prác s nedostatočným a neistým sociálnoprávnym zabezpečením zamestnancov. Majú až takmer negatívny účinok na globálne trhy práce a prehlbujú ďalej polarizáciu bohatstva a chudoby v Európskej únii a vo svete. Obchádzanie etických princípov v podnikaní sa stalo súčasťou globálnej spoločnosti a riešenie do budúcnosti by malo spočívať vo zvýšení etiky v podnikaní a v prehĺbení miery sociálnej zodpovednosti firiem.⁴

Pracovná zmluva je len formálnoprávne založená na zmluvnej slobode zmluvných strán. Zmluvné strany nie sú vybavené rovnakou vyjednávacou pozíciou, nejde preto aj o faktické rovnaké právne postavenie zmluvných strán pri uzatváraní pracovnej zmluvy. Aj z dôvodu nerovnakej vyjednávacej pozície zmluvných strán pri dojednávaní pracovnej zmluvy zákonodarcu stále vedie k intervencii v smere ochrany zamestnanca pred nepriaznivými sociálnymi dopadmi ničím neobmedzenej sile trhu.⁵

Tým, že digitalizácia pracovných procesov a postupov posúva stále viac fyzických osôb do roviny neistoty stáleho pracovného príjmu pri stále rastúcich

² PIKETTY, T.: Kapitál v 21. storočí. Bratislava: Ikar, 2015, 664 s., SWEICKART, D.: Po kapitalizme ekonomická demokracia. Bratislava, Slovenský spisovateľ, 2010, 208 s., HAYEK, F. A.: Die Erhaltung des liberalen Gedankengutes. In.: KERBER, W. (ed.): Die Anmassung und von Wissen, Neue Freiburger Studien. Tübingen. Mohr Siebeck, 1996, s. 249 – 261, TORNIELLI, A., GAELAZZI, G.: Pápež František: Táto ekonomika zabíja. Bratislava, Fortuna libri, 2015, 248 s.

³ PIKETTY, T.: Poznámka č. 4., STANĚK, P., IVANOVÁ, P.: Spoločnosť 5.0 – Ekonomika budúcnosti?, Bratislava, Wolters Kluwer, 2017, 176 s., BÖHM, F.: Freiheit und Ordnung in der Marktwirtschaft, Baden-Baden, 1980.

⁴ SCHRAMMEL, W.: Die Finanzmarktkrise und die Zukunft der österreichischen Arbeits- und Sozialrecht, Zeitschrift für ausländisches und internationales Arbeits- und Sozialrecht (ZIAS), 2012, roč. 246 s. 141 a n. WATERMANN, R.: Die Finanzmarktkrise und die Zukunft der deutschen Arbeits- und Sozialrechtsordnung, Zeitschrift für ausländisches und internationales Arbeits- und Sozialrecht (ZIAS), 2012, roč. 246, s. 125 a n.

⁵ BĚLINA a kol.: Pracovní právo, 5. doplnené a podstatně přepracované vydání, Praha: C. H. Beck, 2010, s. 11.

ziskoch podnikateľských subjektov, má to negatívne následky na celú spoločnosť. Stále „roztváranie nožníc“ medzi bohatými a chudobnými pri súčasnom vysokom hospodárskom raste v spoločnosti vytvára negatívne nálady, ktoré sú živnou pôdou aj pre zvyšovanie extremistických nálad v spoločnosti. Uvedený vývoj stále rastúcich ziskov podnikateľských subjektov, ktoré dosahujú zásluhou zvýšením produktivity práce pomocou nových technológií, môže viesť nielen v Európe, ale aj vo svete k neželaným dôsledkom. Stratégia Európskej únie „Európa 2020“ preferuje do najbližších rokov inteligentný, udržateľný rast a inkluzívny rast s vysokou mierou zamestnanosti, ktorý by zabezpečil sociálnu súdržnosť. Súčasná situácia v praxi ukazuje, že zatiaľ je to len „zbožné“ želanie orgánov EÚ. Aj preto existuje veľa argumentov na ďalšie doplnenie trhového koordinačného systému korektívom solidarity a sociálnej spravodlivosti.⁶

Tento neželateľný trend a sociálnoprávne dopady na stále sa rozširujúce neštandardné formy zamestnania bez akejkoľvek právnej istoty stabilnejšieho pracovného príjmu si už všimli v ostatnom období aj orgány Európskej únie. Vo viacerých svojich dokumentoch deklarujú potrebu sociálnoprávnej ochrany všetkých neštandardných foriem zamestnania, včítane tých, ktoré vznikajú ako dôsledok digitalizácie pracovných a výrobných procesov.

Posledné dokumenty Európskej únie, ktoré sa dotýkajú sociálnych práv zahrnutých najmä do Európskeho modelu sociálnych práv, dosť jednoznačným spôsobom vytyčujú smer rozvoja pracovného práva a sociálnych práv do nasledujúcich rokov a nástojčivo požadujú pomocou právnej regulácie primerane chrániť všetky formy zamestnania bez ohľadu na to, či ich právnym základom je pracovná zmluva alebo iný zmluvný typ.⁷

Potrebu sociálnoprávnej ochrany atypických foriem zamestnania v dobe digitalizácie pracovných procesov obsahuje aj Odporúčanie Komisie: „O prístupe k sociálnej ochrane pre pracovníkov a samostatne zárobkovo činné osoby“ zo dňa 13.3.2018.⁸ Ako už aj z názvu uvedeného dokumentu vyplýva, sociálnoprávnu ochranu je potrebné zo strany členských štátov zabezpečiť nielen zamestnancom v neštandardných pracovných pomeroch, ale aj vo vzťahu k osobám samo-

⁶ KRPEC, O., HODULÁK, V.: Sociální tržní ekonomika jako relevantní koncepce hospodářské politiky ve 21. století, Ekonomický časopis, roč. 60, 2012, č. 9, s. 887, 2018, 90 s. KOZAK, W. (Hrsg.). Globale Arbeiten, Wiener Arbeitsrechtsforum, 2017. Wien: Verlag Manz.

⁷ Uznesenie Európskeho parlamentu O Európskom pilieri sociálnych práv z 19. 1. 2017 (COM), 2016/2017.

⁸ Uznesenie Európskeho parlamentu O európskom pilieri sociálnych práv z 19. 1. 2017 (COM), 20016/127.

statne zárobkovo činným.⁹ Na potrebu prehĺbenia sociálnej ochrany pri výkone atypických zamestnaní poukazuje aj Návrh smernice o transparentných a predvídateľných pracovných podmienkach.¹⁰

Na základe Oznámenia Európskeho parlamentu a Odporúčania Európskeho parlamentu bol zriadený Európsky orgán práce.

Určitou „nádejou“ pre najbližšie desaťročia sú ekonomické prognózy rozvoja moderných spôsobov prác osobitne cez online pôsobiace digitálne platformy, z ktorých vyplýva, že fenomén digitálnych spôsobov práce bude síce s určitou dynamikou naďalej rásť, ale ani v budúcnosti nebude možné všetky existujúce druhy prác vykonávať cez digitálne platformy, od stola, zo svojho počítača len prostredníctvom internetového pripojenia.

Časť právnickej literatúry označuje nové spôsoby a druhy práce podmienené digitalizáciou pracovných procesov vznikajúce pod vplyvom vedeckého pokroku za novodobé otroctvo, ktoré na začiatku tretieho tisícročia a začiatku štvrtej priemyselnej revolúcie opäť rieši základnú sociálnu otázku, vzťahu práce a kapitálu tak, ako pri vzniku pracovného práva na začiatku 19 storočia, s tým zásadným rozdielom, že túto základnú sociálnu otázku rieši nie v prospech práce, ale v prospech kapitálu.

Ako už bolo spomenuté, na riziká spojené s dynamicky postupujúcou digitalizáciou pracovných procesov a postupov reagujú v súčasnosti už viaceré právne dokumenty Európskej únie. Predovšetkým Uznesenie Európskeho parlamentu O európskom pilieri sociálnych práv z roku 2017 akcentuje nutnosť primeranej sociálnoprávnej ochrany všetkých aj neštandardných foriem práce, nielen pracovných pomerov, v ktorých majú fyzické osoby postavenie zamestnanca a svoj pracovnoprávny vzťah založený na základe pracovnej zmluvy.¹¹ Významné podnety na ochranu zamestnancov v atypických pracovných pomeroch boli v roku 2012 prijaté aj vo forme Odporúčania Medzinárodnej organizácie práce o vnútroštátnych minimách sociálnej ochrany.¹²

⁹ Návrh odporúčania Európskej komisie o prístupe k sociálnej ochrane pre zamestnancov a samostatne zárobkovo činné osoby, z 13.3. 2018, 2018/0059 (NLE), (COM) z 13.3. 2018.

¹⁰ Návrh smernice o transparentných a predvídateľných pracovných podmienkach, (COM) (2017) 131.

¹¹ Uznesenie Európskeho parlamentu O európskom pilieri sociálnych práv z 19.1. 2017 (COM), 20016/127.

¹² Odporúčanie Medzinárodnej organizácie práce o vnútroštátnych minimách sociálnej ochrany č. 202/2012.

Záver¹³

Najnovšie výzvy v rozvoji pracovného práva sú spojené aj s právnymi následkami starnutia populácie v medzinárodnom meradle a novými výzvami, ktoré vyplývajú z tohto nezvratného procesu. Do roku 2050 sa predpokladá, že počet obyvateľov nad 65 rokov sa strojnásobí. Tento nový demografický kontext má významné dôsledky na politiky zamestnanosti a sociálnej ochrany. Na základe dlhodobých trendov sa aktuálne na pôde MOP analyzujú kľúčové sociálne a ekonomické výzvy, ktoré sú spôsobené demografickými zmenami s akcentovaním potreby integrovaného rámca dôstojnej práce v priebehu životného cyklu s potrebou medzigeneračnej solidarity.

Zachovanie prírodného prostredia a zabezpečenie prístupu k dôstojnej práci pre všetkých sa ukázali ako najvýznamnejšie výzvy dvadsiateho prvého storočia. Na svojom 97. zasadnutí (2008) Medzinárodná konferencia práce prijala Deklaráciu o sociálnej spravodlivosti pre spravodlivú globalizáciu. Deklarácia vyjadruje univerzalitu Programu dôstojnej práce. Podľa tejto deklarácie všetci členovia Medzinárodnej organizácie práce musia uskutočňovať politiky na základe strategických cieľov MOP, ktorými sú: zamestnanosť, sociálna ochrana, sociálny dialóg, a práva pri práci.¹⁴

Použitá literatúra

1. BARANCOVÁ, H. a kol.: Pracovné právo 21. storočia. Plzeň. Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čenek, 2009.
2. BARANCOVÁ, H.: Zmluvná sloboda v pracovnom práve, Praha, Právnik, č. 2, 1996.
3. BERCUSSON, B. – ESTLUND, C.: Regulating Labour in the Wake of Globalisation. Oregon: Hart Publishing, 2008
4. BECKER, U.: Arbeitnehmerfreizügigkeit, In: EHLERS, (Hrsg), Europäische Grundrechte und Grundfreiheiten, 2. Auflage 2006.
5. BLAINPAIN, R.: European Labour Law, 7. vydanie, Kluwer, 2000.
6. BOROWSKY, M.: Würde des Menschen, In: MEYER (Hrsg) Charta der Grundrechte der Europäischen Union, 3. Auflage, Nomos, 2011.

¹³ Príspevok vypracovaný v rámci riešenia výskumného projektu APVV-18-0443: „Prieniky pracovného práva do iných odvetví súkromného práva (a vice versa)“, zodp. riešiteľka: prof. JUDr. Mgr. Andrea Olšovská, PhD.

¹⁴ Stanovisko Európskeho sociálneho výboru k návrhu rozhodnutia Rady o európskom roku aktívneho starnutia (KOM) 2010 462, 2011/C/51/11 zo dňa 7. 9. 2010.

7. FRENZ, W.: Handbuch Europa-Recht, Band 1, Europäische Grundfreiheiten, 2. Auflage, Springer, Heidelberg, 2012.
8. GERLOCH, A. – ŠTURMA, P. a kol.: Ochrana základních práv a svobod v proměnách 21. století, Praha: Auditorium, 2011.
9. HATZOPOULOS, V., ROMAN, S.: Caring for Sharing? The Collaborative Economy under EU Law. In: Common Market Law Review, č. 64, 2017.
10. HAVLÍK, A.: K uplatnění zásady co není zakázáno, dovoleno v oblasti pracovního práva, In: Praha, Práce a mzda, č. 2, 2004.
11. JUNKER, A.: Europäische Grundfreiheiten und Arbeitsrecht. In: Das Recht der Arbeit, č. 3, 2009.
12. MATEJKA, J.: K oprávnění zaměstnavatele kontrolovat práci zaměstnance pomocí moderní technologie. Právo a zaměstnání, 2003.
13. Odporúčanie Komisie EÚ 2017/761 z 26. apríla 2017 týkajúce sa Európskeho piliera sociálnych práv ako aj Uznesenie Európskeho parlamentu Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov pod sp. zn. COM (2016) 356 final zo dňa 2. júna 2016.
14. Oznámenie o online platformách a príležitostiach a výzvach, ktoré pre Európu predstavuje jednotný digitálny trh, COM (2016) 288/2 z 25. mája 2015.
15. RIESENHUBER, K.: Europäisches Arbeitsrecht, C.F. Müller, 2009.
16. SCHMIDT, L. W.: Der Schutz der Menschenwürde als Fundament der EU Grundrechtscharta unter besonderer Berücksichtigung der Rechte auf Leben und Unversehrtheit. Zeus, s. 63 a n.

ZÁKON SNR Č. 372/1990 ZB. O PRIESTUPKOCH A OCHRANA MLADISTVÉHO PÁCHATEĽA

Soňa Košičiarová*

S úctou váženému a milému pánovi profesorovi Dianiškovi, ktorý má rád ľudí a ľudia majú radi jeho.

Úvod

Cieľom vnútroštátnej právnej úpravy je zabezpečiť naplnenie zmluvných a politických záväzkov Slovenskej republiky, ktoré sa ako subjekt medzinárodného práva zaviazala rešpektovať v oblasti práv dieťaťa.

Do akej miery sa podarilo slovenskému zákonodarcovi naplniť požiadavky vyplývajúce z Dohovoru o právach dieťaťa (oznámenie FMZV č. 104/1991 Zb.)? V čom sa odlišuje česká úprava podľa zákona č. 250/2016 Z. z. o zodpovednosti za priestupky a konaní o nich? Treba sa ňou inšpirovať alebo môžeme byť spokojní s reguláciou na Slovensku?

Na Slovensku mladistvý páchatel' je administratívne zodpovedný len za priestupky a nie aj za iné kategórie správnych deliktov. Česká právna úprava s účinnosťou od 1. júla 2017 zaviedla zodpovednosť mladistvých páchatel'ov univerzálne. Vzhľadom na novú zákonnú definíciu priestupku podľa § 5 a prechodné ustanovenie § 112 ods. 1 zákona č. 250/2016 Zb. vzťahuje sa na všetky kategórie správnych deliktov okrem disciplinárnych deliktov. Český pojem „priestupok“ už nie je teda ekvivalentom pojmu priestupok podľa zákona SNR č. 372/1990 Zb. (§ 2 ods. 1).

Treba však dodať, že zákonné rozšírenie zodpovednosti mladistvých páchatel'ov v Českej republike na ostatné kategórie správnych deliktov (tzn. iné správne delikty) v praxi dopadá len na tie konkrétne skutkové podstaty, ktoré je mladistvý páchatel' fakticky spôsobilý svojim protiprávnym a spoločensky škodlivým konaním naplniť. Nie v každom prípade je porušenie verejnej subjektívnej povinnosti

* prof. JUDr. Soňa Košičiarová, PhD., Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

mladistvým možné (napr. ak ide o povinnosť, ktorú zákon ukladá fyzickej osobe z dôvodu jej zamestnania alebo funkcie).

1. Ústavnoprávne a medzinárodnoprávne aspekty ochrany mladistvých páchatel'ov

Špeciálne zákonné ustanovenia o mladistvých v slovenskej právnej úprave zodpovednosti za trestné činy a priestupky sú vykonaním:

- čl. 41 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý v tretej vete zaručuje osobitnú ochranu deti a mladistvých s tým, že domáhať sa práv uvedených v tomto článku možno len v medziach zákonov, ktoré tieto ustanovenia vykonávajú (čl. 51 ods. 1),
- medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, ktorými je Slovenská republika viazaná (čl. 7 ods. 5).

Spomedzi medzinárodných zmlúv najväčší význam a vplyv na platnú právnu úpravu má *Dohovor o právach dieťaťa* – ďalej len ako „Dohovor“.

Slovenská republika sa ako zmluvná strana Dohovoru zaviazala rešpektovať a zabezpečiť práva ustanovené touto medzinárodnou zmluvou každému dieťaťu nachádzajúcemu sa pod jej jurisdikciou bez akejkoľvek diskriminácie.

Záujem dieťaťa musí byť prvoradým hľadiskom pri akejkoľvek činnosti týkajúcej sa detí, nech už uskutočňovanej verejnými alebo súkromnými zariadeniami sociálnej starostlivosti, súdmi, správnymi alebo zákonodarnými orgánmi (čl. 3 Dohovoru).

Na účely tejto medzinárodnej zmluvy sa *dieťaťom* rozumie každá ľudská bytosť mladšia ako osemnásť rokov, ak podľa právneho poriadku, ktorý sa na dieťa vzťahuje, nie je plnoletosť dosiahnutá skôr (čl. 1).

Dohovor je komplexný v tom smere, že vyhlasuje hospodárske, sociálne a kultúrne práva dieťaťa.

Popri nich žiada, aby každý zmluvný štát zabezpečil právo dieťaťa:

- *na vypočutie* – za tým účelom sa dieťaťu poskytuje najmä možnosť, aby sa vypočulo v každom súdnom alebo správnom konaní, ktoré sa ho dotýka, a to buď priamo, alebo prostredníctvom zástupcu alebo príslušného orgánu, pričom spôsob vypočutia musí byť v súlade s procedurálnymi pravidlami vnútroštátneho zákonodarstva (čl. 12 bod 2.),
- *na ochranu pred mučením alebo iným krutým, neludským alebo ponižujúcim zaobchádzaním* (za trestné činy spáchané osobami mladšími ako osemnásť

rokov sa nesmie ukladať trest smrti a trest odňatia slobody na doživotie bez možnosti prepustenia na slobodu),

- *nebyť nezákonne alebo svojvoľne pozbavené slobody* (zatknutie, zadržanie alebo uväznenie dieťaťa sa vykonáva v súlade so zákonom a používa sa len ako krajné opatrenie a na najkratší potrebný čas),
- *pozbaveného slobody na zaobchádzanie s ľudskosťou a s úctou k vrodenej dôstojnosti ľudskej bytosti a spôsobom, ktorý berie ohľad na potreby osoby daného veku* (predovšetkým musí byť každé také dieťa umiestnené oddelene od dospelých, iba ak by sa uvážilo, že neoddeľovať ho od dospelých je v jeho vlastnom záujme, a s výnimkou závažných okolností musí mať právo udržiavať písomný a priamy styk so svojou rodinou),
- *pozbaveného slobody na okamžitý prístup k právnej alebo inej zodpovedajúcej pomoci,*
- *odvolávať sa na súd alebo iný právomocný, nezávislý a nestranný orgán proti rozhodnutiu o odňatí slobody a v každom takom prípade na prijatie neodkladného rozhodnutia),*
- *na spravodlivý proces* (čl. 40 bod 2.).

Právo dieťaťa na spravodlivý proces musí zahŕňať nasledujúce požiadavky garantované právnou úpravou zmluvnej strany:

- a) žiadne dieťa nesmie byť obvinené, obžalované alebo uznané za vinné z porušenia trestného práva pre konanie alebo opomenutie, ktoré nezakazovalo vnútroštátne alebo medzinárodné právo v čase, keď k nim došlo;
- b) každé dieťa obvinené alebo obžalované z porušenia trestného práva musí mať prinajmenšom tieto nasledujúce záruky:
 - považovať ho za nevinné až dovtedy, keď je podľa zákona preukázaná vina;
 - okamžite a priamo v potrebných prípadoch prostredníctvom jeho rodičov alebo zákonného zástupcu informovať ho o obvineniach proti nemu vznášaných, a mať pri príprave a uplatnení svojej obhajoby právnu alebo inú potrebnú pomoc;
 - aby vec bez odkladu rozhodol v súlade so zákonom príslušný, nezávislý a nestranný úrad alebo súdny orgán v spravodlivom procese v prítomnosti právneho zástupcu alebo inej zodpovedajúcej osoby a v prítomnosti rodičov alebo zákonných zástupcov dieťaťa, ibaže by sa zvažilo, že ich prítomnosť, najmä s ohľadom na vek a situáciu dieťaťa, nie je v jeho záujme,
 - aby nebolo nútené vypovedať alebo priznávať vinu,
 - aby sa mohlo oboznamovať s výpoveďami svedkov buď priamo, alebo

prostredníctvom iných a aby sa zabezpečila rovnoprávna účasť svedkov obhajoby a hodnotenie ich výpovedí,

- ak bolo rozhodnuté, že sa dieťa previnilo proti trestnému zákonu, aby toto rozhodnutie, ako aj akékoľvek v dôsledku toho prijaté opatrenia, boli v súlade so zákonom preskúmateľné vyšším právomocným, nezávislým a nestranným orgánom alebo súdnym orgánom,
- aby sa mu zabezpečila bezplatná pomoc tlmočníka, ak dieťa nerozumie jazyku používanému v konaní alebo ním nehovorí,
- aby sa vo všetkých štádiách konania plne uznávalo jeho súkromie.

Vzhľadom na to, že Slovenská republika je členským štátom Rady Európy, pre obsah zákonnej úpravy majú význam politicky záväzné dokumenty Rady Európy.

Medzi nástroje vplyvu Rady Európy patria aj usmernenia Výboru ministrov Rady Európy (guidelines). Ich funkciou je vysvetľovať obsah a zmysel pravidiel ustanovených v odporúčaní Výboru ministrov členských štátov Rady Európy v oblasti práv detí.

Usmernenia Výboru ministrov Rady Európy prijaté dňa 17. novembra 2010 (o justícii priateľskej k deťom) by sa mali uplatňovať na všetky situácie, v ktorých sa deti môžu ocitnúť, z akéhokoľvek dôvodu a v akomkoľvek postavení, v styku so všetkými príslušnými orgánmi a službami zapojenými do uplatňovania trestného, občianskeho alebo správneho práva.

Cielom je zabezpečiť všetky *práva detí*, medzi ktoré patrí *právo na informácie, na zastúpenie, na účasť a ochranu, s náležitým ohľadom na úroveň rozumovej vyspelosti a chápania dieťaťa a na okolnosti prípadu.*

Vzhľadom na to, že práva dieťaťa môžu byť dotknuté postupom súdov, orgánov verejnej správy, orgánov činných v trestnom konaní, dôležitým kritériom posúdenia miery transpozície záväzkov Slovenskej republiky je ochrana práv dieťaťa v predpisoch upravujúcich:

- výkon verejnej moci (Trestný poriadok, zákon SNR č. 564/1991 Zb. o obecnej polícii v znení neskorších predpisov, zákon NR SR č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov atď.),
- právomoc orgánov zabezpečujúcich ochranu práv a právom chránených záujmov detí (zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov znení neskorších predpisov, zákon č. 176/2015 Z. z. o komisárovi pre deti a komisárovi pre osoby so zdravotným postihnutím a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov atď.).

Samozrejme, i tu sa uplatňuje všeobecné pravidlo, že štát môže priznať väčší rozsah ochrany práv než vyplýva z medzinárodnej zmluvy.

Napriek tomu, že medzinárodné dokumenty sa výslovne zmieňujú o právach dieťaťa v súvislosti s jeho *zodpovednosťou za trestné činy*, slovenský zákonodarca pri tvorbe zákonov zohľadňuje spoločnú verejnoprávnu podstatu trestných činov a správnych deliktov. Zabezpečuje preto ochranu mladistvých pri stíhaní:

- trestných činov (§ 94 – § 121 zákona č. 300/2005 Z. z.) a
- priestupkov (napr. § 19 zákona SNR č. 372/1990 Zb.).

2. Funkcia ustanovení o mladistvých v úprave zodpovednosti za priestupky

Špeciálna regulácia je dôsledkom uplatnenia *princípu humánosti a rešpektovania ľudskej dôstojnosti* (pozri čl. 16 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky).

Zákon SNR č. 372/1990 Zb. ustanovuje *špeciálne pravidlá* v prípade prejednávania priestupku a trestania mladistvého páchatela priestupku. Len ak zákon neupravuje osobitným spôsobom postih mladistvého, použijú sa ostatné ustanovenia.

Hneď prvý odsek v § 19 ustanovuje základnú požiadavku pri prejednávaní priestupkov mladistvých. Predstavuje *všeobecné interpretačné a aplikačné pravidlo* v rámci vyvodzovania ich zodpovednosti. Uplatní sa preto nielen v prípade ďalších odsekov § 19, ale aj v prípade ostatných ustanovení zákona SNR č. 372/1990 Zb.¹

V prípade mladistvého má výchovná funkcia prednosť pred represívnou funkciou zodpovednosti za priestupok. Na uvedenú skutočnosť musí správny orgán prihliadať vždy a pri splnení zákonných podmienok preferovať napomenutie v blokovom konaní (§ 84 ods. 2), rozhodnutie o upustení od uloženia sankcie v neskrátenom konaní o priestupku (§ 11 ods. 3) a v rámci výkonu rozhodnutia upustenie od výkonu zvyšku zákazu činnosti (§ 92 ods. 1).

Na výchovnú funkciu zodpovednosti za priestupok správny orgán dbá aj pri ukladaní sankcie.

Účelom sankcie u mladistvého je predovšetkým vychovať ho za riadneho občana. Sankcia má zároveň pôsobiť na predchádzanie protiprávných činov a pri-

¹ ČERVENÝ, Z. – ŠLAUF, V.: Přestupkové právo. Komentář k zákonu o přestupcích včetně textu souvisejících předpisů. 7. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2001, s. 40.

merane chrániť aj spoločnosť. Uložená sankcia má súčasne viesť k obnoveniu narušených sociálnych vzťahov a k začleneniu mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia (pozri tiež § 97 ods. 1 Trestného zákona).

Odsedy 3 až 4 v § 19 zákona SNR č. 372/1990 Zb. ustanovujú *osobitosti pre ukladanie vybraných druhov sankcií*.

Pokutu môže správny orgán mladistvému uložiť len v neskrátenom konaní alebo v blokovom konaní (§ 84 – § 86), avšak musí rešpektovať jej špeciálnu hornú hranicu podľa § 19 ods. 3.

Ďalšie ustanovenia zákona SNR č. 372/1990 Zb. majú zabezpečiť *procesno-právnu ochranu mladistvého*:

- pri objasňovaní priestupku – § 60 ods. 1 písm. a),
- v konaní o priestupku – § 74 ods. 2, § 81 ods. 1,
- vylúčením právomoci správneho orgánu prejednať priestupok mladistvého v rozkaznom konaní (§ 19 ods. 2), alebo
- pri rozhodovaní o upustení od výkonu zvyšku zákazu činnosti – § 92 ods. 1. Zákon SNR č. 372/1990 Zb. *neustanovuje žiadne osobitné pravidlá* týkajúce sa:
 - posúdenia závažnosti priestupku mladistvého (§ 12 ods. 1),
 - zániku zodpovednosti za priestupok (§ 20),
 - druhov sankcií (§ 11 ods. 1), ktoré by nebolo možné uložiť mladistvému,
 - likvidácie údajov z evidencie priestupkov v prípade, ak páchatelom priestupku je mladistvý (§ 89a ods. 7).

3. Povinnosť prihliadať pri posudzovaní priestupku mladistvého na osobitnú starostlivosť, ktorú venuje spoločnosť mládeži (§ 19 ods. 1)

V súlade s čl. 40 bodu 3 Dohovoru, podľa ktorého „musí vnútroštátna úprava *ustanoviť minimálny vek*, pred dovŕšením ktorého sa u detí musí predpokladať, že nie sú spôsobilé na porušenie trestného práva“, za *priestupok nie je zodpovedný* ten, kto v čase jeho spáchania nedovŕšil pätnásť rok svojho veku (§ 5 ods. 1 zákona SNR č. 372/1990 Zb.).

Zákon SNR č. 372/1990 Zb. pojem „mladistvý“ vymedzuje nepriamo opisom, ktorý plní úlohu zákonnej definície len *na účely tohto zákona*.

Fyzická osoba nadobúda dňom nasledujúcim po dni jej pätnástich narodenín *plnú spôsobilosť na protiprávne úkony*, ktoré sú – podľa platnej právnej úpravy – priestupkami (§ 2 ods. 1 zákona SNR č. 372/1990 Zb.). Ide o rovnocennú spô-

sobilosť, akú bude mať aj po prekročení osemnásteho roku jej života.² Zákonnou úpravou právnej spôsobilosti fyzickej osoby na účely vyvodzovania zodpovednosti za priestupky však nie je dotknutá osobitná úprava jej spôsobilosti na právne úkony podľa predpisov občianskeho práva.³

Čas spáchania priestupku je rozhodujúci v situácii, keď treba posúdiť, či fyzická osoba spáchala priestupok ako mladistvá osoba.

Časom spáchania priestupku treba rozumieť právny moment jeho *dokonania*. V prípade *pokusy priestupku* je ním deň, keď došlo k ukončeniu konania bezprostredne smerujúcemu k dokonaniu priestupku.

V prípade *pokračovacieho a trváceho priestupku*, ktorý sa posudzuje ako jeden skutok, je rozhodujúci *deň posledného čiastkového útoku* vedeného s tým istým zámerom páchatela, keď sa po objektívnej stránke jednotlivé útoky javia ako postupné realizovanie tohto jedného zámeru, pričom pokračovanie vyžaduje aj blízku súvislosť v čase a v predmete útoku. V prípade *pokračovacieho a trváceho priestupku*, ktorý osoba začala páchať ako mladistvý, avšak k jeho dokonaniu došlo až po tom, ako prekročila osemnásť rok svojho veku, nemožno preto aplikovať osobitné ustanovenia o mladistvých.⁴

Ak sa prejednáva v jednom konaní *viac priestupkov toho istého páchatela*, ktorý spáchal priestupok jednak predtým, než prekročil osemnásť rok svojho veku, jednak po tom, čo tento rok dovŕšil, správny orgán bude pri ukladaní sankcie za priestupky postupovať podľa § 12 ods. 2 zákona SNR č. 372/1990 Zb. Priestupok najprísnejšie postihnuteľný posúdi tak, že na hornú hranicu sankcie priestupkov spáchaných predtým, než páchatel prekročil osemnásť rok, sa aplikuje § 19 ods. 3 a 4.⁵

4. Zákaz prejednávania priestupku mladistvého v rozkaznom konaní (§ 19 ods. 2)

Keďže zákon SNR č. 372/1990 Zb. ustanovuje zodpovednosť mladistvého za

² JEMELKA, L. – VETEŠNÍK, P.: Zákon o přestupcích a přestupkové řízení. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 121.

³ PRÁŠKOVÁ, H.: Nové přestupkové právo. Praha: Nakladatelství Leges, 2017, s. 268.

⁴ POTÁŠCH, P. a kolektív: Zákon o priestupkoch. Veľký komentár. Žilina: Eurokódex, 2016, s. 87.

⁵ MACHAJOVÁ, J.: Administratívnoprávny postih fyzických a právnických osôb s osobitným zreteľom na postih podľa zákona o priestupkoch. Podrobný odborný komentár k zákonu o priestupkoch so správnym poriadkom. Likavka: Vydavateľstvo EPOS, 1995, s. 50.

spáchaný priestupok, po dovŕšení 15 rokov je osobou s *procesnou spôsobilosťou na účely konania o priestupku*. Vyplýva to zo všeobecného pravidla, že spôsobilosť účastníka samostatne alebo prostredníctvom svojho zvoleného zástupcu vykonávať pred správny orgán procesné úkony má účastník konania v zásade v tom rozsahu, v akom má spôsobilosť na právne úkony podľa *hmotného práva*.

Mladistvý má v konaní o priestupku ako obvinený z priestupku (§ 72) procesné postavenie účastníka (§ 72). Ako obvinený z priestupku môže podľa zákona § 15 zákona č. 71/1967 Zb. samostatne konať.⁶ Je teda nielen *nositeľom procesných práv a procesných povinností* v konaní o priestupku, ale má aj spôsobilosť uplatňovať svoje procesné práva a povinnosti prostredníctvom procesných úkonov (napr. podať odvolanie) s cieľom vyvolať procesnoprávne následky.⁷

Svoju procesnú spôsobilosť môže v konaní o priestupku uplatňovať:

- samostatne (bez toho, aby musel byť v konaní zastúpený zákonným zástupcom alebo opatrovníkom – § 16), alebo
- môže sa dať ako účastník konania zastupovať advokátom alebo iným zástupcom, ktorého si zvolí (§ 17 ods. 1).

Vzhľadom na vek mladistvého musí mať však v konaní o priestupku ako obvinený z priestupku – v súlade s čl. 41 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky – zabezpečenú zvýšenú ochranu.⁸ Jedným z prejavov takej ochrany poskytnutej zákonodarcom je, že zákon SNR č. 372/1990 Zb. *vylučuje právomoc* správneho orgánu prejednať priestupok mladistvého v rozkaznom konaní (§ 87). Zohľadňuje sa skutočnosť, že mladistvý by nemusel plne porozumieť právnym dôsledkom tejto skrátenej formy konania o priestupku.

Zákon však nevylučuje právomoc prejednať priestupok mladistvého v blokovom konaní. Napriek tomu, že – rovnako ako rozkazné konanie – je skrátenou formou konania o priestupku, poskytuje správny orgán priestor na uplatnenie výchovnej funkcie zodpovednosti za priestupok a umožňuje prejednať len priestupky nižšej závažnosti.⁹ Tomu zodpovedá aj zákonom ustanovená *nízka horná hranica pokuty*, ktorú možno mladistvému uložiť v blokovom konaní (§ 19 ods. 3).

⁶ JEMELKA, L. – VETEŠNÍK, P.: Zákon o přestupcích a přestupkové řízení. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 123 – 124.

⁷ KOŠIČIAROVÁ, S.: Správny poriadok. Komentár. Šamorín: Heuréka, 2013, s. 70.

⁸ JEMELKA, L. – VETEŠNÍK, P.: Zákon o přestupcích a přestupkové řízení. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 121.

⁹ KOŠIČIAROVÁ, S.: Princípy správneho trestania. Plzeň: Aleš Čeněk, 2017, s. 98.

5. Právomoc správneho orgánu uložiť mladistvému výlučne pokutu, ktorá by svojou výškou plnila preventívnu funkciu (§ 19 ods. 3)

Druh sankcií, ktoré je možné uložiť za priestupok mladistvému, nie je zákonom limitovaný¹⁰, t. j. mladistvému možno uložiť pokarhanie, pokutu, zákaz činnosti a prepadnutie veci podľa pravidiel v § 11 a § 12 zákona SNR č. 372/1990 Zb.

Ak správny orgán ukladá mladistvému *pokutu*, aplikuje *špeciálne pravidlo* podľa § 19 ods. 3 ohľadne *hornej hranice pokuty*, ktorá sa znižuje na polovicu.

Keďže generálny zákaz uložiť mladistvému pokutu vyššiu ako 300 eur a v blokovom konaní ako 60 eur je *univerzálny*, uplatní sa aj v prípade, ak by dolná hranica pokuty alebo tzv. pevná suma pokuty *ustanovená zákonom* bola vyššia.

Rovnaký postup sa uplatní aj v prípade, ak správny orgán prejednáva v spoločnom konaní priestupky mladistvého spáchané v súbehu (§ 12 ods. 2) a orgán určuje, ktorý z priestupkov je najprísnejšie postihnuteľný.

Ani v prípade mladistvého nie je správny orgán zbavený povinnosti pri určovaní druhu sankcie a jej výmery prihliadnuť na *osobné a majetkové pomery* páchatela priestupku. V prípade, keď ukladá *pokutu*, musí zohľadniť skutočnosť, že ide o osobu, ktorá nie je zárobkovo činná alebo nemá majetok.

Správny orgán musí vždy vychádzať zo *všeobecného pravidla* podľa § 19 ods. 1 a prihliadnuť na osobitnú starostlivosť, ktorú spoločnosť venuje mládeži. V rozpore s týmto pravidlom by bolo, ak by uložil pokutu, ktorá by svojou výškou plnila výlučne represívnu funkciu bez toho, aby súčasne plnila preventívnu funkciu s prognózou budúceho pozitívneho správania páchatela priestupku.

6. Obmedzenia týkajúce sa uloženia sankcie zákazu činnosti mladistvému (§ 19 ods. 4)

Zákaz činnosti patrí medzi najprísnejšie sankcie ukladané za priestupky prejednávané v neskrátenom konaní. Je preto len samozrejmé, že zákonodarca reagoval na prípady, keď správny orgán mladistvému ukladá *zákaz činnosti*, ustanovením špeciálneho pravidla podľa § 19 ods. 4 zákona SNR č. 372/1990 Zb.

¹⁰ ČERVENÝ, Z. – ŠLAUF, V.: Přestupkové právo. Komentář k zákonu o přestupcích včetně textu souvisejících předpisů. 7. aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2001, s. 40.

V porovnaní s plnoletým páchatelom zákon ustanovuje všeobecnú hranicu času zákazu nižšiu (najdlhšie jeden rok). Predmetné obmedzenie je univerzálne. Aplikuje sa nielen v prípade priestupkov podľa osobitnej časti zákona SNR č. 372/1990 Zb., ale aj v prípade priestupkov podľa osobitných zákonov bez ohľadu na to, aká je dĺžka tohto času v nich ustanovená.¹¹

Ďalšou odlišnosťou je prípad, keď správny orgán ukladá sankciu zákazu činnosti mladistvému, ktorý sa v čase rozhodovania o priestupku pripravuje na povolanie alebo ktorý začne prípravu na budúce povolanie vykonávať v blízkej budúcnosti¹² (t. j. bol do nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia o priestupku prijatý na štúdium).

Uložením sankcie zákazu činnosti nemožno mladistvému páchatelovi brániť v príprave na povolanie, t. j. úplne zakázať takúto prípravu na povolanie, ani zakázať činnosť, ktorá je súčasťou takejto prípravy a bez ktorej nie je možné prípravu na povolanie uskutočňovať alebo úspešne ukončiť.

Prípravou na povolanie je potrebné rozumieť takú prípravu, ktorú za ňu uznáva osobitný predpis (zákon č. 245/2008 Z. z., zákon č. 131/2002 Z. z.). Je ňou štúdium na strednej škole, v odbornom učilišti a praktickej škole alebo štúdium na vysokej škole. Nepovažuje sa za ňu plnenie povinnej školskej dochádzky.

Skutočnosť, že ide o činnosť, ktorá je súčasťou prípravy na povolanie, musí vyplývať z obsahu vzdelávacieho programu (zákon č. 245/2008 Z. z.) alebo zo študijného programu (zákon č. 131/2002 Z. z.).

7. Komparácia hmotnoprávnej a procesnoprávnej úpravy na Slovensku a v Českej republike

Aj Slovenská republika, aj Česká republika sú signatármi Dohovoru a musia plniť záväzky z neho vyplývajúce. Pokúsime sa preto vyjadriť k niektorým legislatívnym výsledkom transpozície požiadaviek Dohovoru vykonanej úpravou zodpovednosti za priestupky mladistvých.

V záujme vyššej prehľadnosti uvádzame ustanovenia zákonov v tabuľke. Názory k odlišnostiam v právnej úprave sú predmetom komentára v poznámkach.

¹¹ JEMELKA, L. – VETEŠNÍK, P.: Zákon o přestupcích a přestupkové řízení. Komentář. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 123.

¹² POTÁŠCH, P. a kolektív: Zákon o priestupkoch. Veľký komentár. Žilina: Eurokódex, 2016, s. 90.

zákon SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch	zákon č. 250/2016 Sb. o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich	Poznámky autorky
<p>§ 19 Osobitné ustanovenia o mladistvých (1) Pri posudzovaní priestupku osoby, ktorá v čase jeho spáchania dovŕšila pätnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku (ďalej len „mladistvý“), sa prihliada na osobitnú starostlivosť, ktorú venuje spoločnosť mládeži. (2) Priestupok mladistvého nemožno prejednať v rozkaznom konaní. (3) Horná hranica pokuty sa u mladistvých znižuje na polovicu; nesmie byť pritom vyššia ako 300 eur a v blokovanom konaní ako 60 eur. (4) Zákaz činnosti možno mladistvému uložiť najdlhšie na jeden rok, ak nebráni výkon tejto sankcie jeho príprave na povolanie.</p>	<p>ZVLÁŠTNÍ USTANOVENÍ O MLADISTVÝCH § 55 Mladistvý Mladistvým je ten, kdo v době spáchání přestupku dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. § 56 Ukládání správního trestu mladistvému Při ukládání správního trestu mladistvému se přihlíží k jeho osobnosti včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, jakož i k jeho osobním poměrům tak, aby jeho další vývoj byl co nejméně ohrožen. § 57 Pokuta Horní hranice sazby pokuty se u mladistvého snižuje na polovinu, přičemž však nesmí přesahovat částku 5000 Kč; to neplatí, je-li mladistvý podnikající fyzickou osobou. § 58 Zákaz činnosti (1) Zákaz činnosti nelze mladistvému uložit, jestliže by výkon tohoto správního trestu bránil přípravě na jeho povolání. (2) Zákaz činnosti lze mladistvému uložit nejdéle na dobu 1 roku. § 59 Upuštění od uložení správního trestu Od uložení správního trestu mladistvému lze též upustit, jestliže vzhledem k povaze spáchaného přestupku a k dosavadnímu způsobu života mladistvého lze důvodně očekávat, že uložení omezujícího opatření zajistí jeho nápravu lépe než správní trest. § 91 Ukládání pokuty příkazem na místě</p>	<p>Mladistvý je zodpovedný za rovnakých podmienok ako plnoletý páchateľ priestupku. Uplatňuje sa tzv. absolútna zodpovednosť za priestupok, ktorá je charakteristická pevnou dolnou vekovou hranicou určujúcou jej začiatok bez ohľadu na vyspelosť osoby. Správny orgán vychádza z predpokladu, že od dosiahnutia vekovej hranice 15 rokov je mladistvý vo všeobecnosti dostatočne mentálne, fyzicky i mravne vyspeký, aby zodpovedal za svoje konanie a naplnenie týchto hľadísk sa individuálne u konkrétneho mladistvého v konaní o priestupku neskúma.¹³ Taká regulácia je odôvodniteľná nižším stupňom typovej spoločenskej škodlivosti priestupkov. Na druhej strane ustanovenie všeobecnej vekovej hranice zodpovednosti za priestupky je súčasťou ochrany dieťaťa podľa Dohovoru v súlade s jeho čl. 37 písm. a). Tzv. absolútnu zodpovednosť zákonodarca vyvažuje úpravou špeciálnych pravidiel, ktoré sa uplatňujú výlučne vo vzťahu k mladistvým. Spoločná v oboch štátoch je regulácia zákazu prejednávania priestupku mladistvého v rozkaznom konaní, zákonná limitácia výšky pokuty i obmedzenia pri ukladaní zákazu činnosti. Novinkou je, že česká úprava špeciálnym spôsobom vymedzuje i kritériá pre ukládanie sankcie mladistvému. Na Slovensku pri ich absencii v zákone SNR č. 372/1990 Zb. by mal správny orgán prihliadať na rovnaké kritériá ako súd v trestnom konaní o trestnom čine mladistvého, a to</p>

¹³ PRÁŠKOVÁ, H.: Nové přestupkové právo. Praha: Nakladatelství Leges, 2017, s. 269.

	<p>(1) Správní orgán může příkazem na místě uložit pouze pokutu, pokud nestačí domluva a obviněný nebo osoba jednající za obviněného, který je právníčkou nebo podnikající fyzickou osobou, souhlasí se zjištěným stavem věci, s právní kvalifikací skutku, s uložením pokuty a její výší a s vydáním příkazového bloku. Příkazem na místě lze uložit pokutu nejvýše 10000 Kč. Mladistvému obviněnému lze příkazem na místě uložit pokutu nejvýše 2500 Kč; to neplatí, je-li mladistvý podnikající fyzickou osobou.</p>	<p>na základe analógie legis (t. j. „na osobnosť mladistvého, jeho vek, rozumovú a mravnú vyspelosť, zdravotný stav, na jeho osobné, rodinné a sociálne pomery“). Dôležitou požiadavkou je, aby „sankcia viedla k začleneniu mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia tak, aby predchádzali protiprávnym činom“ (pozri § 97 ods. 3 Trestného zákona).</p> <p>Za podnetnú novinku v českej úprave možno považovať explicitnú úpravu ďalšieho špeciálneho kritéria pre upustenie od uloženia sankcie v § 59.</p>
<p>§ 60 (1) Orgány oprávnené objasňovať priestupky (§ 58 ods. 3) sú pri objasňovaní priestupkov oprávnené a) vyžadovať vysvetlenie od fyzických osôb alebo právnických osôb; vysvetlenie od maloletého alebo mladistvého možno vyžadovať len za prítomnosti jeho zákonného zástupcu alebo fyzickej osoby, ktorá sa osobne stará o maloletého alebo mladistvého na základe rozhodnutia podľa osobitných predpisov, alebo zástupcu zariadenia, v ktorom je maloletý alebo mladistvý umiestnený na základe rozhodnutia súdu podľa osobitných predpisov, alebo zástupcu orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately,</p>		<p>Česká právna úprava neobsahuje úpravu práv osôb dotknutých úkonmi orgánmi polície pred začatím konania o priestupku. Slovenská úprava zaručuje ochranu mladistvého i v tzv. predprocesnej etape konania o priestupkoch.</p> <p>Z Dohovoru síce vyplýva povinnosť poskytovať ochranu dieťaťu, ktoré je podozrivé z porušenia trestného práva, avšak vzhľadom na to, že objasňovanie priestupku sa svojou funkciou blíži inštitútu predsúdneho konania podľa Trestného poriadku, takúto úpravu treba považovať za vykonanie záväzku podľa čl. 40 bod 1. Dohovoru.</p> <p><i>De lege ferenda</i> by preto nemal od nej slovenský zákonodarca ustúpiť, ale naopak, ešte viac ju upresniť.</p>
	<p>§ 72 Zákonný zástupce a opatrovník mladistvého obviněného a orgán sociálně-právní ochrany dětí (1) Zákonný zástupce a opatrovník mladistvého obviněného a orgán sociálně-právní ochrany dětí má právo na vyzoomění o zahájení řízení, právo navrhopvat důkazy a činit jiné návrhy po celou dobu řízení, právo na poskytnutí informací o řízení potřebných k hájení práv a oprávněných zájmů mladistvého obviněného, právo vyjádřit v řízení své stanovisko, právo nahlížet</p>	<p>Treba pochváliť českého zákonodarcu, že ustanovil prehľadným spôsobom procesné práva subjektov, ktoré v konaní o priestupku mladistvého síce nemajú procesnoprávne postavenie účastníkov, ale pomáhajú presadzovať procesné práva mladistvého.</p> <p>Na Slovensku väčšina týchto procesných práv vyplýva zo zákona SNR č. 372/1990 Zb. (§ 74, § 81), ďalšie možno odvodiť výkladom alebo ich dohľadať v zákone č. 71/1967 Zb. V súlade s požiadavkou „zákony majú slúžiť ľuďom“ by</p>

	<p>do spisu, právo účastnit se ústního jednání a být přítomen při všech úkonech v řízení, právo vyjádřit se před vydáním rozhodnutí k jeho podkladům, právo na oznámení rozhodnutí, právo podat odvolání ve prospěch mladistvého obviněného proti rozhodnutí o přestupku nebo proti rozhodnutí o schválení dohody o narovnání a právo podat žádost o obnovu řízení nebo o vydání nového rozhodnutí. Zákonný zástupce a opatrovník mladistvého obviněného má právo zvolit mladistvému obviněnému zmocněnce.</p> <p>(2) Je-li za tentýž skutek obviněn také zákonný zástupce nebo opatrovník mladistvého obviněného a nemá-li mladistvý obviněný jiného zákonného zástupce nebo opatrovníka, vykonává práva podle odstavce 1 pouze orgán sociálně-právní ochrany dětí. Správní orgán o tom rozhodne usnesením, které se oznamuje pouze mladistvému obviněnému, jeho zákonnému zástupci, opatrovníkovi a orgánu sociálně-právní ochrany dětí.</p> <p>(3) Je-li důvodná obava, že zákonný zástupce nebo opatrovník mladistvého obviněného nebude řádně hájit zájmy mladistvého obviněného, vykonává práva podle odstavce 1 pouze orgán sociálně-právní ochrany dětí. Správní orgán o tom rozhodne usnesením, které se oznamuje pouze mladistvému obviněnému, jeho zákonnému zástupci, opatrovníkovi a orgánu sociálně-právní ochrany dětí.</p>	<p>takáto „minikodifikácia“ na Slovensku účinnejšie podporovala ochranu mladistvého.</p> <p>Česká právní úprava rozšířila výpočet procesních práv subjektů, které pomáhají presadzovať procesné práva mladistvého, o právo na podanie návrhu na obnovu konania. Na Slovensku takáto regulácia chýba a žiadala by sa, ak chceme garantovať účinnú ochranu práv mladistvého.</p> <p>Na druhej strane vylúčenie práv zákonného zástupcu alebo opatrovníka mladistvého obviněného v § 72 ods. 2 a 3 zákona č. 250/2016 Zb. je v rozpore s účelom Dohovoru a ide nad rámec prípustného obmedzenia zmysle usmernenia Výboru ministrov Rady Európy o justícii priateľskej deťom, ktoré sa má uplatňovať v rámci tzv. predsúdneho konania a súdneho konania.¹⁴ Na Slovensku úpravu takéhoto obmedzenia nemáme. Zákonný zástupca má právo realizovať svoje procesné práva v prospech mladistvého bez ohľadu na jeho procesnoprávne postavenie alebo spôsobilosť účinne chrániť záujmy mladistvého v konaní. Tieto práva mu nemožno obmedziť ani odňať rozhodnutím správneho orgánu.</p>
<p>§ 74 Ústne pojednávanie (2) Ak je obvineným z priestupku</p>	<p>§ 80 Ústní jednání (1) Správní orgán může naříditi ústní jednání.</p>	<p>Slovenská úprava je v súlade s požiadavkou na spravodlivý proces podľa Dohovoru, aby sa diéta mohlo „oboznamovať s výpove-</p>

¹⁴ 30. A child who has been taken into custody should not be questioned in respect of criminal behaviour, or asked to make or sign a statement concerning such involvement, except in the presence of a lawyer or one of the child's parents or, if no parent is available, another person whom the child trusts. The parent or this person may be excluded if suspected of involvement in the criminal behaviour or if engaging in conduct which amounts to an obstruction of justice. 58. Children should be allowed to be accompanied by their parents or, where appropriate, an adult of their choice, unless a reasoned decision has been made to the contrary in respect of that person.

<p>mladistvý, správný orgán na ústne pojednávajúce predvolá aj zákonného zástupcu mladistvého a orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Ak je mladistvý na základe rozhodnutia podľa osobitných predpisov zverený do osobnej starostlivosti fyzickej osobe alebo je na základe rozhodnutia súdu podľa osobitných predpisov umiestnený v zariadení, správný orgán upovedomí o nariadenom ústnom pojednávaní aj tieto osoby. Rozhodnutie o priestupku sa oznamuje všetkým osobám podľa prvej a druhej vety.</p>	<p>(2) Správny orgán nařídí ústní jednání na požádání obviněného, je-li to nezbytné k uplatnění jeho práv; jinak návrh zamítne usnesením, které se oznamuje pouze obviněnému. O právu žádat nařzení ústního jednání musí být obviněný poučen. Správny orgán nařídí ústní jednání i bez požádání obviněného, je-li to nezbytné pro zjištění stavu věci. Správny orgán prvního stupně nařídí ústní jednání i bez požádání obviněného, je-li obviněným mladistvý.</p> <p>§ 82 Dokazování (3) Účastníci řízení mají právo klást otázky sobě navzájem, svědkům a znalcům. Zákonný zástupce a opatrovník mladistvého obviněného, osoba přímo postižená spácháním přestupku, která dala souhlas se zahájením nebo pokračováním řízení, a orgán sociálně-právní ochrany dětí mají právo klást otázky účastníkům řízení, svědkům a znalcům.</p>	<p>ďami svedkov buď priamo alebo prostredníctvom iných a aby sa zabezpečila rovnoprávna účasť svedkov obhajoby a hodnotenie ich výpovedí“, lebo ústne pojednávajúce o priestupku je podľa zákona SNR č. 372/1990 Zb. obligatórne.</p> <p>Aby český zákonodarcu vyhovel požiadavke Dohovoru, ustanovil správnomu orgánu povinnosť nariadiť ústne pojednávajúce vždy, keď je obvineným mladistvý. Ide o výnimku zo zásady fakultatívnosti konania ústneho pojednávajúce vo veciach priestupkov, ktorú zaviedol zákon č. 250/2016 Zb.</p>
<p>§ 57 Spoločné konanie (1) Ak sa páchatel dopustil viacerých priestupkov, ktoré je príslušný prejednať ten istý orgán, prejednávajú sa tieto priestupky v jednom konaní; v jednom konaní však nemožno prejednať priestupok páchatela podľa § 88aa ods. 1 a súčasne iný priestupok. (2) Spoločné konanie sa uskutočňuje tiež proti všetkým páchatelom, ktorých priestupky spolu súvisia a ktoré prejednáva ten istý orgán. Na urýchlenie konania alebo z iného dôležitého dôvodu možno vec niektorého páchatela priestupku vylúčiť zo spoločného konania.</p>	<p>§ 88 Společné řízení (4) Pokud se více mladistvých podezřelých dopustilo více přestupků, které spolu souvisejí, jejichž skutková podstata se týká porušení právních povinností vyskytujících se ve stejné oblasti veřejné správy a k rozhodnutí o těchto přestupcích je příslušný též správní orgán, projednají se ve společném řízení, jestliže je to vhodné z hlediska zjištění stavu věci, hospodárnosti a rychlosti řízení a s přihlédnutím k osobám mladistvých podezřelých. Pokud se mladistvý podezřelý a jiný podezřelý dopustili více přestupků, které spolu souvisejí, jejichž skutková podstata se týká porušení právních povinností vyskytujících se ve stejné oblasti veřejné správy a k rozhodnutí o těchto přestupcích je příslušný též správní orgán, projednají se ve společném řízení, jestliže je to nezbytné z hlediska zjištění stavu věci a není to na újmu mladistvého podezřelého.</p>	<p>Česká právní úprava obmedzuje možnosť prejednania priestupkov v spoločnom konaní, ak by takýmto spôsobom prejednania priestupkov bol dotknutý verejný záujem na ochrane mladistvého.</p> <p>Predmetné špeciálne pravidlá v slovenskej právnej úprave spoločného konania (§ 57 ods. 2 zákona SNR č. 372/1990 Zb.) neexistujú.</p>

<p>§ 81 Odvolaie (1) Proti rozhodnutiu o priestupku môže sa odvolať v plnom rozsahu len obvinený z priestupku, a ak ide o mladistvého, v jeho prospech aj jeho zákonný zástupca a orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.</p>	<p>§ 96 Osoby oprávnené podať odvolání (1) Proti rozhodnutí o přestupku, kterým byla vyslovena vina, se může odvolat c) zákonný zástupce a opatrovník mladistvého obviněného a orgán sociálně-právní ochrany dětí ve prospěch mladistvého obviněného pouze proti výroku o vině, o správním trestu, o ochranném opatření a o nároku na náhradu škody nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení. (3) Proti rozhodnutí o schválení dohody o narovnání se může odvolat ten, kdo schválenou dohodu o narovnání uzavřel, zákonný zástupce a opatrovník mladistvého obviněného a orgán sociálně-právní ochrany dětí. § 97 Odvolaí a postup správniho orgánu prvního stupně (1) Obviněný může v odvolání nebo v průběhu odvolacího řízení uvádět nové skutečnosti nebo důkazy. Ostatní účastníci, orgán sociálně-právní ochrany dětí a zákonný zástupce a opatrovník mladistvého obviněného a osoba přímo postižená spácháním přestupku, která dala souhlas se zahájením nebo pokračováním řízení, mohou uvádět nové skutečnosti nebo důkazy ve svých vyjádřeních vztahujících se k novým skutečnostem nebo důkazům, které obviněný uvede v odvolání nebo v průběhu odvolacího řízení.</p>	<p>Slovenská i česká právní úprava zabezpečuje ochranu mladistvého ekvivalentne.</p> <p>Procesné právo predkladať nové dôkazy a uvádzať nové skutočnosti v rámci odvolacieho konania na Slovensku vyplýva implicitne zo všeobecnej úpravy správneho konania podľa zákona č. 71/1967 Zb.</p>
<p>§ 92 (1) O upustení od výkonu zvyšku zákazu činnosti podľa § 14 ods. 3 rozhoduje na návrh osoby, ktorej sa zákaz činnosti uložil, správny orgán, ktorý priestupok prejednal v prvom stupni. Pri mladistvom môže návrh podať aj jeho zákonný zástupca alebo orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.</p>	<p>§ 47 Zákaz činnosti (4) Po uplynutí poloviny doby, na niž byl uložen zákaz činnosti, může správní orgán, který zákaz činnosti uložil, od výkonu zbytku tohoto správního trestu upustit, jestliže pachatel prokáže způsobem svého života nebo provedením účinných opatření, že jeho další výkon není potřebný.</p>	<p>Bez komentára. Víťazom je slovenská úprava.</p>

Záver

Do 1. júla 2017 jestvovala na Slovensku a v Českej republike takmer identická právna úprava týkajúca sa ochrany mladistvého pri prejednávaní priestupkov.

Vzhľadom na legislatívne zmeny v zákone ČNR č. 200/1990 Zb. o priestupkoch, ktorými sa vypustila regulácia objasňovania priestupkov a tým aj minimalizovala úprava postupu orgánov v predprocesnom štádiu, procesné práva subjektov oprávnených vystupovať v prospech mladistvého (zákonný zástupca, zástupca zariadenia, v ktorom je mladistvý umiestnený na základe rozhodnutia atď.), zostali upravené len na Slovensku. Nevôľa českého zákonodarcu upraviť podrobne predprocesné štádium v novom zákone zotrvala naďalej a všeobecnosť jeho úpravy postupu pred začatím konania (§ 73 – § 76) v zákone č. 250/2016 Zb. nevhodne dopadá aj na ochranu mladistvých. Slovensko by sa touto cestou nemalo uberať.

Právna úprava v oboch štátoch má spoločné to, že subjektom s právomocou vystupovať v prospech mladistvého v konaní o priestupku, je *orgán štátnej správy* (orgán sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately). Funguje ako obligatórna záruka zabezpečenia práv mladistvého zo strany štátu vo verejnom záujme.

V skupine subjektov, ktoré nemajú procesné postavenie účastníka konania o priestupku, ale môžu uplatňovať procesné práva v prospech mladistvého, majú nezastupiteľné miesto i osoby, ktoré vzhľadom na ich *hmotnoprávny vzťah* k mladistvému (vyplývajúci zo zákona alebo na základe rozhodnutia orgánu verejnej moci) disponujú procesnými právami. Ich funkciou v konaní je napomáhať zabezpečiť právo mladistvého na spravodlivý proces. Je vecou zmluvného štátu, v akom rozsahu zákonom ustanoví rozsah týchto ich procesných práv nad rámec Dohooru.

Zásadný rozdiel medzi úpravou na Slovensku a v Českej republike spočíva v tom, že na Slovensku nie je možné týmto subjektom odňať ani obmedziť výkon zákonných práv rozhodnutím správneho orgánu. Slovenský zákonodarca nesmie ustúpiť od koncepcie, že subjekt s hmotnoprávnym vzťahom k mladistvému má mať možnosť chrániť záujmy mladistvého v konaní o priestupku vždy.

Rovnako dôležité je zabezpečiť, aby legitímny dôvod obmedzenia výkonu práv týchto subjektov bol v zákone jednotný. Vykonávanie úkonov musí byť limitované zákonnou podmienkou robiť tak *len v prospech mladistvého*. Predmetná požiadavka musí byť v zákone ustanovená *výslovne* (pozri napr. § 96 zákona č. 250/2016 Zb.).

Nevyužitý priestor pre zvýšenie účinnosti zákonnej úpravy ochrany mladistvé-

ho v konaní o priestupkoch podľa zákona SNR č. 372/1990 Zb. existuje. Po takmer 30 rokoch od nadobudnutia jeho účinnosti by však bolo vhodné pristúpiť k zvýšeniu jej podrobnosti a v tejto súvislosti sa aj zamyslieť nad jej koncepčnou úpravou. Mladým ľuďom sa predsa musí dať vždy ďalšia šanca.

TRESTNÁ POLITIKA VO ŠVÉDSKU

Tomáš Strémy*

Vážený pán profesor,

Život je rýchly a nezastaviteľný, avšak pri takomto významnom životnom jubileu, nastala tá chvíľa ustať, pozrieť späť a zamyslieť sa.

Ďakujem za Vašu prítomnosť v mojom živote. Ďakujem za čas, ktorý ste mi venovali. Ďakujem za Vaše slová, ktoré ma mnohokrát viedli k zamysleniu, že ste mi ukázali cestu, po ktorej je dobré ísť.

Sú chvíle, ktoré nedokážeme ovplyvniť. A potom sú tu tie zlomky nášho času, za ktoré sme už navždy vďační. Sú to chvíle s ľuďmi, ktorí dokázali obohatiť náš život tými najkrajšími spomienkami. Medzi tie chvíle patrili aj tie, ktoré som strávil s Vami ako Váš žiak.

Za vyvrcholenie našej spoločnej práce s pánom profesorom Dianiškom osobne považujem spoluprácu na projekte č. APVV-0179-12 s názvom „Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov v podmienkach Slovenskej republiky“ s termínom riešenia od 01.10.2013 do 30.09.2017, pričom kľúčovou témou projektu bola problematika restoratívnej justície a systém alternatívnych trestov v Slovenskej republike. Tieto problémy sú ešte aj v súčasnosti nedostatočne riešené v oblasti trestnej justície a politiky. Zároveň predstavujú ekonomicky výhodnú a resocializačne účinnú formu trestania. Dôležitú charakteristiku projektu predstavovalo prepojenie právnej teórie a praxe. Alternatívne tresty tak predstavujú perspektívny priestor pre nové možnosti trestania a prispievajú k lepšiemu uplatňovaniu ľudských práv v trestnom konaní. Aj z tohto dôvodu som sa rozhodol pri vybraní témy do danej publikácie zamerať na krajinu, ktorá má restoratívnu justíciu a alternatívne tresty ako imanentnú súčasť trestnej politiky štátu, t. j. Švédsko.

* prof. JUDr. Tomáš Strémy, PhD., Katedra trestného práva, kriminológie a kriminalistiky, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

1. História trestnej politiky vo Švédsku

V rokoch 1200 – 1300 sa začal rozvíjať vo Švédsku organizovanejší systém trestného súdnictva, v ktorom sa Švédsko rozhodlo zaviesť zákony platné pre celú krajinu namiesto toho, aby občania mali v každej provincii alebo meste samostatné zákony.

Prvé uznané a uverejnené federálne zákony boli známe ako „*Fridslagarna*“. Tieto zákony vznikli v roku 1200 a ich navrhovateľom bol švédsky politik Birger Magnusson. Tieto zákony zahŕňali pravidlá, ktoré chránili ženy pred napadnutím alebo únosom a poskytli každému občanovi právo na súkromie vo vlastnom dome. Navyše tieto skoré zákony mali pravidlo nazývané „*tingsfrid*“, čo znamená, že sudca alebo štátnik mal právomoc vyzvať strany uzavrieť zmier počas prebiehajúceho súdneho konania, aby sa zabezpečila bezpečnosť ľudí zapojených do súdneho konania. Ak bol počas „*tingsfridu*“ spáchaný trestný čin, trestom bola zvyčajne smrť.¹

Po roku 1300 boli všetky zákony provincií a miest nahradené zákonmi krajiny. Napriek tomu systém trestného súdnictva medzi mestami a vidiekom zostal mierne rozdelený. V niektorých mestách a provinciách stále mali svoje vlastné osobitné zákony. V roku 1614 bol súdny systém rozdelený do štyroch samostatných úrovní nazývaných *Häradsrätten* (prvý stupeň), *Lagmansrätten* (druhý stupeň), *Hovrätten* (tretí stupeň) a kráľ (štvrtý stupeň). *Häradsrätten* bol súd zaoberajúci sa priestupkami a menej závažnými deliktmi a jednoduchšími občianskoprávnymi spormi. Ak bolo podané odvolanie vo veci pred súdom *Häradsrätten*, prípad prevzal súd druhého stupňa *Lagmansrätten*. Všetky ostatné trestné prípady, ktoré boli predmetom odvolania v prvej alebo druhej inštancii, smerovali do *Hovrätten*, kde boli spracované najzávažnejšie trestné činy. Ak odvolanie bolo zamietnuté na všetkých troch úrovniach súdneho systému, odsúdený mal poslednú šancu obrátiť sa na kráľa.

„*1734 års lag*“ je základom všetkých zavedených a súčasných zákonov vo Švédsku a Fínsku nahradzujúcich všetky existujúce zákony, ktoré zostali po stredoveku. Pri svojom prvom zavedení obsahoval deväť samostatných kapitol týkajúcich sa manželstva a rozvodu, dedičstva a závetov, poľnohospodárskych práv, majetkových práv, trestných činov a ich ekvivalentných trestov, výkonu trestov, daní a nezaplatených dlhov a súdnych predpisov. Väčšina pôvodných zákonov z roku 1734 bola časom nahradená alebo obnovená, s výnimkou niektorých poľ-

¹ Journal of Criminal Law and Criminology [elektronická verzia].

nohospodárskych a obchodných predpisov, ktoré sa v modernom Švédsku stále uplatňujú.

V 19. storočí Švédsko zažilo veľa zmien, ktoré modernizovali systém trestného súdnictva. V roku 1809 došlo k obnoveniu vlády a v roku 1880 k vytvoreniu „*Advokatsamfundet*“, čo je totožné s advokátskou komorou v Spojených štátoch amerických.²

V roku 1800 v dôsledku zrušenia starých *Lagmansrätten* (druhý stupeň) sa počet inštancií súdov znížil zo štyroch úrovní na tri úrovne. Kráľovi už neboli udelené žiadne rozhodovacie právomoci v systéme trestného súdnictva a neskôr ho nahradil najvyšší súd známy ako „*Högsta Domstolen*“. V roku 1950 bol vo Švédsku ratifikovaný Európsky dohovor o ľudských právach. V roku 1993 boli všetky ľudské práva v Európe vyhlásené za priamo uplatniteľné prostredníctvom Viedenskej deklarácie, ktorá sa priamo uplatnila aj vo Švédsku.

2. Súdny systém Švédska

Švédsko má takmer 80 súdov na svojom území so 6 400 zamestnancami. Švédsky súdny systém sa delí na tri časti: všeobecné súdy, správne súdy a špeciálne súdy. Štruktúra všeobecných súdov je veľmi podobná americkému súdnemu systému, v ktorom existujú okresné súdy, odvolacie súdy a najvyšší súd. Celkovo je v krajine distribuovaných 48 okresných súdov. Tieto súdy sa zaoberajú prvostupňovými občianskymi a trestnými prípadmi, ale aj prípadmi týkajúcimi sa adopcie, bankrotu a nezhôd medzi spoločnosťami a jednotlivcami.

Na rozdiel od Spojených štátov amerických, stíhané osoby vo švédskom súdnom systéme sú spravidla postavené pred súd, ak je k dispozícii dostatok dôkazov na pokračovanie. O rozsudku rozhodne predseda senátu spolu s niekoľkými laikmi, z ktorých každý má jeden hlas. Technicky sa každý, kto nedovršil 70. rok svojho veku a je občanom Švédska, môže stať prísediacim „laickým sudcom“, pretože táto pozícia nevyžaduje žiadne právne vzdelanie. Keďže však laických sudcov menujú mestské rady na štvorročné funkčné obdobie, väčšinou ide o starších, vzdelaných politikov.

Vo vážnejších trestných veciach sú k dispozícii obetiam a svedkom dobrovoľníci, ktorí im poskytujú potrebnú pomoc, poradenstvo a podporu.

² Journal of Criminal Law and Criminology [elektronická verzia].

Ďalšou inštanciou v systéme všeobecných súdov je šesť odvolacích súdov. Švédske odvolacie súdy majú rovnaké odvolacie dôvody ako v USA, na základe ktorých je možné podať odvolanie v prípade právnej nespokojnosti s rozhodnutím a postupom okresného súdu. Švédske odvolacie súdy prijímajú a preskúmajú približne 40 % všetkých podaných občianskoprávných konaní, sú však povinné prerokovávať všetky odvolania, ktoré sa týkajú závažných trestných činov. Odvolacie súdy sa skladajú najmenej z troch sudcov a v trestných veciach musí byť prítomných aj niekoľko laikov. Väčšina prípadov, ktoré sú odvolacími súdmi akceptované a vypočuté, sú trestné veci.³

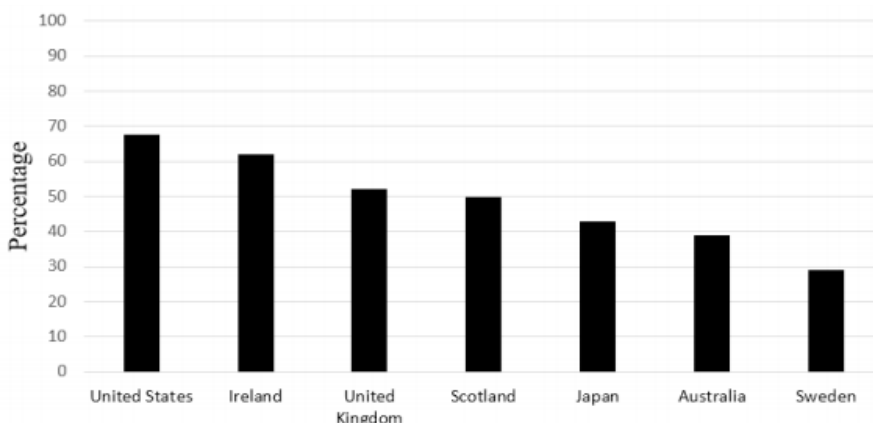
Obvinený v trestnej veci, ktorému bolo na odvolacom súde udelené nové súdne konanie, je povinný sa zúčastniť pojednávania. Je nezvyčajné, že sa na pojednávaní musia zúčastniť aj všetci svedkovia alebo obeť. Väčšinou to nie je potrebné, pretože okresné súdy majú videozáznamy z pôvodných súdnych konaní. V ojedinelých prípadoch sa môže stať, že rozhodnutie odvolacieho súdu prijíma najvyšší súd, pretože najvyšší súd väčšinou rozhoduje iba o veciach, ktoré môžu vytvoriť precedens. Najvyšší súd Švédska sa skladá zo šestnástich sudcov, ktorých vymenúva vláda. Najvyšší súd sa usiluje nielen poskytovať spravodlivosť v odvolacom prípade, ale aj pomáhať budúcej spoločnosti v oblasti súdneho vedenia. V roku 2016 bolo najvyššiemu súdu podaných 6 071 vecí, z toho 1 794 trestných vecí.

Po odsúdení páchatela prostredníctvom policajného systému, súdneho systému, posledným krokom je nápravný systém. Štruktúra a organizácia nápravného systému je rozhodujúca z hľadiska znižovania recidívy, miery kriminality a preplnenosti väzníc.

3. Recidíva

Miera recidívy Švédska od začiatku roka 2000 do roku 2011 klesla zo 40 % na 31 %. O dva roky neskôr miera recidívy ďalej klesla o 2 % na 29 %. Keď sa pozrieme na väzenskú populáciu, v roku 2015 bolo spolu 4 292 uväznených páchatelov, t. j. na každých 2 238 občanov je jeden za mrežami. Švédsky nápravný systém podporuje alternatívne sankcie a celkovo sa zameriava na rehabilitáciu väzenského a probačného systému, čo môže byť jedným z dôvodov nízkej miery kriminality a recidívy. Aj keď v Spojených štátoch amerických existujú nápravné

³ East Tennessee State University [elektronická verzia].



Zdroj: Deady, 2014; Kriminalvården, 2016.

prostriedky, ktoré sú založené na rehabilitácii a nie na odplatách, ich štatistika trestnej činnosti a recidívy v porovnaní s ostatnými západnými krajinami ukazuje, že v súčasnosti to nestačí.⁴

4. Švédsky nápravný systém – sankcie

4.1 Trest odňatia slobody

Švédsky nápravný systém je rozdelený do troch častí: nápravné strediská, väznice a neväzobné sankcie. V 31 nápravných strediskách je po celej krajine k dispozícii približne 2 000 miest. Tieto centrá sú podobné väzeniam v USA, kde zadržávajú jednotlivcov podozrivých zo spáchania trestného činu a páchatel'ov čakajúcich na pojednávanie. Zákon o nápravných strediskách poskytuje podozrivým určité práva týkajúce sa lekárskej starostlivosti a kontaktu s ľuďmi mimo strediska. Cieľom stredísk je nielen zadržať podozrivých, ale aj začať pripravovať jednotlivcov, aby pozitívne zmenili svoj život a znížili akýkoľvek pocit izolácie. Všetky nápravne strediská budú mať pracovníkov pre zadržávané osoby s drogovými problémami. Vedúci týchto služieb budú pravidelne navštevovať všetkých jednotlivcov, ktorí zneužívajú drogy, aby hovorili o svojej motivácii prestať fajčiť

⁴ East Tennessee State University [elektronická verzia].

atď. Zmiernenie pocitu izolácie budú vykonávať zabezpečením práce, štúdiom a športovými aktivitami, aby zadržívaní neboli dlhý čas sami.

Švédsko má celkovo 47 väzníc, v ktorých sa nachádza približne 4 000 osôb. Väznice sú rozdelené do troch úrovní bezpečnosti, pričom s najnižšou úrovňou bezpečnosti sú otvorené väzenia a ďalšie dve úrovne sú zatvorené väzenia. Otvorené väzenské zariadenia nemajú žiadne únikové bariéry a obvykle majú nenásilných väzňov odsúdených za menej závažné trestné činy. V otvorených väzeniach môžu byť aj väzni, ktorí boli premiestnení z väzníc s vyšším stupňom bezpečnosti, aby im pomohli lepšie sa znovu začleniť do komunity. Väzni, ktorí vykonávajú trest odňatia slobody v otvorenom väzení s nízkym stupňom bezpečnosti, majú zvyčajne povolené opustiť zariadenie počas dňa, aby si našli zamestnanie, absolvovali vzdelávacie kurzy alebo sa zúčastnili liečebných programov.

Vysoko rizikovní páchatelia, ktorí sa dopustili násilných trestných činov, budú pravdepodobne zadržívaní v uzavretom väzení s vyšším stupňom bezpečnosti. Aj keď takéto väzenia možno považovať za zariadenia s maximálnym stupňom stráženia s vysokými múrmi a viacerými kamerami, nápravní dôstojníci nikdy nenesia zbrane. Ak dôjde vo väznici k veľmi vážnym situáciám, dozorca sa má obrátiť na miestnu políciu. K takýmto udalostiam však dochádza len zriedka. V každom väzení sa väčšina nápravných dôstojníkov považuje za osobného dôstojníka, čo znamená, že každému z nich je pridelená skupina 4 až 10 väzňov, za ktorú sú osobne zodpovední. Takáto zodpovednosť spočíva v poradenstve, pomoci a motivácii pridelených väzňov, aby sa po prepustení rehabilitovali a uspeli vo vonkajšom svete.

Priemerná kapacita väzníc vo Švédsku je 4 253 miest a v roku 2016 bolo naplnených 89 % väzníc. V týchto zariadeniach nie sú žiadne známky preplnenia. V skutočnosti z dôvodu neustáleho znižovania počtu odsúdených páchatelov muselo Švédsko v rámci väzenských zariadení odstrániť priestory, ktoré im následne ušetrili viac peňazí. Podmienky vo väzení vo Švédsku sa môžu líšiť v závislosti od charakteru trestného činu, osoby odsúdeného a úrovne bezpečnosti.

Väčšina odsúdených v zariadení s maximálnym stupňom stráženia pracuje v priemere 6 hodín denne, päťkrát týždenne. Všetci odsúdení, ktorí pracujú, majú hodinovú mzdu 13 SEK, čo je 1,39 USD. Niekoľkokrát týždenne môžu absolvovať rôzne liečebné programy. Na rozvoj športových aktivít sú vo väzenskom dvore zvyčajne atletické dráhy, malé futbalové ihriská a basketbalové ihriská. Počas pobytu majú väzni tiež právo na voľnočasové aktivity, ktoré zahŕňajú návštevy rodinných príslušníkov alebo priateľov, remeselnú výrobu a účasť na spoločenskom školení, kurzoch varenia alebo iných typoch skupinových projektov.

Švédská väzenská a probačná služba zdôrazňuje dôležitosť resocializácie páchatelov, ktorí žijú v zdravom prostredí a sú uväznení. Dosahuje sa to tým, že majú miestnosti s humánnym dizajnom a zabezpečujú prístup väzňov k výživným potravinám. Okrem toho, aby sa zaistilo, že väzni nebudú mať pocit, že ich životy sú menej významné ako životy iných ľudí, neexistujú žiadne väzenské uniformy a väzni môžu nosiť bežné oblečenie. Resocializácia sa zabezpečuje aj prostredníctvom nadväzovania vzťahov medzi väzňami a dôstojníkmi.

4.2 Probácia

Švédsko má 34 probačných úradov, ktoré poskytujú páchatelom neväzobnú starostlivosť. Úlohou týchto úradov je dohliadať na páchatelov, ktorí sú v skúšobnom konaní alebo podmiennečnom prepustení. Probačný dohľad najčastejšie trvá približne tri roky. Počas skúšobnej lehoty bude mať páchatel pravidelné stretnutia a rozhovory so svojím nadriadeným o svojom postupe a oblastiach, ktoré ich môžu ovplyvniť pri recidíve. Páchatel sa tiež môže zúčastňovať na liečebných programoch alebo iných aktivitách, aby im pomohol znovu sa spojiť so svojou komunitou.

V závislosti od trestného činu a finančnej situácie páchatela môže byť uložená v rámci skúšobnej lehoty pokuta. Výška pokuty sa určuje podľa závažnosti trestného činu a podľa priemerného mesačného zárobku páchatela. Ak páchatel poruší podmienky svojho probačného konania alebo sa dopustí iného trestného činu, môže sa jeho skúšobná lehota predĺžiť alebo jeho nadriadení môžu súdu navrhnúť, aby prípad znovu preskúmal.

4.3 Podmiennečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody

Podmiennečné prepustenie z výkonu trestu odňatia slobody sa riadi rovnakými pravidlami ako probácia. Ak existuje zjavná súvislosť medzi spáchaným trestným činom a zneužívaním drog alebo alkoholu, môže byť páchatel podrobený liečbe. To znamená, že jednotlivec dostal trest odňatia slobody spolu s liečbou v rehabilitačnom zariadení pre drogy alebo alkohol namiesto trestu odňatia slobody. Existuje tiež alternatívna sankcia pre páchatelov odsúdených na nepodmiennečný trest odňatia slobody v trvaní menej ako 6 mesiacov. Páchatel môže namiesto väzenia požiadať o domáce zatknutie pod elektronickým dohľadom,

ak súd rozhodne, že osoba je považovaná za spôsobilú na uloženie tejto sankcie. Takáto alternatívna sankcia bola zavedená v snahe skutočne zabezpečiť, aby uväznenie bolo poslednou možnosťou.

Záver

Cieľom švédskeho väzenského systému nie je ďalej trestať uväznených páchatelov. Ich cieľom je nájsť základný dôvod, prečo páchatel spáchal trestný čin a potom získať pomoc potrebnú na resocializáciu páchatela. Je tiež dôležité, aby sa úradníci a zamestnanci väzníc nepretržite usilovali o zmiernenie negatívnych účinkov uväznenia na odsúdených, aby sa predišlo recidíve. V týchto zariadeniach existuje niekoľko rôznych programov a liečebných postupov, ako sú vzdelávacie programy, odborná príprava, výučby životných zručností, programy liečby zneužívania návykových látok, starostlivosť o duševné zdravie, služby na podporu rodiny. Deň vo väzení vo Švédsku pozostáva z priemerne 34 % práce, 23 % služby, 20 % inej štruktúrovanej práce, 15 % vzdelania, 5 % liečby, 2 % inej platenej činnosti a 1 % čas mimo väzenia.⁵

Použitá literatúra

- DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. et al. *Kriminológia*. Plzeň: Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. 408 s. ISBN 978-80-7380-620-0.
- DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru. 2017. s. 27-35. ISBN 978-80-8054-729-5.
- Elektronická verzia "East Tennessee State University" na stránke [<https://dc.etsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4835&context=etd>; ku dňu 27.12.2019].
- Elektronická verzia "Journal of Criminal Law and Criminology" na stránke [<https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2388&context=jclc>; ku dňu 27.12.2019]

⁵ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-17-0217 „Služobné zákroky príslušníkov Policajného zboru a aplikácia zásady primeranosti z trestnoprávneho a administratívneho hľadiska.“

NIEKTORÉ DÔKAZNÉ SÚVISLOSTI OBETÍ NÁSILNÝCH TRESTNÝCH ČINOV

Ivan Šimovček*

Úvod

Trestnoprávne a kriminalistické aspekty dokazovania násilných trestných činov vychádzajú najmä z pochopenia významu a úlohy obeť násilného útoku páchatelom trestných činov proti životu a zdraviu ako zdroja kriminalisticky relevantných a dôkazných informácií využívaných pri usvedčovaní páchatelov tejto závažnej kriminality. Dokazovanie násilnej trestnej činnosti proti životu a zdraviu je v kriminalistickej praxi považované za obzvlášť náročné.

1. Dôkazné súvislosti obetí násilných trestných činov

Trestnoprávne a kriminalistické aspekty dokazovania násilných trestných činov vychádzajú z ich trestnoprávnej a kriminalistickej charakteristiky, v ktorej obeť trestného násillia predstavuje významný komponent. Z viktimologického hľadiska sa obeťou násilnej trestnej činnosti rozumie osoba bezprostredne dotknutá trestným činom, v dôsledku ktorého jej bola spôsobená ujma na živote a zdraví.¹ Obeť násilného trestného činu však možno charakterizovať aj z pohľadu trestného práva, ktoré obeť trestného činu priznáva postavenie svedka, ako zdroja trestnoprávne relevantných a najmä dôkazných informácií.²

Trestnoprávny a kriminalistický záujem o obeť ako fyzický a biologický objekt, ktorý je zdrojom relevantných informácií a dôkazov v podobe zistených a zaistených kriminalistických stôp je doplnený záujmom o obeť ako osobnosť so

* prof. JUDr. Ivan Šimovček, CSc., Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O.: Kriminologie. Praha, Eurolex Bohemia, 2001. s. 128.

² Pozri napríklad MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávaní obetí trestné činnosti. Kriminalistika č. 1/2009, s. 42-46.

špecifickými psychickými vlastnosťami a sociálnymi väzbami, ktoré sú významné pre dokazovanie trestného činu a usvedčenie jeho páchatela.

Relevancia obete vychádza z tých skutočností, že obeť je nositeľom materiálnych a pamäťových stôp a súčasne je pôvodcom a nositeľom materiálnych aj pamäťových stôp (zanecháva stopy daktyloskopické, trasologické, biologické a iné na páchatelovi, na nástrojoch a v materiálnom prostredí udalosti).

Trestnoprávne relevantné informácie môžu poskytnúť obeť násilných trestných činov za predpokladu, že nejakým spôsobom participovali na spáchaní trestného činu, ktorý vnímali, determinovali jeho priebeh a následok a sú schopní o tomto podať trestné oznámenie prípadne svedectvo cestou svojej výpovede pri svojom výsluchu pred orgánmi činnými v trestnom konaní.

Obeť patrí nepochybne medzi najvýznamnejšie zdroje trestnoprávne relevantných informácií a dôkazov o trestnom čine a jej páchatelovi. Dôkazy o trestnom čine a jeho páchatelovi sú takto zakódované v stopách, ktorý pôvodcom alebo nositeľom je obeť trestného činu.

Základom tohto tvrdenia je teória odrazu, ktorá vychádza zo všeobecnej vlastnosti hmoty a vlastnosti jej odrazu. Špecifický poznávací proces, ktorým je dokazovanie trestných činov, je založený na skutočnosti, že obeť trestného činu je schopná reprodukovat' svojimi zmyslami osobitosti iných objektov a na druhej strane je schopná reprodukovat' sám seba. Vo vonkajšom vzájomnom pôsobení objektov to je možné chápať aj tak, že jeden z pôsobiacich objektov – obeť trestného činu odzrkadľuje špecifickým spôsobom svoju podstatu, svoje vlastnosti na druhom objekte (páchatel', miesto činu, zločinecký nástroj, zbraň) a naopak.

Dôkazná informácia, ktorej nositeľom a zdrojom je obeť trestného činu, možno charakterizovať ako zmenu v pamäti osôb, o ktorej je možné predpokladať, že príčinne, miestne, časovo súvisí so spáchaním trestného činu a ktorá je dekodovateľná za pomoci zákonom určených dôkazných prostriedkov a využiteľná ako dôkaz o trestnom čine a jeho páchatelovi.

Trestnoprávne relevantnú informáciu ako odraz vlastností pôsobiaceho objektu – páchatela trestného činu nie je možné stotožňovať s jej hmotným nositeľom – obeťou trestného činu. Jej informačný obsah je na hmotnom nositeľovi uložený napríklad v podobe zmien tvaru povrchu, zmien biologických vlastností, zmien vo vedomí ľudí a pod. Trestnoprávne informácie sú zakódované spôsobom, ktorý si vyžaduje vysoko profesionálnu interpretáciu materiálnych stôp a vybavenie a reprodukciu vo vedomí uložených stôp pamäťových samotným subjektom pôvodného vnímania.

Obet' trestného činu je nositeľom ako vecných, tak aj pamäťových stôp. Kriminalistika a trestné právo procesné vo vzťahu k obeti trestného činu sa zaoberá problematikou podstaty, vzniku a podmienok uchovania, zisťovania, zaisťovania, interpretácie informačného obsahu a možností využívania stôp materiálnych nachádzajúcich sa na obeti a vo vzťahu k stopám pamäťovým sa zaoberá problematikou dokumentovania, spôsobmi preverovania ich informačného obsahu a poskytnutia pomoci obetiam pri ich vybavení a reprodukcii, ako aj spôsobmi ich využitia v procese dokazovania trestných činov.

Otázky skúmania podstaty, vzniku pamäťových stôp, podmienok vnímania, uchovania týchto stôp a pod. sú ponechané príslušným vedeckým disciplinám, súčasťou predmetu ktorých je skúmanie danej problematiky (psychológia, psychiatria). Poznatky týchto vied sú využívané vo forme odporúčaní pre prax dokazovania trestných činov.

Informačný obsah stôp, nositeľom ktorých je obeť, nemusí vykazovať vo všetkých prípadoch dôkaznú relevanciu. Niektoré informácie už zo svojej podstaty využitie v procese dokazovania neumožňujú (napríklad niektoré pachové stopy, neprocesným spôsobom získané porovnávacie materiály, svedectvá a pod.). To ale neznamená, že nevykazujú relevanciu kriminalistickú, teda významnú napríklad pre vylúčenie vytypovaných osôb z okruhu podozrivých, pre vytýčenie nových verzií o trestnom čine, pre vnútorné presvedčenie orgánu činného v trestnom konaní, že dokazovanie trestného činu postupuje správnym smerom, pre zabezpečenie ďalších možných zdrojov dôkaznej informácie a pod.

Kvalita ideálnych stôp vo vedomí obetí je ovplyvňovaná individuálnymi vlastnosťami a schopnosťami obeti ako subjektu vnímania, ktorý ich ukladá do pamäti, triedi, robí ich selekciu a zároveň prepracováva. Obeť je jediný subjekt schopný interpretovať a reprodukovať ich informačný obsah. Kriminalistika (najmä s využitím poznatkov súdnej psychológie) vypracováva metódy ako prispieť k oživeniu, vybaveniu, kvalitatívne dokonalejšej a všeobecne zrozumiteľnej reprodukcii informácií uložených v podobe pamäťových stôp vo vedomí človeka. Trestné právo procesné potom určuje týmto postupom ich zákonný rámec.

Trestnoprávne relevantné informácie obsiahnuté v materiálnych stopách zanechaných na obeti trestného činu, ako aj tie, ktoré vyvolala samotná obeť obsahujú relevantné informácie v určitej, viac alebo menej zakódovanej, zašifrovanej podobe a vyžadujú si interpretáciu svojho informačného obsahu súdnym znalcom. Na rozdiel od stôp pamäťových môže ich dekódovanie vykonať akýkoľvek znalec, ktorý disponuje zodpovedajúcimi znalosťami, je schopný aplikovať adekvátne, vedecky podložené a všeobecne uznávané metódy (a im zodpovedajúce

postupy, prostriedky, operácie). Tieto poznatky a metódy skúma, vypracováva a zdokonaľuje forenznú disciplínu vo forme expertíz. Je nesporné, že pri tom využívajú poznatky súvisiacich vedeckých odborov, najmä prírodných a technických vied. Výsledky týchto skúmaní predstavujú potom znalecký dôkaz využívaný v čoraz väčšej miere v dokazovaní trestných činov.

Obet trestného činu je zdrojom relevantných informácií, a to najmä dôkazných informácií. Tieto informácie determinujú proces dokazovania trestných činov, v ktorom treba stanoviť relevantnosť všetkých dostupných informácií v konkrétnej situácii procesu dokazovania a určiť, ktoré informácie sú dôkazmi. Relevantné informácie možno klasifikovať ako:

- informácie vzťahujúce sa len k samotnej udalosti, bez určenia, o aký trestný čin ide,
- informácie umožňujúce určiť druh a znaky trestného činu,
- informácie vzťahujúce sa k osobe páchatela trestného činu,
- informácie o príčinách a podmienkach spáchania trestného činu.

Relevantné informácie sú najmä o skupinových a individuálnych vlastnostiach páchatela, ktoré sa odrazili v materiálnych a pamäťových stopách, ktorých nositeľom je obeť násilného trestného činu. Podľa okolností to môže predstavovať:

- oblasť prejavov morfológických znakov (odtlačky prstov a častí tela, odtlačky nôh a obuvi, časť vonkajších znakov), ktoré sú spravidla predmetom opisu,
- oblasť prejavu pohybových aktivít (biomechanické aspekty ľudskej lokomócie a špecifických činností), ktoré sa prejavujú v materiálnych stopách,
- oblasť prejavov ľudskej komunikácie (akustickej a grafickej, verbálnej a neverbálnej), vrátane obsahu a významu posunkovej reči, gestikulácie a mimiky a pod.,
- oblasť prejavov biologických vlastností a znakov (zloženie a druhová charakteristika telových sekrétov, extrementov a tkanív, trichologického materiálu, genetický kód a jeho prejavy pri analýze DNA, špecifický pach tela a pod.),
- oblasť prejavov a prítomnosti a pohybových aktivít páchatela zachovaných v podobe pamäťových stôp (vrátane poznatkov o jeho sociálnych kontaktoch a vzťahoch, demografických údajoch) a informácií, z ktorých je možné uvedené vlastnosti a znaky odvodiť,
- oblasť prejavov pomôcok používaných páchatelom (doplňkov, nástrojov, zbraní, dopravných prostriedkov, odevu, obuvi, predmetov, ktoré niesol, odčudzil, odložil a pod.).

Obet trestného činu je väčšinou aj jeho oznamovateľom. Obet sa takto stáva základným zdrojom trestnoprávne relevantných informácií na začatie trestného

konania. Na základe štatistických údajov možno konštatovať, že v prípadoch pokusov o vraždu, lúpeží, znásilnení je v 10 až 40 % obetí jediným zdrojom dôkazných informácií.³

Trestné oznámenie ako typický podnet obsahuje okrem iných najmä dôkazné informácie, medzi ktoré možno zaradiť informácie o znakoch skutkovej podstaty trestného činu, ako sú informácie o vzniknutom následku, škode (oznámenie o krádeži veci, odcudzení vozidla, telesnej ujme a pod.), informácie o následku a konaní, ktoré ho zapríčinilo, pričom nie je známy subjekt, ktorý ho zavinił (oznámenie na neznámeho páchatela trestného činu a pod.), informácie o okolnostiach, ktoré viedli, či uľahčili spáchanie trestného činu a informácie umožňujúce bezprostredné určenie rozsahu spôsobenej škody.

K ďalším relevantným informáciám obsiahnutým v trestnom oznámení obeti patria najmä:

- informácie o mieste a čase spáchania trestného činu,
- informácie o spôsobe spáchania (spôsobe vykonania) trestného činu (zakódované informácie v stopách pôsobenia nástrojov použitých páchatelom, v stopách príchodu, pobytu a odchodu z miesta činu, stopách použitých dopravných prostriedkoch a pod.),
- informácie o spôsobe utajovania trestného činu,
- informácie týkajúce sa charakteristických znakov páchatela trestného činu (somatické a psychické vlastnosti páchatela, jeho kriminálne skúsenosti, duševné poruchy, používanie návykových látok).

Znaky kriminalistickej charakteristiky trestného násillia sú informačne bohaté, trvácne, špecifické (majú vysokú identifikačnú hodnotu) a sú poznateľné kriminalistickými metódami objasňovania. Významovosť jednotlivých znakov kriminalisticky relevantnej udalosti trestného násillia treba posudzovať vždy podľa sledovaných cieľov jeho objasňovania. Táto významovosť je premenlivá. Niektoré znaky, ktoré sa spočiatku javia ako nepodstatné, sa môžu stať veľmi významnými v procese objasňovania (napríklad tzv. sprievodné správanie osoby na mieste činu, ktoré nemá význam pre určenie, o aký násillný trestný čin ide, má svoj význam pre určenie závažnosti spáchaného násillia).

Kriminalistika rozpracováva kriminalistickú charakteristiku trestného násillia na druhej úrovni a ako individuálnu kriminalistickú charakteristiku konkrétneho prípadu násillného trestného činu. Poznávanie individuálnej kriminalistickej

³ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávaní obětí trestné činnosti. Kriminalistika č. 1/2009, s. 45.

kej charakteristiky nie je teoretickým poznávaním, ale poznaním praktickým, ktoré vychádza z už rozpracovaných teoretických modelov kriminalistickej charakteristiky. Pôsobenie okolia na systém kriminalistickej charakteristiky môže byť aj zámerné (napríklad páchatel' ničí na mieste činu stopy, v prípade domáceho násilia najmä páchatel' zastrašuje jeho obeť a rodinných členov – svedkov).

Kriminalistické objasňovanie trestného násilia predstavuje nepretržitý proces riešenia jednotlivých, vzájomne na seba nadväzujúcich a podmienených situácií. Situácia je stav procesu kriminalistického objasňovania v určitom časovom okamihu, ktorého riešenie je možné aplikáciou kriminalistických metód. Úspech či neúspech riešenia jednotlivej situácie determinuje vznik nových situácií a spôsoby ich riešenia. Kriminalistické objasňovanie sa uskutočňuje v medziach trestným procesom, vymedzenom ustanoveniami Trestného poriadku. V závislosti od postavenia a rozsahu oprávnení subjektu, ktorý je zodpovedný a spôsobilý riešiť vzniknuté situácie, možno tiež charakterizovať niektoré typické situácie vznikajúce pri objasňovaní násilných trestných útokov.

Klasifikácia jednotlivých situácií vychádza z hodnotenia, či sú podmienky na ich riešenie priaznivé alebo nepriaznivé. Priaznivé podmienky umožňujú aplikáciu kriminalistických metód v optimálnej kombinácii, šetria vynaložené sily a prostriedky a riešenie je možné dosiahnuť bez zbytočných časových strát. Nepriaznivé podmienky riešenie sťažujú alebo dokonca úplne znemožňujú.

K faktorom determinujúcim vznik nepriaznivých situácií patria okolnosti spáchania trestného násilia, nevýhodné pre tvorbu kvalitných stôp, okolnosti nevýhodné pre uchovanie stôp, informačne neurčitý podnet kriminalistického objasňovania, správanie osôb podozrivých zo spáchania násilia, nedostatočná úroveň kriminalistického objasňovania a sociálne faktory nepriaznivé pre kriminalistické objasňovanie.

Príčiny nevýhodnosti okolností pre tvorbu kriminalistických stôp spočívajú v samotnej povahe trestného násilia, najmä v spôsobe jeho spáchania a utajovania. Výrazne sa tu prejavuje aktivita páchatela trestného útoku, spočívajúca vo vedomom zabraňovaní vzniku stôp, v ich ničení, resp. v ich fingovaní a inscenácii. Dôvodom nepriaznivej situácie je tiež tá skutočnosť, že násilný trestný útok páchatel' vykoná často bez prítomnosti svedkov, vo veľmi uzavretom priestore (byt a pod.), resp. za okolností nevýhodných na vnímanie tohto útoku.

Nevýhodou je, že objasňovanie násilnej trestnej činnosti často začína po relatívne dlhšej dobe od okamihu trestného útoku. Samotné uplynutie času sa zákonite prejavuje v úbytku kriminalistických stôp daného útoku. Čím dlhšia doba uplynie do okamihu zaistenia stôp, tým zákonito viacej relevantných informácií zanikne.

Množstvo a kvalitu informácií môže nepriaznivo ovplyvňovať aj samotný páchatel' svojím cielavedomým konaním prejavujúcim sa v spôsobe utajovania alebo v marení procesu objasňovania. Okrem už spomínaného ničenia stôp páchatel' môže nepriaznivo ovplyvňovať objasňovanie podávaním klamlivých výpovedí, útekom a skrývaním sa, nedostavovaním sa na predvolanie, neochotou vydať veci dôležité pre objasňovanie, neochotou spolupracovať pri procesných úkonoch a pod.

Negatívny vplyv majú tiež rôzne objektívne prebiehajúce procesy. Na kvalitu pamäťových stôp vo vedomí pôsobí psychický proces zabúdania. Materiálne stopy poškodzujú chemické, fyzikálne a biologické zmeny a pod.

Predovšetkým počiatočné situácie sú výrazne závislé od informačnej dostatočnosti či nedostatočnosti podnetu objasňovania. Informačne neurčitými podnetmi sú najmä oznámenia svedkov z druhej ruky a zistenia len škodlivých následkov trestného útoku.

Proces objasňovania trestného násillia môže nepriaznivo ovplyvňovať zasahovanie masmédií do jeho priebehu, postoj verejnosti k problematike riešenia trestného násillia alebo postoj užšieho sociálneho zázemia páchatela a jeho obeť. Veľmi negatívne sa odráža aj malá podpora verejnosti a všeobecne negatívne hodnotenie práce polície, prokuratúry a súdov.

Podnety na začatie trestného stíhania pochádzajú takmer výlučné od obetí trestného násillia, zriedkavo od orgánov školstva či zdravotníctva. Treba však konštatovať, že základným problémom efektívnosti dokazovania násillnej trestnej činnosti je neskoré oznamovanie trestného útoku zo strany jeho obeť z dôvodu jednak strachu pred následným konaním páchatela po jeho oznámení, resp. z negatívnych predchádzajúcich skúseností obeť násillia (osobitne domáceho násillia) s prístupom orgánov prijímajúcich takýto podnet (najčastejšie je trestná činnosť menších násillných trestných útokov posudzovaná mimo trestnej zodpovednosti ako priestupky.

Pri páchaní tzv. drobnej násillnej trestnej činnosti takýto postup orgánov činných v trestnom konaní má za následok rezignáciu obeť na pomoc štátu a na potrestaní páchatel'ov násillia. Aktivita orgánov činných v trestnom konaní narastá až v prípade spáchania obzvlášť závažných zločinov vrátane prípadov spáchania vraždy, ktoré už bývajú aj široko medializované.

Včasné odhalenie a dokázanie každého prípadu trestného násillia má samozrejme výrazný preventívny účinok aj v zmysle zabránenia opakovania, resp. pretrvávania trestného násillia ako aj zabráneniu jeho vyústenia do páchania obzvlášť nebezpečných zločinov.

Rozhodujúcim faktorom nízkej úspešnosti objasňovania a dokazovania násilnej trestnej činnosti nedostatky profesionálnej úrovne orgánov činných v trestnom konaní. Väčšinou pôjde o nízku znalosť špecifických zákonných úprav iných než trestno-právnych odvetví, v ktorých dochádza k pravidelným veľmi častým zmenám často nezrozumiteľným aj odborníkom, nie to laickej verejnosti. Nízka úroveň objasňovania násilnej trestnej je často umocnená celkovo nepriaznivou kriminálnou situáciou jej páchania a utajovania v pomerne uzavretom prostredí.

Záver

Na záver by som sa chcel zhrnúť význam obeti násilného trestného konania. Úloha obeti ako svedka je nezastupiteľná. Ochota obeti trestného činu pôsobiť v roli svedka v trestnom konaní je často ovplyvnená zastrašovaním zo strany páchatelov, depresiou z prežitého útoku páchatela, neustálym opakovaním svedeckých výpovedí, nevhodnou medializáciou prípadu a pod.⁴ Treba v tejto súvislosti konštatovať, že Slovensko nemá doposiaľ efektívny program pomoci obeti trestných činov pri jej roli svedka trestného činu. V zahraničí existujú viaceré vypracované postupy a prijaté efektívne pravidlá, ako zaobchádzať s obeťou v snahe jej pomôcť zvládnuť túto rolu svedka.⁵ Ich využitie má nepochybne za následok efektívnejšie využívanie obetí v roli svedkov ako zdrojov dôkazov pri usvedčovaní páchatelov násilných trestných činov.⁶

Použitá literatúra

MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávaní obetí trestné činnosti. *Kriminalistika* č. 1/2009, s. 42-46.

POLÁK, P.: Postavenie obetí trestného činu v Slovenskej republike v kontexte aktuálnej európskej legislatívy. In: *Obete kriminality, Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*, Bratislava: IRIS 2013.

⁴ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M.: O významu poznávaní obetí trestné činnosti. *Kriminalistika* č. 1/2009, s. 46.

⁵ Reference Guide of Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe. UNICEF. In: http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_Child_Trafficking108-113.pdf. http://www.knox.army.mil/sja/documents/Adlaw/Victim_Witness_Assistance_Program.pdf http://www.popcenter.org/problems/witness_intimidation/PDFs/Gaines_2003.pdf

⁶ Tento príspevok bol podporený Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0106.

- Reference Guide of Protecting the Rights of Child Victims of Trafficking in Europe. UNICEF. In:
http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_Child_Trafficking108-113.pdf.
- ŠIMOVČEK, I.: Teória kriminalistiky. Bratislava. IURA EDITION 2000.
- ZÁHORA, J.: Zákon o obetiach trestných činov. Komentár. Bratislava, Wolters Kluwer 2018.
- ZAPLETAL, J., NOVOTNÝ, O.: Kriminologie. Praha, Eurolex Bohemia 2001.

CHARAKTERISTIKA EURÓPSKEJ PROKURATÚRY V KOMPARÁCII S PROKURATÚROU SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Miloš Deset^{*}

Úvod

Aj napriek tomu, že zriadenie Európskej prokuratúry je záležitosťou politicou, pri ktorej odborné názory a diskusie majú svoju váhu, nie však rozhodujúci hlas¹, sa napokon Európska prokuratúra vďaka uplatneniu posilnenej spolupráce zriadila, a to aj napriek početným názorom odporcov tejto myšlienky i harmonizácie európskeho trestného práva, ktorí okrem iného tvrdia, že

- trestné právo má národné a kultúrne korene a je súčasťou identity národa/ štátu, jeho spoločnosti a kultúry a nemôže a nesmie byť preto presunuté na nadnárodnú alebo medzinárodnú úroveň,
- národné alebo medzinárodné inštitúcie trpia nedostatkom demokratickej legitimity a parlamentnej a súdnej kontroly,
- úroveň ochrany ľudských práv zaistovaná národnými trestnoprávnymi systémami nemôže byť prenesená na úroveň nadnárodnú či medzinárodnú,
- je nevyhnutná potreba voľnej súťaže právnych systémov.²

Okrem toho sa v odbornej literatúre poukazuje na ideu suverenity a národných partikularizmov trestného práva hmotného i procesného, ktoré spočívajú v tom, že trestné právo je svojou povahou bytostne späté s určitými charakteristikami jednotlivých štátov, ktoré bránia tomu (alebo minimálne sťažujú to), aby bolo vytvorené skutočné európske trestné právo.³

^{*} doc. JUDr. Miloš Deset, PhD., Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ JELÍNEK, J. – IVOR, J. a kolektív. Trestní právo Evropské unie a jeho vliv na právní řád České republiky a Slovenské republiky. Praha: Leges, 2015, s. 147

² KMEC, J. Evropské trestní právo. Mechanizmy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 128.

³ KMEC, J. Evropské trestní právo. Mechanizmy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 128.

Nakoniec sa však aj napriek týmto výhradám nariadením Rady (EÚ) 2017/1939 z 12. októbra 2017, ktorým sa vykonáva posilnená spolupráca na účely zriadenia Európskej prokuratúry (ďalej len „nariadenie“) zriadila Európska prokuratúra, a to z celkom zrejmých dôvodov. Už v preambule nariadenia sa píše, že bojovať proti trestným činom poškodzujúcim finančné záujmy EÚ možno v súlade so zásadou subsidiarity z dôvodov jej rozsahu a účinkov lepšie na úrovni Únie. Uplatnila sa preto posilnená spolupráca za účelom zriadenia Európskej prokuratúry, ktorá sa nakoniec nariadením aj zriadila, resp. nariadením sa vytvorili právne základe jej budúceho fungovania, pričom implementácia tohto nariadenia leží na pleciach príslušných orgánov Európskej únie aj jednotlivých členských štátov.

1. Niekoľko poznámok k právomociam Európskej prokuratúry

Odhladnuc od toho, z nariadenia jednoznačne vyplýva, že Európsku prokuratúru možno považovať za takpovediac nový orgán činný v trestnom konaní. To znamená, že zriadenie Európskej prokuratúry nemožno vnímať iba ako ďalší z krokov harmonizácie európskeho trestného práva, ale ako zásadnú a bezprecedentnú zmenu v európskom trestnom práve, ktorá predstavuje výrazný posun smerom k unifikácii minimálne trestného práva procesného, trestných procesov a ich právnych štandardov v jednotlivých členských štátoch. Zriadenie, ako aj budúce fungovanie Európskej prokuratúry, totiž výrazne modifikuje doterajšie systémy trestnoprávnej ochrany zákonom chránených záujmov jednotlivcov, spoločnosti i verejných záujmov, ktoré sa doposiaľ uplatňovali v jednotlivých členských štátoch. Zriadením Európskej prokuratúry sa vytvoril nový orgán ochrany a vynútiteľnosti práva so samostatným miestom v systéme orgánov verejnej moci, či už na európskej úrovni alebo vnútroštátnej úrovni, ktorý bude na oboch úrovniach realizovať právom upravené vzťahy s inými orgánmi verejnej moci, najmä za účelom zefektívnenia boja proti závažnej, predovšetkým ekonomickej kriminalite, ktorá poškodzuje finančné záujmy Európskej únie. To znamená, že vo všeobecnej, rámcovej rovine sú úlohy Európskej prokuratúry v podstate totožné s úlohami Prokuratúry Slovenskej republiky (ďalej len „slovenská prokuratúra“), ktorá chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických a právnických osôb a štátu (čl. 149 Ústavy SR).

Podľa § 2 zákona č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre (ďalej len „zákon o prokuratúre“) je prokuratúra samostatná hierarchicky usporiadaná jednotná sústava

štátnych orgánov na čele s generálnym prokurátorom, v ktorej pôsobia prokurátori vo vzťahoch podriadenosti a nadriadenosti. To znamená, že prokuratúra je monokratickým orgánom, keďže na jej čele stojí generálny prokurátor. Spomedzi všetkých troch mocí v systéme delby moci má prokuratúra najbližšie k výkonnej moci, no keďže prokurátori v trestnom konaní disponujú aj rozhodovacou právomocou a revíznou právomocou – vydávajú rozhodnutia, z ktorých niektoré sú meritórnymi rozhodnutiami a preskúmavajú a rušia rozhodnutia policajtov, ktoré môžu nahrádzať vlastnými rozhodnutiami – prokuratúra svojou pôsobnosťou plní aj niektoré úlohy súdnej moci. Okrem toho, v činnosti prokuratúry – či už prokuratúry SR alebo Európskej prokuratúry – možno badať aj prvky zákonodarnej moci. Napríklad podľa § 10 ods. 2 generálny prokurátor na plnenie úloh vydáva príkazy, pokyny a iné služobné predpisy, ktoré sú záväzné pre všetkých prokurátorov, právnych čakatelov prokuratúry, asistentov prokurátorov a ostatných zamestnancov prokuratúry. Podľa odseku 3 zasa vydáva právne a organizačné akty, o ktorých to ustanovuje všeobecne záväzný právny predpis. V záujme jednotného uplatňovania zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov generálny prokurátor vydáva stanoviská, ktoré sú záväzné pre všetkých prokurátorov, právnych čakatelov prokuratúry a asistentov prokurátorov, a to na návrh Komisie pre vydávanie záväzných stanovísk alebo bez takého návrhu (§ 11 ods. 1). A napokon podľa § 12 ods. 1 generálny prokurátor vydáva právne a organizačné akty, ktoré sa uverejňujú v Zbierke zákonov Slovenskej republiky, príkazy, pokyny a ďalšie služobné predpisy z vlastnej iniciatívy, na základe návrhov podriadených prokurátorov a zamestnancov prokuratúry alebo podnetov fyzických osôb a právnických osôb.

Vzhľadom na to, že – napriek uvedenému – prokuratúru nemožno jednoznačne zaradiť ani do jednej z troch mocí, zvykne sa označovať ako orgán *sui generis*.

O Európskej prokuratúre to platí obdobne. Ústredná úroveň Európskej prokuratúry podľa čl. 8 nariadenia je síce tvorená viacerými orgánmi (kolégium, stále komory, hlavný európsky prokurátor, zástupcovia hlavného európskeho prokurátora, európski prokurátori a administratívny riaditeľ), no ako vyplýva z čl. 11 nariadenia, Európsku prokuratúru vedie hlavný európsky prokurátor; hlavný európsky prokurátor organizuje prácu Európskej prokuratúry, riadi jej činnosti a prijíma rozhodnutia v súlade s nariadením a jej vnútorným rokovacím poriadkom Európskej prokuratúry. Hlavný európsky prokurátor ďalej o. i. predsedá kolégiu (čl. 9 ods. 1) a môže predsedáť aj stálym komorám (čl. 10 ods. 1). To znamená, berúc o úvahy najmä čl. 11 nariadenia, že aj Európska prokuratúra je

monokratickým orgánom na čele s hlavným európskym prokurátorom. A vzhľadom na jej pôsobnosť by sme ju v systéme štátnych orgánov mohli definovať ako orgán *sui generis*.

Slovenská prokuratúra chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických osôb, právnických osôb a štátu. V rozsahu svojej pôsobnosti je povinná vo verejnom záujme vykonať opatrenia na predchádzanie porušeniu zákonnosti, na zistenie a odstránenie porušenia zákonnosti, na obnovu porušených práv a vyvolanie zodpovednosti za ich porušenie. Pri výkone svojej pôsobnosti je prokuratúra povinná využívať zákonné prostriedky tak, aby sa bez akýchkoľvek vplyvov zabezpečila dôsledná, účinná a rýchla ochrana práv a zákonom chránených záujmov fyzických osôb, právnických osôb a štátu.

Pôsobnosť prokuratúry vykonávajú prokurátori

- a) trestným stíhaním osôb podozrivých zo spáchania trestných činov a dozorum nad zachovávaním zákonnosti pred začatím trestného stíhania v rozsahu podľa osobitného zákona a v prípravnom konaní,
- b) dozorum nad zachovávaním zákonnosti v miestach, kde sú držané osoby pozbavené osobnej slobody alebo osoby, ktorých osobná sloboda je obmedzená na základe rozhodnutia súdu alebo iného oprávneného štátneho orgánu,
- c) uplatňovaním svojich oprávnení v konaní pred súdmi,
- d) zastupovaním štátu v konaní pred súdmi, ak tak ustanovuje osobitný zákon,
- e) dozorum nad zachovávaním zákonnosti orgánmi verejnej správy v rozsahu ustanovenom týmto zákonom,
- f) uplatňovaním svojich oprávnení v oblasti medzinárodnej spolupráce v rozsahu ustanovenom osobitnými zákonmi, medzinárodnými zmluvami vyhlásenými spôsobom ustanoveným zákonom a právne záväznými aktmi Európskej únie,
- g) podieľaním sa na príprave a realizácii preventívnych opatrení zameraných na predchádzanie porušovaniu zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov,
- h) podieľaním sa na odstraňovaní príčin a podmienok trestnej činnosti, na prevencii a na potláčaní kriminality,
- i) podieľaním sa na tvorbe právnych predpisov,
- j) plnením ďalších úloh, ak tak ustanovuje osobitný zákon, medzinárodná zmluva vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom alebo právne záväzný akt Európskej únie.

Podľa čl. 3 nariadenia je Európska prokuratúra zriadená orgán Európskej únie, ktorý má právnu subjektivitu. Z čl. 8 zasa vyplýva, že Európska prokura-

túra je nedeliteľný orgán Európskej únie, ktorý koná ako jediný úrad s decentralizovanou štruktúrou. Európska prokuratúra je organizovaná na ústrednej a decentralizovanej úrovni. Ústredná úroveň pozostáva z ústredia v mieste sídla Európskej prokuratúry. Ústredie pozostáva z kolégia, stálych komôr, hlavného európskeho prokurátora, zástupcov hlavného európskeho prokurátora, európskych prokurátorov a administratívneho riaditeľa. Decentralizovanú úroveň tvoria európski delegovaní prokurátori, ktorí sa nachádzajú v členských štátoch.

To znamená, že aj napriek vertikálnej, resp. *de jure* decentralizovanej štruktúre a delbe právomocí medzi ústrednú, európsku úroveň a vnútroštátnu, decentralizovanú úroveň ide o jeden orgán a všetky rozhodnutia vydávané jednotlivými orgánmi Európskej prokuratúry, bez ohľadu, či na ústrednej alebo decentralizovanej úrovni, sa považujú za rozhodnutia Európskej prokuratúry.

Podľa čl. 4 nariadenia je Európska prokuratúra zodpovedná za vyšetrowanie, trestné stíhanie páchatelov a spolupáchatelov trestných činov poškodzujúcich finančné záujmy Únie, ktoré sú ustanovené v smernici (EÚ) 2017/1371 a určené v tomto nariadení, a za podanie obžaloby na nich. V tejto súvislosti Európska prokuratúra vedie vyšetrowania, vykonáva úkony trestného stíhania a vystupuje vo funkcii prokurátora na príslušných súdoch členských štátov až do konečného rozhodnutia vo veci.

Z nariadenia vyplýva, že na účely tejto zodpovednosti Európska prokuratúra disponuje v podstate všetkými štandardnými právomocami, ktoré poznáme z fungovania prokuratúry Slovenskej republiky alebo prokuratúr iných členských štátov. Ide najmä o vyšetrowacie, dozorové, rozhodovacie, revízne a kontrolné právomoci, ktoré, vzhľadom na decentralizovanú štruktúru Európskej prokuratúry, sú rozdelené medzi ústrednú úroveň a decentralizovanú úroveň.

Azda najväčší rozsah je v nariadení venovaný vyšetrowacím právomociam. Vyšetrowacie právomoci Európskej prokuratúry vyplývajú o. i. z čl. 26 nariadenia, podľa ktorého ak v súlade s uplatniteľným vnútroštátnym právom existujú opodstatnené dôvody domnievať sa, že sa pácha alebo bol spáchaný trestný čin, ktorý patrí do právomoci Európskej prokuratúry, európsky delegovaný prokurátor v členskom štáte, ktorý má podľa svojho vnútroštátneho práva právomoc vo veci daného trestného činu, začne bez toho, aby boli dotknuté pravidlá stanovené v článku 25 ods. 2 a 3, vyšetrowanie a túto skutočnosť zaznamenaná v systéme správy prípadov (odsek 1).

Podľa čl. 26 ods. 4 konať vo veci začne a vecou sa zaoberá spravídla európsky delegovaný prokurátor z členského štátu, v ktorom bola trestná činnosť sústredene-

ná, alebo ak bolo spáchaných niekoľko súvisiacich trestných činov, ktoré patria do právomoci Európskej prokuratúry, európsky delegovaný prokurátor z členského štátu, v ktorom bola spáchaná väčšina trestných činov. Európsky delegovaný prokurátor z iného členského štátu, ktorý má právomoc v danej veci, môže začať vyšetrovanie alebo mu môže nariadiť začať vyšetrovanie príslušná stála komora, len ak je odchýlka od pravidla uvedeného v predchádzajúcej vete riadne odôvodnená, so zohľadnením týchto kritérií v poradí prednosti:

- a) miesto, kde má podozrivá alebo obvinená osoba obvyklý pobyt;
- b) štátna príslušnosť podozrivej alebo obvinenej osoby;
- c) miesto, kde vznikla hlavná finančná škoda.

Podľa čl. 28 ods. 1 nariadenia konajúci európsky delegovaný prokurátor môže v súlade s týmto nariadením a vnútroštátnym právom sám vykonať vyšetrovanie a iné opatrenia alebo nariadiť ich vykonanie príslušným orgánom vo svojom členskom štáte. Uvedené orgány v súlade s vnútroštátnym právom zabezpečia, aby sa všetky pokyny splnili, a vykonajú opatrenia, ktoré im boli postúpené. Konajúci európsky delegovaný prokurátor oznamuje prostredníctvom systému správy prípadov príslušnému európskemu prokurátorovi a stálej komore akýkoľvek významný vývoj vo veci, a to v súlade s pravidlami stanovenými vo vnútornej rokovacom poriadku Európskej prokuratúry.

Rozhodovacie právomoci jednotlivých orgánov Európskej prokuratúry sú pomerne rozsiahle, podobne ako rozhodovacie právomoci Prokuratúry Slovenskej republiky. Okrem obžaloby a meritórnych rozhodnutí v predsúdnom konaní môžu vydávať aj procesné rozhodnutia, ktorými sa zasahuje do základných práv a slobôd.

Rozhodovaciu právomoc majú v rukách predovšetkým stále komory a európski delegovaní prokurátori. Podľa čl. 10 stále komory prijímajú za podmienok a v súlade s postupmi, ktoré sú stanovené v tomto nariadení, a v príslušných prípadoch po preskúmaní návrhu rozhodnutia, ktoré predložil konajúci európsky delegovaný prokurátor, tieto rozhodnutia:

- a) podaní obžaloby na súd podľa článku 36 ods. 1, 3 a 4;
- b) odmietnutí veci podľa článku 39 ods. 1 písm. a) až g);
- c) uplatnení zjednodušeného postupu trestného stíhania a vydání pokynu európskemu delegovanému prokurátorovi, aby konal s cieľom s konečnou platnosťou rozhodnúť vo veci podľa článku 40;
- d) postúpení veci vnútroštátnym orgánom podľa článku 34 ods. 1, 2, 3 alebo 6;
- e) pokračovaní vo vyšetrovaní podľa článku 39 ods. 2.

Ak je to potrebné, stále komory prijímajú za podmienok a v súlade s postupmi, ktoré sú stanovené v tomto nariadení, tieto rozhodnutia:

- a) vydaní pokynu európskemu delegovanému prokurátorovi začať vyšetrovanie v súlade s ustanoveniami článku 26 ods. 1 až 4, ak sa nezačalo vyšetrovanie;
- b) vydaní pokynu európskemu delegovanému prokurátorovi, aby uplatnil právo odňať vec v súlade s článkom 27 ods. 6, ak nebola vec odňatá;
- c) predložení strategických záležitostí alebo všeobecných otázok, ktoré vyplývajú z konkrétnych vecí, kolégium v súlade s článkom 9 ods. 2;
- d) pridelení veci v súlade s článkom 26 ods. 3;
- e) zmene pridelenia veci v súlade s článkom 26 ods. 5 alebo článkom 28 ods. 3;
- f) schválení rozhodnutia európskeho prokurátora, že bude sám viesť vyšetrovanie v súlade s článkom 28 ods. 4.

Podľa čl. 30 nariadenia, aspoň v prípadoch, keď možno trestný čin, ktorý je predmetom vyšetrovania, potrestať trestom odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej štyri roky, členské štáty zabezpečia, aby boli delegovaní európski prokurátori oprávnení nariadiť tieto vyšetrovacie opatrenia alebo o ne požiadať:

- a) vykonať prehliadku všetkých priestorov, pozemkov, dopravných prostriedkov, súkromných obydlí, oblečenia a všetkého ostatného osobného majetku alebo počítačového systému a prijať akékoľvek zabezpečovacie opatrenia na zachovanie ich neporušenosti alebo zamedzenie straty alebo znehodnotenia dôkazov;
- b) zabezpečiť všetky relevantné predmety alebo dokumenty v ich pôvodnej alebo inej určenej forme;
- c) zabezpečiť uchovávané počítačové údaje, šifrované alebo dešifrované, v ich pôvodnej alebo inej určenej forme, vrátane údajov o bankovom účte a operatívnych údajov s výnimkou údajov osobitne uchovávaných v súlade s vnútroštátnym právom podľa článku 15 ods. 1 druhej vety smernice Európskeho parlamentu a Rady 2002/58/ES (1);
- d) zaistiť nástroje trestnej činnosti alebo príjmy z nej vrátane majetku, o ktorých sa predpokladá, že budú predmetom konfiškácie súdom prvého stupňa, ak sa možno odôvodnene domnievať, že vlastník, držiteľ alebo správca uvedených nástrojov alebo príjmov sa bude snažiť mariť výkon rozsudku nariaďujúceho konfiškáciu;
- e) odpočúvať elektronickú komunikačnú prevádzku určenú podozrivej alebo obvinenej osobe a od nej uskutočňovanú akýmikoľvek prostriedkami elektronickej komunikácie, ktoré podozrivá alebo obvinená osoba používa;

f) nájsť a sledovať vec technickými prostriedkami vrátane kontrolovaných dávok tovaru.

Dozorovú právomoc vykonávajú stále komory a európski prokurátori.⁴ Podľa čl. 12 ods. 1 v mene stálej komory a v súlade s pokynmi, ktoré vydala podľa článku 10 ods. 3, 4 a 5, európski prokurátori vykonávajú dozor nad trestným stíhaním alebo vyšetrovaním, za ktoré sú zodpovední európski delegovaní prokurátori konajúci vo veci v ich členskom štáte pôvodu. Európski prokurátori predkladajú súhrnné správy o veciach, v ktorých vykonávajú dozor, a v relevantných prípadoch aj návrhy na rozhodnutia, ktoré má komora prijať, a to na základe návrhov rozhodnutí vypracovaných európskymi delegovanými prokurátormi.

S právom vykonávať dozor nad vyšetrovaním, resp. trestným stíhaním úzko súvisí aj revízia právomoc, ktorú má vo vzťahu k európskemu delegovanému prokurátorovi európsky prokurátor. Podľa čl. 12 ods. 4 nariadenia keď sa v práve členského štátu ustanovuje vnútorné preskúmanie niektorých úkonov v rámci organizácie vnútroštátnej prokuratúry, preskúmanie takýchto úkonov európskeho delegovaného prokurátora patrí do dozornej právomoci dozorujúceho európskeho prokurátora v súlade s vnútorným rokovacím poriadkom Európskej prokuratúry; tým nie sú dotknuté právomoci stálej komory v oblasti dozoru a sledovania.

Napokon s činnosťou prokuratúry je spojená aj kontrolná právomoc, ktorou disponuje prokuratúra SR aj Európska prokuratúra. Napríklad podľa § 10 zákona o prokuratúre generálny prokurátor riadi a kontroluje činnosť prokuratúry na všetkých stupňoch. Na plnenie úloh vydáva príkazy, pokyny a iné služobné predpisy, ktoré sú záväzné pre všetkých prokurátorov, právnych čakatelov prokuratúry, asistentov prokurátorov a ostatných zamestnancov prokuratúry. V rámci Európskej prokuratúry kontrolnú právomoc vykonáva predovšetkým kolégium. Podľa čl. 9 ods. 2 nariadenia kolégium zasadá pravidelne a zodpovedá za všeobecný dohľad nad činnosťou Európskej prokuratúry. Prijíma rozhodnutia o strategických záležitostiach a všeobecných otázkach, ktoré vyplývajú z konkrétnych vecí, predovšetkým s cieľom zabezpečiť súdržnosť, efektívnosť a konzistentnosť postupov Európskej prokuratúry v oblasti trestného stíhania v rámci

⁴ Dozor prokurátora nad dodržiavaním zákonnosti pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní je zákonom upravená systematická činnosť prokurátora, zameraná na zisťovanie stavu zákonnosti v postupe a rozhodovaní policajta, a to špecifickými metódami a prostriedkami, s možnosťou vykonania niektorého z úkonov alebo aj celého vyšetrovania alebo skráteného vyšetrovania a vydania prokurátorom zákonom prípustného rozhodnutia (ŠANTA – VALAŠIK, 2014, s. 85).

členských štátov, ako aj rozhodnutia o ďalších záležitostiach určených v tomto nariadení. Kolégium neprijíma operatívne rozhodnutia v konkrétnych veciach. Vo vnútornom rokovacom poriadku Európskej prokuratúry sa stanovujú podrobnosti o tom, ako kolégium vykonáva všeobecný dohľad nad činnosťou a prijíma rozhodnutia o strategických záležitostiach a všeobecných otázkach podľa tohto článku.

Záver

V zriadení Európskej prokuratúry sa odzrkadľuje potreba bojovať proti závažným formám trestnej činnosti, ktorá poškodzuje finančné záujmy Európskej únie, na európskej úrovni, keďže páchanie takejto trestnej činnosti prekračuje hranice členských štátov a doterajšie možnosti boja proti nej sa ukázali ako nedostatočné. Zhodli sa na tom takmer všetky členské štáty, ktoré sa rozhodli uplatniť posilnenú spoluprácu a zriadiť Európsku prokuratúru, od ktorej činnosti sa očakáva efektívnejšia ochrana finančných záujmov Európskej únie.

No práve v uplatnení posilnenej spolupráci vidíme prvý z možných problémov budúceho fungovania (činnosti) Európskej prokuratúry, resp. problémov pri ďalšej harmonizácii európskeho trestného práva, o ktorej sa nazdávame, že zriadenie Európskej prokuratúry nepredstavuje jej konečný vrchol, ale že aj po tomto kroku bude napredovať ďalej, pretože jej zriadenie môže zároveň determinovať nové problémy, ktorých riešenie sa bude hľadať v ďalšej harmonizácii európskeho trestného práva. Uplatnenie posilnenej spolupráce je výsledkom odmietavých stanovísk k zriadeniu Európskej prokuratúry, kvôli tomu, že sa týka suverenity štátov, ktorá zahŕňa aj trestné stíhanie trestných činov a ukladanie trestov ich páchatelom (príp. kvôli iným dôvodom). Prenesením práva trestne stíhať páchatelov trestných činov na novovytvorený európsky orgán sa členské štáty, ktoré sa rozhodli implementovať Európsku prokuratúru, dobrovoľne vzdali časti svojej suverenity v prospech Európskej únie. Z takéhoto kroku – zo zriadenia Európskej prokuratúry – môžu vyplývať v zásade dva podstatné závery. Po prvé, zriadenie Európskej prokuratúry môže vytvoriť lepšie podmienky a mechanizmy na ochranu finančných záujmov Európskej únie, vďaka čomu sa zefektívni trestnoprávna ochrana týchto záujmov, zníži sa latentná kriminalita tejto trestnej činnosti, a tým aj výška spôsobovaných škôd touto trestnou činnosťou. No po druhé, ak berieme do úvahy dynamiku harmonizácie európskeho trestného práva, ktorou sa reaguje na aktuálne problémy a potreby, celkom lo-

gicky sa dá očakávať, že v harmonizácií európskeho trestného práva sa bude pokračovať aj po zriadení Európskej prokuratúry, no ak sa táto harmonizácia bude týkať aj Európskej prokuratúry, môže to predstavovať problém pre členské štáty, ktoré Európsku prokuratúru neimplementovali. Ďalšia harmonizácia európskeho trestného práva, ktorá by eventuálne zahŕňala aj Európsku prokuratúru, v podobe konkrétnych nariadení či smerníc by totiž pre tieto členské štáty vôbec nemusela byť inkorporovateľná, pretože opatrenia, ktoré by prijímali tie členské štáty, ktoré implementovali Európsku prokuratúru a ktoré by sa týkali Európskej prokuratúry, resp. jej činnosti, by nemuseli byť realizovateľné v tých členských štátoch, ktoré Európsku prokuratúru neimplementovali.⁵ Toto by, samozrejme, znamenalo problém aj z hľadiska legislatívneho vývoja samotného európskeho trestného práva.

Európsku prokuratúru možno považovať za takpovediac nový orgán činný v trestnom konaní, no je otázne, či za orgán činný v trestnom konaní možno považovať európskeho delegovaného prokurátora. Táto otázka je determinovaná tým, že práva, ktorými disponuje prokurátor slovenskej prokuratúry na prvom stupni (napríklad okresný prokurátor alebo prokurátor Úradu špeciálnej prokuratúry Generálnej prokuratúry SR) a ktoré spolu s povinnosťami determinujú jeho procesné postavenie v trestnom konaní, nariadenie delí medzi európskeho delegovaného prokurátora na decentralizovanej úrovni a stále komory a európskych prokurátorov na ústrednej úrovni. Tak napríklad, ako je uvedené v prvej a podrobnejšie aj v druhej kapitole, európsky delegovaný prokurátor síce môže začať a viesť trestné stíhanie, no nemôže vydávať niektoré rozhodnutia, či už meritorne alebo procesné, ktoré môže vydať prokurátor slovenskej prokuratúry na prvom stupni. Európsky delegovaný prokurátor sa sám nemôže rozhodnúť, či podá obžalobu alebo nie, pretože dozorujúcemu európskemu prokurátorovi predloží správu obsahujúcu zhrnutie veci a návrh rozhodnutia, že sa má podať obžaloba; ten následne, ak to považuje za potrebné, pripojí k správe vlastné stanovisko a postúpi návrh európskeho delegovaného prokurátora stálej komore, ktorá má o tomto návrhu rozhodnúť do 21 dní (porovnaj čl. 35 a 36 nariadenia). O odklonoch, resp. de jure zjednodušených procesných postupoch (čo je pojem, ktorý používa nariadenie), platí to isté. To znamená, že rozhodovacie právomoci, akými disponuje prokurátor slovenskej prokuratúry na prvom stupni, sú v týchto

⁵ V čase písania tejto monografie Európsku prokuratúru implementovalo 22 členských štátov. Zdroj: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/eppo_brochure_en.pdf?fbclid=IwAR1NiBwwfQYahS8N0oZJWeV932PgqNtv4XABSfVeODqYT5BQfWBZ2WNFY2Q.

prípadoch rozdelené medzi tri zložky Európskej prokuratúry – jednu decentralizovanú a dve ústredné. Je síce pravda, že pri vedení vyšetrovania je postavenie európskeho delegovaného prokurátora o poznanie autonómnejšie, čo by nás mohlo priviesť k odpovedi, že orgánom činným v trestnom konaní je iba európsky delegovaný prokurátor, ale práve na základe naznačenej diverzifikácií rozhodovacej právomoci medzi viaceré zložky Európskej prokuratúry sa skôr prikláňame k záveru, že za orgán činný v trestnom konaní nemôže byť považovaný iba európsky delegovaný prokurátor, ale aj (dozorujúci) európsky prokurátor, aj stála komora. Domnievam sa, že aj touto otázkou sa bude musieť zaoberať slovenský zákonodarca – predpokladáme totiž, že implementácia Európskej prokuratúry v podmienkach Slovenskej republiky nebude možná bez novelizácie Trestného poriadku – a bude napokon iba na ňom, ako ju vyrieši, no nazdávame sa, že ak by sa za orgán činný v trestnom konaní označil iba európsky delegovaný prokurátor, na jednej strane by to dostatočne nezohľadňovalo jeho obmedzené rozhodovacie právomoci a na druhej strane by sa tým dostatočne nezohľadňovali právomoci, vrátane rozhodovacích, ktoré nariadenie priznáva európskym prokurátorom a stálym komorám a vďaka ktorým sa európski prokurátori a stále komory môžu spolu s európskym delegovaným prokurátorom výrazným spôsobom podieľať na trestnom stíhaní. Najjednoduchšie by, samozrejme, bolo, keby sa okrem policajta a prokurátora považoval za orgán činný v trestnom konaní aj európsky prokurátor, a to bez ohľadu, o akého európskeho prokurátora konkrétne ide.

Použitá literatúra

- JELÍNEK, J. – IVOR, J. a kolektív. Trestní právo Evropské unie a jeho vliv na právní řád České republiky a Slovenské republiky. Praha: Leges, 2015.
- KMEC, J. Evropské trestní právo. Mechanizmy europeizace trestního práva a vytváření skutečného evropského trestního práva. Praha: C. H. Beck, 2006.
- ŠANTA, J. – VALAŠIK, M. Dozor prokurátora v predsúdnom konaní – právna úprava, teória, história. In *Justičná revue*, roč. 66, č. 1/2014, s. 77 – 87.
- ŠRAMEL, B. – MARMILOVA, E. Ústavné postavenie ruskej a slovenskej prokuratúry, komparatívny pohľad. *Epi.sk*, 17. apríla 2014. [Online]. Dostupné na <https://www.epi.sk/odborny-clanok/Ustavne-postavenie-ruskej-a-slovenskej-prokuratury-komparativny-pohlad.htm>. Citované 1. novembra 2019.
- ŠRAMEL, B. Európsky verejný prokurátor – nevyhnutný ochranca Európy? In *Justičná revue*, č. 1/2011, s. 95-108.
- ŠRAMEL, B. Genesis and development of idea of European public prosecutor's office. In *EU Law Journal*, No. 1/2017, pp. 21-29.

NIELEN PRÁVNÝ POHLAD NA PREZUMPCIU NEVINY V TRESTNOM KONANÍ

Adrián Jalč*

V úvode tohto príspevku by som sa chcel poďakovať pánovi profesorovi za obetavú prácu, ktorú vykonal pre rozvoj slovenskej kriminológie. Samozrejme, by som mu chcel zaželať veľa ďalších úspechov v pracovnom, ale aj v súkromnom živote.

Úvod

V Slovenskom právnom poriadku sa prezumpcia nevinny považuje za jednu zo základných zásad trestného konania a taktiež je to princíp, ktorý reprezentuje základné hodnoty európskeho právneho priestoru. Každý, kto je obvinený z trestného činu má právo, aby sa považoval za nevinného, kým sa neukáže, že je vinný podľa platného práva v konaní, v ktorom má mať zabezpečené všetky možnosti na svoju obhajobu. Nikoho nemožno obviňovať za skutok, ktorý nie je možné podľa národného alebo medzinárodného práva klasifikovať ako trestný čin v čase, keď bol spáchaný.

Zásady ako právne princípy musia byť v súlade s Ústavou Slovenskej republiky a medzinárodnými zmluvami o ľudských právach a slobodách, ktorými je viazaná Slovenská republika. Dôležitým prvkom pre určenie zásad v trestnom konaní je práve Ústava, pretože medzi jej úlohy patrí regulácia trestného konania, ktoré je úzko späté so základnými právami a slobodami občanov.

Prezumpcia nevinny je v Ústave Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“) zaradená medzi základné práva a slobody do siedmeho oddielu druhej hlavy pod názvom „Právo na súdnu a inú právnu ochranu“ a je základom pre uplatnenie trestnej zodpovednosti.¹ Zásada prezumpcie nevinny je definovaná v Ústave Slovenskej republiky čl. 50 ods. 2. „Každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom

* doc. JUDr. Ing. Adrián Jalč, PhD., Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ DRGONEC, J. *Ústava Slovenskej republiky. Komentár*. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2007, s. 559

*jeho nevinu.*² Zo začlenenia prezumpcie nevinu do Ústavy Slovenskej republiky môžeme spozorovať jej dôležitosť na ústavnej úrovni. Podobne ako Slovenská republika, tento princíp je obsiahnutý v Ústavách a Trestných poriadkoch väčšiny krajín vo svete.

Ako uvádza Ústavný súd Slovenskej republiky vo svojom náleze PL. ÚS 12/98 zo dňa 17. 11. 1998, prezumpcia nevinu sa neobmedzuje len na trestné konanie, v ktorom sa má rozhodnúť o vine koho, proti ktorému sa konanie vedie, ale má širší dosah. Okrem iného z neho vyplýva, že žiadny orgán štátu nie je oprávnený vysloviť, či rozhodovať o vine osoby, proti ktorej sa vedie trestné stíhanie ešte predtým, ako ju vyslovil príslušný súd právoplatným odsudzujúcim rozsudkom.

Vzhľadom na viacrozmernosť tejto zásady sa v rezolúcii XII. Medzinárodného kongresu trestného práva (konaného v Hamburgu v roku 1979) uvádzalo, že princíp prezumpcie nevinu okrem iného obsahuje tieto zásady:

- Nikto nesmie byť odsúdený alebo právnou formou uznaný za vinného bez vykonania trestného konania v zákonnej forme,
- Nikomu nesmie byť uložený trest alebo iná rovnako závažná sankcia, ak jeho vina nebola preukázaná v súlade so zákonom,
- Od nikoho nemožno žiadať, aby dokazoval svoju nevinu,
- V pochybnostiach musí konečné rozhodnutie vyznieť v prospech obvineného.

Okrem Ústavy, sa nachádza táto zásada (princíp) aj v iných medzinárodných dokumentoch. Organizácia spojených národov včlenila tento princíp do Deklarácie ľudských práv (ďalej len „Deklarácia“) z roku 1948 v článku 11 odsek 1, *„Každý, kto je obvinený z trestného činu, považuje sa za nevinného, dokiaľ nie je zákonným postupom dokázaná jeho vina vo verejnom pokračovaní, pri ktorom mal zaistené všetky možnosti obhajoby.“*

Princíp prezumpcie nevinu je obsiahnutý aj v Medzinárodnom pakte o občianskych a politických právach v článku 14 *„Každý, kto je odsúdený za trestný čin, musí mať právo na prezumovanie neviným, kým sa nedokáže jeho vina podľa zákona.“*³

Tento princíp sa nachádza aj v Charte základných práv Európskej únie (ďalej len „Charta“) čl. 48, *„Každý, kto je obvinený z trestného činu, sa považuje za nevin-*

² Ústava Slovenskej republiky, (č. 460/1992 Zb.), článok 11 odsek 1.

³ International Covenant on civil and political rights, 1966, článok 14.

*ného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.*⁴ Význam a rozsah prezumpcie neviny v Charte a v Dohovore je rovnaký. Súčasťou tejto zásady je aj zásada *in dubio pro reo* – pri akýchkoľvek pochybnostiach o vine je potrebné rozhodnúť v prospech obvineného.

Európsky dohovor o základných ľudských právach a slobodách (ďalej len „Európsky dohovor“), ktorý bol oficiálne podpísaný štvrtého novembra 1950, definuje prezumpciu neviny v čl. 6 ods. 2, *„Každý, kto je obvinený z trestného činu, sa považuje za nevinného, dokiaľ jeho vina nebola preukázaná zákonným spôsobom.*“⁵ Podľa preambuly, je tento dohovor prvým krokom pre kolektívne aplikovanie určitých práv obsiahnutých v medzinárodnej deklarácii.

Článok 6 v prvom odseku hovorí: *„Každý má právo na to, aby jeho záležitosť bola spravodlivo, verejne a v primeranej lehote prejednaná nezávislým a nestranným súdom zriadeným na základe zákona, ktorý rozhodne o občianskych či záväzkových právach alebo o oprávnenosti akéhokoľvek trestného obvinenia proti nemu.*“⁶ Rozsudok musí byť vyhlásený verejne, avšak médiá a verejnosť môžu byť vylúčené buď počas celého procesu, alebo len jeho časti v záujme mravnosti, verejného poriadku alebo národnej bezpečnosti v demokratickej spoločnosti, alebo ak to vyžadujú záujmy maloletých alebo ochrana súkromného života účastníkov alebo v rozsahu považovanom súdom za nevyhnutný, pokiaľ by vzhľadom k okolnostiam mohla byť verejnosť konania na ujmu spravodlivosti.⁷

Právo na spravodlivé prejednanie veci sa síce vzťahuje tak na trestné ako aj na občianske veci, ale požiadavky, ktoré z neho vyplývajú, nie sú tie isté. Záruky uvedené v odsekoch 2 a 3 sa poskytujú len obvinenému, čiže platia len v trestnom konaní. Vlastne sú rozvedením všeobecnej požiadavky spravodlivosti procesu zakotvanej v odseku 1 článku 6 Dohovoru. Vymenované sú iba ako príklad (na porovnanie slovo *„notamment“* vo francúzskej verzii, slová *„minimum rights“* v anglickom texte a *„minimálne práva“* v slovenskom preklade). Zo všeobecnej záruky spravodlivosti procesu vyplývajú okrem toho aj ďalšie v článku 6 nepriamo spomenuté práva.

Štrasburský súd sa k článku 6 ods. 2 vyjadril, že princíp prezumpcie neviny si vyžaduje, aby sudcovia nevychádzali so zaujatého presvedčenia, že obžalova-

⁴ Charta základných práv Európskej únie, článok 48, (Ú.v. C 83/389, 30.3.2010).

⁵ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, 1953, článok 6 odsek 2.

⁶ Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, 1953, článok 6 odsek 1.

⁷ ČAPEK, J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva*, Praha 2010, LINDE PRAHA, s. 163.

ný spáchal trestný čin, z ktorého je obvinený. Dôkazné bremeno znáša obžaloba a pochybnosť prospieva obžalovanému. Okrem toho je obžaloba povinná oboznámiť obvineného z čoho je obvinený, aby mu mohla poskytnúť možnosť pripraviť a predniesť obhajobu a je povinná predložiť dostatočné dôkazy, na ktorých by sa mohlo založiť uznanie viny.⁸

Neoddeliteľnou súčasťou prezumpcie nevinu je jej ľudskoprávny charakter. Tým, že Dohovor zakotvuje princíp prezumpcie nevinu v článku 6 ods. 2 (čím z neho vytvára vedúci princíp spravodlivého trestného procesu v zmysle článku 6 ods. 1) povyšuje ho na jedno zo základných ľudských práv a dodáva mu medzinárodno-právnu dimenziu a ochranu.⁹

Najdôležitejším aspektom prezumpcie nevinu je základ obvinenia. Tento aspekt pomerne úzko súvisí s požiadavkou nestrannosti súdu. Jeho povinnosťou je prezumovať nevinu obvineného pričom je možné ho odsúdiť len na základe dôkazov predložených počas konania. Dôkazy musia byť predložené žalobcom, pričom obvinenému musí byť poskytnutá možnosť ich vyvrátenia

Ak by sme chceli rozprávať o histórii prezumpcie nevinu, je dôležité uviesť si existenciu dvoch rozličných právnych systémov a rozdiely s tým súvisiace. Kým sa študenti v kontinentálnej Európe učia do detailov dve základné funkcie prezumpcie nevinu, ako je právo dôkazu a ochrana pred trestom, kým nie je vynesený rozsudok. Zásada prezumpcie nevinu je tiež úzko spojená so všeobecným princípom prezumpcie poriadneho občana (*presumptio boni viri*), ktorá je používaná v anglosaskom procesnom práve a je chápaná ako princíp, podľa ktorého, každý občan je poriadny, ak nebude dokázaný opak.

Novodobá pomerne úzka koncepcia prezumpcie nevinu prevláda taktiež v amerických médiách, kde sa komentátor Cavett v článku pre New York Times vyjadril nasledovne: „*Prezumpcia nevinu nemá dočinenia ani so mnou, ani s vami. Môžeme rozprávať, písať a dokonca aj vytvoriť nástennú reklamu tvrdiacu, že obvinený je osobou, ktorá spáchala trestný čin. Súvisí to s naším systémom. Ak sa považuje jednotlivca za páchatela trestného činu, dôkazné bremeno nie je na ňom, ale na strane druhej. Čiže prokurátor je strana, ktorá dokazuje vinu. Tento princíp nie je právnym pravidlom, ale pravidlom dokazovania príslušným len sudcovi a porote.*“¹⁰ Je dôležité uviesť si procesnú povahu prezumpcie nevinu aby sa preukázala opráv-

⁸ REPÍK, B. *Ľudské práva v súdnom konaní*. Bratislava: MANZ, 1999. s. 219.

⁹ ČAPEK, J. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv I. část – Úmluva*, Praha, LINDE PRAHA, 2010. s. 175.

¹⁰ CAVETT. Dick. *An innocent misunderstanding*, N. Y. Times. 28 Marec 2007.

nenosť zobrazovania obvineného ako vinného. Podobný prípad a zaobchádzanie s obvineným by však v kontinentálnej Európe napríklad vo Francúzsku zakladalo porušenie práva. Kontrastuje tu princíp prezumpcie nevinoty so slobodou prejavu, ktorý je chápaný širšie ako v anglo-americkom poňatí tejto zásady. Pre lepšiu ilustráciu môžeme poukázať na prípad *Allenet de Ribemont*, kde vo všeobecnosti bolo porušené právo prezumpcie nevinoty práve orgánmi činnými v trestnom konaní, čiže pán *Allenet de Ribemont* sa opieral najmä o článok 6 odsek 2 Európskeho dohovoru: „*Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law*“¹¹ Tento článok bol porušený vyhláseniami ministra vnútra a vyšším policajným úradníkom na tlačovej konferencii 29. decembra 1976.¹² Európsky súd rozhodol, že zásadu prezumpcie nevinoty môže porušiť nielen sudca, ale aj iné verejné orgány. Okruh subjektov spadajúcich pod pôsobnosť prezumpcie nevinoty sa rozšíril na tzv. – *ratione personae*.¹³

Historický vývoj prezumpcie nevinoty v celosvetovom meradle súvisí s princípom *Actori incumbit probatio* a *Non statim qui accusatur reus est*.

1.1 Actori incumbit probatio

Je to princíp, ktorý má svoje pramene už v staroveku a hovorí, že dôkazné bremeno leží na žalobcovi. O tomto princípe sa hovorilo už v najstaršom zákonníku v Babylonskej ríši – v *Chammurapiho zákonníku*. Od každého, kto obvinil niekoho z trestného činu bolo požadované, aby dokázal, že obžalovaný je vinný, inak bol potrestaný smrťou.¹⁴ Ak žalobca tvrdil, že obžalovaný má v držbe odcudzenú vec, zákonník požadoval predvedenie svedkov, ktorí identifikovali svoj, im odcudzený majetok. Ak sa to nedokázalo, bol žalobca odsúdený na smrť.

Podobný princíp platil aj v rímskom práve. Čiže dôkazné bremeno bolo na strane žalobcu. Aj tu platil princíp *actori incumbit probatio*. Ten, kto chcel vzniesť obvinenie musel mať dôkazy. Ak sa nepodarilo žalobcovi dokázať svoje tvrdenie, dostal sa do popredia obvinený, aj keď on nič nekonal. Ak obvinený poprel

¹¹ http://www.legalguide.am/doc/materials_on_website/materials_english/summaries/summary_ribemont.pdf [17.12.2019]

¹² http://www.legalguide.am/doc/materials_on_website/materials_english/summaries/summary_ribemont.pdf [17.12.2019]

¹³ SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv*. 2. rozšírené vydanie. Bratislava: Poradca podnikateľa, 2006, s. 516.

¹⁴ KLÍMA. Jozef, *Nejstarší zákony lidstva – Chammurapi a jeho předchůdci*, Academia, Praha 1979, s. 121.

tvrdené fakty, vo všeobecnosti platilo, že dôkazné bremeno bolo na strane tých, ktorí to priznali nie popreli. Až po tom, čo žalobca predložil všetky dostačujúce dôkazy, bol obvinený donútený podložiť svoju nevinu.¹⁵ V trestných veciach muselo byť dokazovanie obzvlášť pôsobivé, najmä v prípadoch, kde bol predmetom záujmu život obžalovaného. Považovalo sa za lepšie riešenie radšej prepustiť vinníka, ako riskovať odsúdenie nevinného na smrť. Za závažný trestný čin sa považovalo ak jednotlivec podal žalobu na súd a nemal voči obvinenému žiaden dôkaz o jeho odsudzujúcom konaní. Neskôr cisári Gratianus, Valentinianus a Theodosius vyhlásili, že všetci žalobcovia môžu podať žalobu, len ak majú spoľahlivé dôkazy, svedkov, písomnosti alebo nepochybné fakty, ktoré sú jasnejšie ako svetlo (*luce clarioribus expedita*).¹⁶

1.2 Non statim qui accusatur reus est

Tento princíp pochádza zo staroveku a vychádza z premisy, že kým nie je vina podložená nezvratným dôkazom, spoločnosť nemá žiadne právo zaobchádzať s obvineným ako so zločincem.

V praxi sa prejavovala tak, že rímski občania obvinení z trestného činu mohli zaplatiť kauciu, iba ak bola vážnosť údajného trestného činu zaručená zadržaním pred pojednávaním. Pre jedincov zadržaných vo väzení, rímske právo zakazovalo akékoľvek kruté zaobchádzanie a nútilo sudcov začať konanie okamžite, a tak potrestať vinných a prepustiť nevinných. V prípade zadržania jedinca, bolo dôležité ho držať vo väzení a nie jeho potrestanie. Ak jednotlivec zomrel pred rozsudkom alebo počas nerozhodnutého prípadu, bolo nezákonné skonfiškovať jeho majetok. Ten prislúchal jeho dedičom.

V období pred Magnou Chartou bolo odporcovi garantované právo na vypučtie ešte pred odsúdením, prípadne iným rozhodnutím vo veci.

¹⁵ QUINTARD-MORENAS. Francois *The presumption of Innocence in the French and Anglo-American Legal Traditions*, 2010, s.111.

¹⁶ QUINTARD-MORENAS. Francois *The presumption of Innocence in the French and Anglo-American Legal Traditions*, 2010, s.112.

2. Od Johannesu Monachusa po Francúzsku deklaráciu z roku 1789

Za modernú formuláciu princípu prezumpcie nevinoty sa môžeme poďakovať francúzskemu právnemu teoretikovi Johannovi Monachusovi, ktorý vyslovil vetu „*nevinný, kým sa nedokáže jeho vina*“, keď komentoval na dekrét pápeža Bonifáča VIII na konci trinásteho storočia, Monachus chránil právo obvineného na spravodlivý súdny proces tým, že vyslovil princíp: nevinný, kým sa nedokáže jeho vina (*quilibet praesumitur innocens, nisi probetur nocens*).¹⁷

Dôležitým medzníkom vo vývoji prezumpcie nevinoty je rok 1789, keď sa vo Francúzsku v Deklarácii práv človeka a občana objavil aj princíp prezumpcie nevinoty, ktorý ako prvý moderný ústavný dokument prakticky rozvinul túto zásadu. Táto zásada bola postupne zahrnutá aj do ostatných ústavných dokumentoch európskych štátov. A následne sa stala uznávanou zásadou v Ústavách alebo Trestných poriadkoch štátov po celom svete.

Je všeobecne známe, že francúzske trestné konanie počas takzvaného starého režimu (obdobie pred rokom 1789) úplne ignorovalo právo podozrivého z trestného činu na to, aby bol považovaný za nevinného predtým, než bol vydaný rozsudok. Avšak preskúmanie francúzskych trestných prípadov zo šestnásteho, sedemnásteho a osemnásteho storočia odhaľuje pomerne odlišný pohľad na danú problematiku, ktorú najlepšie vyjadruje pravidlo, podľa ktorého „*je lepší útek viníka, ako odsúdiť nevinného*“. Podozrivý tak, iba ak nebol prichytený pri čine alebo ak bolo pravdepodobné, že by mohol utiecť, mohol byť zatknutý len na základe riadneho oprávnenia vydaného sudcom po vykonaní úplného prešetrenia danej udalosti. Právo vyžadovalo od sudcov, aby prešetrili všetky dôkazy pre a proti obvinenému a v prípade akejkoľvek pochybnosti musel byť obvinený prepustený. Súdny neraz zrušil rozhodnutie, ktorému nepredchádzalo dôkladné vyšetrovanie alebo rozhodnutie, ktoré by zobrazovalo obvineného ako zločincina.¹⁸

Na rozdiel od rímskeho práva, kde si zástancovia verejných funkcií zachovali svoje postavenie, kým boli obvinení, vo Francúzsku na strane druhej, dodatok trestného zákona z roku 1670 uzákonil praktiky vykonávané súdmi, t. j. v prípade zadržania a rozhodnutia o osobnom predvolaní na súd osoby zastávajúce verejné funkcie museli byť suspendované, čiže pozbavené zastávanej funkcie. Sudca prestával byť sudcom a kňaz mal zakázané sobášit občanov.

¹⁷ PENNINGTON. Kenneth, *Innocent Until Proven Guilty: The Origins of a Legal Maxim*, 2003, s. 63.

¹⁸ PAPON. Jean, *Recueil d'arrestz notables des covrs souveraines de France*, Lyon, tretie vydanie 1559, s. 559.

3. Od Bractona po rok 1877

V článku vydanom v *Yale Law Journal* na konci devätnásteho storočia sa James Bradley Thayer vyjadril, že prezumpcia nevinoty nie je ničím iným ako dôkazným nástrojom v trestnom konaní, čiže dôkazným bremenom.¹⁹ Táto úzko vymedzená koncepcia prezumpcie nevinoty, znovu zopakovaná Carletonom Kempom Allenom v tridsiatych rokoch devätnásteho storočia, potvrdená Burgerovým súdom (*Burger Court*)²⁰ a je v rozpore s tradičnými koncepciami chápania zásady prezumpcie nevinoty.

Medzi významné osobnosti, zaoberajúce sa otázkou prezumpcie nevinoty, patril Cesare Beccaria, taliansky politik a filozof, ktorý vo svojom diele O zločinoch a trestoch (*Des délits et des peines*) vyslovil myšlienku, že v trestnom konaní je potrebný viac než jeden svedok, pretože tak ako jedna strana niečo tvrdí, rovnakým spôsobom to druhá popiera a nič nie je isté a na základe práva by mal byť každý človek považovaný za nevinného. (*More than one witness is needed, because so long as one party affirms and the other denies, nothing is certain and the triumphs that every man has to be believed innocent.*)²¹

Dôležitým medzníkom pre vývoj prezumpcie nevinoty bola Deklarácia práv človeka a občana (ďalej len „Deklarácia“) z roku 1789. V jej článku IX sa o prezumpcii nevinoty píše nasledovne: „Každý človek sa pokladá za nevinného, dokiaľ ho nevyhlásia za vinného.“²² Tento princíp sa stal jedným z piatich základných trestnoprávných zásad obsiahnutých v Deklarácii. Medzi tieto zásady patrila zásada rovnosti pre každého, zásada, kde nikto nesmel byť potrestaný a obžalovaný inak než podľa zákona a dôkazné konanie musí byť založené na prezumpcii nevinoty, ďalšou zo spomenutých zásad bola zásada „niet zločinu bez zákona“ jednotlivca je možné stíhať len za trestné činy, ktoré sú nebezpečné pre spoločnosť.

Zaujímavým faktom je, že aj keď bola zásada prezumpcie nevinoty obsiahnutá vo Francúzskom právnom poriadku, veľké kontinentálne Trestné poriadky, ako

¹⁹ THAYER. James Bradley, *The Presumption of Innocence in Criminal Cases*, Gale, Making of Modern Law 2010, s. 185.

²⁰ Pozn. Burger court sa označuje obdobie, keď bol najvyšším súdom v USA v Minnesote Warren Burger. Je to obdobie keď sa dostávajú do pozadia noví demokratickí liberáli a zároveň je to perióda rozkvetu republikánskeho konzervativizmu.

²¹ BECCARIA. Cesare, *On crimes and punishments*, 1986, s. 53.

²² DRGONEC, J. *Základné práva a slobody podľa Ústavy SR – Zväzok II*. Bratislava: MANZ, 1999. s. 310.

je nemecký a rakúsky tento princíp neobsahujú. Napríklad zásadu prezumpcie neviný vo Francúzsku formulovala len formou judikatúry.²³

3.1 *Nemo tenetur se ipsum accusare*

Zásada, ktorá pomerne úzko súvisí so zásadou prezumpcie neviný je aj zásada *nemo tenetur se ipsum accusare* (ďalej len „*nemo tenetur*“). Pochádza z latinského výrazu, ktorý možno preložiť „nikto nesmie obviňovať seba samého“. Jej korene siahajú až do obdobia staroveku. Táto zásada chráni jednotlivca voči trom praktickým problémom spojených s priznaním:

1. Nevierohodné priznanie.
2. Nedobrovoľné priznanie.
3. Priznanie vynútené neprípustnou silou.

Hlavným cieľom zásady „*nemo tenetur*“ je obísť oficiálne využívanie tortúry ako spôsobu získavania dôkazov. Odôvodnenie vylúčenia sebausvedčenia získaného tortúrou môže byť vysvetlené v troch smeroch. Po prvé, priznanie získané silou alebo násilím nemusí byť dôveryhodné, pretože subjekt vysloví akúkoľvek výpoveď za podmienok vyslobodenia sa zo zlého zaobchádzania. Po druhé, použitie tortúry na získanie inkriminovaných výrokov porušuje autonómiu podozrievaného a podkopáva dobrovoľnosť priznania.

Podľa judaistického diela *Talmud* nebolo možné, aby si sudca niekoho priznanie vynútil, a taktiež nebolo možné, aby sa dobrovoľné priznanie viny obvineným použilo ako usvedčujúci dôkaz. Táto zásada bola uznávaná skorým kanonickým právom, avšak pri nástupe inkvizičného procesu sa postavenie tejto zásady zmenilo a obvinený musel odpovedať pravdivo, čo v neskoršom následku viedlo k usvedčovaniu samého seba. Inkvizičný proces úplne popiera zásadu *nemo tenetur se ipsum accusare* a jedným zo spôsobov, ako prinútiť obvineného k priznaniu bola tortúra.

V Spojených štátoch je tento princíp stotožňovaný so sebaobviňovaním sa. V súčasných demokratických právnych systémoch zaručuje obžalovanému princíp „*nemo tenetur*“ prinajmenšom tieto práva v trestnom konaní:

1. Právo nevytvárať.
2. Právo porady s advokátom.
3. Právo neobviňovať seba samého v konaní.²⁴

²³ REPÍK, B. *Ludské práva v súdnom konaní*. Bratislava: MANZ, 1999, s. 218.

²⁴ CHIESA, Louis. *Beyond Torture: Nemo Tenetur Principle in Borderline Cases*. 2009 Pace Law Faculty Publications, s. 36.

Jedným z prvých prípadov v Spojených štátoch, kde súd uznal priznanie obvineného za neprípustné, pretože bolo získané tortúrou, bol prípad *Hector v. State*, o ktorom rozhodoval Najvyšší súd v Missouri v roku 1829. V tomto prípade bol obžalovaným otrok, ktorý bol obvinený z lúpeže. Bol vypočúvaný a týraný celú noc. Počas celonočného týrania sa Hector priznal k lúpeži a povedal, že ak ho polícia prepustí, možno nájde odcudzené peniaze. Avšak keď bol prepustený, nevedel peniaze nájsť. Počas trestného konania sa Hectorov advokát pokúšal vyvrátiť všetky tvrdenia získané počas vypočúvania. Súd to poprel a pripustil dané priznanie ako dôkaz. Odporujúc názoru súdu prvej inštancie, najvyšší súd v Missouri vyjadril vážne pochybnosti o vierohodnosti priznania. Poznámene, že Hector sa pravdepodobne priznal, aby získal úľavu od bolesti. Súd taktiež poznámene, že priznanie nebolo podložené žiadnym ďalším dôkazom. Je otázne, či by súd vylúčil Hectorovo priznanie, keby dokázal nájsť odcudzené peniaze. Táto otázka zvyrazňuje prepojenie medzi nedôveryhodnosťou priznania a jeho neprípustnosťou s dôrazom na to, že Hectorovo priznanie nebolo spoľahlivé a bolo najpravdepodobnejšie získané pod nátlakom týrania. V tomto prípade je možné pozorovať nebezpečenstvo, ktoré vzniká prípustnosťou priznania získaného nekalými metódami.²⁵

V súčasnosti, čo je asi 180 rokov po prípade *Hector*, táto debata nadalej pokračuje. Otázkou je, či by prípustnosť priznania mala byť určená na základe jeho vierohodnosti. V Spojených štátoch je rozporuplná otázka terorizmu, kde by teroristi nemali podliehať tortúre, lebo takto získané informácie sa považujú za nespoľahlivé.²⁶ Tento argument vyvolal senátor John McCain, ktorý tvrdil, že zlé zaobchádzanie s väzňami a tortúra vedú k tomu, že obvinení vyslovia hocičo, čo chce od nich zmocniteľ počuť. Toto spojenie medzi prípadom *Hector v. State* a výrokom senátora McCaina poukazuje na to, že vierohodnosť informácií získaných tortúrou ostáva nadalej otázkou, či povoliť prípustnosti priznania.

Vrátiac sa späť k *slovenskému právnomu poriadku*, od roku 1896 platil na našom území Trestný poriadok, ktorý tu bol platný s viacerými zmenami až do roku 1950. Vyšetrujúci sudca bol povinný vyzvať obvineného pred začiatkom výsluchu, aby odpovedal určito, jasne a podľa pravdy, ale na druhej strane neuposlúchnutie tejto výzvy bolo bez sankcie. Podľa paragrafu 245 nesmel byť obžalovaný nútený k tomu, aby na kladené otázky odpovedal.²⁷

²⁵ CHIESA, Luis E. *Beyond Torture: The Nemo Tenetur Principle in Borderline Cases*. Pace Faculty Publications, 2009. s. 43.

²⁶ McCAIN, John. *Tortures Terrible Toll*, NEWSWEEK, November 21, 2005. s. 34.

²⁷ MUSIL, J. Zákaz z donucování k sebeobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare). In: Kriminallistika. 2009, roč. 42, č.4. s.253.

3.2 *Prezumpcia neviný v Slovenskom trestnom konaní*

Zásada prezumpcie neviný vyjadruje v trestnom konaní princíp, podľa ktorého každý, proti komu sa vedie trestné konanie, považuje sa za nevinného, kým súd nevysloví právoplatným odsudzujúcim rozsudkom jeho vinu, v Trestnom poriadku je vyjadrená v § 2 ods. 4 Tr. poriadku.

Túto zásadu je nutné vymedzovať vo vzťahu k zásade zistenia skutkového stavu veci bez dôvodných pochybností, ktorá ukladá orgánom činným v trestnom konaní zisťovať tak skutočnosti svedčiace proti obvinenému, ako aj v jeho prospech. Vyjadruje rovnako požiadavku, že orgány činné v trestnom konaní sú povinné úplne a nepochybne preukázať vinu obvineného a odsudzujúci rozsudok môže byť vyhlásený, len ak boli odstránené všetky pochybnosti o vine obžalovaného. Preto zásada prezumpcie neviný je dôležitou zásadou pri dokazovaní skutkového stavu. Od začatia trestného stíhania až do právoplatného odsúdenia sa pozerá na obžalovaného ako na nevinnú osobu.

Subjektívne presvedčenie orgánu činného v trestnom konaní o vine obvineného, ktoré je procesne vyjadrené uznesením o vznesení obvinenia (§ 206), nie je v rozpore so zásadou prezumpcie neviný. V takomto prípade sa vytvára možnosť, na základe ktorej orgán činný v trestnom konaní musí svoje subjektívne presvedčenie o vine dokázať, ak má byť obvinený odsúdený. Trestný poriadok umožňuje orgánu činnému v trestnom konaní, v takýchto prípadoch zasahovať do základných práv a slobôd obvineného, ale len v rámci podmienok a spôsobom upraveným v zákone. Zásada prezumpcie neviný je významnou zárukou občianskych práv obvineného a vyjadruje preto princíp, že len súd rozhoduje o vine a treste za trestné činy (čl. 50 ods. 1 Ústavy SR). Preto právoplatný odsudzujúci rozsudok predpoklad neviný vyvracia, právoplatný oslobodzujúci rozsudok alebo právoplatné uznesenie o zastavení trestného stíhania (z dôvodov uvedených v § 215 ods. 1) predpoklad neviný potvrdzuje.

Z prezumpcie neviný vyplývajú tieto dôležité procesné pravidlá:

- a) Pravidlo *in dubio pro reo*, ktoré znamená, že ak sa vyskytujú o otázke viny obvineného pochybnosti, ktoré nemožno rozptýliť dostupnými dôkazmi, treba rozhodnúť v prospech obvineného. V prípade právnych pochybností, uvedené pravidlo neplatí, pretože platí zásada *iura novit curia* (súd pozná právo). Toto pravidlo sa teda týka len otázok skutkových, nevzťahuje sa na pochybnosti právne, v ktorých musia orgány činné v trestnom konaní a súd zaujať vždy jednoznačné závery.
- b) Pravidlo, že nedokázaná vina má rovnaký význam ako dokázaná neviná.

Nemožno robiť rozdiel medzi osobou dokázateľne nevinnou a osobou, ktorej vina bez dôvodných pochybností dokázaná nebola, u ktorej je teda len pravdepodobné, že páchatelom byť môže. V prípade dôvodných pochybností o obvinenom sa trestné stíhanie zastaví, alebo v konaní pred súdom súd obžalovaného oslobodí. Niekedy sa objavujú názory, že prezumpcia nevinu obmedzuje zásadu voľného hodnotenia dôkazov. Prezumpcia nevinu sa však uplatní až po hodnotení dôkazov, a to len vtedy, ak nie je skutkový stav zistený bez dôvodných pochybností.

- c) Povinnosť orgánov činných v trestnom konaní dokázať vinu. Obvinenému musí vinu dokázať orgán činný v trestnom konaní. Obvinený nie je povinný dokazovať žiadnu skutočnosť, ktorá by svedčila v jeho prospech a bola by dôležitá pre rozhodnutie. Dokazovať svoju nevinu je právom obvineného. Samotná skutočnosť, že obvinený nespolupracuje s orgánmi činnými v trestnom konaní, svoje tvrdenia nepodopiera dôkazmi, neumožňuje okamžite vyvodzovať záver o klamlivosti jeho tvrdení. Ani skutočnosť, že obvinený použil svoje právo nevypovedať, neumožňuje vyvodzovať záver o jeho vine. Na druhej strane je potrebné upozorniť na pravidlo „Kto mlčí, určite sa nepriznáva, ale je pravda, že ani nepopiera“.²⁸ Orgány činné v trestnom konaní teda z úradnej povinnosti musia dokazovať všetky skutočnosti dôležité pre rozhodnutie, a to aj skutočnosti svedčiace v prospech obvineného, bez ohľadu na to, či ich vykonanie navrhoval, alebo nie.
- d) Požiadavka primeranosti, ktorá zabezpečuje, že v priebehu trestného konania sa budú obvinenému ukladať len také obmedzenia, ktoré sú nevyhnutné na dosiahnutie účelu trestného konania.

Záver

Prezumpcia nevinu má svoj historický vývoj, ktorý je úzko spojený s prírmaním moderných trestných kódexov. Aj táto zásada v trestnom konaní, ako mnohé iné inštitúty v trestnom práve, je poznamenaná rozdielným chápaním v kontinentálnom a anglo-americkom kontexte. Tento rozdiel vyplýva z rozdielneho vývoja legislatívy, prijímania doktrín a precedentných prípadov v oboch systémoch zo strany vyšších súdov.

²⁸ Paulus, Dig. L, 17, 142

Prezumpciu neviný je nutné chápať v kontinentálnom práve v kontexte Dohovoru ako špeciálny aspekt všeobecného pojmu „*spravodlivý proces*“ v trestných veciach. Aj preto sa Komisia a Súd porušením článku 6 odst. 2 nezaoberali a nezaoberajú v prípadoch, keď došli k záveru, že bol porušený článok 6 ods. 1 Dohovoru. To je jedným z dôvodov, prečo nie je ich judikatúra k článku 6 ods. 2 príliš rozvinutá. Na ilustráciu vývoja pohľadu na porušenia práva prezumpcie neviný zo strany orgánov činných v trestnom konaní alebo iných verejných orgánov možno poukázať na prípad *Allenet de Ribemont*. Vo všeobecnosti povedané, v tomto prípade bolo porušené právo prezumpcie neviný práve orgánmi činnými v trestnom konaní, čiže občan *Allenet de Ribemont* sa opieral najmä o článok 6 odsek 2 Európskeho dohovoru: „*Každý, kto je obvinený z trestného činu sa považuje za nevinného, kým sa jeho vina nepreukáže zákonným spôsobom.*“ Tento článok bol porušený vyhláseniami ministra vnútra a vyšším policajným úradníkom na tlačovej konferencii 29. decembra 1976.²⁹ Európsky súd pre ľudské práva rozhodol, že zásadu prezumpcie neviný môže porušiť nielen sudca, ale aj iné verejné orgány. Okruh subjektov spadajúcich pod pôsobnosť prezumpcie neviný sa rozšíril na tzv. *ratione personae*.³⁰

Európska komisia vo svojej správe z 30. marca 1963 uviedla, že štát nie je zodpovedný za prejavy súkromnoprávných osôb, ktoré sú účastníkmi konania a ktorí porušujú princíp prezumpcie neviný. V rozpore so zásadou prezumpcie neviný môžu byť znalecké posudky psychiatrov, ktoré okrem vyjadrenia o prítomnosti obsahujú aj vyjadrenie o vine obvineného.³¹

V anglo-americkom systéme práva sa prezumpcia neviný vymedzuje, na rozdiel od kontinentálneho systému práva, len okrajovo ako dôkazná doktrína, ktorá nie je aplikovateľná pred súdnym procesom.³²

Aj keď pohľad na túto problematiku sa v oboch právnych systémoch líši, spoločné majú výzvy na zabezpečenie okolnosti, ktorá nesúvisí priamo so súdnym procesom, ale jeho možným ovplyvnením. Ide najmä o otázku vynútenia dodržiavania tejto zásady v nových prostriedkoch výmeny informácií, najmä internet dokáže pomerne masovo oslovit' verejnosť a ešte pred vynesením rozsudku určiť „vinného“, nerešpektovať jeho právo na ochranu osobných údajov, porušiť tak

²⁹ http://www.legalguide.am/doc/materials_on_website/materials_english/summaries/summary_ribemont.pdf [17.12.2019]

³⁰ SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv*. 2. rozšírené vydanie. Bratislava: Poradca podnikateľa, 2006, s. 516.

³¹ REPÍK, B. *Ľudské práva v súdnom konaní*. Bratislava: Manz, 1999, s. 221.

³² MILLER, Marc, WRIGHT, Ronald *Criminal procedures: Cases, Statutes, and Executive Materials*, 2nd ed. 2003. s.1183.

práva obvineného a pritom je veľakrát nemožné určiť zodpovedný subjekt, ktorý porušil túto významnú zásadu trestného konania.³³

Použitá literatúra

1. ČAPEK, J.: *Evropská úmluva o ochraně lidských práv I.část-Úmluva*, Praha: LINDE PRAHA, 2010, 887 s. ISBN 978-80-7201-789-4
2. DRGONEC, J.: *Základné práva a slobody podľa Ústavy SR Zväzok II*. Bratislava: MANZ, 1999, 340 s. ISBN 80-85719-23-1
3. DRGONEC, J.: *Ústava Slovenskej republiky- Komentár*. 2. vydanie. Šamorín: Heuréka, 2007, 1200 s. ISBN 80-89122-38-8
4. ESMEIN Adhemar: *A History of Continental Procedure with Special Reference to France*, Boston: Little, Brown and company, 2000, 640 s. ISBN 1-58477-042-2
5. IVOR, J. A kol.: *Trestné právo procesné*. 2.vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010. 1049 s. ISBN 978-80-8078-309-9
6. IVOR, J.: *Zaistenie osôb v trestnom konaní* Bratislava: IURA EDITION, 1997, 216 s. ISBN 80-88715-34-2-98
7. MILLER Marc, WRIGHT Ronald: *Criminal procedures: Cases, Statutes, and Executive Materials*, New York: Aspen Publishers, 2004, 283 s. ISBN 0-7355-44603
8. REPÍK, B.: *Ludské práva v súdnom konaní*. Bratislava: MANZ, 1999. 260 s. ISBN 80-85719-24-X
9. SVÁK, J.: *Ochrana ľudských práv*. 2. rozšírené vyd. Bratislava: Poradca podnikateľa, 2006, 1 100 s. ISBN 80-88931-51-7
10. ŠIMOVČEK, I. et al.: *Trestné právo procesné*. Plzeň: Aleš Čenek, 2011. 479 s. ISBN 978-80-7380-324-7
11. THAYER. James Bradley: *The Presumption of Innocence in Criminal Cases*, Gale, Making of Modern Law 2010, 450 s. ISBN 97-8124-003-2693
12. MUSIL, J.: *Zákaz donucování k sebaobviňování (nemo tenetur se ipsum accusare)*. In *Kriminalistika*. ISSN 1210-9150.2009, roč. 42, č. 4.

³³ Príspevok bol napísaný v rámci riešenia vedecko-výskumného projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied č.1/0082/18 s názvom „Trestnoprávne aspekty boja proti terorizmu“.

PSYCHOLOGICKY ZDRAVÉ PRACOVISKO – VÝZVA MODERNEJ DIGITÁLNEJ DOBY ALEBO LEN JEJ *PIUM DESIDERIUM*?

Miriam Laclavíková*

Aktuálnosť požiadavky psychologicky zdravého pracoviska v dobe modernej digitálnej spoločnosti vzrástla. Čoraz vyššie pracovné nároky, časová náročnosť, stieranie pracovného času a času pre oddych a pod. atakujú zamestnancov v čoraz väčšej miere. Požiadavka psychologicky zdravého pracoviska v súvisi s výzvami digitálnej doby rezonuje aj v našej právnej vede.¹

Podľa názoru literatúry sa za psychologicky zdravé pracovisko považuje pracovisko, ktoré *„úspešne pomáha rozvíjať zdravie a well-being pracovníkov. Vytvára podmienky pre vysokú kvalitu pracovného výkonu, pracovné nasadenie, spokojnosť v práci a v živote, nízku fluktuáciu a absentizmus, čo je dôležité aj pre zabezpečenie podpory dlhodobej produktivity. Súvisí s vykonávanou prácou, ale aj so sociálnym prostredím, ľuďmi, s ktorými človek spolupracuje. Užšie zameranie na podmienky, vhodné pre kvalitný výkon, sa posúva do komplexnejšieho, pozitívneho pohľadu na možnosť seberealizácie na pracovisku a work-life balans“*.²

Koncepcia psychologicky zdravého pracoviska je medziodborovým problémom vyžadujúcim si spoluprácu viacerých vedných odborov – psychológie, práva (pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia), medicíny, ergonómie

* doc. JUDr. Miriam Laclavíková, PhD., Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ Porovnaj napr. BARANCOVÁ, H. (ed.): *Nové technológie v pracovnom práve a ochrana zamestnanca (možnosti a riziká)*. Praha: Leges, 2016; BARANCOVÁ, H. – OLŠOVSKÁ, A. (eds): *Priemysel 4.0 a pracovné podmienky*. Praha: Leges, 2018; BARANCOVÁ, H. – OLŠOVSKÁ, A. (eds): *Pracovné podmienky zamestnancov v období štvrtej priemyselnej revolúcie*. Praha: Leges, 2018; BARANCOVÁ, H.: *Nové technológie v pracovnoprávných vzťahoch*. Praha: Leges, 2017; BARANCOVÁ, H.: *New technologies in the field of labour law and protection of employees*. In: *Societas et jurisprudentia*, 2016, roč. 4, č. 2, s. 23-37; BARANCOVÁ, H. (ed.): *Nové technológie v pracovnom práve a bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci. Právne a psychologické aspekty*. Praha: Leges, 2017.

² LETOVANCOVÁ, E.: *Psychologicky zdravé pracovisko*. In: *Psychologie práce a organizace*. 2015. *Kvalita pracovného života. Sborník příspěvků ze 14. ročníku mezinárodní konference konané ve dnech 20.–22. května v Praze*. Praha: MATFYZPRESS, 2015, s. 176.

a i. Psychológia práce (podobne ako ergonómia) v dvoch posledných dekádach zaznamenala nárast požiadaviek na ich výstupy, zámery a zistenia. Zaujímavé je, že pôvodný dôvod záujmu nespočíval v snahe o „humanizáciu“ pracovného prostredia, ale v náraste problémov psychosomatického rázu dávanych do súvisu s rýchlosťou života v novej digitálnej ére (ére priemyslu 4.0) a s masívnym rozšírením komunikačných technológií. Paradoxne sa postindustriálna moderná doba „dehumanizuje“:

- v súvisi s nahradzovaním ľudského faktora robotmi (proces robotizácie a automatizácie);
- a v súvisi s narastajúcimi požiadavkami na výkon, efektivitu a kvalitu práce (proces sociálnej izolácie zamestnanca, proces straty záujmu o zdravé a bezprostredné pracovné kontakty, zaznamenaný nárast foriem agresívneho správania na pracovisku – mobbing, bossing, šikana).
- V 21. storočí sa objavujú nové snahy o zvýšenie modernosti a estetickej pracovného prostredia, ktorých zámerom bolo dosiahnuť čo najvyššiu produktivitu práce zamestnancov za čo možno najkratší čas a minimalizovať náklady spojené s prevádzkou. Nedostatky nových snáh sa už prejavili v rôznych podobách:
 - rastúci strach, obavy, úzkosť, súperenie na pracovisku, nevraživosť v rámci pracovného kolektívu (kvôli novej strate pracovného miesta v dôsledku reštrukturalizácie, zmeny v organizácii práce ...);
 - rastúci strach pred zvládnutím nových technológií (citelný u starších generácií obávajúcej sa strany pracovnej pozície pred odchodom do dôchodku a posúvanie veku odchodu do dôchodku);
 - rastúci tlak na výkon, na efektivitu (vysoká kvalita, ktorá má byť dosiahnutá za čo najnižší pracovný čas);
 - premena tradičných kancelárií na open-space offices, čo viedlo k strate pocitu súkromia, pocitu neustálej kontroly („zamestnanec má pocit, že musí byť v neustálom strehu“), rušivé pracovné prostredie;
 - rastúci pocit kontroly zo strany zamestnávateľa, ktorý umožnil súčasný technický a technologický pokrok (monitorovanie komunikácie, reálneho výkonu práce, pohybu a pod.³).

³ „Súčasný technický a technologický pokrok umožňuje veľmi jednoduché a efektívne sledovanie činnosti zamestnanca, počnúc kontrolou webovej aktivity zamestnanca, monitoringom e-mailovej komunikácie, procesov a aplikácií na koncovej stanici, kontrolou zamestnanca prostredníctvom inteligentného snímania obrazovky a klávesnice, zaznamenávaním telefonických hovorov až po využívanie geolokalizačných

Literatúra sa zhoduje, že najnegatívnejším dôsledkom zmien v pracovnom procese je stresujúce pracovné prostredie „požadujúce plné fyzické a psychické nasadenie zamestnanca k zvládnutiu vysoko nastavených pracovných nárokov“.⁴

Osobitne psychológia práce ponúka prostriedky a možnosti pohľadu na „psychologicky zdravé pracovisko“ a dokumentuje jeho prínosy pre zamestnanca/zamestnancov a aj pre zamestnávateľa. Zameriava sa na zvyšovanie duševnej pohody, na štruktúru vzťahov, na možnosti vzdelávania a lektorovania zamestnancov prinášajúce v konečnom dôsledku benefit zamestnávateľovi v podobe vybudovania vzťahov a väzieb k „firme“, vyššej angažovanosti zamestnancov a ich motivácii pracovať na sebe a aj v prospech zamestnávateľskej spoločnosti. Ako konštatuje Letovancová⁵: „Psychologicky zdravé pracovisko vytvára podmienky pre vysokú kvalitu pracovného výkonu, pracovné nasadenie, spokojnosť v práci a v živote, nízku fluktuáciu a absentizmus. Jeho popis vznikol ako konsenzus, je spojením známych parametrov práce, ktoré vplývajú na jej pozitívne vnímanie, uspokojovanie základných aj vyšších potrieb pracovníkov a kvalitný dlhodobý výkon.“ Jeho protipólom je nezdravé pracovné prostredie, ktorého následkami sú strata výkonnosti, slabá motivácia, absencie, fluktuácia, ale aj závažné psychologické dôsledky ako chronický stres či depresívne poruchy.

Medzi charakteristiky psychologicky zdravého pracoviska môžeme zaradiť:

- chápanie a riešenie vzťahov na pracovisku ako faktora vplývajúceho na pracovný výkon a následne aj benefit zamestnávateľa⁶ (programy na predchá-

služieb.“ ŠVEC, M. a kol.: Šikanovanie, preťažovanie a porušovanie zákonov na pracovisku. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, s. 68.

⁴ PEŠTOVÁ, L.: Burnout syndróm: choroba z povolania? In: Starostlivosť o zdravie zamestnancov. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Dolobáč. M. – Seilerová, M. (eds.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 110.

⁵ LETOVANCOVÁ, E.: Psychologicky zdravé pracovisko. In: Psychologie práce a organizace. 2015. Kvalita pracovného života. Sborník príspevků ze 14. ročníku mezinárodní konference konané ve dnech 20.–22. května v Praze. Praha: MATFYZPRESS, 2015, s. 177.

⁶ Sládek – Kopecký konštatujú, že trauma z patologických vzťahov na pracovisku „jsou běžnější než by se zdálo“. Podľa nich: „Projevy mentálního násilňování mívaly velmi rafinované podoby, aniž by násilí bylo explicitně vyjádřeno fyzicky.“ Vzhľadom na to, že sa deje v istej skrytosti môže byť ťažšie odhaliteľné, dlhotrvajúcejšie a nebezpečnejšie. SLÁDEK, K. – KOPECKÝ, V.: Spiritualita a psychosomatika. Červený Kostelec: Nakladatelství Pavel Mervart, 2017, s. 88.

dzanie šikany, mobbingu⁷, bossingu⁸, vzdelávanie zamestnancov v tejto oblasti, účinné mechanizmy riešenia daných situácií – eliminácia nežiaduceho stresu). Zohľadnenie skutočnosti, že zdravé vzťahy na pracovisku nie sú druhoradým či druhotným činiteľom, ale naopak prirodzene vplývajú na prácu v rámci celej firmy);

- jasné rozdelenie úloh a kompetencií, presné opisy pracovných činností – vyhodnocovanie obsahu pracovných náplní a ich pravidelná aktualizácia v interakcii zamestnávateľ a zamestnanec;
- spravodlivé a jasné vyhodnocovanie pracovných výkonov v rámci firmy, spätná väzba hodnotenia výkonnosti;

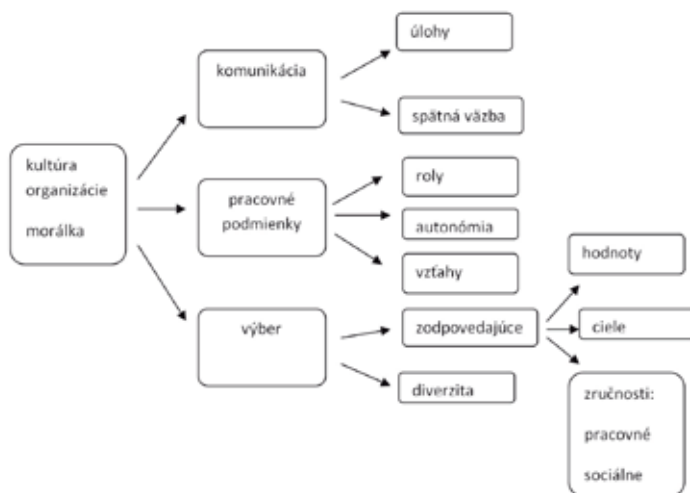
⁷ Mobbing je formou šikany uplatňujúcej sa na pracovisku. Pojem mobbing po prvýkrát použil a systematicky opísal v r. 1984 Heinz Leymann. Definuje ho ako „*subtilný prejav agresie na pracovisku, kde zamestnanec denne v priebehu niekoľkých mesiacov čelí nepriateľstvu jedného alebo viacerých jedincov, pričom prežíva bezmocnosť a strach, že bude vylúčený z kolektívu*“. (Leymann, H.: *The Content and Development of Mobbing at Work*. In: *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 5, 1996, s. 168).

Leymann predostiera 5 stratégií mobbingu: znemožnenie prejať vlastný názor a komunikovať; obmedzenie sociálnych kontaktov; ohrozenie dobrého mena obeť; útoky na kvalitu profesionálneho alebo osobného života obeť; ohrozenie zdravia obeť. K mobbingu sa pripája zastrašovanie, urážanie, vyhrážanie, znevažovanie a prenasledovanie obeť; zadávanie nezmyselných a náročných pracovných úloh; zadávanie nesplniteľných termínov; neposkytovanie dôvery a podpory; ohováranie, snaha o sociálnu izoláciu obeť, zosmiešňovanie a neprimerané narážky na osobný alebo pracovný život a pod. Na mobbingu je nebezpečné jeho dlhotrvajúce trvanie (často v skrytej forme) a jeho dlhotrvajúce psychické následky, ktoré majú súvis so zdravotným stavom, sociálnym a aj ekonomickým statusom obeť. Obete mobbingu trpia často úzkosťou, depresiami, psychosomatickými problémami, žalúdočnými problémami, nevoľnosťou, nespavosťou, nechutou k práci s výsledkom častého vyčerpania, pracovného zlyhania, absencií a fluktuácií. Mobbing nezasahuje len do integrity obeť, ale jeho dôsledky sa týkajú celého pracovného kolektívu (zlyhávanie komunikácie a tímovej práce). Rozširovanie mobbingu v súčasnosti sa často vyhodnocuje ako produkt vyššej súťaživosti v rámci pracovných kolektívov a stratou záujmu o reálne priateľstvá a s nimi spojenú pomoc na pracovisku (systém „kto z koho“).

CAPIRPALOGLU, P. – ŠMAHAJ, J. – DOBEŠOVÁ CAPIRPALOGLU, S. – LEMROVÁ, S.: *Mobbing jako rafinovaná forma šikany na pracovišti ve vybraných krajích ČR*. In: *Psychologie práce a organizace*. 2015. Kvalita pracovního života. Sborník příspěvků ze 14. ročníku mezinárodní konference konané ve dnech 20.–22. května v Praze. Praha: MATFYZPRESS, 2015, s. 67 – 68.

⁸ Bossing je podobne formou šikany na pracovisku – konkrétne šikany zo strany nadriadeného. Prejavuje neodôvodneným šikanóznym a nerovným zachádzaním či psychickým prenasledovaním. Nadriadený na úkor podriadeného zneužíva svoje postavenie a právomoc, častokrát zadáva náročné a v danom časovom limite nesplniteľné úlohy, zosmiešňuje, ničí a znevažuje prácu (alebo aj súkromie podriadeného), privlastňuje si jeho prácu, odmieta podpisovať dovolenky, vyhráza sa výpoveďou a pod..

- prehodnotenie prioritizácie tímovej/individuálnej práce a štrukturovaný prístup k zamestnancom (časť z nich sa nehodí na tímovú prácu, naopak časť je pre tím prínosom);
- budovanie zdravého dialógu v rámci firmy – zohľadnenie osobného a pracovného nasadenia a istých špecifik (zdravotný stav, návrat z liečenia a pod.), vytváranie podmienok na zosúladovanie pracovného a rodinného života.



Letovancová⁹ vo svojej štúdiu „Psychologicky zdravé pracovisko“ predstavila schému psychologicky zdravého (pracovného) prostredia:

Autorka kladie osobitný dôraz na komunikáciu, pracovné podmienky a výber zamestnancov predstavujúce kľúčové východiskové faktory pre vzťahy a role, sociálne medziľudské kontakty, zručnosti, schopnosti a ciele.

Dr. Peter Cotton¹⁰ v štúdiu *Workplace psychological health and wellbeing: an Overview of key trends* určil zásadné výzvy na ceste k budovaniu psychologicky zdravých pracovísk. Ako zvlášť závažné negatívne faktory vymedzuje:

- nedostatočné zameranie na preventívne programy v tejto oblasti pri zdôraznení zásadnej úlohy psychickej pohody zamestnancov a jej prínosu pre firmu,

⁹ Schéma je prevzatá od: LETOVANCOVÁ, E.: Psychologicky zdravé pracovisko. In: Psychologie práce a organizace. 2015. Kvalita pracovného života. Sborník príspevků ze 14. ročníku mezinárodní konference konané ve dnech 20.–22. května v Praze. Praha: MATFYZPRESS, 2015, s. 182.

¹⁰ COTTON, P.: Workplace psychological Health and Wellbeing: an Overview of Key trends. In: *Inpsych*, 2014, 36, 6. Dostupné na: <https://www.psychology.org.au/inpsych/2014/december/cotton>

- nedostatočné intervenčné zásahy a manažérske reakcie na správanie rizikových zamestnancov,
- podceňovanie problematiky psychologicky zdravého pracovného prostredia,
- zváženie potreby psychologických intervencií pri problémoch súvisiacich s prácou (ako pomoc zo strany firmy).

Alarmujúci nárast počtu duševných chorôb a porúch vznikajúcich s súvislosťou s prácou v podstate potvrdil relevanciu a potrebu systematického medziodborového výskumu v tejto oblasti. Budovanie psychologicky zdravého pracoviska má totiž nesmierny význam pre kvalitu života každého jednotlivca podieľajúceho sa/zúčastňujúceho sa na pracovnom procese. V pracovnom prostredí trávime priemerne 8 – 10 hodín (v niektorých pozíciách aj viac) pracovného dňa. Ak odpočítame čas na spánok, v podstate nám zostáva na osobnú realizáciu (rodina, koníčky, záľuby, priatelia a pod.) menej než 8 hodín.¹¹ Pri danom rozložení pracovného dňa sa pracovné prostredie stáva akýmsi „druhým domovom“, ktorý si ale nebudujeme sami (nie vždy máme vplyv na zloženie pracovného kolektívu), ale doň vstupujeme. Čoraz vzrastajúca pracovná záťaž modernej digitálnej doby nesúca so sebou aj zmenu v rozvrhu pracovného dňa čoraz viac manifestuje nové riziká ohrozujúce (a v omnoho väčšej miere než v minulosti) duševné zdravie a duševnú pohodu zamestnancov. Aj sociálna a behaviorálna medicína si okrem hlavných príčin chronických ochorení a duševných porúch (starnutie populácie a faktory životného štýlu – fajčenie, nadmerné užívanie alkoholu, nezdravé stravovanie sa a nedostatok pohybovej aktivity) všima aj faktory spojené s prácou a zamestnaním v tzv. ekonomike 24/7 (ekonomika prechodu od post-industriálnych ekonomík k ekonomike služieb – ekonomika požadujúca 24 hodín denne a 7 dní v týždni pracovné výkony – často aj večer a počas víkendov). Ako konštatuje Nagyová: *„Tieto trendy na trhu práce vedú k negatívnym dopadom na fyzické a duševné zdravie zamestnancov. Fyzické zdravotné problémy zahŕňajú problémy so spánkom, únavu, obezitu, problémy s trávením a vyššie riziko vzniku kardiovaskulárnych ochorení. Časté sú problémy s alkoholom a fajčením. Medzi psychickými problémami sa vyskytujú problémy s pamäťou, reakčným časom, poruchy nálad a úzkostné poruchy, chronická anxieta a depresia.“*¹²

¹¹ Narúša sa teda v 20. storočí zaužívaný model 8 (práca) – 8 (rodina, záľuby) – 8 (spánok).

¹² NAGYOVÁ, I.: Transfer poznatkov: Ako efektívne prepojiť výskum, prax a politiku v starostlivosti o duševné zdravie zamestnancov. In: Starostlivosť o zdravie zamestnancov. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Dolobáč, M. – Seilerová, M. (eds.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 87.

Problémom psychologicky zdravého pracoviska je čoraz viac pracovný stres (distress). Medzi stresové faktory priamo súvisiace s výkonom práce podľa Novotnej-Březovskej patria:

1. stresové faktory súvisiace so strachom o udržanie pracovného miesta a pocitú istoty zamestnania (často vo väzbe na zabezpečenie základných existenčných potrieb),
2. nároky spojené s výkonom práce, prispôsobovanie sa rýchlosti digitálnej doby, práca s novými komunikačnými technológiami a pod.
3. preťaženie z práce (vyššie nároky na rýchlosť pracovného tempa, práca aj počas času na oddych, práca z domu na úkor svojej rodiny a záľub).¹³

Halířová¹⁴ medzi najčastejšie stresory – faktory vedúce k možnému vzniku stresu z práce – radí:

- preťaženie z množstva práce (prejavom je, že zamestnanec nie je schopný splniť pracovné úlohy v pracovnej dobe, prácu si nosí domov alebo pracuje nadčas bez finančného ohodnotenia (a teda na úkor svojej rodiny a odpočinku); niekedy je ale rizikom nesprávne rozvrhnutie úloh počas pracovného dňa);
- časový stres (krátky čas na splnenie pracovnej úlohy a práca pod časovým tlakom);
- neúmerne veľká zodpovednosť (osobitne pri povolaniach v sociálnej sfére, ale aj v bezpečnostných zložkách);
- neprímerané úlohy (zamestnanec dostáva neprímerane náročné pracovné úlohy nad rámec jeho pracovnej náplne a bez zohľadňujúceho finančného ohodnotenia; práca môže presahovať fyzické a psychické limity zamestnanca);
- problémové situácie (nové situácie vyžadujúce si nové neštandardné riešenia mimo zaužívaný pracovný postup a rutinu, rizikové sú opäť práce v sociálnej sfére, ale aj v bezpečnostných zložkách);
- konflikty, vzťahy na pracovisku (konflikty na úrovni nadriadený a podriadený zamestnanec alebo medzi podriadenými zamestnancami navzájom – často kvôli pridelovaniu pracovných úloh a ich plneniu, náplni práce, neprímera-

¹³ NOVOTNÁ BŘEZOVSKÁ, B.: Vliv stresu na výkonnost pracovníků. In: Psychologie práce a organizace. 2015. Kvalita pracovního života. Sborník příspěvků ze 14. ročníku mezinárodní konference konané ve dnech 20.–22. května v Praze. Praha: MATFYZPRESS, 2015, s. 223.

¹⁴ HALÍŘOVÁ, G.: Prevence, zdroje rizika a důsledky pracovního stresu se zaměřením na profesi sociálního pracovníka. In: Starostlivost o zdraví zaměstnanců. Recenzovaný zborník příspěvků z vedeckej konferencie. Dolobáč, M. – Seilerová, M. (eds.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 196 – 197.

ným povinnosťami, nízkemu finančnému ohodnoteniu, nevhodnej komunikácii – môžu viesť až k šikane na pracovisku);

- frustrácia zamestnanca vznikajúca v súvislosti s plnením pracovných úloh alebo životom v pracovnom kolektíve;
- nevyjasnené právomoci a kompetencie;
- kariérizmus a nadmerné pracovné ambície;
- stagnácia profesijného rastu a nízka miera motivácie u zamestnanca;
- nedostatok spánku a odpočinku (často vyskytujúce sa v rámci trojzmennej prevádzky).

Pracovný stres je v zásade prejavom nezhody zamestnanca a jeho pracovného prostredia v rôznych formách:

1. existuje ako dôsledok prílišného pracovného zaťaženia a vypätia k vyšším pracovným výkonom pri požiadavke na vyššiu efektivitu, rýchlosť a vyššie pracovné tempo a pracovné nasadenie;
2. existuje ako dôsledok rutínnej práce s prejavom nízkej alebo absentujúcej realizácie vlastných schopností, nedostatku pracovných príležitostí, pocitu vylúčenia z kreatívneho procesu;
3. existuje v dôsledku konfliktov na pracovisku – vzťahy nadriadený versus podriadený, vzťahy medzi kolegami v rámci užšieho alebo širšieho pracovného tímu;
4. existuje v dôsledku fyzických alebo psychosociálnych stresorov (hluk, horúčava a pod.);
5. existuje ako dôsledok slabej interakcie a pocitovania nedostatku podpory a uznania vo firme, v rodine a pod.

Vyústením stresu je často syndróm vyhorenia, keď ide o „stav fyzického, psychického a emocionálneho vyčerpania, ktoré je spôsobeno dlhodobým setrúvaním v emocionálne ťažkých situáciách, a to obvykle u inak zdravých jedinců“.¹⁵

Výzvou súčasnej doby je dlhodobý projekt budovania firemnej kultúry, ktorá súvisí s koncepciou psychologicky zdravého pracoviska. Okrem dbania na normy bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci (prijímané v podstate už od 19. storočia) – majúce na zreteli najmä fyzické zdravie zamestnanca – sa stáva aktuálnou požiadavkou ochrana psychického zdravia zamestnancov – snaha o budovanie

¹⁵ HALÍŘOVÁ, G.: Prevence, zdroje rizika a důsledky pracovního stresu se zaměřením na profesi sociálního pracovníka. In: Starostlivost' o zdraví zamestnancov. Recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Dolobáč, M. – Seilerová, M. (eds.). Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2018, s. 200.

pocitu psychickej pohody, radosti a naplnenia z práce a pracovného výkonu. Aj v tomto ohľade sa potvrdzuje potreba medziodborovej spolupráce práva a psychológie.¹⁶

¹⁶ Štúdia vznikla ako výsledok riešenia grantovej úlohy APVV-18-0443 *Prieniky pracovného práva do iných odvetví súkromného práva (a vice versa)* – zodpovedný riešiteľ prof. Olšovská.

TRESTNÝ ČIN TÝRANIA BLÍZKEJ OSOBY A ZVERENEJ OSOBY – HMOTNOPRÁVNE A PROCESNÉ ASPEKTY

Eva Szabová*

Úvod

Domáce násilie je vo všeobecnosti považované za významný sociálny fenomén, ktorý je celosvetovo rozšírený, bez ohľadu na geografické, ekonomické, sociálne, kultúrne, náboženské, etnické či iné hranice. Trestné činy tzv. domáceho násillia sú pritom najvýraznejšie vnímané ako trestný čin týrania blízkej osoby a zverenej osoby podľa ustanovenia § 208 Trestného zákona (ďalej ako „TZ“), ktorý je súčasne považovaný za jeho najzávažnejší prejav.¹ Uvedená skutočnosť spoločne so štatistickými ukazovateľmi vypovedajúcimi o značne vysokej frekvencii páchania uvedených trestných činov sú kľúčovými dôvodmi, pre ktoré je potrebné venovať práve tomuto typu trestnej činnosti osobitne zvýšenú pozornosť. Špecifické atribúty, ktoré táto trestná činnosť vykazuje, totiž spôsobujú pomerne značné problémy, a to tak na úrovni právnej kvalifikácie konania páchatela, ako aj na úrovni jeho dokazovania, ktoré si vyžaduje nielen zvýšené nároky na odbornosť a prístup príslušných orgánov, ale rovnako tiež na spôsob vyhodnocovania dôkazov, s ktorými sa možno v súvislosti s danou trestnou činnosťou stretnúť v aplikačnej praxi. Na podklade uvedeného príspevok poukáže na najzásadnejšie praktické problémy, o ktorých možno v kontexte trestného činu týrania blízkej osoby a zverenej osoby hovoriť tak na úrovni trestného práva hmotného, ako aj na úrovni trestného práva procesného.

* doc. JUDr. Eva Szabová, PhD., Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2017 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike, s. 29 – 30.

Problémy previazané s právnou kvalifikáciou trestného činu týrania blízkej osoby a zverenej osoby

Pokiaľ ide o hmotnoprávny náhľad na skutkovú podstatu trestného činu týrania blízkej osoby a zverenej osoby (ďalej ako „týranie“), problémom, ktorý v kontexte analyzovaného trestného činu v súčasnosti vystupuje pomerne zásadne do popredia, je problém previazaný s posúdením konania páchatela podľa ustanovenia § 208 ods. 3 písm. d) TZ s poukazom na § 138 písm. b) TZ. Povedané inými slovami, v odbornej verejnosti je pomerne frekventovane diskutovaná otázka, kedy je možné v rámci právneho kvalifikovania konania predstavujúceho týranie pričítať páchatelovi aj skutočnosť v podobe páchania daného konania „po dlhší čas“. Otázka uplatnenia predmetného kvalifikačného pojmu, upraveného v ustanovení § 138 písm. b) TZ, totiž práve v rámci právneho posúdenia týrania vykazuje značne sporný charakter.

S cieľom rozriešenia nastoleného problému je však na prvom mieste potrebné poukázať na dôvody, ktoré predmetnú spornosť vyvolávajú. Kľúčovým v tomto ohľade je samotný výklad znakov základnej skutkovej podstaty týrania blízkej osoby a zverenej osoby obsiahnutých v ustanovení § 208 ods. 1 TZ, inak povedané náhľad na podobu konania potrebného na jej naplnenie. Skutková podstata obsiahnutá v predmetnom ustanovení znie nasledovne:

„§ 208

Týranie blízkej osoby a zverenej osoby

(1) Kto blízkej osobe alebo osobe, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, spôsobí fyzické utrpenie alebo psychické utrpenie

- a) bitím, kopaním, údermi, spôsobením rán a popálenín rôzneho druhu, ponižovaním, pohrdavým zaobchádzaním, neustálym sledovaním, vyhrážaním, vyvolávaním strachu alebo stresu, násilnou izoláciou, citovým vydieraním alebo iným správaním, ktoré ohrozuje jej fyzické alebo psychické zdravie alebo obmedzuje jej bezpečnosť,
- b) bezdôvodným odopieraním stravy, oddychu alebo spánku alebo odopieraním nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošatenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania,
- c) nútením k žobrote alebo k opakovanému vykonávaniu činnosti vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav alebo spôsobilej poškodiť jej zdravie,
- d) vystavovaním vplyvu látok spôsobilých poškodiť jej zdravie, alebo
- e) neodôvodneným obmedzovaním v prístupe k majetku, ktorý má právo užívať.“

Prvou skutočnosťou, na ktorú je vhodné v kontexte uvedenej skutkovej podstaty poukázať, a ktorá súčasne vyvolávala v kruhoch odbornej verejnosti značnú spornosť, je nejednoznačnosť jej formulácie pokiaľ ide o potrebu opakovania konania, resp. čiastkových útokov páchatela. Uvedená nejednoznačnosť je pritom výsledkom novely uskutočnenej Zákonom č. 397/2015 Z. z., ktorým sa na účely Trestného zákona ustanovuje zoznam látok s anabolickým alebo iným hromadným účinkom. Predmetná novela nadobudla účinnosť 1. januára 2016, pričom v súvislosti s trestným činom týrania blízkej a zverenej osoby pristúpila k vypusteniu slova „týra“ zo znenia jeho základnej skutkovej podstaty, teda slova, ktoré charakterizovalo spôsob konania páchatela následne bližšie popísaného v jednotlivých písmenách ustanovenia § 208 ods. 1 TZ². V tejto súvislosti možno iba doplniť, že do 31. decembra 2015 bolo znenie predmetnej skutkovej podstaty nasledovné: „Kto týra blízku osobu alebo osobu, ktorá je v jeho starostlivosti alebo výchove, spôsobujúc fyzické utrpenie alebo psychické utrpenie ...“

Popísaná zmena môže na prvý pohľad pôsobiť ako banálna či estetická, opak je však pravdou. V čase, keď „týranie“ predstavovalo obligatórny znak základnej skutkovej podstaty, bolo nepochybné, že na posúdenie konania ako trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby bolo potrebné v konaní páchatela preukázať existenciu týrania, ktoré je v zmysle psychologickéj definície charakterizované nasledovnými znakmi:

- a) eskalácia násilia, od urážok k závažným trestným činom,
- b) opakovanie a dlhodobosť,
- c) jasné a nepochybné rozdelenie rolí, kto je obeť a kto páchatel, a
- d) neverejnosť.³

Z hľadiska právnej kvalifikácie konania páchatela vystupuje v rámci predmetného výpočtu do popredia znak uvedený na druhom mieste, inak povedané znak vypovedajúci o potrebe opakovania útokov. Po nadobudnutí účinnosti vyššie zmienenej novely, teda po vypustení „týrania“ zo základnej skutkovej podstaty, sa preto začali objavovať otázky, či týmto počinom zákonodarcu prišlo automaticky aj k eliminovaniu potreby preukazovať v konaní páchatela opakovanie a dlhodobosť. Povedané inými slovami, v kruhoch odbornej verejnosti sa začali

² Šamko, P.: Je možné spáchať trestný čin týrania blízkej osoby bez týrania. Dostupné na: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a435-je-mozne-spachat-trestny-cin-tyrania-blizkej-osoby-bez-tyrania>.

³ Gráčik, P., Alyasry, N.: Je zákonným kvalifikačný moment „po dlhší čas“ u trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby? Dostupné na: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a696-je-zakonnym-kvalifikacny-moment-po-dlhsi-cas-u-trestneho-cinu-tyrania-blizkej-a-zverenej-osoby>.

objavovať otázky, či na spáchanie trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby podľa § 208 ods. 1 TZ postačuje „po novom“ jednorazové, či ojedinelé konanie ako napríklad jedno udretie poškodenej osoby, jednorazová bitka, ojedinelé vyhrážanie sa poškodenej osobe, jednorazové „vyhodenie“ z bytu a podobne.⁴

Túto otázku však pomerne racionálne a logicky vyriešila súdna prax. Súdny Slovenskej republiky totiž aj naďalej v rámci svojich rozhodnutí zastávajú právny názor, v zmysle ktorého týraním je potrebné rozumieť dlhšiu dobu trvajúce protiprávne konanie, pričom na naplnenie základnej skutkovej podstaty tohto trestného činu je nevyhnutná určitá hromadnosť či sústavnosť konania páchatela, s následkom spôsobenia fyzického alebo psychického utrpenia. Fyzické alebo psychické utrpenie je pritom potrebné definovať tak, že ide o fyzické alebo duševné bolesti, ktoré ovplyvňujú alebo sťažujú obvyklý život poškodenej osoby, podstatne narúšajú kvalitu života poškodenej osoby a netrvajú celkom krátky, prechodný čas. Musí ísť teda o určitú sústavnosť, trvalosť konania popísaného v písm. a) až e) ustanovenia § 208 ods. 1 TZ, ktoré práve svojou bezohľadnosťou, hrubosťou či bolestivosťou pociťuje poškodená osoba ako fyzické alebo psychické utrpenie. Povedané inými slovami týranie nikdy nie je a nemôže byť jednorazové či osamotené konanie – vždy musí ísť o trvalejšie, sústavnejšie konanie, ktoré sa opakovane vyznačuje hrubším a zjavne necitlivým zaobchádzaním či správaním, ako aj tým, že sa pravidelne opakuje a spôsobuje poškodenej osobe psychické, prípadne fyzické útrapy. Ide preto o určitý čas trvajúce zlé zaobchádzanie, spravidla pozostávajúce z rôznych útokov proti týranej osobe, pričom nie je nutné, aby všetky či niektoré z nich vyústili do ublíženia na zdraví.⁵

Aj napriek tomu, že problém previazaný s vyššie zmienenou novelou trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby sa vyriešiť podarilo, otvorenou a sporou aj naďalej zostala otázka možnosti kvalifikácie konania páchatela podľa kvalifikovanej skutkovej podstaty s poukazom na ustanovenie § 138 ods. 1 písm. b) TZ. Ak totiž pripustíme, že v konaní páchatela je aj naďalej za účelom naplnenia základnej skutkovej podstaty potrebné identifikovať určitú sústavnosť, opakovanosť, resp. dlhodobosť, vyvstáva zákonite otázka, či v kontexte analyzovaného trestného činu prichádza do úvahy využitie kvalifikačného momentu „páchania trestnej činnosti po dlhší čas“ bez toho, aby bolo potrebné konštatovať porušenie

⁴ Šamko, P.: Je možné spáchať trestný čin týrania blízkej osoby bez týrania. Dostupné na: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a435-je-mozne-spachat-trestny-cin-tyrania-blizkej-osoby-bez-tyrania>

⁵ Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 19. januára 2017, sp. zn. II. ÚS 46/2017-12.

princípu zákazu kvalifikačnej duplicity vyjadreného v ustanovení § 38 ods. 1 TZ. V kontexte naznačenej úvahy do popredia vystupujú dve zásadné otázky:

1. Je v prípade trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby možné hovoriť o možnosti aplikovania ustanovenia § 138 ods. 1 písm. b) TZ?
2. V prípade kladnej odpovede sa automaticky natíska otázka, aký čas sa bude považovať za „dlhší“ pre potreby posúdenia konania páchatela podľa kvalifikovanej skutkovej podstaty vymedzenej v ustanovení § 208 ods. 3 písm. d) TZ s poukazom na ustanovenie § 138 ods. 1 písm. b) TZ.

Pokiaľ ide o rozriešenie prvej naznačenej otázky, treba zdôrazniť, že týranie sa síce samo osebe vyznačuje určitou hromadnosťou útokov, ktorá je zákonite previazaná aj s hľadiskom časovým, ktoré je preto znakom základnej skutkovej podstaty predmetného trestného činu, avšak na strane druhej nie je možné ponechať bez povšimnutia skutočnosť, že páchatel sa v konkrétnom prípade dopúšťa protiprávných útokov pravidelne v rámci obdobia niekoľkých mesiacov, resp. rokov. Povedané inými slovami, aj napriek tomu, že dlhodobosť je znakom základnej skutkovej podstaty trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby, nie je vylúčená možnosť použitia kvalifikačného momentu „páchania trestného činu po dlhší čas“, ak to okolnosti konkrétneho prípadu odôvodňujú, konkrétnejšie, ak páchatel pokračuje v páchaní takého činu po dobu niekoľkých mesiacov pri zachovaní trvalosti prípadne sústavnosti.⁶ Pri akceptovaní tohto právneho názoru však zákonite vyvstáva potreba určitého odlišenia týrania, pri ktorom môžeme hovoriť o naplnení kvalifikačného pojmu v zmysle ustanovenia § 138 ods. 1 písm. b) TZ, od týrania, v rámci ktorého bude dlhodobosť konania páchatela predstavovať iba znak základnej skutkovej podstaty, teda od takého týrania, keď dlhodobosť nie je natoľko zásadná, aby bolo potrebné konanie páchatela posúdiť podľa kvalifikovanej skutkovej podstaty. Povedané inými slovami, treba vyriešiť otázku, aký konkrétny časový úsek sa v kontexte týrania blízkej a zverenej osoby považuje za dlhší čas, ktorý predstavuje závažnejší spôsob konania. Na podklade analýzy rozhodnutí súdov Slovenskej republiky je možné dospieť k identifikácii dvoch konkrétnych skutočností determinujúcich danosť dlhšieho času, a to:⁷

- a) intenzita a počet útokov páchatela – na podklade uvedeného kritéria možno formulovať pravidlo, v zmysle ktorého čím je týranie menej intenzívne alebo časté, tým dlhšiu dobu bude musieť trvať, aby sme mohli hovoriť o naplnení okolnosti podmieňujúcej použitie vyššej trestnej sadzby vo forme „dlhšieho

⁶ Uznesenie Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 1Tos/106/2016.

⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 3 Tdo 89/2015.

času“, a naopak. Osobitný kvalifikačný pojem „po dlhší čas“ je teda potrebné posudzovať vždy individuálne, v závislosti od zistených skutkových okolností, ktoré sa premietli do skutkovej vety. Na základe uvedeného tak možno konštatovať, že samotná skutočnosť, že sa páchatel dopúšťal protiprávneho konania voči poškodenej osobe počas niekoľkých rokov, sama osebe nie je postačujúca na vyslovenie naplnenia kvalifikačného momentu „po dlhší čas“, ak boli jeho útoky iba ojedinelé, sporadické (napr. jedno až tri čiastkové protiprávne konania ročne).⁸

- b) závažnosť trestného činu – v prípade, ak ide o trestný čin s vyššou trestnou sadzbou, bude „dlhší čas“ kratší ako pri trestnom čine s nižšou trestnou sadzbou.⁹

Na základe vyslovených skutočností možno formulovať konštatovanie, že posúdenie naplnenia kvalifikačného momentu „po dlhší čas“ je v prípade trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby striktné individuálne, pričom vyhodnotenie tejto skutočnosti je oveľa zložitejšie, ako je to v prípade iných trestných činov, pri ktorých zákonodarca rovnako pripúšťa využitie predmetného kvalifikačného pojmu. Vychádzajúc z vyššie uvedeného samotný fakt páchania trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby po dobu niekoľkých rokov ešte automaticky nemusí zakladať konštatovanie o naplnení kvalifikačného momentu „páchania trestného činu po dlhší čas“. Osobitnú zásadnosť totiž v kontexte analyzovaného trestného činu vykazuje intenzita konania páchatela, ktorá je daná okrem iného aj počtom útokov, ktoré musia byť ustálené v skutkovej vete rozhodnutia.¹⁰

2. Vybrané problémy previazané s dokazovaním trestného činu týrania blízkej osoby a zverenej osoby

Ako bolo uvedené v úvode príspevku, trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby spôsobuje v aplikačnej praxi problémy nielen na úrovni jeho hmotnopráv-

⁸ Uznesenie Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 1Tos/106/2016.

⁹ Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 Tdo 6/2012.

¹⁰ Ako príklad možno uviesť prípad, keď bol skutok páchaný v období od roku 2012 do mája 2016, teda po dobu štyroch rokov. V zmysle rozhodnutia súdu obdobie štyroch rokov samo osebe ešte pre záver o spáchaní trestného činu po dlhší čas nepostačuje. Na vyvodenie takéhoto záveru je tiež potrebné, aby v tomto časovom období obvinený konal určitou intenzitou, ktorej objasnenie a následné ustálenie v skutkovej vete je nevyhnutné. (Uznesenie Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 1Tos/106/2016).

neho posúdenia, ale rovnako tiež v oblasti procesnoprávnej – v oblasti dostatočného preukázania jeho spáchania. Problematický charakter v naznačenom kontexte vyplýva z osobitných atribútov, ktoré sú pre páchanie tejto trestnej činnosti charakteristické. Ako bolo spomenuté už v prvej časti tohto príspevku, kľúčovým znakom týrania je v zmysle jeho psychologickkej definície, okrem iného, aj jeho neverejnosť. Uvedenú skutočnosť možno podoprieť aj poukazom na Správu generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2017 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike. V zmysle predmetnej správy je pre trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby typické:

1. špecifické miesto spáchania – tieto trestné činy sú páchané prevažne v súkromí za „zatvorenými dverami“, a
2. špecifický okruh osôb – medzi páchatelom a obeťou existuje blízky vzťah.¹¹

Uvedené skutočnosti vo väčšine prípadov vyúsťujú do absencie dôkazov o vykonanej trestnej činnosti. Predmetné konštatovanie vyznieva najzásadnejšie v prípadoch, keď jednotlivé čiastkové útoky páchatela nadobúdajú podobu psychického násillia. Problematickými sú však aj situácie, keď páchatel síce používa voči poškodenej násillie fyzického charakteru (najčastejšie vo forme bitky), avšak poškodená nevyhľadáva po ich vykonaní lekárske ošetrenie. Z uvedeného dôvodu orgány činné trestné v trestnom konaní veľmi často čelia v prípadoch týrania blízkej a zverenej osoby situácii, ktorá má povahu dôkaznej núdze. Na podklade vyslovených skutočností stále častejšie rezonuje vo sfére aplikačnej praxe otázka, či možno v prípade trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby pripustiť dôkaz vo forme súkromnej nahrávky vyhotovenej poškodenu – týranou osobou.

V tejto súvislosti možno uviesť, že problematika zákonnosti a prípustnosti tzv. súkromných dôkazov patrí v súčasnosti medzi jedny z najviac diskutovaných otázok vôbec – v ich kontexte je totiž potrebné hovoriť o značnej názorovej roztrieštenosti, pokiaľ ide o spôsob ich riešenia. Vzhľadom na uvedené poukáže nasledujúca časť príspevku na to, akým spôsobom pristupujú k riešeniu predmetnej otázky súdy Slovenskej republiky vo všeobecnej rovine. Cieľom príspevku v tejto súvislosti bude následné zodpovedanie otázky prípustnosti nahrávky vyhotovenej poškodenu osobou v prípadoch trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby.

¹¹ Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2017 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike, s. 29.

Pokiaľ ide o všeobecný náhľad na nastolenú otázku, na prvom mieste je potrebné uviesť, že kľúčový problém tzv. súkromných nahrávok, teda záznamov vyhotovených súkromnou osobou mimo rámec trestného konania, tkvie v ustanovení § 119 ods. 2 TP, resp. v zásade z neho plynúcej, v zmysle ktorej predpokladom prípustnosti dôkazu je jeho získanie v súlade so zákonom. V prípade súkromných nahrávok, resp. záznamov je týmto zákonom potrebné rozumieť zákon č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov, teda Občianky zákonník (ďalej iba „OZ“). Povedané inými slovami, na to, aby sme mohli zhodnotiť takýto dôkaz ako dôkaz získaný v súlade so zákonom, musel by byť takýto záznam vyhotovený v súlade s ustanovením § 12 ods. 1 OZ, v zmysle ktorého písomnosti osobnej povahy, podobizne, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy týkajúce sa fyzickej osoby alebo jej prejavov osobnej povahy sa smú vyhotoviť alebo použiť len s jej privolením.¹² A práve uvedené, citované ustanovenie spôsobuje v otázke použiteľnosti súkromného záznamu ako dôkazu v trestnom konaní zásadný problém. Zákonite je totiž iba ťažko predstaviteľné, že osoba, ktorej trestná činnosť je zachytená na zázname akejkoľvek povahy, udelí súhlas s jeho vyhotovením, resp. následne počas trestného konania s jeho použitím, resp. vykonaním na súde. Ak však takýto súhlas udelený nebude, záznam je potrebné vyhodnotiť ako nezákonne získaný, a teda ako dôkaz, ktorý na podklade použitia výkladu argumentum a contrario vo vzťahu k ustanoveniu § 119 ods. 2 TP, nemôže slúžiť ako dôkaz v trestnom konaní a nemôže ani prispieť k náležitému objasneniu veci.

Takýto náhľad na otázku použiteľnosti súkromnej nahrávky v trestnom konaní je často vnímaný ako príliš striktný a predmetný výklad ustanovenia § 119 ods. 2 TP ako značne rigidný. Vo sfére právnej teórie, ale tiež aplikáčnej praxe sa z uvedených dôvodov možno stretnúť s niekoľkými odlišnými názormi, ako by bolo vhodné na danú problematiku nazerať. V tomto kontexte sa veľmi často hovorí o uplatnení tzv. testu proporcionality, podstatou ktorého je posúdenie vzájomne kolidujúcich ústavných práv.¹³ Súd na jeho podklade môže vykonať dôkaz získaný v rozpore so zákonom, ak je právo poškodeného ústavnokonformne po-

¹² (2) Privolenie nie je potrebné, ak sa vyhotovia alebo použijú písomnosti osobnej povahy, podobizne, obrazové snímky, zvukové alebo obrazové a zvukové záznamy na úradné účely na základe zákona. (3) Podobizne, obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy sa môžu bez privolenia fyzickej osoby vyhotoviť alebo použiť primeraným spôsobom tiež na vedecké a umelecké účely a pre tlačové, filmové, rozhlasové a televízne spravodajstvo. Ani také použitie však nesmie byť v rozpore s oprávnenými záujmami fyzickej osoby.

¹³ Pozri napr.: Perhács, Z.: Zákonnosť dôkazu ako nevyhnutný element prípustnosti dôkazu. In: Bulletin slovenskej advokácie, roč. 20, 2014, č. 7 – 8/2014, s. 12.

súdené ako silnejšie než právo porušené na strane páchatela. S použitím testu proporcionality sa možno stretnúť v rozhodovacej činnosti Krajského súdu v Žiline, ktorý predmetný test aplikoval napr. v uznesení prijatom dňa 22.4.2010¹⁴ či v judikáte svojho trestnoprávneho kolégia zo dňa 14.9.2010¹⁵. Z uvedených rozhodnutí Krajského súdu v Žiline dokonca možno nadobudnúť dojem, akoby žilinský súd nahliadal na nastolenú otázku určitým nie celkom štandardným spôsobom. Pripustenie súkromného záznamu vníma ako pravidlo a jeho vylúčenie skôr ako výnimku.

V súvislosti s predmetnými rozhodnutiami Krajského súdu v Žiline je vhodné bližšie poukázať na judikát trestnoprávneho kolégia zo septembra 2010. V predmetnom rozhodnutí totiž KS Žilina riešil identickú otázku, akou sa zaoberal aj Európsky súd pre ľudské práva (ďalej iba „ESLP“) v pomerne známom prípade Schenk v. Švajčiarsko¹⁶. V oboch prípadoch totiž prišlo k nahrávaniu telefonického rozhovoru bez vedomia a súhlasu obžalovaného. V prípade Schenk v. Švajčiarsko bola predmetom skúmania európskeho súdu použiteľnosť nahrávky rozhovoru, v rámci ktorého prišlo k objednaniu vraždy manželky pána Schenka, pričom práve táto nahrávka predstavovala rozhodujúci, kľúčový dôkaz svedčiaci o vine obžalovaného v rámci nasledujúceho súdneho konania. V prípade vedenom na Krajskom súde v Žiline bola riešená použiteľnosť záznamov telefonických hovorov, prepisov SMS-siek a prepisov chatovej komunikácie, ktoré boli zhotovené bez súhlasu obžalovanej, a ktoré mali slúžiť ako hlavné dôkazy vo veci spáchania trestného činu ohovárania podľa § 373 Trestného zákona. Tak ESLP ako aj Krajský súd v Žiline vyhodnotili predmetnú dôkaznú situáciu ako súladnú s Európskym dohovorom o ľudských právach (ďalej iba „EDLP“), resp. právnymi normami SR.

Predmetné rozhodnutie Krajského súdu v Žiline je však zásadné z iného dôvodu. Potrebné je upriamiť pozornosť na zásadu, ktorou žilinský súd predmetné rozhodnutie nepriamo zargumentoval. Vo svojom judikáte totiž uvádza, že súkromná osoba nie je oprávnená domáhať sa beztrestnosti s odkazom na porušenie

¹⁴ Uznesenie Krajského súdu v Žiline z 22.4.2010, sp. zn. 1 To 42/2010 „Zvukový i obrazový záznam, zabezpečený jednou z komunikujúcich osôb i bez výslovného súhlasu ďalšej komunikujúcej osoby, môže byť v trestnom konaní použitý ako dôkazný prostriedok na preukázanie spáchania trestného činu. Prípustnosť takého dôkazného prostriedku je však potrebné posudzovať s ohľadom na rešpektovanie práva na súkromie obžalovaného zakotveného v čl. 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd a s ohľadom na čl. 6 Dohovoru o práve na spravodlivý proces.“

¹⁵ Judikát trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline prijatý 14.9.2010, sp. zn. 1 To/42/2010.

¹⁶ Rozsudok ESLP vo veci Schenk v. Nemecko z 12. júla 1988.

svojho práva na súkromie, ak táto osoba sama porušila oprávnené záujmy inej osoby chránené Trestným zákonom. Domnievam sa, že v tomto konštatovaní prišlo k uplatneniu klasickej právnej zásady *ius ex iniuria non oritur* (z bezprávia nevzniká právo), čo možno vyložiť takým spôsobom, že osobe, ktorá koná nezákonne a porušuje normy trestného práva, nevzniká právo na udelenie súhlasu vzťahujúce sa k ochrane jej osobnosti. Domnievam sa, že uvedená zásada by mala predstavovať vodidlo pri posudzovaní prípustnosti súkromných nahrávok a záznamov a to osobitne v prípadoch takých trestných činov, akými sú trestné činy týrania blízkej a zverenej osoby.

Je síce pravdou, že slovenské súdy sa na výslovné uplatnenie tejto zásady odvolávajú predovšetkým v oblasti občianskeho práva, no v tomto smere je možné poukázať na rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky zo dňa 17.9.2012¹⁷, ktorý práve na podklade výslovného použitia tejto zásady zargumentoval aj vec trestnú, a to konkrétne prípad nemožnosti uplatňovania nároku na náhradu škody vo vzťahu k štátu v prípade zastavenia trestného stíhania z dôvodu jeho premlčania.¹⁸

V nadväznosti na uvedené argumenty a závery by som však chcela doplniť, že takýto spôsob posudzovania súkromných záznamov nemožno pozorovať vo veškernej činnosti slovenských súdov. Práve s cieľom vypracovať jednoznačné odlišenie, kedy súdy Slovenskej republiky súkromné nahrávky v zásade pripúšťajú a naopak, kedy pristupujú skôr k odmietnutiu ich použitia v konaní pred súdom, bola vykonaná analýza súdnych rozhodnutí, na podklade ktorej prišlo k vymedzeniu dvoch typov situácií zhotovovania súkromných záznamov:

1. Prvou situáciou je prípad, keď súkromný záznam bude dôkazom prípustným v trestnom konaní, pričom v tomto prípade možno hovoriť o dvoch charakteristických znakoch, a to o:
 - a) nezákonnosti plynúcej z absencie privolenia zaznamenávanej osoby, teda z porušenia § 12 ods. 1 OZ, a súčasne danej
 - b) potrebe brániť sa proti útoku, resp. hrozbe útoku smerujúceho zo strany páchatel'a proti majetku, zdraviu či životu zhotoviteľa záznamu.

¹⁷ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky, sp. zn. 28 Cdo 605/2012.

¹⁸ „Priznanie práva na náhradu škody spôsobenej trestným stíhaním v prípade, kedy sa trestne stíhaná osoba podľa záverov uskutočnených v trestnom konaní vskutku dopustila protiprávneho konania zodpovedajúceho skutkovej podstate trestného činu a kedy trestné stíhanie bola zastavené z dôvodu zániku trestnosti z dôvodu uplynutia premlčacej doby, by bolo v príkrom rozpore so zásadou *ex iniuria ius non oritur* (z bezprávia právo vzniká nemôže.“

Pokiaľ ide o túto situáciu, je zrejmé, že bola predmetom vyššie spomenutých rozhodnutí, konkrétne rozhodnutia NS SR z roku 2014, rozhodnutí Krajského súdu v Žiline z roku 2010, či rozhodnutia ESLP vo veci Schenk v. Švajčiarsko.

2. Druhou situáciou je prípad, keď súkromný záznam nebude dôkazom prípustným v trestnom konaní, pričom táto situácia je charakterizovaná:

- a) opätovne nezákonnosťou vyvolanou absenciou privolenia zaznamenávanej osoby, teda porušením § 12 ods. 1 OZ, avšak už aj
- b) absenciou potreby odvracať útok, resp. hrozbu útoku smerujúceho zo strany páchatela proti majetku, zdraviu či životu zaznamenávateľa. Na tento znak pritom priamo nadväzuje

c) konštatovanie o účelovosti vyhotovenia súkromnej nahrávky, pričom toto konštatovanie je automaticky doprevádzané vyslovením záveru o nezákonnosti vyvolanej porušením ustanovenia § 2 ods. 7 zákona č. 166/2003 Z. z. o ochrane pred odpočúvaním. Z predmetného ustanovenia totiž vyplýva, že žiadna fyzická osoba nesmie utajovaným spôsobom použiť informačno-technický prostriedok, ktorým sa na účely daného zákona rozumie aj zariadenie na vyhotovenie obrazového, zvukového alebo obrazovo – zvukového záznamu.

S ohľadom na atribút vymedzený na treťom mieste uvedeného výpočtu, teda atribút „účelovosti“, je vhodné ozrejmiť, čo je potrebné pod týmto pojmom rozumieť. Z rozhodovacej činnosti súdov možno dovodiť, že vyhotovenie záznamu vykazuje účelovosť v prípade, keď sa vyhotovuje s cieľom jeho potenciálneho použitia v budúcnosti ako dôkazu v trestnom konaní.

Pokiaľ by sme sa mali vrátiť k riešeniu použiteľnosti súkromnej nahrávky zhotovenej v rámci týrania, bolo by viac ako vhodné vysloviť konštatovanie, pod ktorú z dvoch vyššie popísaných situácií zhotovovania súkromných dôkazov možno analyzovaný prípad podradiť. V tomto ohľade však narážame v kruhoch odbornej verejnosti na značnú názorovú nejednotnosť. Kým na jednej strane tábor zástancov pripustenia nahrávky argumentuje tým, že v prípadoch týrania možno jednoznačne hovoriť o existencii prvku v podobe potreby odvracať útok hroziaci zo strany páchatela, na strane druhej oponenti použitia nahrávky tohto typu hovoria o účelovosti jej zhotovenia a súčasne danom neprípustnom suplovaní činnosti, ktorá je vyhradená výlučne pre príslušné štátne orgány pôsobiace na úseku trestného konania. Povedané inými slovami, oponenti vychádzajú z myšlienky, že v prípade, keď je na poškodennej osobe páchaná trestná činnosť v podobe týrania blízkej a zverenej osoby, nič jej nebráni, aby sa obrátila na orgány činné v trestnom konaní, ktoré následne môžu postupovať pri zabezpečení dôkazov o takomto konaní páchatela v zmysle zákona, konkrétne napríklad v zmysle usta-

novenia § 114 TP. Bližšie povedané príslušné orgány môžu na podklade využitia daného ustanovenia umiestniť záznamové zariadenie na telo poškodenej a takýmto spôsobom zabezpečiť nahrávku zachytávajúcu trestnú činnosť páchatela – takáto nahrávka bude následne bezpochyby napĺňať tak atribút zákonnosti, ako aj atribút prípustnosti dôkazu v trestnom konaní.

Domnievam sa, že názor vyslovovaný odporcami pripustenia nahrávok poškodených osôb v prípadoch trestných činov týrania blízkej a zverenej osoby je potrebné zhodnotiť ako značne rigidny, príliš formalistický a odporujúci základnej idey spravodlivosti. Práve trestný čin týrania blízkej a zverenej osoby páchaný „za zatvorenými dverami“ by mal totiž predstavovať dokonalý príklad využitia vyššie zmieňovanej zásady proporcionality za súčasného aplikovania zásady *ius ex iniuria non oritur*.

Použitá literatúra

- GRÁČIK, P., ALYASRY, N.: Je zákonným kvalifikačný moment „po dlhší čas“ u trestného činu týrania blízkej a zverenej osoby? Dostupné na: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a696-je-zakonnym-kvalifikacny-moment-po-dlhsi-cas-u-trestneho-cinu-tyrania-blizkej-a-zverenej-osoby>
- Judikát trestnoprávneho kolégia Krajského súdu v Žiline prijatý 14.9.2010, sp. zn. 1To/42/2010
- PERHÁCS, Z.: Zákonnosť dôkazu ako nevyhnutný element prípustnosti dôkazu. In: Bulletin slovenskej advokácie, roč. 20, 2014, č. 7 – 8/2014, s. 6 - 15
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 3 Tdo 89/2015
- Rozsudok ESLP vo veci Schenk v. Nemecko z 12. júla 1988
- Rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky, sp. zn. 28 Cdo 605/2012
- Správa generálneho prokurátora Slovenskej republiky o činnosti prokuratúry v roku 2017 a poznatkoch prokuratúry o stave zákonnosti v Slovenskej republike
- ŠAMKO, P.: Je možné spáchať trestný čin týrania blízkej osoby bez týrania. Dostupné na: <http://www.pravnelisty.sk/clanky/a435-je-mozne-spachat-trestny-cin-tyrania-blizkej-osoby-bez-tyrania>
- Uznesenie Ústavného súdu Slovenskej republiky zo dňa 19. januára 2017, sp. zn. II. ÚS 46/2017-12
- Uznesenie Krajského súdu v Bratislave, sp. zn. 1Tos/106/2016
- Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, sp. zn. 4 Tdo 6/2012
- Uznesenie Krajského súdu v Žiline z 22.4.2010, sp. zn. 1 To 42/2010

SÚŤAŽNOPRÁVNE ASPEKTY NEZMLUVNEJ ZODPOVEDNOSTI EURÓPSKEJ ÚNIE ZA VYDANIE ROZHODNUTÍ KOMISIE

Peter Varga *

1. Úvod k zodpovednosti

Princíp zodpovednosti za zavinenie ako jeden zo základných princípov vychádzajúci z rímskeho práva¹ našiel svoje legálne zakotvenie aj v primárnom práve Európskej únie. Počas historického vývoja konceptu zodpovednosti badať určité vývojové tendencie. Spočiatku zodpovednosť bola striktnie naviazaná na zavinenie, čo bolo vyjadrené aj vo veľkých právnych kodifikáciách (francúzsky CC, rakúsky ABGB, nemecký BGB), formujúcich sa v 19. storočí. Neskôr sa objavila potreba formovať zodpovednostné princípy, ktoré sú nezávislé od zavineného protiprávneho konania a sú založené na kauzálnej zodpovednosti. V 20. storočí sa začal formovať koncept objektívnej zodpovednosti,² ktorý tvorí jeden z pilierov systému nezmluvnej zodpovednosti.³ I keď zavinenie ostáva podstatným prvkom pre založenie deliktuálnej zodpovednosti, stráca svoje dominantné postavenie⁴, keďže právne poriadku čoraz viac upravujú situácie zodpovednosti, ktoré nespádajú pod predpoklady subjektívneho zavinenia. K rozširovaniu prí-

* doc. JUDr. Peter Varga, PhD., Katedra medzinárodného práva a európskeho práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ Bližšie pozri Kosnáčová, M. Zodpovednosť za zavinenie a zodpovednosť bez zavinenia – ich miesto v systéme moderného deliktneho práva. In: Vzťahy a interakcia vnútroštátneho práva, medzinárodného práva a európskeho práva z hľadiska krajín Vyšehradskej štvorky po ich vstupe do Európskej únie. Žilina: Poradca podnikateľa, 2007.

² Ku konceptu objektívnej zodpovednosti pozri Novotná, M. Miera nebezpečenstva ako kritérium prítomnosti deliktnej zodpovednosti. In: Societas et iurisprudentia, roč. 5, č. 2, 2017.

³ K teoretickým otázkam odlišenia zmluvnej a nezmluvnej zodpovednosti pozri bližšie Novotná, M. Právo na náhradu škody: 9. kapitola. In: Jurčová, M. et al. Jednotný systém nespĺnenia a prostriedkov nápravy: Návrh koncepcie a pravidiel (ustanovení) budúcej právnej úpravy. Praha : Leges, 2018.

⁴ Vo vzťahu zodpovednosti za zavinenie a zodpovednosti za riziko zastávame názor, že tieto netvorí protiklad, ale naopak mali by byť ponímané a hodnotené ako plynulý prechod jednej formy zodpovednosti do formy druhej.

padov zodpovednosti bez zavinenia o nové skutkové podstaty dochádza tak prostredníctvom legislatívy, ako aj súdnej praxe.

1.1 Zodpovednosť Európskej únie

Kým Zmluva o fungovaní EÚ explicitne odkazuje v prípade zmluvnej zodpovednosti na právne poriadky štátov, ktorými sa príslušná zmluva riadi, v prípade nezmluvnej zodpovednosti zveruje článok 268 ZFEÚ právomoc rozhodovať spory o náhrade škody Súdnemu dvoru Európskej únie. Článok 340 ods. 2 ZFEÚ predpokladá, že EÚ napraví akékoľvek škody spôsobené vlastnými orgánmi alebo pracovníkmi pri výkone ich funkcií, v súlade so zásadami spoločnými pre právne poriadky členských štátov.⁵ Pojem „nezmluvný“ použitý v ZFEÚ sa tak viaže na rôzne právne poriadky a tradície konceptu zodpovednosti v členských štátoch. Zároveň však zakladá nezmluvnú zodpovednosť Európskej únie za jej konanie, ktoré spadajú mimo rámca zmluvnej zodpovednosti. Nezmluvná zodpovednosť EÚ tak zahŕňa deliktuálnu zodpovednosť EÚ bez ohľadu na to, či škodu spôsobila samotná inštitúcia, alebo jej pracovníci.⁶ Pokiaľ ide o oprávnenie k žalobe (*locus standi*), tak toto nie je v článkoch 268 a 340 ZFEÚ nijako upravené, na rozdiel od konania o žalobe na neplatnosť podľa článku 263⁷ alebo konania o žalobe na nečinnosť podľa článku 265 ZFEÚ.

1.2 Premlčanie nárokov z nezmluvnej zodpovednosti

V zmysle článku 46 Protokolu o Štatúte Súdneho dvora sa nároky vyplývajú

⁵ Osobitné ustanovenie vo veci zodpovednosti sa týka Európskej centrálnej banky, ktorá je povinná nahradiť akúkoľvek škodu spôsobenú ňou alebo jej zamestnancami pri plnení ich povinností v súlade so všeobecnými zásadami spoločnými pre právne poriadky členských štátov.

⁶ V zmysle článku 340 ZFEÚ sa osobná zodpovednosť vlastných zamestnancov voči EÚ riadi ustanoveniami stanovenými v ich služobnom poriadku alebo v podmienkach zamestnávania, ktoré sa na nich vzťahujú.

⁷ Ako vyplýva z rozsudku Súdneho dvora z 2. decembra 1971 vo veci 5/71, Aktien-Zuckerfabrik Schöppenstedt proti Rade Európskych spoločenstiev (ECLI:EU:C:1971:116), bod 3: *Žaloba o náhradu škody podľa článku 178 a článku 215 ods. 2 zmluvy sa zaviedla ako autonómna forma žaloby, s osobitným cieľom, ktorý plní v rámci systému žalôb a ktorá podlieha podmienkam jej použitia určeným podľa jej osobitnej povahy. Od žaloby na neplatnosť sa líši tým, že nemá za cieľ zrušenie konkrétneho aktu, ale náhradu škody spôsobenej inštitúciou pri výkone jej právomocí.*

júce z mimozmluvnej zodpovednosti EÚ premlčujú po uplynutí piatich rokov od udalosti, ktorá ich vyvolala. Táto lehota sa prerušuje podaním návrhu na začatie konania na Súdny dvor, alebo ak si pred týmto konaním poškodená strana uplatnila svoj nárok pred príslušným orgánom EÚ. V takomto prípade, ak si poškodená strana uplatnila svoj nárok pred príslušným orgánom EÚ, sa návrh musí podať v lehote dvoch mesiacov podľa článku 263 ZFEÚ, pričom v prípade potreby sa uplatnia ustanovenia článku 265 druhého pododseku ZFEÚ, ktorý stanovuje prípustnosť žaloby, len ak bola príslušná inštitúcia, orgán alebo úrad alebo agentúra vyzvaná, aby konala. Ak sa táto inštitúcia, orgán alebo úrad alebo agentúra do dvoch mesiacov po takejto výzve nevyjadrí, možno v lehote ďalších dvoch mesiacov podať návrh na začatie súdneho konania.

1.3 Žalovaná strana

V žalobe o náhradu škody je nevyhnutné označiť inštitúciu EÚ, ktorá je žalovanou. Touto inštitúciou môže byť najčastejšie Európska komisia, Rada, alebo Európsky parlament, ktorý v oblasti legislatívneho procesu predstavuje jednu z najvýznamnejších inštitúcií. V žalobe je však možné označiť aj viaceré inštitúcie, ak sa spoločne podieľajú na tvorbe aktu, ktorý spôsobil škodu.⁸ Členské štáty možno žalovať len v prípade, ak sú zodpovedné za implementáciu opatrení EÚ a prekročili mieru úvahy, ktorá im bola určená zo strany inštitúcie EÚ.⁹

2. Postavenie Európskej komisie pri posudzovaní koncentrácií podnikov

Európska komisia má v práve na ochranu hospodárskej súťaže značné právomoci, a to aj v oblasti kontroly koncentrácií podnikov. Tieto právomoci jej vy-

⁸ Rozsudok Súdneho dvora z 13. novembra 1973, Spojené veci 63 až 69-72, Wilhelm Werhahn Hansamühle a iní proti Rade Európskych spoločenstiev (ECLI:EU:C:1973:121), bod 8: *Preto sú oprávnení podať žalobu proti Spoločenstvu v zastúpení oboch inštitúcií* (Komisia a Rada – pozn. autora). *Okrem toho, skutočnosť, že žaloba smeruje spoločne proti týmto dvom inštitúciám a nie konkrétne proti Spoločenstvu, nie je takej povahy, ktorá by viedla k neprípustnosti žaloby, pretože nemá vplyv na právo na obhajobu.*

⁹ Pozri rozsudok Súdneho dvora z 15. januára 1987, vec 175/84, Krohn & Co. Import-Export GmbH & Co. KG proti Komisii Európskych spoločenstiev (ECLI: ECLI:EU:C:1987:8), bod 2.

plývajú z nariadenia 139/2004 o kontrole koncentrácií medzi podnikmi.¹⁰ Ak má koncentrácia komunitárnu dimenziu,¹¹ tak na jej uskutočnenie je potrebné konečné schválenie zo strany Európskej komisie.

2.1 Prípady T-212/03, MyTravel plc proti Komisii Európskych spoločenstiev

2.1.1 Skutkové okolnosti prípadu

Rozhodnutím z 9. septembra 2008 vo veci T-212/03, MyTravel plc proti Komisii Európskych spoločenstiev Súd prvého stupňa (dnes Všeobecný súd – pozn. autora) odmietol žalobu spoločnosti MyTravel (kedysi Airtours plc) na náhradu škody, ktorá mala spoločnosti MyTravel vzniknúť nesprávnym rozhodnutím Komisie z 22. septembra 1999, ktorým Komisia vyhlásila koncentráciu spoločností Airtours a First Choice za nezlučiteľnú so spoločným trhom.

Následne spoločnosť Airtours podala proti rozhodnutiu Komisie žalobu na neplatnosť, ktorú posudzoval Súd prvého stupňa¹² (dnes Všeobecný súd – pozn. autora, ďalej v texte sa bude vyskytovať výraz Súd prvého stupňa, ktorý sa používal v čase vydania rozsudku), ktorý rozhodnutie Komisie o nezlučiteľnosti koncentrácie so spoločným trhom dňa 6. júna 2002 zrušil.

2.1.2 Návrhy účastníkov konania

Konanie o náhradu škody sa začalo žalobou spoločnosti Airtours, ktorá bola podaná 18. júna 2003. Spoločnosť Airtours ako žalobca pôvodne požadovala, aby Súd prvého stupňa (dnes Všeobecný súd – pozn. autora) uložil Spoločen-

¹⁰ Nariadenie bolo publikované v Úradnom vestníku L 024 z 29.1.2004, str. 0001 – 0022. Nariadenie 139/2004 zrušilo s účinnosťou od 1. mája 2004 nariadenia (EHS) č. 4064/89 o kontrole koncentrácií medzi podnikmi (publikované v Úradnom vestníku ES L 395 z 30.12.1989, str. 1 – 12, mimoriadne vydanie v slovenskom jazyku Kapitola 08, zväzok 01, str. 31 – 42) a nariadenie (ES) č. 1310/97, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie (EHS) č. 4064 o kontrole koncentrácií medzi podnikmi (publikované v Úradnom vestníku L 180z 9.7.1997, str. 1 – 6, mimoriadne vydanie v slovenskom jazyku Kapitola 08, zväzok 01, str. 164).

¹¹ Pozri článok 1 ods. 2 nariadenia EÚ č. 139/2004.

¹² Poznámka autora: Všeobecný súd, ďalej v texte sa bude vyskytovať výraz Súd prvého stupňa, ktorý sa používal v čase vydania rozsudku.

stvu¹³ povinnosť zaplatiť jej 517 900 000 libier šterlingov (GBP) ako náhradu za stratu zisku First Choice, stratu úspor zo synergií a náklady súvisiace s neúspešnou ponukou, bez nákladov súvisiacich s úspechom ponuky. Tieto návrhy boli v priebehu konania zmenené, preto žalobca požadoval, aby Súd prvého stupňa:

- uložil Spoločenstvu povinnosť zaplatiť mu sumu určenú Súdom prvého stupňa v rámci jeho voľnej úvahy týkajúcej sa skutočností uvedených účastníkmi konania, ako náhradu ujmy, ktorú utrpel v rámci obdobia medzi prijatím rozhodnutia Airtours (22. septembra 1999) a momentom, keď v zásade mohol nadobudnúť First Choice po vyhlásení rozsudku Airtours (teda momentom, za ktorý sa považuje 31. október 2002),
- určil, aby boli úroky v súvislosti s vyššie uvedenou náhradou škody splatné od dátumu vyhlásenia rozsudku určujúceho povinnosť nahradiť škodu v tejto veci, vo výške 8 % ročne alebo v inej výške, ktorú Súd prvého stupňa môže stanoviť v rámci svojej voľnej úvahy,
- zaviazal Komisiu na náhradu trov konania.
Komisia navrhovala, aby Súd prvého stupňa:
 - zamietol žalobu,
 - zaviazal žalobcu na náhradu trov konania.

2.1.3 K nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva

Súd prvého stupňa považoval na úvod za vhodné preskúmať tvrdenia účastníkov konania týkajúce sa podmienok vzniku nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva, najmä vo vzťahu k podmienkam protiprávneho konania inštitúcií Spoločenstva, ktoré vyžadujú (i) dostatočne závažné porušenie právnej normy, ktorá (ii) priznáva práva jednotlivcom, ako aj tvrdenia o existencii údajného (iii) nepomeru medzi žalobou o neplatnosť a žalobou o nezmluvnú zodpovednosť.¹⁴

¹³ Dnes Európska únia, keďže v zmysle článku 1 ZEÚ: *Únia nahrádza Európske spoločenstvo a je jeho právnym nástupcom.*

¹⁴ Súd prvého stupňa taktiež potvrdzuje, že, ako aj vyplýva z ustálenej judikatúry, vznik nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva v zmysle článku 288 ods. 2 ZES z dôvodu protiprávneho konania jeho inštitúcií, je podmienený splnením viacerých kumulatívnych podmienok: (i) protiprávnosť konania vytýkaného inštitúcií, (ii) existencia škody, (iii) existencia príčinnej súvislosti medzi uvádzaným konaním a údajnou škodou.

2.1.3.1 Dostatočne závažné porušenie

Ak je ako základ žaloby o zodpovednosť uvádzaná nezákonnosť právneho aktu, táto nezákonnosť musí na vznik nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva mať určitý stupeň intenzity, musí ísť o dostatočne závažné porušenie právnej normy, ktorej cieľom je priznanie práv jednotlivcom. Rozhodujúcim kritériom v tejto súvislosti je zjavné a závažné prekročenie miery voľnej úvahy inštitúcie Spoločenstva. V tejto súvislosti je potrebné zohľadniť okrem iného aj zložitosť situácií, ktoré bolo potrebné upraviť, ťažkosti uplatňovania alebo výkladu textov, a osobitne mieru voľnej úvahy, ktorou disponuje autor napadnutého aktu. Ak teda dotknutá inštitúcia disponuje iba výrazne obmedzenou, či dokonca žiadnou mierou voľnej úvahy, na preukázanie dostatočne závažného porušenia práva Spoločenstva môže postačovať jednoduché porušenie práva Spoločenstva. To isté platí v prípade, že žalovaná inštitúcia zneužije príslušné vecné alebo procesné právne normy. Z judikatúry taktiež vyplýva, že pojem dostatočne závažné porušenie nezahŕňa chyby alebo nedostatky, ktoré, aj keď vykazujú určitý stupeň závažnosti, nie sú cudzie bežnému konaniu inštitúcie poverenej dohľadom nad uplatňovaním pravidiel hospodárskej súťaže, ktoré sú zložité, chúlостivé a ponecháva sa pri nich široký priestor pre výklad. Súd prvého stupňa mal za to, že ak by sa prijal záver, že by sa na jednu úroveň postavilo zrušenie konštatované v rozsudku *Airtours*, a dostatočne závažné porušenie, hrozilo by, že by bola narušená schopnosť Komisie plne vykonávať funkciu regulátora hospodárskej súťaže, ktorú jej zveruje právo Európskej únie, a to z dôvodu brzdiaceho účinku, ktorý by riziko, že bude musieť nahradiť škody nárokované dotknutými podnikmi, mohlo mať na preskúmanie koncentrácie podnikov. Z toho teda vyplýva, že porušenie právnej povinnosti, aj keď je poľutovaniahodné, možno vysvetliť objektívnymi nárokmi, ktoré inštitúcia a jej zamestnanci znášajú v oblasti kontroly koncentrácií, z čoho vyplýva, že uvedené porušenie nemôže predstavovať dostatočne závažné porušenie práva Spoločenstva na účely vzniku nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva. Súd prvého stupňa však nezmluvnú zodpovednosť Spoločenstva nevyklúčil úplne, pričom potvrdil, že právo na náhradu škody vyplývajúce z konania inštitúcie vzniká, ak sa toto konanie prejaví aktom, ktorý je zjavne v rozpore s právnou normou a vážne poškodzuje záujmy tretích osôb, a nemôže byť odôvodnený ani vysvetlený osobitnými nárokmi, ktoré služba v rámci bežného fungovania objektívne znáša.

2.1.3.2 Dostatočne závažné porušenie povinností Komisiou v štádiu posúdenia koncentrácie a jej účinkov na hospodársku súťaž

Spoločnosť Airtours tvrdí, že Komisia sa dopustila dostatočne závažného porušenia, ktoré postačuje na vznik nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva, keďže zjavne a závažne prekročila mieru svojej voľnej úvahy a nedodrжала povinnosť náležitej starostlivosti.

Otázkou teda je posúdenie miery voľnej úvahy, ktorou Komisia pri posudzovaní koncentrácií disponuje. Taktiež je potrebné poznamenať, že v oblasti nezmluvnej zodpovednosti v zásade nemožno vylúčiť, že zjavné a závažné nedostatky ovplyvňujúce ekonomickú analýzu, ktorá je podkladom rozhodnutia vyhlasujúceho koncentráciu za nezlučiteľnú so spoločným trhom, by mohli predstavovať dostatočne závažné porušenie spôsobujúce vznik nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva.

V oblasti práva na ochranu hospodárskej súťaže, vrátane posudzovania koncentrácií platí, že na prijatie rozhodnutia je potrebné uskutočniť náročné ekonomické analýzy, ktoré sú väčšinou tak z hľadiska skutkových okolností, ako aj z hľadiska odôvodnenia založeného na opise týchto okolností komplexnými a zložitými intelektuálnym vyjadreniami, medzi ktoré sa môžu dostať isté nedostatky, ako sú odhady, nezrozumiteľné či dokonca chýbajúce informácie. To platí ešte vo väčšej miere v oblasti kontroly koncentrácií, najmä vzhľadom na časové obmedzenia, ktoré musí inštitúcia dodržiavať. Je totiž dôležité uviesť, že z dôvodu právnej istoty spojenej s potrebou umožniť hospodárskym subjektom získať rozhodnutie Komisie čo najskôr, aby mohli svoju operáciu uskutočniť, musí Komisia konať v rámci prísnych a krátkych lehôt. Takéto nedostatky pritom hrozia ešte viac v prípadoch, akým je kontrola koncentrácií, keď analýza obsahuje aspekt predpokladaného vývoja. Závažnosť logického nedostatku alebo nedostatku v dokumentoch v takýchto prípadoch nemusí vždy predstavovať dostatočný dôvod na vznik zodpovednosti Spoločenstva. Osobitne sa to uplatní v situáciách, keď sa Komisia musí vysporiadať s komplikovaným aspektom pravdepodobného vývoja analýzy účinkov koncentrácie na hospodársku súťaž po uskutočnení koncentrácie.

Taktiež je potrebné pripomenúť, že Komisia v oblasti práva na ochranu hospodárskej súťaže disponuje voľnou úvahou, čo znamená, že od nej nemožno očakávať dôsledne stálu a nemennú prax pri vykonávaní relevantných pravidiel a súčasne, že má určitú voľnosť pri výbere ekonometrických nástrojov, ktoré má k dispozícii, ako aj pri výbere prístupov vhodných pre štúdium daného javu, ak

tento výber nie je zjavne v rozpore s prijatými pravidlami hospodárskej disciplíny a je dôsledne uskutočnený.

Súd prvého stupňa sa taktiež vyjadril k problému neúplného a nesprávneho zhodnotenia údajov Komisiou, ktoré jej boli predložené v rámci správneho konania, a na ktoré sa v samotnom rozhodnutí poukazuje. Obmedzenia charakteristické pre kontrolu koncentrácií sú však také, že skutočnosť, že Komisia vykladala dokument bez toho, aby rešpektovala jeho skutočné znenie a teleologický dosah, hoci sa rozhodla ho prijať ako dôležitý dokument pre svoje posúdenie, nepredstavuje sama osebe dostatočnú okolnosť na vznik nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva. To isté platí, ak ide o skutočnosť, že Komisia nezohľadnila niektoré údaje uvedené v spise, na ktoré predmetný dokument poukazoval.

2.1.3.3 Priznanie práv jednotlivcom

V oblasti kontroly koncentrácií je potrebné poznamenať, že dochádza k priznaniu práv jednotlivcom, keďže Komisia je v zásade povinná prijať rozhodnutie o povolení koncentrácie, ak je koncentrácia zlučiteľná so spoločným trhom, pričom podnik nemôže koncentráciu realizovať bez povolenia zo strany Komisie. Rozhodnutie o zákaze koncentrácie má teda významné dôsledky. Z toho teda vyplýva, že zo zásahu Spoločenstva do obchodného života, teda zásahu, ktorý od podniku vyžaduje, aby pred uskutočnením koncentrácie požiadal o povolenie, a ktorý Komisii ukladá povinnosť vyhlásiť zákaz tejto operácie, ak sa zistí, že je nezlučiteľná so spoločným trhom, nevyhnutne vyplýva, že podniky, ktorým bolo odmietnuté udelenie povolenia, môžu žiadať o náhradu škodlivých dôsledkov takéhoto rozhodnutia, ak sa preukáže, že uvedené rozhodnutie spočíva na dostatočne závažnom porušení hmotnoprávných noriem uplatňovaných Komisiou pri posudzovaní zlučiteľnosti dotknutej koncentrácie so spoločným trhom.

2.1.4 Rozhodnutie Súdu prvého stupňa vo veci

Súd prvého stupňa konštatoval, že i napriek viacerým chybám, ktorých sa Komisia v prípade posudzovania koncentrácie dopustila, a ktoré boli následne konštatované v rozsudku Airtours zo 6. júna 2002, nie sú dostatočne závažné na to, aby z nich vyplýval vznik nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva.

Z toho dôvodu Súd prvého stupňa žalobu spoločnosti Airtours, ktorou požadovala náhradu škody vyplývajúcej z nezmluvnej zodpovednosti Spoločenstva zamietol.

Záver

Rozhodnutie Súdu prvého stupňa vo veci MyTravel plc v. Komisia predstavuje kľúčové rozhodnutie majúce vplyv na oblasť posudzovania koncentrácií Komisiou, keďže Súd prvého stupňa odmietol žalobu na náhradu škody spoločnosti MyTravel, ktorá jej mala vzniknúť rozhodnutím Komisie o nepovolení koncentrácie, pričom toto rozhodnutie bolo následne zrušené. Rozhodnutie s úľavou privítala najmä Komisia, ktorá by v prípade, že by jej bola uložená povinnosť nahradiť škodu, bola značne oklieštená a opatrná v rozhodovaniach pri posudzovaní koncentrácií podnikov, čo by ju obmedzovalo, brzdilo a zväzovalo pri rozhodovaní vo veciach posudzovania koncentrácií podnikov a narušila by sa jej pozícia regulátora hospodárskej súťaže, ktorú jej zveruje právo Európskej únie.

Súd prvého stupňa zároveň nevytlúčil vznik mimozmluvnej zodpovednosti Spoločenstva za rozhodovanie Komisie v prípade posudzovania koncentrácií, avšak, odvolávajúc sa na predchádzajúcu judikatúru komunitárnych súdov, stanovil kritériá vzniku mimozmluvnej zodpovednosti Spoločenstva za nesprávne posúdenie koncentrácie. Súd prvého stupňa zároveň vymedzil pojem dostatočne závažné porušenie práva Spoločenstva potrebný na vznik mimozmluvnej zodpovednosti Spoločenstva, pričom mal za to, že samotná skutočnosť, že zrušenie rozhodnutia Komisie vyhlasujúce koncentráciu za nezlučiteľnú so spoločným trhom, nemôže byť považovaná bez ďalšej analýzy za konštatovanie porušenia, ktoré dosahuje dostatočne závažnú intenzitu. Súd prvého stupňa taktiež potvrdil značne širokú voľnú úvahu Komisie v oblasti kontroly koncentrácií podnikov.

Použitá literatúra

1. CRAIG Paul, de BÚRCA Gráinne: *EU Law, Text, Cases and Materials*, 5th edition, Oxford University Press, Oxford 2011
2. FOSTER Nigel: *Foster on EU Law. Oxford University Press*, 3rd edition, Oxford 2011
3. JANKUV Juraj: Ochrana ľudských práv v Európskej únii. In: *Základy európskeho práva*, Iura edition, Bratislava 2004, pp. 239-312
4. KARAS Viliam, KRÁLIK Andrej: *Právo Európskej únie*. C.H.Beck, Praha 2012
5. KOSNÁČOVÁ, M. Zodpovednosť za zavinenie a zodpovednosť bez zavinenia – ich miesto v systéme moderného deliktneho práva. In: *Vzťahy a interakcia vnútroštátneho práva, medzinárodného práva a európskeho práva z hľadiska krajín Vyšehradskej štvorky po ich vstupe do Európskej únie*. Žilina: Poradca podnikateľa, 2007
6. LANTAJOVÁ Dagmar, HRICOVÁ Iveta: Ústavnoprávne aspekty prednosti „právne záväzných aktov Európskych spoločenstiev a Európskej únie“ pred zákonmi Slovenskej republiky. In: *Days of public law*, Masarykova univerzita, Brno 2007, pp. 87-98

7. NOVOTNÁ, M. Miera nebezpečenstva ako kritérium prisnosti deliktnej zodpovednosti. In: *Societas et iurisprudentia*, roč. 5, č. 2, 2017
8. NOVOTNÁ, M. Právo na náhradu škody: 9. kapitola. In: *Jurčová, M. et al. Jednotný systém nespĺnenia a prostriedkov nápravy: Návrh koncepcie a pravidiel (ustanovení) budúcej právnej úpravy*. Praha : Leges, 2018
9. STEHLÍK Václav: *Aplikace národních procesních předpisů v kontextu práva Evropské unie* – 1. vydanie. Leges, Praha 2012
10. STEHLÍK Václav, HAMULÁK Ondrej, PETR Michal: *Praktikum práva Evropské unie* – 1. vydanie. Leges, Praha 2016
11. VARGA Peter: *Fundamentals of European Union Law. Constitutional and Institutional Framework*. Aleš Čeněk, Plzeň 2011
12. WEATHERILL Stephen: *Cases and Materials on EU Law*, 9th edition, Oxford University Press, Oxford 2010
13. Zmluva o Európskej únii a Zmluva o fungovaní Európskej únie v platnom znení (Ú.v. C 115 z 9.5.2008)

VÝZNAM PRVÉHO NICEJSKÉHO KONCILU PRE FORMOVANIE UNIVERZÁLNEHO KÁNONICKÉHO PRÁVA

Vojtech Vladár*

Úvod

Z pohľadu platného práva by sme mohli všeobecné (ekumenické) koncily označiť za hlavné zhromaždenia, na prvom mieste biskupov z celého sveta, na druhom mieste zástupcov reholí, teológov, cirkevných právnikov (kánonistov) a iných osôb, zvolávané s cieľom riešiť aktuálne závažné problémy, ktorými sa musí Cirkev zaoberať, respektíve k nim zaujať stanovisko.¹ Z katolíckeho hľadiska pritom platí, že aby sme mohli o nejakom sneme hovoriť ako o všeobecnom, musí ísť o legálne zvolanie reprezentantov celej Cirkvi, ktorí boli konvokovaní pápežom a konajú pod jeho autoritou. Biskupi z celého sveta, zhromaždení na takomto sneme pod vedením pápeža a spolu s ním, zároveň disponujú najvyššou mocou v Cirkvi (*suprema potestas Ecclesiae universalis*) a za splnenia presne špecifikovaných podmienok taktiež neomylnosťou (*infallibilitas*). Táto skutočnosť bola precízne vyjadrená najmä v dogmatickej konštitúcii Druhého vatikánskeho koncilu (*Concilium oecumenicum Vaticanum secundum*, 1962–1965) o Cirkvi *Lumen gentium: Licet singuli praesules infallibilitatis praerogativa non polleant, quando tamen, etiam per orbem dispersi, sed communionis nexum inter se et cum Successore Petri servantes, authentice res fidei et morum docentes in unam sententiam tamquam definitive tenendam conveniunt, doctrinam Christi infallibiliter enuntiant. Quod adhuc manifestius habetur quando, in Concilio Oecumenico coadunati, pro universa Ecclesia fidei et morum doctores et iudices sunt, quorum definitionibus fidei obsequio est adhaerendum.*² Kým v úrade biskupov nachádzame riadny učiteľský úrad, mimo-

* doc. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD., Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

¹ Porov. NEMEC, M.: *Základy kánonického práva*. Bratislava – Trnava : Iura edition, 2005, s. 91–92.

² V preklade: „Hoci jednotliví biskupi nemajú výsadu neomylnosti, predsa – i keď sú roztrúsení po svete, ale spojení zväzkom spoločenstva medzi sebou a s nástupcom Petrovým – ak sa pri podávaní svojho autentického výkladu dohodnú vo veciach viery a mravov na nejakom výroku ako definitívne záväznom, neomylnne predkladajú učenie Kristovo. A to je ešte zjavnejšie, keď

riadny sa prejavuje v učiteľskej činnosti Najvyššieho Magistéria (*Magisterium*), teda v osobe pápeža alebo kolégia biskupov, poväčšine zhromaždenom najmä na ekumenickom koncile, v súlade s pápežom.³ Čo sa týka právomoci disponovania všeobecným snemom, jediný, kto ho môže prerušiť, ukončiť a potvrdiť jeho závery, je obdobne pápež.⁴

Na všeobecné koncily starobylého práva nemožno, celkom pochopiteľne, nazerať presne v intenciách Druhého vatikánskeho koncilu, hoci viaceré charakteristické rysy jeho náuky vystupujú do popredia už u nich. Najdôležitejší rozdiel možno pritom vidieť v spôsobe ich zvolávania, keďže prvých osem všeobecných snemov Katolíckej cirkvi konvovali rímski cisári, ktorí sa zároveň starali, či už osobne alebo prostredníctvom komisárov, aj o udržanie ich vnútorného poriadku.⁵ Práve oni navyše potvrdzovali snemové uznesenia svojou autoritou, čím im dávali silu zákona platného a vynútiteľného na celom území Ríše. Na druhej strane je ale pri každom z týchto koncilov preukázaná i spoluúčasť rímskych biskupov, a to či už na ich zvolávaní, zastupovaní na zasadaniach alebo na potvrdzovaní ich záverov. Čo sa týka eventuálnej osobnej prítomnosti rímskych biskupov na ekumenických snemoch, tí spočiatku preferovali zastupovanie prostredníctvom legátov, ktorí potom obyčajne týmto zhromaždeniam predsedali.⁶ V tejto súvislosti možno uviesť, že ani rímsky biskup, ani jeho legáti neboli účastní rokovaní druhého (Prvý konštantínopolský, r. 381) a štvrtého všeobecného koncilu (Chalcedónsky koncil, r. 451). Aj napriek tomu však i na kresťanskom Výcho-
de v zásade panovala mienka, že pre platnosť koncilových uznesení je potrebné pápežské potvrdenie a promulgácia.⁷ Okrem zastúpenia rímskeho biskupa sa na ekumenických snemoch vo všeobecnosti vyžadovala aj prítomnosť ostatných patriarchov, ktorí mali na ne buď vyslať zástupcov, alebo sa na nich zúčastniť

zhromaždení na všeobecnom cirkevnom sneme sú pre celú Cirkev učiteľmi a rozhodcami vo veciach viery a mravov, a preto ich definície treba záväzne prijímať s vierou“. *Lumen gentium* 25, 40–41. In AAS 57 (1965), s. 5–75.

³ Cann. 749, 750, 752 a 753 CIC 1983 a 597–600 CCEO 1990.

⁴ Cann. 338–341 CIC 1983 a 51–54 CCEO 1990.

⁵ Porov. ALEXANDER, J.: *Církevní koncily a synody*. In HAZLETT, I. (ed.): *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 118.

⁶ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 53.

⁷ Až postupom času sa zaužívalo, že diecéznej synode predsedal príslušný diecézny biskup, provinciálnemu snemu metropolita, plenárnemu koncilu prímás a patriarchálnej synode patriarcha, kým ekumenické koncily viedol (osobne alebo prostredníctvom legátov) rímsky biskup. Bližšie k tejto problematike pozri napríklad HEFELE, K. J. von: *A History of the Council of the Church: from the Original Documents*. Edinburgh : T. & T. Clark, 1895.

osobne.⁸ Čo sa týka zvolávania účastníkov, na všeobecné snemy boli obyčajne priamo pozývaní metropolití, ktorí o ich konaní informovali biskupov svojich provincií. Popri biskupoch z celého cisárstva sa ich už v období staroveku zúčastňovali aj biskupi spoza hraníc Ríše.⁹

I keď sa z hľadiska oficiálneho katolíckeho počítania považuje za prvý ekumenický snem Prvý nicejský koncil, viacerí autori zastávajú názor, že celkom prvým všeobecným koncilom bol už tzv. apoštolský snem, ktorý sa konal okolo roku 50 v Jeruzaleme. Napriek tomu, že niektorí bádatelia ho považujú z dôvodu zaobrania sa výlučne otázkami lokálnej povahy za koncil partikulárny, jeho uznesenia sa v skutočnosti dotýkali celej Cirkvi. Znamenali totiž značný posun v kresťanských postojoch, a to najmä s ohľadom na ďalšie možnosti šírenia viery, keďže zamedzili judaizácii kresťanov z pohanstva a otvorili Cirkev svetu.¹⁰ O dôležitosti tohto koncilu vypovedá tiež skutočnosť, že apoštol Pavol (*Παῦλος*, *Paulus*, † okolo r. 64) prerušil kvôli osobnej účasti na ňom svoju misijnú činnosť. Sám mal totiž záujem na tom, aby došlo k vyjasneniu vzťahu medzi jeruzalemskou (medzi židmi) a antiochijskou (medzi pohanmi) misiou.¹¹ Pavlova misia medzi pohanmi bola týmto snemom napokon potvrdená ako rovnocenná s misiou židovskou, pričom vzájomné uznanie jednotlivých partikulárnych cirkevných obcí prispelo k procesu vytvárania jednoty celej univerzálnej Cirkvi.¹² Apoštoli okrem toho v otázke prijímania židov a pohanov do cirkevného spoločenstva stanovili, že židia, ktorí sa stávajú kresťanmi, môžu dodržiavať predpisy Starého Zákona (*Testamentum Vetus*) aj s obriezku, ale pohania, ktorí sa chcú obrátiť, nemajú byť nútení prejsť židovskou etapou.¹³ Od toho času tak mali dodržiavať len starozákonné normy prameniace v Božom práve, ktoré boli dovtedy kladené na nežidov žijúcich v Izraeli.¹⁴ Závery tohto stretnutia boli napokon písomne zaslané prostredníctvom tzv. apoštolského dekrétu i veriacim v Antiochii.¹⁵

⁸ Porov. HRDINA, A.: *Kanonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 27–28.

⁹ Porov. ALEXANDER, J.: *Církevní koncily a synody*. In HAZLETI, I. (ed.): *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 117–118.

¹⁰ Sk 15,28–29.

¹¹ Porov. SAMSOUR, J.: *Církevní dějiny obecné*. Praha : Cyrillo-methodějská knihtiskárna a Nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 40n.

¹² Gal 2,1–10.

¹³ Porov. DLUGOŠ, F.: *Koncily Katolíckej cirkvi*. Levoča : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtašáka, 2005, s. 22–23.

¹⁴ Lv 17.

¹⁵ Sk 15,23–29.

1. Ariánska kontroverzia

Jedným z najdôležitejších cieľov cisára Konštantína I. Veľkého po víťazstve nad spolucisárom Liciniom (308–325) v roku 324 bolo politické obnovenie jednoty a upokojenie celkovej situácie v Ríši.¹⁶ Tá bola v tomto období narúšaná i rôznymi spormi a rozkolmi v rámci kresťanského spoločenstva, ktoré sa prejavili predovšetkým v herézach melecianov a donatistov.¹⁷ Keďže donatistickú kontroverziu v severnej Afrike sa cisár pokúsil v roku 317 vyriešiť za použitia vojenskej sily, čo nevedlo k zániku sekty, najvážnejší teologický spor sa rozhodol urovnať umiernenou cestou.¹⁸ Ten vypukol z herézy alexandrijského kňaza Aria (*Ἀρειος*, *Arius*, † 336) a týkal sa chápania Božského pôvodu Ježiša Krista, t. j. skutočnosti, či je Ježiš Kristus pravým Božím Synom. Učenie tohto presbytera bolo napokon podľa neho pomenované „arianizmom“ a jeho prívrženci „ariánmi“.¹⁹ Arius sa narodil okolo roku 250, bol žiakom mučeníka Luciana z Antiochie (*Λύκιανος*, † 312) a v slávnej antiochijskej škole nadobudol výborné teologické vzdelanie. Neskôr, za čias trestných postihov kresťanov za cisára Diokleciána (284–305) ušiel do Alexandrie, kde pôsobil ako kňaz.²⁰ Práve tu upozornili niektorí jeho kolegovia tamojšieho biskupa Alexandra (313–328), že Arius zastáva bludné učenie. Otázku Svätej Trojice totiž riešil v duchu krajného subordinacionizmu tvrdením, že len Boh Otec je pravý Boh, ktorý nemá počiatok. Keďže Syn (*Logos*) je zrodený z Otca, neexistoval od počiatku, ale „... bol čas, keď nebol“.²¹ Syn preto nie je pravým Bohom, ale iba dielom Otca a ako dielo podlieha zmene. Vo všeobecnosti teda Krista považoval len za stvorenie Otcovi podobné (*ὁμοιος*), ktoré je obdarené Božskou mocou, nie je však pravým a všemohúcim Bohom.²² Arius bol výborným rečníkom a prísny askétom a na jeho stranu sa postupne postavila asi tretina alexandrijských kňazov.²³ Svoje názory navyše verejne šíril

¹⁶ Porov. FRÖHLICH, R.: *Dva tisíce let dějin církve*. Praha : Vyšehrad, 2008, s. 56.

¹⁷ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějiny práva církevního I*. Praha : Všeherd, 1946, s. 124–125.

¹⁸ Porov. EHRHAND, A.: *Urkirche und Frühkatholizismus*. Bonn : Verlag der Buchgemeinde, 1951, s. 281n.

¹⁹ Porov. CLAUSS, M.: *Konstantin Veliký. Římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 85.

²⁰ Porov. GAJDOŠ, M.: Stručný úvod k Prvému nicejskému snemu. In *Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov*. Prešov : Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 1999, s. 3.

²¹ Socrates Scholasticus, *Hist. Eccl.* 1,5.

²² Porov. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 2001, s. 53.

²³ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Aloisianum – Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku pri Trnavskej univerzite, 1996, s. 182.

v kázňach, listoch, piesňach a v snahe o obhajobu svojich názorov napokon spísal i osobitný traktát s názvom *Θάλεια* (z gr. „Hostina“).²⁴ Biskup Alexander sa ako Ariov priamy nadriadený pokúsil celú kontroverziu vyriešiť zvolaním synody, ktorej sa v roku 321 zúčastnilo približne 100 biskupov z Egypta a Líbye.²⁵ Len dvaja líbyjskí biskupi, Theonas z Marmariky a Secundos z Ptolemaidu, sa na ňom Aria zastali, a z toho dôvodu boli, spolu so šiestimi kňazmi a šiestimi diakonmi, exkomunikovaní. Alexander oznámil toto rozhodnutie listom ostatným biskupom a osobitne tiež rímskemu biskupovi Silvestrovi I. (*Silvestrus*, 314–335). Aj keď na tomto pozadí museli ariáni opustiť mesto, ich učenie získavalo stále nových stúpencov. Ako reakciu na spomínanú synodu dokonca zvolali do Palestíny vlastný snem, na ktorom dospeli k záveru, že v ich učení nie je nič nebezpečné a prostredníctvom už spomenutého spolucisára Licinia dosiahli, že Arius sa mohol vrátiť do Alexandrie. V roku 324 sa však v Antiochii konal nový koncil, na ktorom bolo Ariovo učenie znovu zavrhnuté.²⁶

Rozpory a zmätky v Cirkvi, ktoré arianizmus so sebou prinášal, sledoval s nevôľou aj cisár Konštantín I., uvedomujúc si, že náboženské rozpory ohrozujú i stabilitu Ríše. Celú kontroverziu sa preto najskôr pokúsil urovnať osobným prípisom Ariovi i Alexandrovi. Keď touto cestou nič nevyriešil a spor sa začal v provinciách prehlbovať, rozhodol sa zo svojej moci zvolať celoriíšske zhromaždenie duchovenstva, ktoré malo zastupovať celú Cirkev a definitívne urovnať všetky nezrovnalosti.²⁷ Cisár bol totiž presvedčený, že odsúdenie herézy jednotlivými biskupmi a teológmi nebude k vyjasneniu relevantných vieroučných otázok postačovať. Aj keď Konštantín I. vystupoval pri organizovaní tohto koncilu z pozície držiteľa najvyššej moci v Ríši, úzko spolupracoval s duchovenstvom, ktoré malo mať podľa jeho priania posledné slovo.²⁸ Cisár pôvodne zamýšľal snem zvolať do Ankary (*Ankyra*), napokon sa ale rozhodol pre svoje letné sídlo v maloázijskom meste Nicea (*Níkaiá*, *Nicaea*) v Bitýnii. Prvý nicejský koncil bol otvorený 19. júna 325 (podľa starších historikov už 20. mája 325) a zúčastnilo

²⁴ Porov. DAVIS, L. D.: *The First Seven Ecumenical Councils (325–787). Their History and Theology*. Minnesota : The Liturgical Press, 1990, s. 51n.

²⁵ Porov. KLÍČOVÁ, M.: *Vzestup křesťanství. Dějiny prvních pěti století církve*. Praha : Návrat domů, 2009, s. 116–117.

²⁶ Porov. GAJDOŠ, M.: *Stručný úvod k Prvému nicejskému snemu*. In *Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov*. Prešov : Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 1999, s. 4.

²⁷ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 53.

²⁸ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 65.

sa ho okolo 300 biskupov z Ríše, i z územia mimo jej hraníc (napríklad biskup Teofil z Gótska), pričom prevažnú väčšinu tvorili biskupi kresťanského Východu.²⁹ Rímsky biskup Silvester I. sa koncilu pre pokročilý vek osobne nezúčastnil, avšak vyslal naň legátov – dvoch rímskych kňazov Viktora (*Vito*) a Vincenta (*Vincentius*), ktorí sa ho zúčastnili spolu s ďalšími štyrmi západnými biskupmi, na čele s Hossiom z Cordoby (*Ossius Cordubensis*, † 359).³⁰ Koncilové zasadanie otvoril sám cisár, ktorý potom odovzdal predsednícke slovo Hossiovi.³¹ Priestor na vyjadrenie dostal najskôr hovorca ariánov Eusebios z Nikomédie († 341), ktorý predniesol vyznanie viery v ariánskom duchu.³² Po búrlivých reakciách ostatných biskupov bol arianizmus zavrhnutý a z dôvodu predchádzania novým rozporom a teologickým dezinterpretáciám pristúpili koncilovní Otcovia k zostaveniu vyznania viery (*σμβολον, credo*), neskôr známeho ako nicejské krédo (*Symbolum Nicaeanum*).³³ Po náročných diskusiách sa pri jeho príprave napokon rozhodli vychádzať z vyznania používaného v Cézarei, Jeruzaleme a na Cypre, ktoré doplnili (pravdepodobne na cisárov návrh) slovami *ἰσοούσιος τῷ Πατρὶ* (z gr. „jednej podstaty s Otcom“).³⁴ Samotná dogma teda spočívala v deklarovaní záveru, že existuje jediný Boh v troch osobách, úplne rovných svojou podstatou a že Boh Syn je voči Bohu Otcovi „súpodstatný“ (*ἰσοούσιος, consubstantialis*).³⁵

2. Prijaté kánony

Z hľadiska dejín cirkevného práva, ale tiež pozitívneho kánonického práva malo enormne veľký význam prijatie dvadsiatich disciplinárnych kánonov, ktorými sa začala éra formovania univerzálneho cirkevného práva prostredníctvom

²⁹ Porov. HRDINA, A.: *Kánonické právo*. Praha : Eurolex Bohemia, 2002, s. 28.

³⁰ Porov. VRANA, V.: *Dejiny cirkevného práva*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2011, s. 51.

³¹ Porov. ALEXANDER, J.: *Církevní koncily a synody*. In HAZLETT, I. (ed.): *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 120.

³² Porov. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2001, s. 53.

³³ Porov. RÁČEK, B.: *Církevní dějiny*. Praha : Vyšehrad, 1940, s. 110–111.

³⁴ Porov. CLAUSS, M.: *Konstantin Veliký. Římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. Praha : Vyšehrad, 2005, s. 86.

³⁵ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 65–66.

uznesení všeobecných koncilov.³⁶ K najdôležitejším rozhodnutiam možno zaradiť predovšetkým stanovenie jednotného času slávenia Veľkej Noci (*Pascha*) celou Cirkvou. Podľa neho sa mal každý rok nájsť prvý spln mesiaca po jarnej rovnodennosti a Veľká Noc sa mala sláviť v prvú nedeľu po ňom. Z uznesenia koncilových Otcov súčasne vyplývalo, že kresťania nesmeli tento sviatok sláviť spolu so židmi a keby k tomu malo dôjsť, mal byť presunutý na ďalšiu nedeľu. Snem sa tiež vyjadril k prijatiu tých, ktorí odpadli od viery počas procesov s kresťanmi zahájených Liciniom.³⁷ Aj keď bol uznaný ich status plnoprávných členov Cirkvi, museli absolvovať dvanásťročné pokánie v troch stupňoch (can. 11). Zároveň došlo k potvrdeniu nariadenia rímskeho biskupa Anakleta (76–88), podľa ktorého mohol byť nový biskup vysvätený len tromi už vysvätenými biskupmi (can. 4).³⁸ Západní teológovia na tomto koncile navyše navrhli, aby bol v Cirkvi zavedený celibát ako nevyhnutná podmienka pre vstup do klerického stavu. Konciloví Otcovia ale tento návrh, po vypočutí reči biskupa Pafnucia (*Paphnutius*) z Egypta, ktorý ho označil za príliš tvrdý, odmietli.³⁹ Na druhej strane bol prísne odsúdený kňazský konkubinát (can. 3). Čo sa týka konania partikulárnych snemov, do popredia boli postavené najmä provinciálne synody, ktoré sa mali podľa nariadenia tohto koncilu schádzať minimálne dvakrát do roka a disponovali tiež právomocou skúmať oprávnenosť trestu exkomunikácie uloženého biskupom (can. 5).⁴⁰

Snem okrem toho potvrdil staré obyčaje (*antiqui mores*), podľa ktorých disponovali rímsky, antiochijský a alexandrijský metropolita právomocou nad viacerými provinciami (can. 6), čím bol položený právny základ pre patriarchálne zriadenie, ktoré sa onedlho po koncile presadilo v celej Cirkvi.⁴¹ Čo sa týka teritoriálneho členenia, Alexandrijský patriarchát sa rozprestieral nad celou Egyptskou, Líbyjskou a Pentapolskou (*Pentapolis*) provinciou, kým Antiochijský patriarchát zahŕňal provincie v Mezopotámii, Cilícii (*Kilikia*), Sýrii, Palestí-

³⁶ Porov. TRETERA, J. R.: *Církevní právo*. Praha : Jan Krigl, 1993, s. 31.

³⁷ Porov. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách*. Bratislava : Lúč, 1997, s. 99.

³⁸ Porov. DAVIS, L. D.: *The First Seven Ecumenical Councils (325–787). Their History and Theology*. Minnesota : The Liturgical Press, 1990, s. 63–64.

³⁹ Porov. FRANZEN, A.: *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 65.

⁴⁰ Porov. ALEXANDER, J.: *Církevní koncily a synody*. In HAZLETT, I. (ed.): *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 118–119.

⁴¹ Porov. PLÖCHL, W. M.: *Geschichte des Kirchenrechts. Band I. Das Recht des ersten christlichen Jahrtausends. Von der Urkirche bis zum großen Schisma*. Wien – München : Verlag Herold, 1960, s. 165n.

ne a Fenícii. Celé územie kresťanského Západu zase tvorilo Rímsky (Západný) patriarchát. Okrem toho k nemu až do roku 395 patrila i celá Ilýrska prefektúra (*Illyricum*), ktorá pozostávala z civilných diecéz Panónie, Dácie a Macedónie; na juhovýchode to boli zase Grécko a Kréta a na východe civilná diecéza Trácia.⁴² Po rozdelení Ríše v uvedenom roku bol východný diel Ilýrie (civilné diecézy Dácia a Macedónia) napokon pričlenený k Východorímskej ríši, avšak rímski biskupi tieto územia naďalej spravovali prostredníctvom vikárov v osobách solúnskych metropolitov. Jeruzalemskému patriarchátu (*Aelia Capitolina*) boli na tomto koncile priznané len „čestné práva“ bez jurisdikčných právomocí (can. 7) a naďalej tak zostal podriadený cézarejskému metropolitovi.⁴³ Okrem tohto základného vymedzenia možno uviesť, že v niektorých oblastiach kresťanského Východu disponovali rozhodujúcou jurisdikčnou právomocou metropoliti, čo sa priamo dotýkalo najmä sídiel v Efeze (*Asia proconsularis*), Cézei (*Kappadokia*) a Heraklei (Východná Trácia). Predovšetkým na tomto pozadí uznali konciloví Otcovia Prvého nicejského koncilu výsadné postavenie efezského, cézarejského a heraklejského metropolitu, ktorí boli nazývaní „exarchami“ a ich provincie „exarchátmi“. Práve z týchto troch exarchátov mal neskôr vzniknúť nový Konštantínopolský patriarchát.⁴⁴

Prvý všeobecný koncil v Nicei sa skončil 25. júla 325. Jeho uznesenia podpísali všetci konciloví Otcovia a spolu s nimi aj zástancovia arianizmu, s výnimkou už spomenutých dvoch líbyjských biskupov.⁴⁵ Aria a jeho stúpencov snem exkomunikoval a cisár ich po vynesení ríšskej klatby a nariadenia o spálení všetkých ich spisov poslal do vyhnanstva v Ilýrii (*Illyria, Illyricum*).⁴⁶ O rok neskôr boli do vyhnanstva poslaní tiež Eusebios z Nikomédie a Theognis z Nicey, ktorí síce podpísali vyznanie, ale nie Ariovu exkomunikáciu.⁴⁷ Keďže cisár Konštantín I. trval na tom, aby bolo učenie koncilu správne uplatňované, vyhlásil snemové rozhodnutia ako ríšsky zákon, pričom týmto krokom zároveň nepriamo potvrdil začlenenie kresťanského náboženstva do politického života

⁴² Porov. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách*. Bratislava : Lúč, 1997, s. 99.

⁴³ Porov. SAMSOUR, J.: *Církevní dějiny obecné*. Praha : Cyrillo-methodějská knihtiskárna a Nakladatelství V. Kotrba, 1907, s. 94n.

⁴⁴ Porov. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 2001, s. 54.

⁴⁵ Porov. DLUGOŠ, F.: *Koncily Katolickéj cirkvi*. Levoča : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka, 2005, s. 37.

⁴⁶ Porov. KLÍČOVÁ, M.: *Vzestup křesťanství. Dějiny prvních pěti století církve*. Praha : Návrat domů, 2009, s. 117.

⁴⁷ Porov. MOLNÁR, A.: *Dvanáct století církevních dějin*. Praha : Kalich, 2008, s. 121.

Ríše.⁴⁸ Rozhodnutia snemu boli ihneď na to zaslané aj rímskemu biskupovi Silvestrovi I., ktorý ich bezprostredne na to potvrdil. Z pohľadu ďalšieho vývoja je nevyhnutné konštatovať, že i napriek odsúdeniu Ariových bludov, arianizmus v skutočnosti nezanikol a do budúcnosti Cirkvi zapríčinil ešte množstvo nových ťažkostí. Aj samotný cisár Konštantín I. mal totiž pred smrťou inklinovať k tejto heréze, pričom krst prijal z rúk už spomenutého ariánskeho biskupa Eusebia z Nikomédie. Stále sa zvyšujúci vplyv ariánov napokon vyvrcholil v jeho presadení sa ako oficiálne uprednostňovaného náboženstva za cisárov Konštantia II. (*Constantius*, 337–361) a Valenta (*Valens*, 364–378).⁴⁹ Z časového hľadiska tak bol arianizmus na východe Rímskej ríše preferovaný, alebo dokonca mocensky presadzovaný po dobu takmer päťdesiatich rokov.⁵⁰ Najväčšie problémy malo v budúcnosti spôsobiť najmä presadenie sa arianizmu u germánskych národov, ktoré neskôr obsadili takmer celý západ Rímskej ríše.⁵¹ Definitívnemu uznaniu nicejskej dogmy v Ríši napokon dopomohlo predovšetkým učenie troch cirkevných Otcov z Kapadócie (tzv. traja Kapadóčania), t. j. Bazila Veľkého z Cézarey (+ 379), Gregora Nysského (+ 394) a Gregora Naziánskeho (+ okolo r. 389), ktorí koncilové učenie bližšie vysvetlili terminologickým vymedzením výrazov *οὐσία* (z gr. „prirodzenosť“) a *ὑπόστασις* (z gr. „hypostáza“).⁵² Podľa ich definície tak Svätá Trojica pozostáva z troch hypostáz (Otec, Syn a Duch Svätý), ktoré možno zároveň nazvať osobami, avšak v jednom Božstve (*μοναδῷ*) – platilo teda „jedna prirodzenosť, tri osoby“.⁵³

Záver

V období starobylého cirkevného práva (*ius antiquum*) sa konalo spolu desať všeobecných koncilov. Prvých sedem z nich (t. j. do Druhého nicejského z roku 787) je uznávaných i pravoslávnymi východnými cirkvami, ôsmy snem

⁴⁸ Porov. GAJDOŠ, M.: Stručný úvod k Prvému nicejskému snemu. In *Dokumenty prvých dvoch ekumenických snemov*. Prešov : Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave, 1999, s. 6.

⁴⁹ Porov. WILES, M.: Ortodoxie a herese. In HAZLETT, I. (ed.): *Rané kresťanství. Počátky a vývoj cirkve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 183n.

⁵⁰ Porov. MALÝ, R.: *Církevní dějiny*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 2001, s. 55.

⁵¹ Porov. TRETERA, J. R.: *Církevní právo*. Praha : Jan Krigl, 1993, s. 31.

⁵² Porov. GROSSI, V./SINISCALCO, P.: *Křesťanský život v prvních staletích. Kořeny víry*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995, s. 289n.

⁵³ Bližšie k tejto problematike pozri napríklad FRANZEN, A.: *Malé dějiny cirkve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 66–67.

(t. j. Štvrtý konštantínopolský z rokov 869 až 870) a ďalšie Západom akceptované ekumenické koncily už však nezjednotené východné cirkvi neuznávajú.⁵⁴ Za najdôležitejšie zo všetkých všeobecných snemov sú pritom vo všeobecnosti považované prvé štyri, keďže na nich došlo k vyjadreniu teologických právd, na ktorých dodnes stoja základy kresťanstva i doktrínálne základy Cirkvi.⁵⁵ Čo sa týka prvých koncilov, za najdôležitejšie východiskové body ich rokovaní by sme mohli označiť najmä kristologické a trinitárne otázky ako: Kristus ako Boh, Kristus ako Vykupiteľ, Kristus ako človek a Duch Svätý ako Boh. Keďže búrlivé spory ohľadom ďalších heréz boli obdobne vyriešené na všeobecných konciloch, vďaka nim sa podarilo definitívne stabilizovať základné východiská dogmatických diskusií a položiť pevný základ neskôr pevne rozvinutej teologickej náuky.⁵⁶ Práve v súvislosti s vieroučnými konfliktami a prehlbujúcimi sa národnostnými, kultúrnymi a sociálnymi odstredivými tendenciami negréckeho obyvateľstva však východné kresťanstvo stratilo z pohľadu ortodoxie celé územia Egypta, Abesínie (Etiópia), Sýrie, Arménska i Perzie. Po treťom ekumenickom koncile totiž vznikli viaceré nestoriánske cirkvi (cirkvi v Sýrii a Perzii), ku ktorým sa po štvrtom všeobecnom koncile zaradili i cirkvi monofyzitské, teda nechalcedónske (cirkvi v Arménsku, Sýrii, Egypte a Abesínii).⁵⁷ Na pozadí týchto udalostí tak od Katolíckej cirkvi odpadlo približne 4 až 5 miliónov katolíkov, čo bola asi štvrtina z vtedajšieho celkového počtu.⁵⁸ Z hľadiska predmetu rokovaní ekumenických snemov možno konštatovať, že ich základný program sa poväčšine týkal riešenia aktuálnych vieroučných a disciplinárnych otázok. Kým vieroučné uznesenia sa vo všeobecnosti nazývali „dogmami“, ústavné, disciplinárne a kultové závery boli zásadne označované ako „kánony“.⁵⁹

Ako sme už spomínali, prvých osem všeobecných snemov zvolal východorrímsky cisár (s výnimkou Konštantína I. Veľkého sídliaceho v tom čase ešte na Západe), ktorý panoval v čase jeho konania. Až na Piatom lateránskom koncile

⁵⁴ Porov. WIEL, C. Van de: *History of Canon Law*. Louvain : Peeters Press, 1991, s. 12.

⁵⁵ Porov. PLÖCHL, W. M.: *Geschichte des Kirchenrechts. Band I. Das Recht des ersten christlichen Jahrtausends. Von der Urkirche bis zum großen Schisma*. Wien – München : Verlag Herold, 1960, s. 145.

⁵⁶ Porov. ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách*. Bratislava : Lúč, 1997, s. 100.

⁵⁷ Porov. DOLINSKÝ, J.: *Dejiny Cirkvi. Prvý diel. Kresťanský starovek*. Bratislava : Aloisianum – Teologický inštitút sv. Alojza Spoločnosti Ježišovej na Slovensku pri Trnavskej univerzite, 1996, s. 203n.

⁵⁸ Porov. MOLNÁR, A.: *Dvanásť století cirkevných dejín*. Praha : Kalich, 2008, s. 165–167.

⁵⁹ Porov. TOMKINS, S.: *Stručné dejiny kresťanství*. Praha : Volvox Globator, 2009, s. 70.

(1512–1517) bolo totiž prijaté uznesenie, že „... *cum etiam solum Romanum pontificem pro tempore existentem, tamquam auctoritatem super omnia concilia habentem, conciliorum indicendorum, transferendorum, ac dissolvendorum plenium ius et potestatem habere* ...“.⁶⁰ Cisár však tieto snemy nielen konvokoval, ale i schvaľoval ich uznesenia a dohliadal nad ich zachovávaním. Štát sa tak postupom času stával nielen najvyšším ochrancom Cirkvi a pravosti viery, ale vyhradil si tiež rozhodujúci vplyv na úpravu jej vnútorných záležitostí.⁶¹ Ako už bolo ale spomenuté, u všetkých koncilov obdobia starobylého práva je zároveň preukázaná i spoluúčasť rímskych biskupov, a to najmä pri ich zvolávaní a potvrdzovaní záverečných uznesení. Aj v prípade prvých ôsmich ekumenických snemov je tak nevyhnutné zdôrazniť, že pápeži na nich disponovali vždy osobitným postavením a ich legátom boli priznávané viaceré dôležité výsady.⁶² S určitosťou môžeme uviesť, že minimálne schválenie koncilových uznesení pápežom bolo k ich univerzálnej platnosti považované celou Cirkvou za absolútne nevyhnutné.⁶³ Zasahovanie štátu do vnútorných cirkevných záležitostí sa postupom času vyprofilovalo do nového nábožensko-politického systému pomenovaného „césaropapizmus“ (*caesaropapismus*).⁶⁴ Ten sa najskôr presadil na kresťanskom Východe a onedlho na to vo svojskej forme i na Západe. Z právneho hľadiska nachádzame najväčší význam Prvého nicejského koncilu predovšetkým v rozvoji univerzálneho kánonického práva, ktorého normy sa spočiatku nachádzali práve v uzneseniach ekumenických koncilov. Až neskôr sa k nim začali v súvislosti s budovaním pápežského primátu pridávať i pápežské dekretálie.⁶⁵ Tie boli niektorými partikulárnymi cirkvami považované za najdôležitejší prameň legislatívnych inovácií už od začiatku 6. storočia, pričom

⁶⁰ V preklade: „... len aktuálny rímsky veľkňaz má autoritu nad všetkými koncilmi a plné právo a moc ich zvoliť, preložiť i ukončiť ...“. Sess. 11.

⁶¹ Porov. SUCHÁNEK, D./DRŠKA, V.: *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha : Grada Publishing, 2013, s. 90.

⁶² Porov. ALEXANDER, J.: *Církevní koncily a synody*. In HAZLETT, I. (ed.): *Rané křesťanství. Počátky a vývoj církve do roku 600*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 123.

⁶³ Porov. BEDOUELLE, G.: *História Cirkvi*. Prešov : Petra, 2005, s. 52.

⁶⁴ Ďalší vývoj totiž naznačil, že Konštantín I. Veľký si vzťah kresťanstva k rímskemu štátu predstavoval úplne v zmysle antického názoru na pomer štátu a náboženstva. Podobne ako predtým pohanské rímske náboženstvo sa tak malo kresťanstvo stať súčasťou verejnej správy, teda akousi mravnou políciou štátu. Cisár ako najvyšší veľkňaz pohanského náboženstva (*pontifex maximus*) navyše sám seba vo vzťahu k Cirkvi považoval za „biskupa vonkajších cirkevných záležitostí“ (*επίσκοπος των εκτός, episcopus ab extra*). Porov. Eusebios, *Vita Const.* 4,24.

⁶⁵ Porov. BUŠEK, V.: *Učebnice dějiny práva církevního I*. Praha : Všehrd, 1946, s. 54n.

ich dominancia v celej Katolíckej cirkvi sa spája až s časmi gregoriánskej reformy, respektíve vrcholného stredoveku.⁶⁶

⁶⁶ Od obdobia vrcholného stredoveku sa začala tešiť mimoriadnej autorite i kánonickoprávna veda rozvíjaná intelektuálnou elitou vtedajšej Európy. Jednou z najväčších autorít v odbore kriminológie je nielen na Slovensku aj náš oslávenec, vážený pán profesor Gustáv Dianiška. Dovoľte mi, prosím, aby som Vám zaželel ku krásnemu jubileu všetko len to najlepšie. Veľa zdravia, šťastia i lásky a veľa ďalších podnetných impulzov do života. Vážený pán profesor, vždy som si Vás vážil pre vysokú morálku, skvelú náladu, o ktorú ste sa boli ochotní vždy podeliť aj s ostatnými, i povestné pedagogické či vedecké majstrovstvo. Ďakujem taktiež za rady, ktoré ste boli aj mne ochotný poskytnúť kedykoľvek som ich potreboval. Aj s odstupom času o nich môžem povedať len toľko, že boli bez výnimky skvelé. *Ad multos annos, professore!*

MÔŽU KRIMINOLÓGOVIA ZMENIŤ SVET?

Miroslava Vráblová*

Vážený pán profesor,

predkladám svoj príspevok s odvážnym názvom, veriac, že jeho obsahom poteším srdce nejedného kriminológa, osobitne zakladateľa Trnavskej kriminologickej školy. Môj príspevok je vyjadrením vďaky za ukázanie cesty ku krásam kriminologického myslenia, priblíženie harmonického prepojenia kriminológie a trestného práva, a vnímanie trestného práva v širšej perspektíve.

Úvod

V príspevku sa zamýšľame nad úlohou kriminológa, toho, ktorý kriticky komentuje podstatu a funkciu trestu v súčasnej spoločnosti, toho, ktorý má kapacitu to zmeniť vďaka kriminologickým poznatkom umožňujúcim pochopenie zločinu a poznanie účinnosti trestu, ale aj toho, koho vedomosti a pochopenie sú filtrované časovým a priestorovými možnosťami, v ktorých sa nachádza. Poznatky kriminológov majú svoje uplatnenie nielen na akademickej pôde, ale aj medzi politikmi, zákonodarcami, odborníkmi z aplikačnej praxe tak aj v širokej verejnosti.

Kriminológia je veda o kriminalite (zločinnosti), o jej páchateloch a obetiach a o jej kontrole.¹ Základnými prvkami každej definície kriminológie sú pojmy zločin, zločinec a kontrola zločinnosti, ku ktorým sa priradujú záujmy obete a prevencia kriminality, ako aj príčiny a podmienky zločinnosti a jej prognózovanie.² Kriminológia ako samostatný vedný odbor bola konštituovaná v druhej

* doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD., Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave

¹ NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004, s. 15.

² Bližšie pozri: DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. a kol.: *Kriminológia*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 18; KAISER, G.: *Kriminologie*. Úvod do základů. Praha: C.H.Beck, 1994; MADLIAK, J.: *Kriminológia*. Košice: ATOM Computers, 1998; TURAYOVÁ, Y. a kol.: *Výbrané kapitoly z kriminológie*. Bratislava: UK, 1999, 2005.

polovici 19. storočia. Odvtedy mnohé kriminologické školy empiricky spoznávali kriminalitu a jej páchatelov. Kriminológia sa môže pýšiť viac než storočným úspešným rozvojom vo svete, inštitucionalizáciou na národnej a medzinárodnej úrovni a svojím postavením samostatnej vedeckej a pedagogickej disciplíny.

Oprávnene sa možno pýtať, či kriminológia v 21. storočí má čo ponúknuť dnešnému svetu? Pri pohľade na súčasné vnímanie kriminológie v podaní českých kriminológov Váľkovej a Kuchtu, podľa ktorých *kriminológia je samostatná, interdisciplinárna veda, ktorá skúma pomocou teoretických postupov a empirických metód kriminalitu, jej príčiny, prejavy a latenciu, páchatela, obeť a ich vzájomný vzťah, sankčné systémy a ich účinnosť, formálnu sociálnu kontrolu kriminality (uskutočňovanú spravidla prostredníctvom trestnej justície), neformálnu sociálnu kontrolu (uskutočňovanú spravidla rodinou, školou, na pracovisku, v záujmových kluboch a športových zariadeniach a pod.), spoločenské procesy kriminalizácie a viktimizácie, prevenciu a verejnú mienku o kriminalite*³, môžeme smelo odpovedať kladne na položenú otázku.

1. Kriminológia a trestná politika

Kriminológovia v 21. storočí by mali prijať úlohu riešiteľov problémov a súčasne si byť pritom vedomí širších sociálno-ekonomických a politických štruktúr.⁴ Kriminológovia by mali vnímať viaceré roviny trestného súdництва, a to 1) ako politickú stratégiu, 2) inštitucionálne zabezpečenie jeho výkonu a 3) samotnú prax. Byť si vedomí jednak vzájomných vzťahov medzi jednotlivými rovinami, ako aj možného nesúladu medzi nimi. Účinné využívanie kriminologických vedeckých poznatkov v praxi však nebýva také samozrejmé, ako by sa mohlo zdať. Zavádzanie vedeckých poznatkov do praxe je náročné. Proces premeny teoretických poznatkov, ktorých cieľom je vysvetľovať skúmané javy a procesy, do návodov na praktické fungovanie konkrétnych inštitútov je mimoriadne náročnou operáciou, ktorú nemožno preniesť výhradne na užívateľov teórie v praxi. Rovnako tak zavádzanie vedeckých poznatkov do praxe nemožno ponechať len na vede samotnej. Súhlasíme s Holcrom, že získavanie vedeckých poznatkov

³ VÁLKOVÁ, H., KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. 2. vydání. Praha : C.H. Beck, 2012, s. 2.

⁴ McARA, L.: Can criminologists change the world? Critical reflections on the politics, performance and effects of criminal justice. *British Journal of Criminology*. 2017, 57, 767–788.

a ich účinné uplatňovanie v praxi si vyžaduje systematickú kooperáciu predstaviteľov vedy a praxe.⁵

Trvalou úlohou kriminológov je vytvárať archív objektívnych, overených a aplikovateľných poznatkov, ktoré by mal využívať zákonodarca pri uskutočňovaní účinnej a efektívnej politiky. Kriminologické poznatky majú slúžiť politikom ako podklad **pre tvorbu konkrétnych trestno-politických stratégií**.

V 21. storočí kriminológia upozorňuje na nové bezpečnostné hrozby (terorizmus, extrémizmus), nové formy kriminality (formy počítačovej kriminality, organizovanej kriminality, drogovej kriminality, ekonomickej kriminality), zmeny v hierarchii sociálnych hodnôt, oslabenie významu ochrany základných práv a slobôd, ktoré by sa mali odraziť v trestnej politike. Profesor Musil považuje rastúcu komplikovanosť spoločenského života a z toho vyplývajúce riziká, či zvýšený výskyt mimoriadne závažných foriem kriminality (organizovaná kriminalita, terorizmus, kriminalita s medzinárodnými prvkami, ekologické ohrozenia) za dôvod novej kriminalizácie.⁶ Nová kriminalizácia ako nové smerovanie trestnej politiky súvisí s „večným problémom“ trestného práva, ktoré javy je účelné a potrebné trestnoprávne postihovať.⁷ Tento problém sa týka rozsahu kriminalizácie, t. j. stanovenia okruhu protispoločenských foriem konaní, ktoré štát postihuje trestnými sankciami, ako aj dekriminalizácie, t. j. zužovania rozsahu trestnoprávne postihovaných deliktov.

V rámci procesu tzv. novej kriminalizácie bol slovenský trestný zákon⁸ od jeho rekodifikácie doplnený o 39 nových skutkových podstát trestných činov:

- *nekalé obchodné praktiky voči spotrebiteľovi* (§ 269a TZ) bol doplnený zákonom č. 497/2008 Z. z., účinný od 20.12.2008;
- *výroba extrémistických materiálov* (§ 422a TZ), *rozširovanie extrémistických materiálov* (§ 422b TZ), *prechovávanie extrémistických materiálov* (§ 422c TZ), *podnecovanie, hanobenie a vyhrážanie osobám pre ich príslušnosť k niektorej rase, národu, národnosti, farbe pleti, etnickej skupine alebo pôvodu rodu* (§ 424 TZ) doplnené zákonom č. 257/2009 Z. z., účinný od 1.9.2009;

⁵ HOLCR, K. a kol.: *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008, s. 25.

⁶ MUSIL, J.: Reformě trestního práva v České republice chybějí velká témata. 23-31. In: VÁLKOVÁ, H., STOČESOVÁ, S. (ed.) *Česká reforma trestního práva hmotného na rozcestí- bilance a perspektivy. Sborník příspěvků z odborného semináře*. Plzeň: ZČU, 2006, 109s., ISBN 80-7043-493-7.

⁷ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 24., ISBN 978-80-7502-236-3.

⁸ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov, účinný od 1.1.2006.

- *ochrana súkromia v obydlí (§ 194a TZ), marenie exekučného konania (§ 243a TZ), poškodzovanie a znehodnocovanie kultúrnej pamiatky (§ 248a TZ), poškodzovanie a znehodnocovanie archeologického dedičstva (§ 249 TZ), falšovanie predmetov kultúrnej hodnoty (§ 249a TZ), neoprávnené zamestnávanie (§ 251 a TZ), neoprávnené uskutočňovanie stavby (§ 299a TZ), neoprávnené vypúšťanie znečisťujúcich látok (§ 302a TZ), volebná korupcia (§ 336a TZ), nebezpečné prenasledovanie (§ 360a TZ), zanedbanie starostlivosti o zvieratá (§ 378a TZ), nedobrovoľné zmiznutie (§ 420a TZ) doplnené zákonom č. 262/2011 Z.z., účinný od 1.9.2011;*
- *daňový podvod (§ 277a TZ), marenie výkonu správy daní (§ 278a TZ) doplnené zákonom č. 246/2012 Z. z., účinný od 1.10.2012;*
- *porušovanie povinností za krízovej situácie (§ 290a TZ), vyhýbanie sa výkonu povinností za krízovej situácie (§ 290b TZ) doplnené zákonom č. 204/2013 Z. z., účinný od 1.8.2013;*
- *neoprávnené vypúšťanie znečisťujúcich látok (§ 302a TZ), neoprávnená výroba a nakladanie s látkami poškodzujúcimi ozónovú vrstvu (§ 304a TZ) doplnené zákonom č. 174/2015 Z. z., účinný od 1.9.2015,*
- *neoprávnené zaobchádzanie s liekmi, liečivami a zdravotníckymi pomôckami (§ 170a TZ), falšovanie liekov a zdravotníckej pomôcky (§ 170b TZ), účasť na bojovej činnosti organizovanej ozbrojenej skupiny na území iného štátu (§ 419a TZ) doplnené zákonom č. 397/2015 Z. z., účinný od 1.1.2016;*
- *športová korupcia (§ 336b TZ) doplnený zákonom č. 440/2015 Z. z., účinný od 1.1.2016;*
- *neoprávnený prístup do počítačového systému (§ 247 TZ), neoprávnený zásah do počítačového systému (§ 247a TZ), neoprávnený zásah do počítačového údajov (§ 247b TZ), neoprávnené zachytávanie počítačových údajov (§ 247c TZ), výroba a držba prístupového zariadenia, hesla do počítačového systému alebo iných údajov (§ 247d TZ), doplnené zákonom č. 398/2015 Z.z., účinný od 1.1.2016;*
- *neoprávnené vyrobenie, používanie alebo prechovávanie overovacej značky meradla alebo zabezpečovacej značky meradla (§ 219a TZ) doplnený zákonom č. 91/2016 Z. z., účinný od 1.7.2016;*
- *nekalá likvidácia (§ 251b TZ) doplnený zákonom č. 264/2017 Z. z., účinný od 8.11.2017,*
- *apartheid a diskriminácia skupiny osôb (§ 424a TZ) doplnený zákonom č. 316/2016 Z. z., účinný od 1.1.2017;*
- *teroristický útok (§ 419 TZ), niektoré formy účasti na terorizme (§ 419b TZ),*

financovanie terorizmu (§ 419c TZ), cestovanie na účel terorizmu (§ 419d TZ), doplnené zákonom č. 161/2018 Z. z., účinný od 1.7.2018,

- *falšovanie a vyhotovenie nepravdivej zdravotnej dokumentácie (§ 352a TZ) doplnené zákonom č. 214/2019 Z. z., účinný od 1.8.2019.*

Je zrejmé, že spoločenský vývoj so sebou prináša a možno očakávať, že aj v budúcnosti bude prinášať, nové formy závažných nebezpečných konaní, na ktoré bude potrebná vhodná reakcia zákonodarcu trestnoprávnymi prostriedkami. **Zákonodarca by sa mal vždy opierať o seriózne empirické kriminologické výskumy, správne interpretované štatistické údaje o kriminalite, zhodnotiť potrebu kriminalizácie toho ktorého konania, najmä z hľadiska jeho závažnosti, a nie bezbreho sankcionovať každé porušenie povinnosti.** Hoci trestná represia predstavuje najintenzívnejšiu formu reakcie štátu a spoločnosti na nežiaduce správanie, predsa nie je rozhodujúcim nástrojom sociálnej kontroly kriminality. **Trestná represia sa musí prelínať s prevenciou.** V rámci realizácie prevencie zahŕňa kriminológia nielen jedinca, skupinu, ale aj spoločenské vrstvy. Do popredia vystupuje funkcia projektovania, ktorá sa pretavuje do projektov prevencie kriminality a strategických plánov.⁹

Kriminologické skúmanie osobnosti páchatela a obeť a ich význam pre trestné právo

Páchatel' a obeť sú dôležité prvky procesu kriminogenézy. Kriminológia skúma osobnosť páchatela cez kriminologickú charakteristiku páchatela – vek, pohlavie, rodinný stav, vzdelanie, povolanie, charakter skupinového a spoločenského prostredia, i kriminálnu dráhu. Osobnosť páchatela sa vyznačuje integritou (celistvosťou) psychických štruktúr, jedinečnosťou (neopakovateľnosťou), spätosťou biologického s psychickým a sociálnou podstatou.¹⁰ Sú zrejmé snahy o zovšeobecnenie poznatkov o osobnosti páchatel'ov a vytvorenie typológií páchatel'ov. Kriminológii poskytnuté profily páchatel'ov môžu napomôcť ku korekcii správania jednotlivých delikventov. Kriminologické poznatky o pácha-

⁹ DIANIŠKA, G.: Trnavská kriminologická škola. s. 197-206. In: Lubelcová, G. (ed.) *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Paralely a divergencie (slovensko-české kriminologické dni), konanej 3.-5.októbra 2018 v Modre-Harmónii*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018.

¹⁰ DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. a kol.: *Kriminológia*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, s. 119.

teloch majú veľký význam aj pre trestné právo, najmä ak ide o *otázky trestnej politiky* (stanovenie podmienok trestnej zodpovednosti – dolnej hranice veku trestnej zodpovednosti, zákonnej úpravy nepričetnosti), *osobitnej úpravy trestania mladistvých, zavádzanie nových druhov trestov a ochranných opatrení* (napr. alternatívnych trestov, koncepcia restoratívnej justície, ochranné opatrenia-detencia, ochranný dohľad), tak aj pri *individuálnom rozhodovaní o vine a treste konkrétneho páchatela*. V trestnom konaní sa zisťuje úmysel páchatela, motivácia (pohnútky), existencia poľahčujúcich alebo priťažujúcich okolností, osobné pomery páchatela, možnosti nápravy páchatela, súd individualizuje trest a spôsob zaobchádzania s páchatelom (mladistvým, drogovy závislým, osobou trpiacou duševnou chorobou). Práve v ostatne menovaných prípadoch vystupuje do popredia nevyhnutnosť spolupráce odborníkov trestného práva s inými vednými odbormi.

Viktimologické skúmanie obete je zamerané na osobnosť obete (jej biologické, psychické a sociálne vlastnosti); vzťahy medzi obeťou a páchatelom; proces viktimizácie, najmä rolu obete v ňom; ďalej úlohu obete v procese odhalovania, vyšetrovania a súdneho prejednávania veci; pomoc obetiam, spôsoby ich odškodnenia a rehabilitácie a v neposlednom rade ochranu občanov pred viktimizáciou. Viktimológia prešla za posledné roky dramatickým vývojom, ktorý priniesol mnohé zmeny. Ostatné roky sú opisované ako obdobie konsolidácie, zhromažďovania údajov, novej legislatívy, odškodňovania obetí, zadostučinienia, mediácie, pomoci, asistencie a podpory obetiam a zabráneniu negatívnym dopadom viktimizácie.¹¹ Jedným z prvých krokov smerujúcich k uľahčeniu nepriaznivej situácie obetí bola *náprava, resp. zadostučinienie, odškodnenie obetí trestných činov vo forme peňažného (finančného) odškodnenia poskytovaného štátom*. Keďže programy štátu na odškodnenie obetí trestných činov boli limitované len pre obeť násilnej trestnej činnosti, pribudla ďalšia formy nápravy, resp. odškodnenia. Ide o odškodnenie obete páchatelom, ktorú poznáme ako *nárok poškodeného na náhradu škody* (nárok poškodeného uplatňovaný v tzv. adhéznom konaní). Konštruktívny spôsob riešenia sporov, konfliktov, zmierenie, urovnanie sporových strán a nápravu prináša *restoratívna justícia*. Restoratívna justícia sa sústreďuje na konflikt, ktorý vznikol medzi obeťou trestného činu a jeho páchatelom ako reakcia na spáchaný trestný čin, resp. stíhaný trestný čin posudzuje ako pre-

¹¹ VRÁBLOVÁ, M.: Viktimológia z pohľadu minulosti, prítomnosti a budúcnosti. s. 305-312. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Obete kriminality“ konanej 25. novembra 2010 na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave*. Bratislava : EUROKÓDEX, 2010, 408 s., ISBN 978-80-89447-36-7.

jav určitého sociálneho konfliktu medzi nimi. Koncepcia restoratívnej justície je chápaná ako úsilie o obnovenie trestným činom narušených alebo ohrozených hodnôt a sociálnych vzťahov. V ostatných rokoch sme svedkami úžasného rozvoja v oblasti služieb, podpory a pomoci obetiam trestných činov. Pochopiteľne, posilnené postavenia obetí sa odzrkadlilo aj v legislatívnej oblasti dotýkajúcej sa obetí. Vedľa tradičných trestnoprávných inštitútov – súhlas poškodeného ako okolnosť vylučujúca protiprávnosť činu (§ 29 Trestného zákona), súhlas poškodeného s trestným stíhaním (§ 211 Trestného poriadku), právnej úpravy rozsiahleho katalógu trestno-procesných práv poškodeného ako procesnej strany v trestnom konaní (§ 46 a nasl. Trestného poriadku), sa objavili snahy o zapojenie poškodených do rôznych alternatívnych spôsobov vybavenia trestných vecí tzv. odklonom (napr. podmieneného zastavenia trestného stíhania, zmieru, dohody o vine a treste). Legislatívne úsilie vyvrcholilo prijatím zákona č. 274/2017 Z. z. o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý nadobudol účinnosť 1. januára 2018. Zákon upravuje práva, ochranu a podporu obetí trestných činov, vzťahy medzi štátom a subjektmi poskytujúcimi pomoc obetiam a finančné odškodňovanie obetí násilných trestných činov.

3. Kriminológia a jej medzinárodný význam

Valné zhromaždenie OSN prijalo 25. septembra 2015 dôležitý dokument *Rezolúciu č. 70/1 Transformácia sveta: Agenda 2030 pre trvalo udržateľný rozvoj*. Agenda 2030 je akčný plán pre ľudí, planétu a prosperitu. Usiluje sa o posilnenie univerzálneho mieru vo väčšej slobode. Uvedomuje si potrebu odstránenia chudoby vo všetkých jej formách a rozmeroch vrátane extrémnej chudoby, ktorá je najväčšou globálnou výzvou a nevyhnutnou požiadavkou trvalo udržateľného rozvoja. Usiluje sa o realizáciu ľudských práv všetkých osôb a dosiahnutie rodovej rovnosti a posilnenia postavenia všetkých žien. Vníma tri integrálne a nedeľiteľné dimenzie trvalo udržateľného rozvoja: oblasť hospodársku, sociálnu a environmentálnu.

Agenda 2030 zahŕňa 17 cieľov¹² trvalo udržateľného rozvoja a 169 cieľov, kto-

¹² Podľa Rezolúcie Valného zhromaždenia OSN č. 70/1 ide o nasledujúce ciele:

1. Ukončiť všade chudobu vo všetkých jej formách.
2. Skončiť s hladom, dosiahnuť potravinovú bezpečnosť a zlepšenú výživu a podporovať trvalo udržateľné poľnohospodárstvo.

ré poskytujú univerzálny rámec pre realizáciu ľudských práv a environmentálnu udržateľnosť v rôznych oblastiach. S ohľadom na názov príspevku sa zamýšľame nad tým, či kriminológovia môžu prispievať k Agende 2030 a či ich znalosti a skúsenosti môžu byť prínosom pre medzinárodné spoločenstvo. Táto otázka je na mieste, keďže viaceré ciele trvalo udržateľného rozvoja sa zaoberajú otázkami trestnej činnosti, spravodlivosti a bezpečnosti. Prínos kriminológov je v ich podpornej úlohe k návrhom, realizácii a vyhodnocovaní projektov, ktoré prispievajú k bezpečnej, spravodlivej a ekologicky udržateľnej spoločnosti. Ich úlohu a pomoc docenia tvorcovia zákonov (zákonodarcovia), ako aj odborníci v aplikáčnej praxi, najmä v oblasti trestného súdnictva. Kriminológovia môžu okamžite prispieť k Agende 2030. Úlohu kriminológov vidíme v nasledujúcich oblastiach: v oblasti týkajúcej sa kontroly zločinu a budovania bezpečných a spravodlivých spoločností; v oblasti zameranej na odstránenie násillia založeného na rodovej príslušnosti a osobitne násillia smerujúceho voči intímному partnerovi, násillia ako predpokladu na dosiahnutie rodovej rovnosti; v oblasti environmentálnej trestnej činnosti.

-
3. Zaisťiť zdravý život a podporiť pohodu všetkých vekových skupín.
 4. Zabezpečiť inkluzívne a spravodlivé kvalitné vzdelávanie a propagovať príležitosti celoživotného vzdelávania pre všetkých.
 5. Dosiahnuť rodovú rovnosť a posilniť postavenie všetkých žien a dievčat.
 6. Zabezpečiť dostupné a trvalo udržateľné hospodárenie s vodou a hygienu pre všetkých.
 7. Zabezpečiť prístup k dostupnej, spoľahlivej, udržateľnej energii pre všetkých.
 8. Podporovať trvalo udržateľný, inkluzívny a udržateľný hospodársky rast, produktívne zamestnanie a dôstojnú prácu pre všetkých.
 9. Budovať infraštruktúru, podporovať inkluzívnu a udržateľnú industrializáciu a podporovať inovácie.
 10. Znížiť nerovnosť v rámci krajín a medzi nimi.
 11. Zaručiť, aby mestá a ľudské obydliá boli bezpečné.
 12. Zabezpečiť trvalo udržateľné vzorce spotreby a výroby.
 13. Podniknúť naliehavé kroky na boj proti zmene klímy a jej dôsledkom.
 14. Zachovať a trvalo udržateľne využívať oceány, moria a morské zdroje na trvalo udržateľný rozvoj.
 15. Chrániť, obnoviť a podporovať trvalo udržateľné využívanie suchozemských ekosystémov, trvalo udržiavať lesy, bojovať proti rozširovaniu púští a zastaviť a zvrátiť degradáciu pôdy a zastaviť stratu biodiverzity.
 16. Podporovať mierové spoločnosti pre trvalo udržateľný rozvoj, poskytovať prístup spravodlivosti pre všetkých a budovanie efektívnych, zodpovedných inštitúcií na všetkých úrovniach.
 17. Posilniť prostriedky vykonávania a revitalizovania globálneho partnerstva pre trvalo udržateľný rozvoj.

V snahe dosiahnuť cieľ znižovania hrozby zločinu a násilia, zvyšovania bezpečnosti a spravodlivosti, je potrebné pracovať na znížení všetkých foriem násilia; odstránení zneužívania, vykorisťovania, obchodovania, mučenia ľudí; podporovaní právneho štátu na vnútroštátnej a medzinárodnej úrovni, kde bude zabezpečený rovnaký prístup a spravodlivosť pre všetkých; znížení nezákonných finančných tokov, obchodu so zbraňami; znížení korupcie a úplatkárstva; posilnení inštitucionálnej spolupráce na národnej a medzinárodnej úrovni v záujme boja proti kriminalite, proti terorizmu. Istotne, ide o veľkolepé ciele. Kriminológovia môžu prispieť k ich naplneniu tým, že prenesú do politik také postupy, ktoré budú v súlade s miestnymi hodnotami a potrebami a zavedené opatrenia oslabia pôsobenie kriminogénnych faktorov.

Ďalšou dôležitou oblasťou kriminologického skúmania je oblasť násilia páchaného na ženách. V tejto oblasti sú vytýčené dva ciele: 1) odstrániť všetky formy násilia páchaného na ženách a dievčatách vo verejnej i súkromnej sfére, vrátane obchodovania s ľuďmi a sexuálneho a iného zneužívania a 2) eliminovať všetky škodlivé praktiky súvisiace s deťmi, predčasnými a nútenými manželstvami a mrzačením ženských pohlavných orgánov.¹³ V tejto oblasti je potrebné okamžite konať, o čom svedčí počet žien zažívajúcich násilie na celom svete (Svetová zdravotnícka organizácia, 2013). Násilie páchané na ženách je potrebné chápať ako globálny problém, ktorý má vplyv na bezpečnosť a pohodu žien vo všetkých krajinách, bez ohľadu na kultúrne a sociálno-ekonomické statusy. Kriminologický prístup citlivo reaguje na riziká spojené s násilím na ženách. Odporúča komplexné riešenie problémov, pomoc a podporu prostredníctvom špecialistov, prijatie opatrení na vládnej a mimovládnej úrovni.

Poslednou oblasťou, ktorej by sme venovali pozornosť, je kriminalita v oblasti životného prostredia. Pokiaľ je environmentálna udržateľnosť ústredným cieľom trvalo udržateľného rozvoja, je logické, že kriminológovia so znalosťami v oblasti trestných činov proti životnému prostrediu by v mnohom mali prispieť k tejto agende. Najviditeľnejší príspevok sa týka nasledujúcich troch cieľov: 1) využívať medzinárodné nástroje na boj proti nezákonnému, neohlásenému a neregulovanému rybolovu, 2) okamžite prijať opatrenia na ukončenie pytliactva a obchodovanie s chránenými druhmi flóry a fauny a zaoberať sa dopytom aj ponukou po nelegálne volne žijúcich živočíchoch, 3) zvýšiť globálnu podporu úsilia v boji

¹³ BLAUSTEIN, J., W.PINO, N., FITZ-GIBBON, K., WHITE, R.: Criminology and The UN Sustainable Development Goals: The need for support and critique. *British Journal of Criminology*. 2018, 58, 767–786.

proti pytliactvu a obchodovaniu s chránenými druhmi.¹⁴ Každý z týchto cieľov sa týka inej formy trestnej činnosti v prírode. Predmetom empirického výskumu kriminológie by mala byť oblasť trestnej činnosti vo voľnej prírode zahŕňajúca nezákonné pytliactvo, nezákonné obchodovanie s voľne žijúcimi živočíchmi a rastlinami a nezákonný rybolov. Na základe kriminologických štúdií je možné navrhovať preventívne techniky a opatrenia na predchádzanie trestnej činnosti v oblasti voľne žijúcich živočíchov. Ako vidno, kriminologické odborné znalosti majú potenciál byť dôležitým a dynamickým zdrojom pre medzinárodné spoločenstvo a prispieť k trvalo udržateľnému rozvoju, teda prispieť k transformácii sveta.

Záver

Kriminológia má svoje pevné miesto v systéme vied. Kriminológovia si dobre uvedomujú potenciál tejto vedy a jej možný prínos pre svet v 21. storočí. Nové bezpečnostné hrozby, nové formy kriminality, komplikovanosť spoločenského života potrebuje pomoc kriminológov, potrebuje identifikovať anomálie v zmenách kriminality, vyhodnotiť účinnosť sankčných systémov a iniciovať prijímanie príslušných praktických krokov. Kriminológovia sú ochotní a schopní aj naďalej zhromažďovať objektívne, overené a aplikovateľné poznatky, ktoré by mal a mohol využívať zákonodarca pri uskutočňovaní účinnej a efektívnej politiky. Stále však platí, že získavanie vedeckých poznatkov a ich účinné uplatňovanie v praxi si vyžaduje systematickú kooperáciu predstaviteľov vedy a praxe. Preto aj efektívne využívanie kriminologických poznatkov, docenenie ich významu a zmyslu, môže len ten, kto ich pozná.¹⁵

Použitá literatúra

BLAUSTEIN, J., W.PINO, N., FITZ-GIBBON, K., WHITE, R.: Criminology and The UN Sustainable Development Goals: The need for support and critique. *British Journal of Criminology*. 2018, 58, 767–786.

¹⁴ BLAUSTEIN, J., W.PINO, N., FITZ-GIBBON, K., WHITE, R.: Criminology and The UN Sustainable Development Goals: The need for support and critique. *British Journal of Criminology*. 2018, 58, 767–786.

¹⁵ Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0585/17 – Trestnoprávne a kriminologické možnosti eliminácie extrémizmu.

- DIANIŠKA, G.: Trnavská kriminologická škola. s. 197-206. In: Lubelcová, G. (ed.) *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Paralely a divergencie (slovensko-české kriminologické dni), konanej 3. – 5. októbra 2018 v Modre- Harmónii*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, 440 s., ISBN 978-80-223-4633-7.
- DIANIŠKA, G., STRÉMY, T., VRÁBLOVÁ, M. a kol.: *Kriminológia*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, 405 s., ISBN 978-80-7380-620-0.
- HOLCR, K. a kol.: *Kriminológia*. Bratislava: Iura Edition, 2008, 403 s., ISBN 978-80-8078-206-1.
- JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, 976 s., ISBN 978-80-7502-236-3.
- McARA, L.: Can criminologists change the world? Critical reflections on the politics, performance and effects of criminal justice. *British Journal of Criminology*. 2017, 57, 767–788.
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. a kol.: *Kriminologie*. Praha: ASPI Publishing, 2004, 452 s., ISBN 80-7357-026-2.
- VÁLKOVÁ, H., KUČHTA, J. a kol.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2012, 664 s., ISBN 978-80-7400-429-2.
- VÁLKOVÁ, H., STOČESOVÁ, S. (ed.) Česká reforma trestního práva hmotného na rozcestí- bilance a perspektivy. *Sborník příspěvků z odborného semináře*. Plzeň: ZČU, 2006, 109s., ISBN 80-7043-493-7.
- VRÁBLOVÁ, M.: Viktimológia z pohľadu minulosti, prítomnosti a budúcnosti. s. 305-312. In: *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Obete kriminality“ konanej 25. novembra 2010 na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave*. Bratislava : EUROKÓDEX, 2010, 408 s., ISBN 978-80-89447-36-7.

BOLA PREDHISPÁNSKA NAHUASKÁ SPOLOČNOSŤ KULTÚROU HANBY ALEBO KULTÚROU VINY?

Peter Vyšný*

Úvod

Na základe toho, ako konkrétne svetové kultúry konceptualizovali a konceptualizujú delikt/trestný čin, osobu delikventa/páchatela trestného činu, trestnú zodpovednosť, t. j. vzťah páchatela trestného činu k ním spáchanému trestnému činu a jeho nepriaznivým následkom, trestanie delikventov/páchatelov trestných činov a pod. ich zhruba možno rozdeliť na tzv. kultúry viny (*guilt cultures, Schuldkulturen*) a tzv. kultúry hanby (*shame cultures, Schamkulturen*). Koncepty „kultúra viny“ a „kultúra hanby“ rozpracovala R. Benedict vo svojej známej práci o japonskej spoločnosti *Chryzantéma a meč* (*The Chrysanthemum and the Sword*) z roku 1947.¹ Oba koncepty sa vo vede stále používajú, hoci treba zdôrazniť, že ich reflexia bola v uplynulých desaťročiach aj kritická.²

Pojmy „kultúra viny“ a „kultúra hanby“ nemožno univerzálne vymedziť, keďže vina a hanba sú emóciami, na ktoré rôzne kultúry nazerajú rôzne a ktoré tiež rôzne a mnohoroako ovplyvňujú správanie jednotlivcov i medziľudské vzťahy.³ Vo všeobecnosti platí, že vina je určitým vnútorným psychickým stavom a patrí do sféry svedomia jednotlivca/delikventa, t. j. vina je takpovediac „viditeľná“ či „hmatateľná“ iba pre samotného delikventa, a nie aj pre jeho okolie. Naproti tomu hanbu, ktorú na seba uvrhol jednotlivec, „vidia“ aj ľudia z jeho okolia, t. j. hanba sa určitým spôsobom manifestuje navonok, napr. ľudia dávajú osobám postihnutým hanbou najavo, že nimi pohrdajú, a stránia sa ich. Ďalej možno uviesť, že vinu možno odči-

* doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D., Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ BENEDICT, R. *The Chrysanthemum and the Sword. Patterns of Japanese Culture*. London: Secker & Warburg, 1947.

² CREIGHTON, M. R. Revisiting Shame and Guilt Cultures: A Forty-Year Pilgrimage. *Ethos*. Vol. 18, no. 3, 1990, s. 279 – 307.

³ YING WONG – TSAI, J. Cultural Models of Shame and Guilt. In. TRACY, J. L. – ROBINS, R. W. – PRICE TANGNEY, J. (eds.): *The Self-Conscious Emotions, Theory and Research*. New York, London: The Guilford Press, 2007, s. 209 – 224.

niť, hanbu však nie, alebo aspoň nie úplne – hanbu možno úplne „zmyť“ v zásade iba smrťou osoby, ktorá si svojím zlým správaním privodila hanbu.⁴

V kultúre hanby prevažuje kolektivistická mentalita. Delikventova individualita je oslabená, keďže delikvent je považovaný za integrálnu súčasť určitého spoločenstva (národa, kmeňa, rodu, rodiny a pod.), ktorého členov spája silná solidarita, a preto sa následok deliktu, t. j. hanba, rozširuje z delikventa na ostatných členov spoločenstva, ku ktorému delikvent patrí. Delikvent tak znáša hanbu spolu s členmi svojho spoločenstva, pričom však (aspoň navonok, smerom k iným spoločenstvám) nie je individuálne zodpovedný, t. j. osobne vinný zo spáchania deliktu. V kultúre viny je to opačne. Prevažuje v nej individualistická mentalita, delikventova individualita nie je výraznejšie oslabená a následkom deliktu je individuálna zodpovednosť, t. j. osobná vina delikventa, na ktorej členovia delikventovho spoločenstva neparticipujú. V zásade tiež platí, že v kultúre hanby je delikt správaním sa v rozpore s hodnotami a normami určitej relatívne autonómnej jednotky širšej spoločnosti (napr. rodu) a v kultúre viny je zase správaním sa v rozpore s celospoločenskými, pre všetky spoločenské jednotky v podstate rovnako platiacimi hodnotami a normami⁵ (ide hlavne o hodnoty a normy obsiahnuté v celoštátnom právnom poriadku, ktoré presadzuje štát, a to centrálnе, systematicky a naprieč celou spoločnosťou).

V tomto príspevku sa pokúšam zodpovedať otázku, či spoločnosť predhispánskych Nahuov (Aztekov), ktorí pred španielskym dobytím amerického svetadielu predstavovali jednu z jeho najrozvinutejších pôvodných (indiánskych) spoločností, bola kultúrou hanby alebo kultúrou viny, pri čom zároveň testujem svoju hypotézu, podľa ktorej bola nahuaská spoločnosť kultúrou hanby, ktorá sa však časom do značnej miery zmenila na kultúru viny. Zodpovedať uvedenú otázku a testovať uvedenú hypotézu sa (bez nároku na úplnosť) usilujem rekonštrukciou nahuaských chápaní elementárnych trestnoprávných pojmov – pojmu delikt, resp. trestný čin, pojmu delikvent, resp. páchatel' trestného činu, pojmu trestná zodpovednosť a pojmu trestanie, resp. trest, ako aj stručným priblížením nahuaského inštitucionálneho a právneho rámca, slúžiaceho na stíhanie a trestanie páchatel'ov trestných činov. Výkladu vlastnej problematiky príspevku predchádza krátka informatívna poznámka o predhispánskej nahuaskej spoločnosti.

⁴ ASSMANN, J. *Panství a spása. Politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*. Praha: OIKOYMENH, 2012, s. 154.

⁵ FIKENTSCHER, W. *Law and Anthropology. Outlines, Issues, and Suggestions*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 2009, s. 425.

1. Predhispánska nahuaská spoločnosť

Nahuaská spoločnosť (spoločnosť Nahuov), známejšia pod označením „aztécka spoločnosť“, ktoré je však z určitých dôvodov problematické, dominovala zhruba v tzv. neskorom poklasickom období (1200 – 1521 po Kr.) priestoru dnešného stredného Mexika (Mexické údolie a okolie) až do jeho ovládnutia Španielmi. Táto spoločnosť bola zložená z asi 20 etnických skupín, ktoré obývali jeden alebo aj viaceré, vlastné, viac-menej samostatné a samosprávne mestské štáty (*altepeme*; sg. *altepetl*), z ktorých prevažná väčšina sa v priebehu druhej polovice 15. storočia po Kr. stala súčasťou ríše vytvorenej troma nahuaskými mestskými štátmi, susedmi a spojencami, ktorými boli Tenochtitlan (najvýznamnejšie centrum ríše), Tezcoco (druhé najvýznamnejšie centrum ríše) a Tlacopan (tretie, menej významné centrum ríše).

Nahuaská spoločnosť, resp. obyvateľstvo nahuaských mestských štátov, sa rozdeľovalo na dve hlavné, navzájom nerovnoprávne vrstvy, a to na úzku privilegovanú elitu (*pipiltin*, sg. *pilli*) a na masu obyčajných, osobne v podstate slobodných, avšak privilegiá elity nemajúcich obyvateľov (*macehualtin*, sg. *macehualli*). Nahuaské mestské štáty mali ústrednú i miestnu správu, ako aj určitú súdnu organizáciu. Na ich čele stáli vládcovia (*tlatoque*, sg. *tlatoani*) s rozsiahlou, nie však s neobmedzenou mocou.

2. Predhispánska nahuaská spoločnosť – kultúra hanby alebo kultúra viny?

Patrick Johansson K. sa domnieva, že predhispánsku nahuaskú spoločnosť treba považovať za kultúru hanby.⁶ Dôvodom priradenia Nahuov ku kultúram hanby je pre Johanssona predovšetkým nahuaské všeobecné chápanie (akéhokoľvek, teda aj kriminálneho) deliktu (*tlahtlacolli*), ktoré nie je totožné so západným/kresťanským chápaním hriechu, hoci autori historických (písomných) prameňov k Nahuom⁷ vzťahli na nahuaské delikty práve toto chápanie. Nahuaský

⁶ Bližšie pozri JOHANSSON K., P. Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta. *Estudios de Cultura Náhuatl*. No. 41, 2010, s. 91 – 136.

⁷ Písomné pramene k predhispánskym Nahuom vznikli v 16. – 17. storočí po španielskom dobytí ich životného priestoru, t. j. v koloniálnom období. Tieto pramene, tak naratívne, ako aj úradné, sú faktograficky bohaté, avšak ich výpovedná hodnota má seriózne limity, vyplývajúce z prieniku súdobých španielskych, resp. európskych, a kresťanských (katolíckych) hodnôt, noriem, názorov,

delikt však nebol porušením morálnych noriem, t. j. nebol protikladom dobra ako takého, resp. zlom *an sich*, keďže vyhranená dichotómia dobra a zla ako opozitných etických (abstraktných) kategórií nebola u Nahuov dostatočne etablovaná (t. j. Nahuovia rôzne druhy ľudského správania sa a konania nehodnotili ako *a priori* „dobré“ v abstraktnom význame „morálne“ či „správne“, resp. ako *a priori* „zlé“ v abstraktnom význame „nemorálne“ či „nesprávne“). Nahuovia nazerali na delikt ako na nedodržanie, resp. porušenie sociálnych noriem (z ktorých mnohé mali charakter právnych noriem), spôsobujúce určitú ujmu/škodu, t. j. majúce určitý nepriaznivý následok, ktorý okolie delikventa, ako aj širšia verejnosť a štátna moc spravidla dokážu spozorovať. Inak povedané, delikt bol podľa Nahuov konkrétnym, nejakým viditeľným spôsobom navonok sa prejaviacim a, samozrejme, nežiaducim narušením panujúceho spoločenského poriadku a jeho normálneho fungovania. Toto narušenie bolo, pochopiteľne, potrebné napraviť (odstrániť), čo sa v nahuaskom chápaní nemohlo udiat tak, že by nejaká nadprirodzená/božská bytosť delikventovi odpustila jeho úprimne vyznaný a oľutovaný hriech (delikt), ale iba mechanickou „opravou“ deliktom „poškodeného“ spoločenského poriadku. Keďže tento poriadok bol pre Nahuov integrálnou súčasťou nadprirodzeného svetového (vesmírneho) poriadku, malo jeho narušenie deliktom nepriaznivé následky nielen prirodzenej (ujma, škoda), ale aj nadprirodzenej povahy (delikt ohrozil určitý optimálny stav a „chod“ sveta, ktorý nadprirodzene vytvorili a udržiavali bohovia), a preto „oprava“ spoločenského poriadku (aspoň v prípadoch jeho závažnejšieho narušenia) nemohla spočívať iba v obyčajnom potrestaní delikventa (napr. iba v jeho odsúdení na poskytnutie odškodného osobe, ktorú svojím deliktom poškodil), ale musela zahrnúť aj nadprirodzenú akciu, t. j. určitý náboženský rituál,⁸ ako možno asi najlepšie vidieť na výkone frekventovane ukladaného trestu smrti, ktorý sám bol komplexným rituálom (pozri ďalej).

Západné/kresťanské chápanie deliktu/hriechu ako morálne zlého skutku a zároveň ako dôsledku skutočnosti, že jednotlivec má slobodnú vôľu a môže sa

postojov, intelektuálnych koncepcií a najrôznejších reálií do pramenných opisov nahuaskej kultúry, z nepresnosti či z neúplnosti mnohých pramenných informácií, z istého „upravovania“ niektorých výkladov predhispánskej minulosti Nahuov autormi prameňov, ktorí takýmito „vhodne upravenými“ výkladmi chceli podporiť svoje určité majetkové a mocenské záujmy ako svoje (údajné) „historické práva“ atď. Bližšie pozri napr. BERDAN, F. F. *Aztec Archaeology And Ethnohistory*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014, s. 3 a nasl.

⁸ JOHANSSON K., P. Miquiztlatzontequiliztli. La muerte como punición o redención de una falta, s. 95.

tak slobodne rozhodnúť spáchať zlo, za čo však potom musí osobne nieść zodpovednosť, t. j. za čo je osobne vinný, u Nahuov neexistovalo. Súviselo to s tým, že delikventné správanie sa považovalo za v podstate nezmeniteľný osud (predurčenie) delikventa,⁹ hoci na druhej strane Nahuovia pripúšťali, že každý človek môže svoj nepriaznivý osud do určitej miery „vylepšiť“, a to vlastným úsilím, konkrétne sústavným sebaovládaním, prekonávaním pokušenia páchať zlé skutky, eticky správnym rozhodovaním sa a konaním v každodennom živote a pod.¹⁰

Vo filozofickej rovine teda pomyselné spojenie nahuaského delikventa s deliktom, ktorý spáchal, nevyjadroval koncept (osobnej) viny. Toto spojenie vyjadroval iný koncept, a to hanba (*pinahuiliztli*). Hanbe sa Nahuovia usilovali vyhnúť nielen kvôli tomu, že sa obávali prirodzených sociálnych následkov upadnutia do hanby (toho, že ich okolie vylúči), ale aj zo špecifickejšieho dôvodu – Nahuovia verili, že hanba redukuje fyzické i mentálne sily človeka, robiac z neho akúsi neplnohodnotnú ľudskú bytosť.¹¹

Ďalej možno uviesť, že Nahuovia chápali delikt prevažne ako tzv. verejný trestný čin (*crimen publicum*), čo platilo aj v prípade, ak určitý delikt ohrozoval alebo útočil na súkromné záujmy jednotlivcov. Preto bola súkromná pomsta osoby poškodenej trestným činom alebo pozostalých príbuzných usmrtenej osoby páchatelovi trestného činu zakázaná¹² a represiu, ako aj prevenciu delikvencie (kriminality) realizovali v mene celej spoločnosti jej mocenské inštitúcie, t. j. štátne orgány (súdy a i.). Pre úplnosť však treba dodať, že popri verejných trestných činoch existovali aj menej početné a v zásade aj menej závažné delikty, ktorých páchatelov netrestala štátna moc; konkrétne, rodičia za určité delikty svojpomocne fyzicky trestali svoje deti a učitelia verejných škôl zase (za iné delikty) svojich žiakov.¹³

Chápanie deliktu ako verejného trestného činu sa prejavilo aj v sfére trestného procesu – súdy ako reprezentanti štátnej moci mali výlučnú právomoc stíhať a trestať páchatelov trestných činov, ktorú museli realizovať prevažne *ex officio*, t. j. sudcovia prevažne museli sami začínať a viesť trestné procesy proti osobám podozrivým zo spáchania trestných činov, len čo sa o týchto osobách dozvedeli. Iba v niektorých prípadoch bol na začatie trestného procesu potrebný formálny

⁹ Tamže, s. 97.

¹⁰ VYŠNÝ, P. *Štát a právo Aztékov*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2012, s. 127 – 130.

¹¹ JOHANSSON K., P. *Miquiztlatzontequiliztli...*, s. 97 – 98.

¹² KATZ, F. *Staré americké civilizace*. Praha: Odeon, 1989, s. 186.

¹³ LÓPEZ AUSTIN, A. *La Constitución Real de México-Tenochtitlan*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, Instituto de Historia, 1961, s. 117 – 123.

podnet osoby poškodenej trestným činom, t. j. súkromná obžaloba. Napríklad, ak manžel podozrieval manželku, že mu nie je verná, avšak ju nepristihol s milencom *in flagrante delicto*, súd to začal vyšetrovať len na návrh (údajne) podvedeného manžela.¹⁴

To, že prevažná väčšina deliktov bola považovaná za verejné trestné činy, súviselo aj so značným rozvojom štátom kodifikovaného a aplikovaného trestného práva v dvoch najvýznamnejších nahuaských mestských štátoch – v Tenochtitlane a v Tezcocu. Hoci trestné právo Tezcoca bol zrejme komplexnejšie ako trestné právo Tenochtitlanu, obe práva poznali prakticky všetky podstatné trestné činy, konkrétne trestné činy proti štátu, proti (prísnej) disciplíne, ktorej boli podriadení vojaci, úradníci, sudcovia a kňazi, proti verejnej mravnosti, proti životu a zdraviu ľudí, proti rodine či proti majetku.¹⁵

Skutočnosť, že v prameňoch sú uvedené skutkové podstaty určitého väčšieho počtu trestných činov, a to vždy aj spolu s trestami, ktoré sa ukladali za ich spáchanie, by mohla zväzdať k predstave, že u Nahuov sa uplatňoval princíp *nullum crimen et nulla poena sine lege*. Tento princíp sa však v skutočnosti dôsledne neuplatňoval, hoci možno pripustiť, že existovala tendencia k jeho dôslednému uplatneniu. To, že princíp *nullum crimen et nulla poena sine lege* sa dôsledne neuplatňoval, možno vidieť konkrétne z toho, že pramenné enumerácie trest-

¹⁴ IXTLILXOCHITL, F. de Alva. *Obras Históricas, I*. Tercera edición facsimilar. México: Instituto Mexiquense de Cultura; UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 1997, s. 385.

¹⁵ Na druhej strane je otázne, či niektoré trestné činy uvedené v prameňoch v predhispánskom období skutočne existovali a ak áno, či ich páchatelia boli systematicky a konzekventne stíhaní a trestaní. Výpovedná hodnota prameňov poznania trestných práv Tenochtitlanu a Tezcoca má totiž isté limity. Predovšetkým sa vynára problém potenciálnej idealizácie a „politicky korektných“ úprav niektorých pramenných informácií o týchto právach. Španielski, ako aj indiánski autori prameňov v rôznej miere zámerne upravili, alebo si dokonca aj vymysleli, informácie o predhispánskom období, aby získali argumenty podporujúce ich majetkové a mocenské záujmy v novej – koloniálnej spoločnosti. Osobitne v prameňoch, ktorých autormi sú potomkovia žien patriacich k nahuaskej elite a Španielov, je výrazne prítomné úsilie predstaviť novým pánom – Španielom predhispánsku nahuaskú spoločnosť v takom svetle, ktoré by Španielom umožnilo akceptovať ju z hľadiska *ich* hodnotových a normatívnych štandardov, a tak aj považovať Nahuov, alebo aspoň nahuaské elity, za ľudí po morálnej a kultúrnej stránke rovnocenných Španielom. V týchto prameňoch sa napr. uvádza, že trestné právo Tezcoca i Tenochtitlanu tvrdo – smrťou – trestalo homosexuálov (mužov aj ženy), predmanželský pohlavný styk, cudzoložstvo či porušenie kňazského celibátu, čo zrejme úplne nezodpovedalo predhispánskej realite, ale až „podozrivo“ dobre bolo zlučiteľné s dobovými španielskymi/kresťanskými hodnotami. Bližšie pozri napr. JOHANSSON K., P. La literatura indigenista en la Nueva España en los albores del siglo XVII. In. MASERA, M. – FLORES, E. (eds.). *Ensayos sobre literaturas y culturas de la Nueva España*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Filológicas, 2009, s. 33 – 72.

ných činov nie sú kompletne, t. j. existovali prípady, pre ktoré nebola zákonná úprava a ktoré nahuaskí sudcovia rozhodovali ako podľa vlastného uváženia, na základe precedensov a zrejme aj s pomocou analógie, t. j. vzťahnutím právnych úprav na skutky, ktoré sa iba sčasti podobali na činy, vyhlásené týmito úpravami za trestné činy – sudcovia takto mohli kriminalizovať skutky, ktoré zákon/štát pôvodne nepovažoval za trestné činy.

Zdá sa, že Nahuovia niektoré trestné činy považovali za závažnejšie (nebezpečnejšie) ako ostatné. Spáchanie závažných trestných činov sa spravidla trestalo smrťou. K závažným trestným činom (*tetzauhtlahtlacolli*) patrili najmä: rôzne útoky proti štátu, vládcovi, elitám a spoločenskému poriadku vôbec, vojenské trestné činy, vražda, lúpež, krádež, cudzoložstvo či verejné opilstvo.

Pozrime sa ďalej na nahuaské chápanie delikventa, resp. páchatela trestného činu. Delikventa Nahuovia považovali za tzv. „človeka bez tváre“, t. j. za akúsi „neúplnú“ či „neplnohodnotnú“ ľudskú bytosť, ktorou každý opovrhne a ktorej sa každý stráni, ktorá sa sotva niekedy „polepší“ a ktorá tiež nemôže uniknúť svojmu zaslúženému trestu.¹⁶ Pojem „tvár“ (*ixtli*) Nahuovia chápali ako jeden z dvoch základných konštitutívnych prvkov človeka ako osoby. Konkrétne týmto pojmom obrazne vyjadrovali trvalý charakter človeka, ktorý sa podľa nich mal vyznačovať rozumnosťou. Druhým konštitutívnym prvkom osoby bolo tzv. „srdce“ (*yollotl*), o ktorom Nahuovia tvrdili, že má byť pevné. Tento koncept súvisí s každodenným rozhodovaním sa a konaním osoby, ktoré sa malo riadiť hodnotami a pravidlami, ktoré si človek osvojil najmä v rodine a v škole, pričom súlad jeho správania s týmito hodnotami a pravidlami (t. j. s hodnotami a pravidlami nahuskej spoločnosti) mal byť sústavný – odtiaľ „pevnosť srdca“, t. j. stálosť vôle človeka eticky správne sa rozhodovať a konať.¹⁷

Nahuovia mali tiež osobitné označenie pre osobu podozrivú zo spáchania trestného činu – hovorili jej „tvár zašpinená popolom“. Išlo o osobu, o ktorej sa už všeobecne vedelo, že spáchala nejaký trestný čin, avšak táto osoba bola stále presvedčená, že svoj trestný čin utají.¹⁸ Symbolika špinavej tváre je pritom zrejماً – zločincova tvár (vo vyššie uvedenom význame) je poškvrnená („znehodnotená“) jeho zločinom, čo zločincovo okolie v istom zmysle „vidí“.

¹⁶ Porovnaj LEÓN-PORTILLA, M. – SILVA GALEANA, L. *Huehuetlahtolli. Testimonios de la antigua palabra*. México: Fondo de Cultura Económica, 1991, s. 55 – 59, 83 – 86.

¹⁷ Bližšie pozri LEÓN-PORTILLA, M. *La Filosofía Nahuatl, estudiada en sus fuentes*. México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1993, s. 189 – 202.

¹⁸ SAHAGÚN, B. de. *Historia general de las cosas de la Nueva España, I*. Madrid: Dastin, 2001, s. 588.

To, že verejnosť vážne podozrievala niektorých ľudí zo spáchania trestného činu a zároveň bola presvedčená, že títo ľudia nemôžu svojmu zaslúženému trestu, súvisela aj s právomocou, resp. povinnosťou nahuaského súdu začať trestný proces aj vtedy, ak sa podozrenie, že obžalovaný spáchal nejaký trestný čin, zakladalo iba na „rečiach“ či „klebetách“, ktoré sa o ňom šírili, resp. na jeho „zlej povesti“.¹⁹

V Tenochtitlane aj v Tezcocu mohla byť trestne zodpovedným páchatelom osoba mužského i ženského pohlavia a v podstate akéhokoľvek spoločenského postavenia, ktorá v čase spáchania trestného činu dosiahla vek aspoň desať rokov.²⁰ S výnimkou zrady štátu/vládca (tento trestný čin mal niekoľko variantov), pri ktorej spáchaní bol potrestaný nielen samotný zradca, ale aj jeho príbuzní, sa u Nahuov trestali iba páchatelia trestných činov, a nie aj ich (nevinní) príbuzní, t. j. dominoval princíp individuálnej (a nie kolektívnej) trestnej zodpovednosti. Zostáva dodať, že trestaní boli aj spolupáchatelia a osoby, ktoré nejakým spôsobom participovali na spáchaní trestného činu,²¹ napr. páchatelovi pomohli uniesť dieťa, ktoré potom páchatel predal do otroctva.

Individualizácia trestnej zodpovednosti, t. j. trestanie páchatela, a nie aj osôb, ktoré s páchatelom spájala určitá solidarita – takými osobami boli páchatelovi príbuzní (členovia jeho domácnosti) a v menšej miere aj obyvatelia mestskej štvrte (*calpulli*), v ktorej páchatel žil –, je, podľa môjho názoru, jedným z jasných prejavov predpokladaného vývoja nahuaskej spoločnosti (alebo aspoň spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane a Tezcocu) od kultúry hanby ku kultúre viny. Trestný čin páchatela naďalej zahanboval, ale jeho hanba, a tak ani jeho trest, sa s výnimkou mimoriadne závažného trestného činu zrady nerozširovali na jeho príbuzných (a už vôbec nie na obyvateľov *calpulli*, v ktorom žil). Z toho možno usúdiť, že v sfére trestného práva a procesu boli páchatelia individuálne zodpovední za spáchanie trestných činov, t. j. boli osobne vinní, a preto aj individuálne trestaní, hoci nahuaské religiózne – filozofické myslenie konceptu individuálnej zodpovednosti/osobnej viny delikventa nepoznalo. Dôvody individualizácie trestnej zodpovednosti boli zaiste praktické: trestanie celých rodín, prípadne obyvateľov celých mestských štvrtí, v ktorých žili páchatelia, by spôsobilo úbytok bojaschopných osôb, ako aj pracovných síl, ktorý by bol kvôli častému trestaniu páchatelov smrťou, navyše, zväčša trvalý. Ak si uvedomíme, že všetci Nahuo-

¹⁹ VYŠNÝ, P. *Štát a právo Aztékov*, s. 122.

²⁰ TORQUEMADA, J. de. *Monarquía Indiana. Tomo segundo*. México: Porrúa, 1969, s. 564.

²¹ VYŠNÝ, P. *Štát a právo Aztékov*, s. 174.

via boli v istom zmysle súčasťou toho istého kultovo – politického spoločenstva, zjednoteného nevyhnutnosťou sústavne „živiť bohov“ ľudskými a inými obeťami, rozširovala sa hanba vzniknutá deliktom iba jedného z nich na celé spoločenstvo, pričom však by bolo absurdné očakávať, že by celé spoločenstvo spolu s jeho jednotlivým členom – delikventom znášalo jeho trest, resp. že by bolo celé spoločenstvo potrestané rovnako ako delikvent.

Zodpovedať otázku, či bola predhispánska nahuaská spoločnosť kultúrou hanby alebo kultúrou viny, resp. preveriť hypotézu, podľa ktorej sa táto spoločnosť vyvinula z kultúry hanby do kultúry viny, predpokladá priblížiť nahuaské chápanie aj ďalšieho základného trestnoprávneho pojmu, ktorým je trestanie, resp. trest.

Trestanie v judiciálnom kontexte a osobitne ukladanie trestu smrti treba, pochopiteľne, odlišiť od aktivít realizovaných v rituálnych kontextoch ako boli purifikačné rituály, abstinencia od pohlavného styku či jedla, sebatrýznenie, obeťovanie trocha vlastnej krvi bohom či obetovanie ľudí. Odlišnosť smrti ako trestu a smrti ako obeť bohom sa prejavila aj v lingvistickej rovine: smrť ako trest sa nazývala *miquiztlatzontequiliztli*, smrť ako obeť *xochimiquiztli*.²² Prvý výraz možno zhruba preložiť ako „smrť v dôsledku odsúdenia“, t. išlo o smrť, ktorá bola výsledkom popravy zločinca, ktorému súd uložil trest smrti. Druhý výraz znamená „kvetinová smrť“. To, že smrť mala v tomto prípade atribút „kvetinová“, odkazuje na (o. i.) kvetinovú výzdobu rituálnych priestorov, v ktorých boli obetovaní ľudia, a zároveň naznačuje, že Nahuovia tento druh smrti považovali za vznešenejší a dôstojnejší ako iné druhy smrti.

Trest, resp. trestanie (ukladanie trestov) Nahuovia označovali viacerými výrazmi, napr. výrazom *tetlatzacuilitzli* (alebo: *tetlatzacuiliztli*).²³ Metaforicky sa trest označoval napr. ako *tetl quahuítl* = kameň, drevo,²⁴ čo evokuje nástroje, ktorými sa vykonával fyzický alebo (v niektorých prípadoch) kapitálny trest.

Nahuaské trestné právo poznalo v zásade nasledujúce druhy trestov: trest smrti, telesný trest, zmrzačovací trest, uväznenie, zotročenie, zbavenie úradu, vy-

²² JOHANSSON K., P. *Miquiztlatzontequiliztli...*, s. 91.

²³ OFFNER, J. A. *Law and Politics in Aztec Texcoco*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, s. 247 – 250. Výraz „*tetlatzacuilitzli*“, resp. „*tetlatzacuiliztli*“ možno preložiť ako „zabrániť nejakému zlu“, ale aj ako „trestať iných“ („el acto de impedir algún mal, o de castigar a otros“). Porovnaj THOUVENOT, M. *Diccionario náhuatl-español basado en los diccionarios de Alonso de Molina con el náhuatl normalizado y el español modernizado*. México: UNAM, Instituto de Investigaciones Históricas, 2014, s. 343.

²⁴ Tamže, s. 250.

hnanstvo, zneuctujúci trest, trest spočívajúci v strate príslušnosti k *pipiltin* a trest postihujúci majetok odsúdenca, a to úplne (odňatie celého majetku odsúdenca štátom, t. j. vládcom), alebo iba čiastočne (odsúdenec musel poskytnúť časť svojho majetku na účel uhradenia pokuty, resp. odškodného).

Osobitnú pozornosť si zasluhuje trest smrti, a to nielen preto, že sa ukladal za spáchanie mnohých trestných činov, ale aj pre jeho transcendentálny význam prostriedku, ktorý v očiach Nahuov nadprirodzene „opravoval“ nadprirodzený poriadok sveta (poriadok ľudskej spoločnosti, prírody i vesmíru), „poškodený“ niektorým z trestných činov, ktoré sa považovali za závažné. Takáto „oprava“ sa mohla uskutočniť napr. prenosom tzv. *tonalli*, nadprirodzenej vitálnej sily („duše“) z osoby odsúdennej na smrť na iného človeka alebo na nejakú vec, ktorým získané *tonalli* následne mohlo priniesť určitý prospech. Prenos *tonalli* mohol vyvolať napr. strach odsúdenca z blížiacej sa smrti. Dokladom tejto predstavy môže byť popravovanie delikventov na účel revitalizácie životnej sily vládcu alebo zatvorenie odsúdenca čakajúceho na smrť (zaškrtením) do drevenej klietky, ktorá bola umiestnená vedľa sýpky, čo naznačuje, že *tonalli* odsúdenca malo nadprirodzene prospieť kukurici uskladnenej v sýpke.²⁵ Ak uvážime, že napr. revitalizácia životnej sily vládcu bola v dobovom chápaní nevyhnutnosťou, keďže vládca bol zárukou zachovania existencie poriadku sveta, natíska sa myšlienka, že nevyhnutnosťou bola do určitej miery aj delikvencia, keďže pre optimálny chod sveta bolo potrebné nielen *tonalli* osôb obetovaných kňazmi v rituálnom kontexte, ale aj delikventov odsúdených na smrť súdom. Táto myšlienka podporuje tézu, že páchanie trestných činov bolo v nahuaskom prostredí z väčšej časti dôsledkom predurčenia človeka, ktoré mu dávalo určitú úlohu potrebnú z hľadiska správneho fungovania poriadku sveta, ako prejavom jeho slobodnej vôle.

Uloženie a výkon trestu smrti podliehali zložitým pravidlám, ktoré určovali kto má právomoc uložiť trest smrti a kto má právomoc ho vykonať, ako aj dátum, miesto, spôsob a nástroj popravy.

Súdna právomoc v trestných veciach patrila profesionálnym sudcom, ktorí trest smrti síce právoplatne neukladali – to patrilo do kompetencie vládcu, ale mohli jeho uloženie vládcovi odporučiť. Vládca svoju právomoc uložiť trest smrti (s konečnou platnosťou) realizoval v deň, na ktorý podľa rituálneho kalendára (*tonalpohualli*) pripadalo znamenie *ce itzcuintli* (1-pes). V rovnaký deň boli tiež oslobodzované osoby, o ktorých sa v súdnom procese zistilo, že boli krivo obžalované a z tohto dôvodu neprávom vzaté do väzby, alebo že boli protiprávne

²⁵ JOHANSSON K., P. Miquiztlatzontequiliztli..., s. 99 – 100.

zotročené (oslobodené osoby sa následne v rituálnom zmysle očisťovali kúpeľom v prameni, ktorý sa nachádzal v blízkosti Tenochtitlanu na posvätnom kopci Chapultepec).²⁶

Popravu odsúdenca nevykonávali sudcovia, ale osobitní zriadenci – kati (*temictique*), ktorými boli bojovníci so zásluhami neurodzeného pôvodu (naproti tomu sudcovia, aspoň keď išlo o vyšších sudcov pôsobiacich vo vládcovom paláci, patrili k *pipiltin*).²⁷

Dátum, miesto, spôsob a nástroj popravy boli dané spoločenským postavením a prípadne aj inými charakteristikami odsúdenca na smrť a zároveň aj charakterom spáchaného trestného činu. Ďalej súviseli aj s rôznymi nadprirodzenými významami, ktoré Nahuovia pripisovali skutočnosti, že sa popravy uskutočnili v určitých dňoch, na určitých miestach, určitými spôsobmi či určitými nástrojmi.²⁸

Možný dátum popravy za spáchanie konkrétneho trestného činu vyplýval z rituálneho kalendára. Popravy sa uskutočňovali v chráme *Macuilcalli* (*Macuilquiahuitl*), v priestoroch palácového súdu *tecpilcalli*, na trhovisku, t. j. verejne, alebo v dome odsúdeného na smrť, t. j. bez účasti verejnosti, resp. v tajnosti. Vykonávali sa kameňovaním, zaškrtením, obesením, rozštvrtením, utopením, upálením zaživa, dekapitáciou, stiahnutím z kože, zastrelením šípami, ubitím palicami alebo postupným znižovaním dávky poskytovaného jedla. Nástrojmi, ktoré sa používali pri poprave, boli: kamene, povrazy, voda, oheň, palica, šíp, sekera či odopretie jedla.²⁹

Okolnosti, za ktorých prišlo k spáchaniu trestného činu, súd dôkladne skúmal. Súd pritom skúmal aj prípadnú prítomnosť príťažujúcich alebo poľahčujúcich okolností.

Za príťažujúce okolnosti sa považovalo: spáchanie trestného činu osobou patriacou k *pipiltin* a/alebo zastávajúcou v čase spáchania trestného činu nejakú civilnú či vojenskú funkciu; spáchanie trestného činu na osobitných miestach – na trhovisku, v paláci vládcu, v chráme alebo na bojovom poli –; a spáchanie trestného činu v čase, keď sa viedla vojna. Poľahčujúcou okolnosťou bolo odpustenie páchatelovi vraždy príbuznými zavraždeného alebo odpustenie cudzoložníkovi jeho manželom/manželkou.³⁰

²⁶ SAHAGÚN, B. de. *Historia ...*, I, s. 348.

²⁷ JOHANSSON K., P. *Miquiztlatzontequiliztli...*, s. 107.

²⁸ Tamže, s. 107 – 134.

²⁹ Tamže.

³⁰ ALBA, C. H. *Estudio comparado entre el derecho azteca y el derecho positivo mexicano*. México: Instituto Indigenista Interamericano, 1949, s. 10.

V prípade, ak páchatel spáchal dva alebo viac trestných činov, za každý z nich sa mu uložil príslušný trest.³¹ Súbeh trestných činov sa teda riešil podľa princípu *quot delicta tot poenae*. Recidivistom sa ukladali sprísnené tresty, pričom trest bolo možné sprísniť až na trest smrti.³²

Trestné právo umožňovalo nepotrestať páchatela trestného činu, ak po jeho spáchaní vykonal nejaký udatný čin na bojovom poli, alebo na základe udelenia milosti či vyhlásenia amnestie.³³ Delikventom (zrejme iba tým, čo spáchali menej závažné trestné činy) raz za štyri roky, počas slávnosti na počesť boha *Tezcatlipocu*, udeľoval generálny pardón.³⁴

V literatúre sa často uvádza, že páchatelia sexuálnych trestných činov (napr. cudzoložstva) mohli svojmu potrestaniu uniknúť vykonaním akejsi „spovede“ pred kňazom slúžiacim v chráme bohyně dažďa *Tlazolteotl*. Táto „spoved“ sa nazývala *neyolmelahualiztli* = umenie pravdivého predkladania srdca, pričom jednotlivec mal právo vykonať ju iba raz za život, preto ju Nahuovia údajne vykonávali až vo vyššom veku či na sklonku života. Kňazi však mohli rozhodnúť o poprave delikventa napriek tomu, že „sa vyspovedal“. Delikvent tak „spovedou“ v konečnom dôsledku nemusel uniknúť smrti, ktorá mu za spáchanie sexuálneho trestného činu hrozil zo strany svetskej justície.³⁵

Johansson však existenciu spovede v jej kresťanskom (katolíckom) chápaní u Nahuov odmieta a ponúka inú interpretáciu: úlohou *Tlazolteotl* nebolo z pozície božskej bytosti odpustiť človekom úprimne vyznaný a olutovaný hriech, ale nadprirodzene „absorbovať“, a tým (úplne) eliminovať delikt a jeho škodlivé účinky. Keďže delikt Nahuovia obrazne prirovnávali k nečistote a osobitne k exkrementu, možno túto aktivitu *Tlazolteotl cum grano salis* označiť ako „rituálnu koprofágiu“.³⁶

Nadprirodzená „absorpcia“/eliminácia deliktu a jeho škodlivých účinkov božstvom bola pre Nahuov jediným možným spôsobom nápravy (závažnejšej) ujmy/škody spôsobenej deliktom, resp. jediným možným spôsobom „opra-

³¹ Tamže.

³² Tamže.

³³ KOHLER, J. *El derecho de los aztecas*. Vydané v jednom zväzku s dielom: CERVANTES Y ANAYA, J. de: *Introducción a la Historia del Pensamiento Jurídico en México*. México: Tribunal Superior de Justicia del Distrito Federal, 2002, s. 126.

³⁴ DURÁN, D. *Historia de las Indias de Nueva España e Islas de Tierra Firme, II*. México: Consejo Nacional para la Cultura y las Artes, 2002, s. 48.

³⁵ Napr. KOVÁČ, M. *Slnko jaguára. Náboženský svet Olmékov, Mayov a Aztékov*. Bratislava: Chronos, 2002, s. 264.

³⁶ JOHANSSON K., P. *Miquiztlatzontequiliztli...*, s. 95 a nasl.

vy“ deliktom (závažnejšie) „poškodeného“, nadprirodzeného poriadku sveta.³⁷ Táto „absorpcia“/eliminácia spočívala, ako sme práve videli, v „konzumácii“, t. j. v „prehltnutí, požití a strávení deliktu božstvom“, ktorým okrem *Tlazolteotl* mohli byť aj viacerí ďalší bohovia. Išlo teda o nadprirodzený, ale zároveň aj o mechanický proces, ktorého priebeh (= „prehltnutie, požitie a postupné trávenie deliktu“) si Nahuovia dokázali predstaviť analogicky k svojej reálnej každodennej činnosti – k prijímaniu potravy; v porovnaní s tým je odpustenie hriechu (resp. viny) kresťanským Bohom podstatne abstraktnejšiou akciou, ktorú si na rozdiel od „trávenia“ nemožno predstaviť ako niečo materiálne.

Zaujímavým momentom je, že nadprirodzená eliminácia deliktov aspoň v niektorých prípadoch nemala charakter ich „deštrukcie“, ale skôr akejsi „recyklácie“, t. j. premeny na iný – a tentokrát pozitívny – fenomén, ktorá sa uskutočnila v rézii príslušných božstiev, ale aj s pomocou ľudí, a to konkrétne potrestaním delikventov spôsobmi, ktoré v nahuaských predstavách viedli k takej premene. Uvedené možno podľa Johanssona doložiť napr. na trestaní cudzoložníkov. Trestom za cudzoložstvo bola smrť, pričom tento trest sa nie náhodou vykonával (o. i.) ukameňovaním cudzoložnice a jej milenca. Prúd kameňov, ktoré kati hádzali na odsúdencov, totiž pripomínal padajúci dážď, ktorý zase symbolizoval plodivú silu a zároveň bol (podľa princípu homeopatickej mágie; pozn. P. V.) prostriedkom jej *ad hoc* „pritiahnutia“ či „uvolnenia“ do ľudského sveta, z čoho vyplýva, že spáchanie cudzoložstva, závažného trestného činu, bolo akoby „vykúpené“ možnosťou vykonať na cudzoložníkoch trest (lapidáciu), ktorým bolo možné získať všeobecne prospešnú plodivú silu. S tým očividne súviselo aj zabalenie mŕtvol popravených cudzoložníkov do rúch, do ktorých kňazi odievali sochu (stelesnenie) *Tlazolteotl*, čím sa popravení symbolicky dostali do bezprostrednej moci bohyně, ktorá z nich vzápätí mohla „sňať ich špinu“ (= delikt), „stráviť ju“ a „premeniť“ na pozitívny fenomén – zúrodňujúci dážď (plodivú silu). Zostáva dodať, že zabalenie mŕtvol do uvedených rúch, rovnako ako neverejnú popravu (v niektorých prípadoch) alebo väznenie (= izolácia) ešte neodsúdených osôb podozrivých z trestnej činnosti a niektorých odsúdencov, poukazujú na predstavu, že kontakt s delikventmi tých, čo nimi nie sú, „znečisťuje“,³⁸ čo možno vyjadriť aj tak, že hanba, do ktorej sa individuálni delikventi uvrhli spáchaním deliktu, sa rozširuje do ich okolia.

³⁷ Tamže.

³⁸ Tamže. (Osobitne pozri s. 112 – 113.)

Z predchádzajúceho výkladu vyplýva, že závažnejší delikt, resp. najmä delikt, za ktorý hrozil trest smrti, nemohol odčiniť iba sám delikvent tým, že by prijal a vykonal určitý trest, či už svetský alebo náboženský. Závažný delikt a jeho škodlivé účinky mohlo odstrániť iba príslušné božstvo, pričom výkon súdom uloženého trestu, resp. najmä trestu smrti, musel mať formu práve takého rituálu, aký bolo treba na to, aby toto božstvo eliminovalo delikt (a jeho škodlivé účinky) a prípadne ho aj premenilo na nejaký pozitívny fenomén. Z toho ďalej vyplýva, že najmä frekventovane ukladaný trest smrti mal dvojaký charakter: na jednej strane bol trestom vo vlastnom zmysle, t. j. odvetou štátu, ako garanta spoločenského poriadku, za jeho závažné narušenie deliktom; na druhej strane bol jeho výkon rituálom smerujúcim na dosiahnutie nadprirodzenej, t. j. dokonalej nápravy ujmy spôsobenej deliktom.

Záver

Domnievam sa, že priblížené nahuaské chápanie základných trestnoprávných pojmov, spolu s existenciou komplexného inštitucionálneho a právneho rámca, slúžiaceho u Nahuov na stíhanie a trestanie páchatelov trestných činov (tento rámec sme vyššie mohli predstaviť iba v krátkosti), podporujú moju hypotézu o postupnej zmene nahuaskej spoločnosti, alebo aspoň spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane a Tezcocu, z kultúry hanby na kultúru viny.

Ako už vieme, pre kultúry hanby je typické, že delikventova hanba sa rozširuje na jeho príbuzných a prípadne aj na ďalších ľudí, ktorých s delikventom spája určitá solidarita, a ktorí sú potom potrestaní spolu s delikventom. V Tenochtitlane a v Tezcocu však trestali iba tých, čo spáchali trestné činy, pričom výnimka z tohto pravidla bola iba jedna (trestný čin zrady). Navyše sa Nahuovia stránili delikventov a izolovali ich, keďže sa obávali „znečistenia“, resp. toho, že by sa na nich z delikventov mohla rozšíriť hanba.

Nahuovia však mohli hanbu pochádzajúcu zo spáchania deliktu chápať aj tak, že sa rozširuje z delikventa na celú spoločnosť ako na zomknuté kultovo – politické spoločenstvo, zjednotené poslaním „živiť bohov“, ktoré zaväzovalo všetkých Nahuov bez rozdielu. Z praktického hľadiska však, pochopiteľne, nemohli byť všetci Nahuovia potrestaní spolu s tým z nich, čo spáchal konkrétny delikt, a všetkých zahanbil. Na druhej strane Nahuovia mali prirodzený záujem vymaniť sa zo svojho nepriaznivého stavu (= z hanby), čo v pomyselnej rovine uskutočnili „presunutím“ svojej kolektívnej hanby na delikventa ako na toho, kto

zapríčinil hanbu. Týmto „presunutím hanby“ teda dali najavo, že príčinou hanby je iba jeden z nich, čo *de facto* znamená, že delikventa označili ako toho, kto je individuálne zodpovedný = osobne vinný za uvrhnutie spoločnosti do hanby. Bezprostredným dôvodom potrestania delikventa bola potom jeho vina, a nie hanba. Z toho ďalej vyplýva, že spoločnosť dospela k presvedčeniu, že na to, aby zo seba „zmyla“ hanbu, postačuje potrestať jednotlivca, čo ju spôsobil, a to tým viac, že delikventov trestali, resp. najmä popravovali, rituálne, od čoho si sľubovali absolútnu, bohmi realizovanú elimináciu deliktu a jeho pre svet škodlivých účinkov – a zároveň „zmytie hanby“. Zostáva dodať, že pomyselný „presun hanby“ spoločnosťou na konkrétneho delikventa a jeho nasledujúce potrestanie ako osoby vinnej zo spáchania deliktu má náprotivok vo verejnom (celospoločenskom) záujme na stíhaní a trestaní individuálnych delikventov, ktoré bolo v Tenochtitlane či v Tezcocu štátnym monopolom.

Popri individualizácii trestnej zodpovednosti, resp. objaveniu sa – aspoň v sfére trestného práva a procesu – konceptu osobnej viny páchatela trestného činu, sa v Tenochtitlane a v Tezcocu postupne (v priebehu 15. storočia) rozvinuli viaceré komplexné javy, ktoré sa všeobecne považujú za javy typické pre kultúry viny. Ide najmä o nasledujúce javy: vznik štátnej organizácie, a tak aj štátom ovládaného systému vertikálnej centralizovanej a komplexnej (celospoločenskej) sociálnej kontroly (naproti tomu hanba sa uplatňuje v horizontálnych medziľudských vzťahoch a v mikrosociologických kontextoch, hoci pomyselne či „vo vzťahu k bohom“ môže do hanby upadnúť aj celá spoločnosť); a vznik štátnych inštitúcií kreujúcich a aplikujúcich právny poriadok, ktorého normy sú všeobecne záväzné a zároveň sankcionované štátnou i božskou mocou. Tieto javy vedú k značnému oslabeniu sociálno-kontrolnej funkcie hanby, k celospoločenskej dominancii štátnej moci a ňou tvoreného a presadzovaného práva, ako aj k tomu, že pri spáchaní deliktu viac nie je podstatné, že delikvent upadol do hanby, ale to, že zavinene (svojou vlastnou vinou) porušil konkrétnu normu právneho poriadku štátu, t. j. že sa previnil voči štátu, za čo mu hrozí konkrétny, štátom stanovený trest.³⁹

Z predchádzajúcich poznámok je zrejmé, že hypotéza o transformácii nahuaskej spoločnosti, resp. spoločnosti existujúcej v Tenochtitlane a Tezcocu z kultúry hanby na kultúru viny, má isté opodstatnenie.

³⁹ ASSMANN, J. *Panství a spása...*, s. 166.

KONTROLA ČINNOSTI SLOVENSKEJ INFORMAČNEJ SLUŽBY

Michal Aláč*

1. Slovenská informačná služba

Slovenská informačná služba je štátny orgán sui generis. Nespadá do hierarchie štátnych orgánov a nepodlieha riadiacej, kontrolnej (čiastočne) a koordinačnej právomoci vlády Slovenskej republiky. Slovenská informačná služba bola zriadená zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe (ďalej len „zákon o SIS“). Tento zákon nadobudol účinnosť 15. 02. 1993.

Slovenská informačná služba bola zriadená ako integrovaná civilná spravodajská služba, t. j. ako služba plniaca úlohy na úseku vnútorného aj zahraničného spravodajstva. Mala tzv. „pure intelligence profile“, čiže bola spravodajskou službou bez výkonných právomocí a jej úlohou bolo získavať, sústreďovať a vyhodnocovať informácie o určenom okruhu hrozieb. Jej spravodajský charakter nebol expressis verbis vyjadrený v zákone o SIS, v ktorom bola definovaná ako štátny orgán, ale vyplýval z vymedzenia jej vecnej pôsobnosti. Podľa § 2 ods. 1 zákona o SIS bola Slovenská informačná služba v rozsahu svojej pôsobnosti oprávnená získavať, sústreďovať a vyhodnocovať informácie o

- a) činnosti ohrozujúcej ústavné zriadenie, územnú celistvosť a zvrchovanosť Slovenskej republiky,
- b) činnosti smerujúcej proti bezpečnosti Slovenskej republiky,
- c) aktivite cudzích spravodajských služieb,
- d) organizovanom terorizme,
- e) skutočnostiach spôsobilých vážne ohroziť alebo poškodiť hospodárske záujmy Slovenskej republiky,
- f) ohrození alebo úniku údajov obsahujúcich skutočnosti tvoriace predmet štátneho tajomstva.

* JUDr. Michal Aláč, PhD., Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

Z § 2 ods. 2 zákona o SIS vyplýva, že Slovenská informačná služba získava, sústreďuje a vyhodnocuje informácie aj o aktivitách, ktoré vznikajú v zahraničí a smerujú proti ústavnému zriadeniu a bezpečnosti Slovenskej republiky a informácie potrebné na realizáciu jej zahraničnopolitických záujmov.

Aktuálny spoločenský vývoj si však vyžiadal, aby Slovenská informačná služba zamerala svoju činnosť na ďalšiu hrozbu. Touto hrozbou bol organizovaný zločin, ktorý začal prerastať do všetkých oblastí spoločenského života a bolo nevyhnutné jeho spravodajské rozpracovanie, a preto došlo k rozšíreniu vecnej pôsobnosti Slovenskej informačnej služby zákonom č. 256/1999 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 46/1993 Z. z. o Slovenskej informačnej službe, ktorý medzi objekty jej spravodajského záujmu ustanovil aj organizovaný zločin.

Ďalšia výrazná zmena právneho postavenia a rozšírenie pôsobnosti Slovenskej informačnej služby bolo realizované v kontexte teroristických útokov, ku ktorým došlo v Európe v roku 2015. V rámci tzv. protiteroristického balíka zákonov bol zákonom č. 444/2015 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony, a to konkrétne novelizačným článkom III, novelizovaný zákon o SIS. Uvedeným zákonom došlo k zmene samotnej podstaty Slovenskej informačnej služby. S účinnosťou zákona, t. j. od 01. 01. 2016, sa Slovenská informačná služba stala všeobecnou bezpečnostnou a spravodajskou službou Slovenskej republiky, čím došlo k zmene jej čisto spravodajského charakteru na službu, ktorá má špecifikovaný rozsah výkonných právomocí.

Aby Slovenská informačná služba, tak ako aj spravodajské služby ostatných demokratických štátov, mohla plniť svoje úlohy, je nevyhnutné, aby disponovala špecifickým „balíkom“ oprávnení umožňujúcim jej používať metódy, formy a prostriedky spravodajskej činnosti. Na rozsiahle právomoci však musí nadväzovať efektívny mechanizmus kontroly.

2. Kontrola činnosti Slovenskej informačnej služby

2.1 Kontrola in generalis

Bezpečnostné a spravodajské služby poskytujú cenné služby demokratickým spoločnostiam pri ochrane národnej bezpečnosti a slobodného poriadku demokratického štátu. Vzhľadom na to, že tieto služby pôsobia v utajení a charakter ich úloh si vyžaduje vykonávať ich povinnosti tajne, sú v rozpore s princípmi otvo-

renej spoločnosti. Kvôli tomuto paradoxu (obrana otvorenej spoločnosti utajovanými prostriedkami) by bezpečnostné a spravodajské služby mali byť predmetom demokratickej povinnosti zodpovedať sa civilnej kontrole.

Verejná kontrola týchto služieb je dôležitá z najmenej piatich dôvodov.

Po prvé, v kontraste s konceptom transparentnosti a otvorenosti, ktorý je v jadre demokratického dohľadu, bezpečnostné a spravodajské služby často pôsobia v utajení. Keďže utajovanie môže zakryť ich činnosti pred skúmaním verejnosti, je dôležité, aby parlament a najmä exekutíva mohli na ne prísne dohliadať.

Po druhé, bezpečnostné a spravodajské služby majú špeciálne právomoci, ako možnosť zasahovať do súkromného vlastníctva alebo komunikácií, čo môže jasne obmedziť ľudské práva a vyžaduje si monitorovanie určenými inštitúciami dohľadu.

Po tretie, v období po skončení studenej vojny, a najmä po 11. septembri 2001, spravodajské komunity takmer všetkých štátov sú v procese prispôsobovania sa novým bezpečnostným hrozbám. Najviac vnímaným ohrozením fungovania demokratických spoločností už nie je hrozba cudzieho vojenského vpádu, ale skôr organizovaný zločin, terorizmus, presah dôsledkov regionálnych konfliktov alebo rozvrátených krajín, a nezákonný obchod s ľuďmi a tovarom. Tento proces prispôsobenia by mal byť pod dohľadom volených civilných úradov, ktoré môžu poskytnúť ubezpečenie, že služby sa reštruktúrujú podľa potrieb ľudí. Okrem toho, spravodajské služby sú veľké vládne byrokratické inštitúcie so vžitým odporom voči zmenám a s určitým stupňom byrokratickej strnulosti, a preto vonkajšie inštitúcie ako exekutíva a parlament musia zabezpečiť, aby sa želané zmeny realizovali efektívnym spôsobom.

Po štvrté, bezpečnostné a spravodajské služby majú za úlohu zhromažďovať a analyzovať informácie o možných ohrozeniach a vypracovávať hodnotenia ohrození. Vzhľadom na to, že tieto hodnotenia sú východiskovým podkladom pre iné bezpečnostné sily štátu (armáda, polícia, pohraničná stráž), je veľmi dôležité, aby sa tieto hodnotenia ohrození vypracovávali pod demokratickým riadením. Je to dôležité najmä preto, lebo tieto hodnotenia naznačujú priority ohrození, čo zvyčajne má za následok závažné politické dopady.

Piaty dôvod sa vzťahuje na tie krajiny, ktoré boli pod autoritárskym režimom a ktoré iba nedávno prešli k demokracii. V minulosti bolo hlavnou úlohou vnútorných bezpečnostných a spravodajských služieb v týchto krajinách chrániť autoritárskych vodcov pred ich vlastným ľudom. Bezpečnostné a spravodajské služby plnili predovšetkým represívne funkcie. Reformovať staré bezpečnostné služby na moderné demokratické služby je obrovskou úlohou. Reforma služieb,

ktorou sa majú premeniť z nástroja represie na moderný nástroj bezpečnostnej politiky si vyžaduje starostlivé monitorovanie exekutívou a parlamentom.¹

Aby mohla byť kontrola spravodajských služieb efektívna, musia byť na to splnené viaceré podmienky. Musia byť jasne stanovené ciele a úlohy spravodajskej služby a dostatočne určené hrozby, ktorým má služba čeliť – vecná pôsobnosť spravodajskej služby. Ďalej musí byť jasne špecifikovaná teritoriálna pôsobnosť spravodajskej služby. Zákonodarca musí mať eminentný záujem na presnom zadefinovaní oprávnení a povinností spravodajskej služby. A samozrejme, musia existovať dostatočné záruky a kontrolné mechanizmy, ktoré zabránia zneužívaniu spravodajských služieb a nezákonnému používaniu ich špeciálnych právomocí.

Kontrolu zákonnosti činnosti spravodajských služieb môžeme z pohľadu subjektu, ktorý ju vykonáva, rozdeliť na vnútornú a vonkajšiu kontrolu.

Vnútorná kontrola je určitý samostatný mechanizmus kontroly vyplývajúci z horizontálneho a vertikálneho usporiadania konkrétnej spravodajskej služby a zo spôsobu jej riadenia. Na čele Slovenskej informačnej služby je riaditeľ, ktorý za jej činnosť zodpovedá Bezpečnostnej rade Slovenskej republiky. Zodpovednosť riaditeľa Slovenskej informačnej služby (ďalej len „riaditeľ“) za činnosť Slovenskej informačnej služby môžeme vnímať v dvoch rovinách – politickej a trestnoprávnej. Jeho politická zodpovednosť vyplýva zo spôsobu jeho ustanovovania do funkcie. Podľa § 3 ods. 1 zákona o SIS riaditeľa vymenúva a odvoláva prezident Slovenskej republiky na návrh vlády Slovenskej republiky a vo veciach jeho služobného pomeru rozhoduje prezident Slovenskej republiky (napr. zbavenie mlčanlivosti). Politická zodpovednosť riaditeľa závisí od momentálnej spoločenskej a politickej situácie v Slovenskej republike a nie je ju možné skutkovo vymedziť. Trestnoprávna zodpovednosť vyplýva zo zákona č. 300/2005 Z. z. Trestného zákona v znení neskorších predpisov.

Spravodajské služby, teda aj Slovenská informačná služba, sa členia na organizačné zložky a na čele jednotlivých organizačných zložiek je funkcionár, vedúci pracovník poverený riaditeľom.² Dôvodom tohto delenia je delegácia určitých kompetencií riaditeľa na jednotlivých vedúcich pracovníkov s cieľom efektívnejšieho plnenia úloh. Samozrejme, s presunom kompetencií dôjde aj k čiastočnému presunu jeho politickej zodpovednosti, nepôjde však o úplný presun zodpovednosti, ale skôr o určitý spôsob solidárnej zodpovednosti. V prípade po-

¹ BORN, H., LEIGH, I.: Zodpovednosť spravodajských služieb: Právne normy a vhodná prax pre dohľad nad spravodajskými službami, ABSD, Bratislava: 2007, s. 16.

² Bližšie pozri napríklad www.sis.gov.sk

chybenia určitého príslušníka nemusia byť vyvedené dôsledky len voči tomuto príslušníkovi alebo môžu byť vyvedené dôsledky aj voči jednotlivým riadiacim pracovníkom až po riaditeľa. Miera zodpovednosti, ako už bolo uvedené, bude ovplyvnená aktuálnou spoločenskou a politickou situáciou.

Ďalší prvok kontroly vyplýva z vertikálneho usporiadania Slovenskej informačnej služby a zo služobného pomeru.³ Ak sa príslušník domnieva, že rozkaz, nariadenie, príkaz alebo pokyn jeho nadriadeného je v rozpore so všeobecne záväzným právnym predpisom, je povinný na to nadriadeného upozorniť. Ak nadriadený trvá na splnení rozkazu, nariadenia, príkazu alebo pokynu, musí ho príslušníkovi písomne potvrdiť a príslušník je povinný ho splniť. Písomné potvrdenie sa nevyžaduje, ak hrozí nebezpečenstvo z omeškania. Príslušník je povinný odoprieť splnenie rozkazu, nariadenia, príkazu alebo pokynu nadriadeného, ak by jeho splnením spáchal trestný čin. Túto skutočnosť je príslušník povinný bezodkladne oznámiť vyššiemu nadriadenému.⁴

Príslušník je povinný svedomite plniť úlohy, ktoré sú mu uložené ústavou, ústavnými zákonmi, zákonmi a ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi, ako aj úlohy uložené rozkazmi, nariadeniami, príkazmi a pokynmi nadriadených, ak bol s nimi riadne oboznámený, a vykonávať štátnu službu osobne, riadne a včas. V zákonoch upravujúcich služobný pomer³ príslušníkov sú zakotvené inštitúty umožňujúce kontrolu plnenia úloh príslušníkov a v prípade zistenia porušenia predpisov, resp. iných nedostatkov umožňujú voči nim vyvodiť disciplinárne zodpovednosť.

Vo všeobecnosti neexistuje ustálený systém vonkajšej kontroly. Kontrola spravodajských služieb môže byť zverená do pôsobnosti nezávislého orgánu (Nový Zéland – Generálny inšpektor pre spravodajstvo a bezpečnosť), exekutívy (Bielorusko – kontrolu vykonáva prezident a Rada ministrov) alebo pod kontrolu parlamentu (Luxembursko). Väčšina krajín však zvolí rozdelenie právomoci kontrolovať činnosť spravodajských služieb viacerým kontrolným orgánom.

Vonkajšiu kontrolu spravodajských služieb v Slovenskej republike môžeme rozdeliť na súdnu kontrolu, exekutívnu kontrolu a parlamentnú kontrolu.

³ Služobný pomer upravuje zákon č. 73/1998 Z. z. o štátnej službe príslušníkov Policajného zboru, Slovenskej informačnej služby, Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenskej republiky a Železničnej polície v znení neskorších predpisov.

⁴ § 48 ods. 4 zákona č. 73/1998 Z. z.

2.2 Súdna kontrola

Súdna kontrola činnosti Slovenskej informačnej služby môže byť realizovaná *ex ante* alebo *ex post*. Pri kontrole realizovanej *ex ante* vecne a miestne príslušný súd aprobuje splnenie zákonných predpokladov na realizáciu niektorého invazívneho oprávnenia Slovenskej informačnej služby, ktorým dôjde ku zásahu do práv dotknutých osôb. Ide predovšetkým o použitie informačno-technických prostriedkov podľa zákona č. 166/2003 Z. z. o ochrane súkromia pred neoprávneným použitím informačno-technických prostriedkov a o zmene a doplnení niektorých zákonov (zákon o ochrane pred odpočúvaním) v znení neskorších predpisov alebo o sprístupnenie predmetu telekomunikačného tajomstva podľa § 63 ods. 6 a 7 zákona č. 351/2011 Z. z. o elektronických komunikáciách v znení neskorších predpisov. Súdna kontrola *ex ante* sa uplatňuje aj pri realizácii nových oprávnení, a to zámene veci, predstieranom prevode a zamedzení prevádzky webového sídla alebo prístupu na doménové meno.

Podľa § 11 ods. 7 zákona o SIS, možno zameniť vec za inú vec na základe predchádzajúceho písomného súhlasu sudcu súdu príslušného podľa osobitného predpisu, ak je to nevyhnutné na účely získania informácie alebo zabránenia vzniku závažnej ujmy na bezpečnosti štátu, hospodárskych záujmoch štátu alebo ochrane utajovaných skutočností.

Podľa § 11 ods. 8 zákona o SIS ak je na účely získania informácie alebo zabránenia vzniku závažnej ujmy na bezpečnosti štátu, hospodárskych záujmoch štátu alebo ochrane utajovaných skutočností potrebné vykonať predstieraný prevod veci, možno predstieraný prevod veci vykonať na základe predchádzajúceho písomného súhlasu sudcu súdu príslušného podľa osobitného predpisu. Predstieraným prevodom veci je predstieranie kúpy, predaja alebo iného spôsobu prevodu veci, na držanie ktorej sa vyžaduje osobitné povolenie alebo držanie ktorej je zakázané.

Zákon o SIS v oboch vyššie uvedených prípadoch odkazuje na zákon č. 166/2003 Z. z., a to aj napriek tomu, že pri aplikácii uvedených inštitútov nedochádza k zásahu do súkromia použitím informačno-technických prostriedkov.

Inštitút zamedzenia prevádzky webového sídla alebo prístupu na doménové meno je upravený v § 16a zákona o SIS. Právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá prevádzkuje webové sídlo alebo poskytuje doménové meno, je povinná na základe príkazu súdu vydaného na základe žiadosti Slovenskej informačnej služby zamedziť prevádzku webového sídla alebo prístup na doménové meno, ak prevádzkou takéhoto webového sídla alebo doménového mena dochádza k šíre-

niu myšlienok podporujúcich alebo propagujúcich terorizmus, politický alebo náboženský extrémizmus, extrémizmus prejavujúci sa násilným spôsobom alebo škodlivé sektárske zoskupenia.

Citované ustanovenie okrem hmotnoprávnych podmienok ustanovuje aj vlastnú procesnú normu a zavádza do zákona o SIS individuálny právny akt – príkaz súdu, proti ktorému nie je prípustný opravný prostriedok.

Ak je na účely získania informácie alebo zabránenia vzniku závažnej ujmy na bezpečnosti štátu, hospodárskych záujmoch štátu alebo ochrane utajovaných skutočností potrebné vykonať predstieraný prevod veci, možno predstieraný prevod veci vykonať na základe predchádzajúceho písomného súhlasu sudcu súdu príslušného podľa osobitného predpisu.1 da) Predstieraným prevodom veci je predstieranie kúpy, predaja alebo iného spôsobu prevodu veci, na držanie ktorej sa vyžaduje osobitné povolenie alebo držanie ktorej je zakázané.

Ide však o určitý, z hľadiska ochrany dotknutých osôb pozitívny, exces, pretože zákonodarca ustanovil obligatórnu ingerenciu súdu do použitia informačno-operatívnych prostriedkov, na ktorých použitie v ostatných prípadoch postačuje súhlas riaditeľa. Najmä vo vzťahu k zámene veci alebo predstieranému prevodu to však zo spravodajského, resp. operatívneho hľadiska môže spôsobovať komplikácie, pretože môže nastať situácia, že požadovaný súhlas súdu nebude možné vopred získať.

Kontrola *ex post* realizovaná súdom sa týka rozhodovacej činnosti Slovenskej informačnej služby, kedy má postavenie orgánu štátnej správy. Ide napr. o kontrolu zákonnosti rozhodnutí v konaní o bezpečnostných previerkach, ktoré sú preskúmané v rámci správneho súdnictva. Súdny vykonávajú kontrolu aj formou preskúmavania rozhodnutí Slovenskej informačnej služby vo veciach služobného pomeru, sociálneho zabezpečenia príslušníkov, v konaní o sťažnostiach a konaniach o sprístupnení informácií. Ide o konania, v ktorých osobitným zákonom priznal zákonodarca Slovenskej informačnej službe postavenie orgánu štátnej správy, a preto je možné aplikovať aj ďalšie prostriedky súdnej ochrany, a to žalobu proti nečinnosti orgánu verejnej moci a žalobu proti inému zásahu orgánu verejnej moci. Pri plnení úloh podľa iných zákonov má Slovenská informačná služba postavenie štátneho orgánu a uvedené prostriedky súdnej ochrany nie je možné aplikovať.⁵

⁵ Pozri uznesenia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky v konaniach sp. zn. 9Sžz/3/2013, 9Sžz/2/2013, 7Sžnč/1/2013, 2Sžnč/2/2013.

2.3 *Exekutívna kontrola*

Exekutívnu kontrolu Slovenskej informačnej služby vykonáva Bezpečnostná rada Slovenskej republiky a vláda Slovenskej republiky. Riaditeľ za činnosť Slovenskej informačnej služby zodpovedá Bezpečnostnej rade Slovenskej republiky. Bezpečnostná rada Slovenskej republiky zároveň prostredníctvom svojho predsedu ukladá Slovenskej informačnej službe úlohy, čím do značnej miery ovplyvňuje ich činnosť. V prípade zistenia nejakého pochybenia zo strany Slovenskej informačnej služby v rámci kontroly vykonávanej Bezpečnostnou radou Slovenskej republiky dôjde k vyvodu trestnoprávných dôsledkov. Politické dôsledky môže vyvodiť vláda Slovenskej republiky svojím návrhom na odvolanie riaditeľa adresovaným prezidentovi Slovenskej republiky.

Vláda Slovenskej republiky má priamy vplyv na činnosť spravodajských služieb Slovenskej republiky vo viacerých oblastiach. Vláda Slovenskej republiky určuje celkové početné stavy a schvaľuje štatút, ktorý upravuje zameranie, organizáciu a riadenie spravodajských služieb. Môže v prípade nespokojnosti s činnosťou Slovenskej informačnej služby vyvodiť voči riaditeľovi politickú zodpovednosť a navrhnúť prezidentovi Slovenskej republiky, aby ho odvolal.

Osobitné postavenie vo vzťahu k Slovenskej informačnej službe má prezident Slovenskej republiky, predseda Národnej rady Slovenskej republiky a predseda vlády Slovenskej republiky. Riaditeľ je povinný podať v určenej lehote a v požadovanom rozsahu informáciu, o ktorú niektorý z nich písomne požiada.

2.4 *Parlamentná kontrola*

Činnosť spravodajských služieb je vo väčšine európskych štátov podriadená parlamentnej kontrole (napr. Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia, Maďarsko, Česko, Belgicko). Parlamentná kontrola činnosti spravodajských služieb prebieha v troch oblastiach – rozpočtovej a legislatívnej vykonávanej Národnou radou Slovenskej republiky (ďalej len „národná rada“) *per se* a kontrola zákonnosti činnosti vykonávaná príslušnými výbormi Národnej rady Slovenskej republiky.

Národná rada každoročne schvaľuje rozpočet Slovenskej informačnej služby ako samostatnej rozpočtovej kapitoly. Následne vykonáva príslušný osobitný kontrolný výbor kontrolu čerpania rozpočtových prostriedkov. Vo vzťahu k Slovenskej informačnej službe je to Osobitný kontrolný výbor Národnej rady Slo-

venskej republiky na kontrolu činnosti Slovenskej informačnej služby (ďalej len „osobitný výbor“).

Prostredníctvom legislatívnej činnosti má národná rada markantný vplyv na činnosť Slovenskej informačnej služby. Môže jej uložiť nové úlohy, nové oprávnenia alebo nastaviť systém kontroly podľa potrieb spoločnosti, resp. podľa politickej vôle.

Zákonodarca v § 4 ods. 1 zákona o SIS ustanovil riaditeľovi povinnosť predložiť najmenej raz ročne správu o plnení úloh Slovenskej informačnej služby národnej rade, avšak bližšie nešpecifikoval obligatórne obsahové náležitosti správy. Národná rada taktiež na uplatnenie svojej ústavnej pôsobnosti kontrolovať dodržiavanie zákonov dva razy ročne v pléne prerokuje správu výborov poverených kontrolovaním použitia informačno-technických prostriedkov o stave ich použitia.

Kontrolu činnosti Slovenskej informačnej služby vykonáva aj osobitný výbor. Rokovania osobitného výboru sú verejné a zúčastňujú sa na nich len jeho členovia. Ďalšie osoby sa môžu na jeho rokovaní zúčastniť len na základe súhlasu osobitného výboru. Výnimku *ex lege* má predseda Národnej rady Slovenskej republiky, ktorý sa môže zúčastňovať na rokovaní aj bez súhlasu osobitného výboru. Členovia osobitného výboru sú oprávnení vstupovať v sprievode príslušníka Slovenskej informačnej služby do jej objektov a zariadení.

Riaditeľ osobitnému výboru na požiadanie predloží:

- a) štatút informačnej služby,
- b) podklady potrebné na kontrolu čerpania rozpočtu informačnej služby,
- c) interné predpisy upravujúce
 1. zameranie a organizačnú štruktúru zložiek informačnej služby,
 2. podmienky na používanie osobitných prostriedkov,
 3. druhy a spôsoby vedenia evidencií,
- d) správu o činnosti informačnej služby a jej výsledkoch.

Riaditeľ je povinný osobitnému výboru predložiť aj interné predpisy upravujúce služobný pomer príslušníkov Slovenskej informačnej služby.

Ako vyplýva z uvedeného, osobitný výbor nie je pri realizácii tejto kontroly oprávnený oboznamovať sa s informáciami obsiahnutými v evidenciách a informačných systémoch spravodajských služieb, tzv. živé spisy. Aj keď poslanci národnej rady sú oprávnenými osobami s osobitným postavením⁶ a *ex lege* sú

⁶ § 34 zákona č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

oprávnení oboznamovať sa s utajovanými skutočnosťami, záujem spoločnosti na ochrane činnosti spravodajských služieb a na ochrane ich príslušníkov v tomto prípade prevyšuje nad záujmom spoločnosti kontrolovať ich činnosť. Ak osobitný výbor dospeje k záveru, že niektorá zo spravodajských služieb porušila povinnosti, ktoré jej vyplývajú z príslušného zákona, je povinný to oznámiť národnej rade a generálnemu prokurátorovi Slovenskej republiky. Podľa povahy veci informuje aj vládu Slovenskej republiky.

Ďalšou formou parlamentnej kontroly je kontrola použitia informačno-technických prostriedkov realizovaná národnou radou zriadenou komisiou na kontrolu používania informačno-technických prostriedkov (ďalej len „komisia“). Komisia sa skladá z predsedu komisie a ďalších siedmich členov komisie. Funkcia člena komisie je čestnou a neplatenou funkciou. Členovia komisie sú pri výkone svojej funkcie nezávislí.

Pri kreovaní komisie je dodržaný princíp proporčného rozloženia politických síl. Šiestich členov komisie volí národná rada spomedzi členov osobitného výboru, členov Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Vojenského spravodajstva a členov výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre obranu a bezpečnosť, a to dvoch členov z každého z uvedených výborov, a to tak, aby zo zvolených členov komisie traja boli zástupcami navrhnutými politickými stranami alebo politickými hnutiami, ktoré majú zastúpenie vo vláde Slovenskej republiky, a traja zástupcami navrhnutými politickými stranami alebo politickými hnutiami, ktoré nemajú zastúpenie vo vláde Slovenskej republiky, a súčasne, aby predseda komisie bol zástupcom navrhnutým politickými stranami alebo politickými hnutiami, ktoré nemajú zastúpenie vo vláde Slovenskej republiky. Ďalších dvoch členov komisie volí národná rada spomedzi kandidátov na členov komisie, ktorých predkladá národnej rade predseda výboru Národnej rady Slovenskej republiky pre obranu a bezpečnosť, po predchádzajúcej dohode s predsedom osobitného výboru a predsedom Osobitného kontrolného výboru Národnej rady Slovenskej republiky na kontrolu činnosti Vojenského spravodajstva.

Komisia je priamym realizátorom kontrolnej činnosti a o svojich zisteniach predkladá protokol o výsledku kontroly, ktorý spolu so zápisnicou o jeho prerokovaní s riaditeľom Slovenskej informačnej služby, resp. s vedúcim predstaviteľom štátneho orgánu používajúceho informačno-technické prostriedky, predkladá príslušnému parlamentnému výboru. Kontrolu používania informačno-technických prostriedkov vykoná komisia raz ročne, kedykoľvek z vlastného podnetu alebo z podnetu príslušného výboru, alebo na základe podnetu občana

Slovenskej republiky, ak sa domnieva, že sa informačno-technické prostriedky používajú voči nemu. Rozsah právomocí komisie musí byť jednoznačne určený, aby nedošlo k ohrozeniu plnenia úlohy Slovenskej informačnej služby, jej príslušníkov, osôb konajúcich v jej prospech, použitých prostriedkov, ako aj k ohrozeniu osôb, ktorým sa do súkromia použitím informačno-technických prostriedkov zasahuje.

Národná rada na uplatnenie svojej ústavnej pôsobnosti kontrolovať dodržiavanie zákonov dva razy ročne v pléne prerokuje správy uvedených výborov o stave použitia informačno-technických prostriedkov. Súčasťou správ predkladaných plénu musí byť každý zistený prípad nezákonného použitia informačno-technických prostriedkov vrátane informácie o zodpovednosti osôb. Správou sa nesmie odhaliť totožnosť osôb, proti ktorým sa použili informačno-technické prostriedky, ani inak porušiť ich právo na súkromie. Správami sa nesmie odhaliť ani totožnosť osoby, ktorá sa v súlade so zákonom podieľala na použití informačno-technického prostriedku.

Použitá literatúra

1. BORN, H., LEIGH, I.: Zodpovednosť spravodajských služieb: Právne normy a vhodná prax pre dohľad nad spravodajskými službami, ABSD, Bratislava: 2007, ISBN 978-92-9222-069-3

FIDEIKOMIS NA ŤARCHU PORUČITEĽOVHO DLŽNÍKA (SCAEV. D. 32,37,3)

Veronika Kleňová*

Úvod

Prevažná časť literatúry má za to, že Scaevola v D. 32,37,3 popisuje „odvolateľné darovanie“. Že to tak nie je a predmetom Scaevolovho *responsum* je fideikomis na ťarchu poručiteľovho dlžníka (*fideicommissum a debitore relictum*), sa pokúsime ukázať v nasledujúcom príspevku.

D. 32,37,3 (SCAEVOLA libro octavo decimo digestorum)

Pater emancipato filio bona sua universa exceptis duobus servis non mortis causa donavit et stipulatus est a filio in haec verba: „quae tibi mancipia quaeque praedia donationis causa tradidi cessi, per te non fieri dolo malo neque per eum ad quem ea res pertinebit, quo minus ea mancipia quaeque ex his adgnata erunt eaque praedia cum instrumento, cum ego volam vel cum morieris, quaequae eorum exstabunt neque dolo malo aut fraude factove tuo eiusque ad quem ea res pertinebit in rerum natura aut in potestate esse desissent, si vivam mihi aut cui ego volam reddantur restituantur, stipulatus est Lucius Titius pater, sponndit Lucius Titius filius“. idem pater decedens epistulam fideicommissariam ad filium suum scripsit in haec verba: „Lucio Titio filio suo salutem. certus de tua pietate fidei tuae committo, uti des praestes illi et illi certam pecuniam: et Lucionem servum meum liberum esse volo“. quaesitum est, cum filius patris nec bonorum possessionem acceperit nec ei heres exstiterit, an ex epistula fideicommissa et libertatem praestare debeat. respondit, etsi neque hereditatem adisset neque bonorum possessionem petisset et nihil ex hereditate possideret, tamen nihilo minus et ex stipulatu ab heredibus patris et fideicommisso ab his quorum interest quasi debitorem conveniri posse, maxime post constitutionem divi Pii, quae hoc induxit.¹

* JUDr. Veronika Kleňová, PhD., Katedra rímskeho a cirkevného práva, Právnická fakulta Trnavskej university v Trnave.

¹ K jazykovej kritike textu KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: *Seminarios complutenses de derecho romano* 20-21 (2007-2008), s. 258 an.

Otec daroval, nie pre prípad smrti, emancipovanému synovi všetok svoj majetok s výnimkou dvoch otrokov a nechal si od syna stipuláciou sľúbiť nasledovné: „K otrokom a pozemkom, ktoré som ti z titulu darovania odovzdal a previedol na teba: Že ani tebou, v dôsledku podvodu alebo zlého úmyslu, ani tým, koho sa daná vec bude týkať², nebude zabránené, že títo otroci a ich prípadní potomkovia a tieto pozemky s príslušenstvom, keď budem chcieť alebo keď zomrieš, a všetko, čo z nich ešte bude existovať a ani v dôsledku zlého úmyslu tvojho, alebo toho, koho sa daná vec bude týkať, neprestane existovať alebo byť vo vlastníctve, bude vrátené a vydané, ak budem žiť mne alebo komu budem chcieť, si nechal sľúbiť Lucius Titius otec, sľúbil Lucius Titius syn.“ Zomierajúc tento otec napísal svojmu synovi fideikomisárny list nasledovného znenia: „Pozdravuje Lucia Titia, svojho syna. Istý si tvojej svedomitosti, ukladám na tvoju česť, aby si tomu a onomu vyplatil a poskytol určenú peňažnú sumu a chcem, aby sa môj otrok Lucio stal slobodným.“ Pretože syn ani neprijal držbu otcovho dedičstva, ani sa nestal jeho dedičom, bola položená otázka, či je na základe (daného) listu povinný splniť fideikomisy a poskytnúť slobodu. Odpovedal: I keď ani neprijal dedičstvo, ani nepožiadal o držbu pozostalosti a z dedičstva nič nedrží, predsa môže byť žalovaný aj zo stipulácie otcovými dedičmi, a ako dlžník aj z fideikomisu tými, ktorí na tom majú záujem, predovšetkým po konštitúcii božského Pia, ktorá to zaviedla.

Emancipovanému synovi daroval otec *non mortis causa* celý svoj majetok s výnimkou dvoch otrokov, a prostredníctvom stipulácie si nechal sľúbiť vrátenie darovaného alebo jeho reštitúciu (*reddere restituere*) bližšie neurčenému tretiemu (*si vivam mihi aut cui ego volam*), keď si to neskôr bude želať, alebo keď syn zomrie (*cum ego volam vel cum morieris*). Neskorším, v liste obsiahnutým fideikomisom syna požiadal, aby „tomu a onomu“ (*illi et illi*) vyplatil určitú peňažnú sumu a aby prepustil na slobodu otroka Luciona. Z textu sa nedá usúdiť, či Lucio patril k darovaným otrokom³, alebo naopak k tým dvom, ktorých si otec ponechal.⁴

² To jest, „kto sa stane tvojím dedičom“ – porov. Paul. D. 50,16,70: ... *verba haec* “*is ad quem ea res pertinet*” *sic intelleguntur, ut qui in universum dominium vel iure civili vel iure praetorio succedit, contineatur.*

³ Otroka otec označil slovami *Lucio servus meus*; tým však mohol chcieť poukázať iba na to, že otrok pochádzal z jeho majetku (to jest, pred darovaním bol jeho). Za to, že otrok patril k darovaným otrokom HAYMANN, F.: *Die Schenkung unter einer Auflage nach römischem und deutschem bürgerlichen Recht.* Berlin: Verlag von Franz Vahlen, 1905, s. 155, p. 1; skôr za to KNÜTEL, R.: *Ein vorsichtiger Schenker.* Scaev. D. 32,37,3. In: *Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008)*, s. 277-278; WINDSCHEID, B.: *Lehrbuch des Pandektenrechts.* Bd. 2^o. Neudruck der Ausgabe Frankfurt am Main 1906. Scientia Verlag Aalen, 1963, s. 299, p. 4^a.

⁴ Tak RÜGER, D.: *Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht.* Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 70.

Fideikomis na ťarchu syna je podľa Scaevolu platný napriek tomu, že sa syn nestal dedičom otca.⁵ Syn môže byť žalovaný nielen otcovými dedičmi zo stipulácie, lež ako dlžník (*quasi debitor*) aj fideikomisármi, to jest *illi et illi* a Lucrionom (*et ex stipulatu ab heredibus patris et fideicommisso ab his quorum interest quasi debitorem conveniri posse*), k čomu Scaevola dodáva „predovšetkým po konštitúcii božského Pia, ktorá to zaviedla“.

Účinnosť fideikomisu vysvetľoval Savigny⁶ tým, že na darovanie, ktoré sa v dôsledku stipulácie znejúcej na „vrátenie a reštitúciu“ darovaného (*reddere restituere*) stalo odvolateľným, boli rozšírené pravidlá, dovtedy platné pre odvolateľné darovanie pre prípad smrti. S týmto vysvetlením nesúhlasil už Erxleben⁷, podľa ktorého platnosť fideikomisu nesúvisela s darovaním. Syn mohol byť fideikomissom zaťažený preto, lebo bol otcovým dlžníkom zo stipulácie. Na Savignyho tézu však nedávno opäť nadviazal Knütel⁸, podľa ktorého sa darovanie v D. 32,37,3 uzatvorením stipulácie stalo odvolateľným. Tým, že ho otec napokon neodvolal, nadobudol obdarovaný „einen Vorteil, den ihm der Schenker bis zu seinem Tod noch hätte entziehen können, der also wie bei der Schenkung von Todes wegen erst mit dem Tod des Schenkers endgültig wird“. Pretože syn smrťou otca niečo nadobudol, mohli ho fideikomisári žalovať. Ešte ďalej zašiel Rüger⁹, podľa ktorého bolo fideikomisárne zaťaženie syna možné, pretože v dôsledku stipulácie znejúcej na *reddere restituere* nadobudol postavenie obdarovaného pre prípad smrti.

Opodstatnenosť tejto opätovne sa vracajúcej tézy sa pokúsime zrevidovať. Otázne nie je len to, či Scaevola predmetné darovanie posudzoval ako darovanie pre prípad smrti, lež už to, či ho vnímal ako odvolateľné. Ak by totiž darovanie skutočne posudzoval ako odvolateľné, tak by zastával názor odpoujúci prevládajúcej klasickej mienke, pretože „odvolateľné darovanie“ postrádalo pojmový

⁵ Ulp. D. 32,1,6; Imp. Gord. C. 6,42,9.

⁶ SAVIGNY, F. C.: System des heutigen römischen Rechts. 4. Bd. Berlin: Veit und Comp., 1841, s. 275, 286.

⁷ ERXLEBEN, A.: Die conditiones sine causa. 2. Abt. Die conditio causa data causa non secuta. Göttingen: Verlag der Dieterischen Buchhandlung, 1853, s. 304-305; jeho nasledujúc HELLMIG, K.: Die Verträge auf Leistung an Dritte nach deutschem Reichsrecht unter besonderer Berücksichtigung des Handelsgesetzbuchs. Neudruck der Ausgabe Leipzig 1899, Scientia Verlag Aalen 1968, s. 10-11; tak aj WACKE, A.: Das fideicommissum a debitore relictum. Die Exceptio doli im Dienste der Rechtsfortbildung. In: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 39 (1971), s. 263.

⁸ KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008), s. 274; 277.

⁹ RÜGER, D.: Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 80.

znak, podľa ktorého daruje iba ten, kto odovzdáva v úmysle, že darovanú vec za žiadnych okolností nezíska späť.¹⁰

1. Konkretizácia stipulácie

Reštitučná povinnosť zo stipulácie bola závislá od splnenia podmienky „keď bude darca chcieť, alebo keď obdarovaný zomrie“ (*cum ego volam vel cum morieris*). Alternatíva „keď obdarovaný zomrie“ (*vel cum morieris*)¹¹ odpadla v okamihu, keď otec predumrel syna. Reštitučná povinnosť sa tak mohla stať účinnou iba otcovým prejavom vôle (*cum ego volam*). Týmto bolo podľa Scaevolu zjavne zriadenie fideikomisu.

Príjemca stipulačného plnenia bol označený slovami „ak budem žiť mne alebo komu budem chcieť“ (*si vivam mihi aut cui ego volam*). Je viac než pravdepodobné, že otec tým myslel: „ak budem žiť mne alebo <ak zomriem> komu budem chcieť“ (*si vivam mihi aut <me moriente> cui ego volam*)¹². Otec zomrel bez toho, aby počas svojho života požiadal o vrátenie daru, čím odpadla alternatíva „ak budem žiť, mne“. Svoju vôľu prejavil až vo fideikomise – v právnom úkone pre prípad smrti. Fideikomisom, v súlade s druhou časťou klauzuly (*me moriente cui ego volam*), určil tretiu osobu, ktorá sa mala stať príjemcom stipulačného plnenia.

Platnosť stipulácie Scaevola nespochybňuje napriek tomu, že s klauzulou „komu budem chcieť“ (*cui ego volam*) eventuálne mohla odporovať pravidlu, že v prospech tretieho stipulovať nemožno (*alteri stipulari nemo potest*).¹³ Z textu je zrejmé, že fideikomisári žalobu voči synovi nadobudli až z fideikomisu (*fideicommisso ab his quorum interest*), zo stipulácie im žalobný nárok nevznikol. V literatúre bolo však viackrát obhajované právo dedičov požadovať zo stipulácie pria-

¹⁰ Iul. D. 39,5,1 pr.: *...dat aliquis ea mente, ut statim velit accipientis fieri nec ullo casu ad se reverti, et propter nullam aliam causam facit, quam ut liberalitatem et munificentiam exercent: haec proprie donatio appellatur*. K ďalším prameňom pozri nižšie v p. 49-51.

¹¹ Klauzula „*cum morieris*“ neodporovala pravidlu *ab heredis persona obligatio incipere non potest*; pozri Gai. Inst. 3,100.

¹² *Si vivam* by bolo nadbytočné, ak by otec s *cui ego volam* neodkazoval na prípad svojej smrti. Klauzula by v takom prípade totiž mohla znieť jednoducho: *mihi aut cui ego volam*; tak výstižne RÜGER, D.: *Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 74; v tomto zmysle aj KNÜTEL, R.: *Ein vorsichtiger Schenker*. Scaev. D. 32,37,3. In: *Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008)*, s. 268, p. 38: „Wenn ich lebe, mir oder *sonst* an den, den ich benenne“.

¹³ Ulp. D. 45,1,38,17;20 an.

me plnenie v prospech fideikomisárov.¹⁴ Klasické právo ale odoprelo platnosť aj nepravnej zmluve v prospech tretieho, s výnimkou tých prípadov, v ktorých mal veriteľ na plnení tretieho ochrany hodný interes.¹⁵ Takýto záujem však otec na plnení fideikomisárom nemal.¹⁶

Podľa Knütela¹⁷, ktorý je zástancom názoru, že dedičia mohli požadovať priame plnenie v prospech fideikomisárov, súvisela platnosť stipulácie v danom prípade so silnejšou ochranou darcu. D. 32,37,3 ale neobsahuje žiadne indicie, z ktorých by sme mohli vyvodit' záver, že platnosť stipulácie naozaj súvisela s darovaním. Silnejšia ochrana darcu nie je zretelná ani v ďalších Knütelom spomenutých textoch. V C. 8,53(54),22 otec na plnení tretieho ochrany hodný záujem mal, pretože išlo o jeho veriteľov (porov. D. 45,1,38,23). Podobne v D. 39,5,28, kde však stipulácia uzatvorená nebola. Darcovi pozostalosti Papinián priznal *actio praescriptis verbis*, ktorú možno odôvodniť osobitosťou predmetu daru, ktorým bolo dedičstvo (*hereditas*). Žiadny interes na plnení tretieho nemal darca v C. 8,54(55),3, preto bola potrebná dodatočná stipulácia medzi obdarovaným a tretím. *Actio utilis*, ktorú tretieho priznali až *divi principes*, spočívala pravdepodobne na fingovanej cesii, ktorou bola v súlade s vôľou darcu tretieho postúpená darcova kondikcia.

Ako vysvetlenie sa ponúka skôr to, že tretia osoba označená klauzulou „komu budem chcieť“ (*cui ego volam*) mala postavenie *solutionis causa adiectus*.¹⁸ Je netypické, že syn ako stipulačný dlžník nemal právo voľby medzi plnením veriteľovi alebo *solutionis causa adiectus*. Právo voľby však dlžník nemal ani v Pap. D. 45,1,118,2 (*decem mihi aut Titio, utrum ego velim, dare spondes?*) a predsa litera-

¹⁴ Za to HELFWIG, K.: Die Verträge auf Leistung an Dritte nach deutschem Reichsrecht unter besonderer Berücksichtigung des Handelsgesetzbuchs. Neudruck der Ausgabe Leipzig 1899, Scientia Verlag Aalen 1968, s. 12-13; KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008), s. 268 an.; RÜGER, D.: Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 75.

¹⁵ KASER, M.: Römisches Privatrecht²¹. Fortgeführt von R. Knütel und S. Lohsse. München: C. H. Beck, 2017, s. 213 (§35, Rn. 6).

¹⁶ K tomu aj KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008), s. 268-269.

¹⁷ KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008), s. 268-272.

¹⁸ Tak SOLAZZI, S.: L'estinzione dell'obbligazione nel diritto romano. Vol. 1². Napoli: Jovene, 1935, s. 64, p. 2. Skôr proti SCHNABEL, Ch.: Der solutionis causa adiectus im römischen Recht. München: C. H. Beck, 2015, s. 25-26, ktorý si však predčasne osvojil mienku Rügera a následne uzavrel, že v texte ide „um eine Art echten Vertrag zugunsten Dritter auf den Todesfall“.

túra nespochybňuje, že Titius mal pozíciu *solutionis causa adiectus*.¹⁹ Nezvyčajné je aj to, že otec formuláciou *cui ego volam* ponechal výber *solutionis causa adiectus* pri uzatvorení stipulácie otvorený. V dôsledku tejto neurčitosti však bola stipulácia zaiste aj pre Scaevolu zvláštnou výnimkou.

Ako *solutionis causa adiecti* nemali osoby označené vo fideikomise zo stipulácie žiadne žalobné právo.²⁰ Ich oprávnenie sa obmedzovalo na možnosť prijať dlhované plnenie s účinkom splnenia dlhu veriteľovi. Ak syn plnil fideikomisarom, hľadalo sa na neho akoby splnil otcovi ako stipulačnému veriteľovi (jeho dedičom).²¹ Obsahovo teda stipulácia zakladala iba právo vrátiť vec otcovi. Prostredníctvom fideikomisu otec konkretizoval *solutionis causa adiecti*, súčasne im však (ako fideikomisarom) priznal aj právny nárok na ponechanie si *solutionis causa* prijatého plnenia. To, že by stipulačný veriteľ mohol žalobou požadovať, aby dlžník plnil priamo tretiemu (*solutionis causa adiectus*), doložené nie je.²² Je preto pravdepodobnejšie, že otcovi dediča mohli žalobou zo stipulácie (*ex stipulatu ab hereditibus patris*) požadovať iba vrátenie vo fideikomise určených vecí, nie aj priame plnenie v prospech fideikomisarov.

Fideikomisom uložené plnenia zjavne nevyčerpali všetky synovi darované predmety, ktorých vrátenie stipuláciou sľúbil. Scaevola mal pravdepodobne za to, že otec sa zvyšku zriekol, pretože stipulačná povinnosť k vráteniu vecí bola závislá od splnenia podmienky „keď budem chcieť“ (*cum ego volam*) a otec svoju vôľu vyjadril iba prostredníctvom fideikomisu.²³ Keď Scaevola odpovedá:

¹⁹ SOLAZZI, S.: *L'estinzione dell' obbligazione nel diritto romano*. Vol. 1². Napoli: Jovene, 1935, s. 64, p. 2; HONSELL, H.: *Quod interest im bonae fidei iudicium*. Studien zum römischen Schadensersatzrecht. München: C. H. Beck, 1969, s. 173; SCHNABEL, Ch.: *Der solutionis causa adiectus im römischen Recht*. München: C. H. Beck, 2015, s. 22-25.

²⁰ Porov. aj postavenie Sei zo stipulácie „*dos omnis Seiae uxori vel Gaio Seio avo materno redderetur restituereturque*“ v Paul. D. 24,3,45. Pravosť *actio utilis* bola spochybnená; k tomu podrobne SCHNABEL, Ch.: *Der solutionis causa adiectus im römischen Recht*. München: C. H. Beck, 2015, s. 156 an. Odlišne však STAGL, J. F.: *Favor dotis*. Die Privilegierung der Mitgift im System des römischen Rechts. Wien/Köln/Weimar: Böhlau 2009, s. 146 an.

²¹ Paul. D. 46,3,59: ... *dum enim adiecto solvitur, mihi solvi videtur*... . Preto takáto stipulácia neodporovala pravidlu *alteri stipulari nemo potest*. K tomu pozri aj ANKUM, H.: *Quelques problèmes sur le solutionis causa adiectus en droit romain classique*. In: *Studi per Giovanni Nicosia*. I. Milano: Giuffrè, 2007, s. 139 an.

²² *Adiectus* nemohol byť zahrnutý do žalobnej formuly; k tomu SCHNABEL, Ch.: *Der solutionis causa adiectus im römischen Recht*. München: C. H. Beck, 2015, s. 101.

²³ Veriteľ mohol v stipulácii určiť pre plnenie v prospech *solutionis causa adiectus* aj nižšiu sumu s tým následkom, že ak dlžník zaplatil *adiectus* túto nižšiu sumu, oslobodil sa tým v celosti aj voči veriteľovi. Naša stipulácia však neobsahovala žiadne zodpovedajúce ustanovenie. Paul. D. 46,3,98,5:

„môže byť žalovaný aj zo stipulácie otcovými dedičmi, a ako dlžník aj z fideikomisu tými, ktorí na tom majú záujem“, tak to neznamena, že dedičia žalobou zo stipulácie môžu požadovať zvyšok, ale, že žaloba zo stipulácie je obmedzená na rozsah určený fideikomisom. Povinnosť zo stipulácie bola obsahovo vymedzená až prostredníctvom fideikomisu. Splnením fideikomisov sa syn v plnom rozsahu oslobodil aj voči dedičom.

2. *Constitutio divi Pii* a fideikomisárne zaťaženie pozostalostného dlžníka

Podľa Savignyho²⁴ mala Scaevolom citovaná konštitúcia Antonina Pia (*maxime post constitutionem divi Pii, quae hoc induxit*) rozšíriť na „odvolateľné darovanie medzi živými“ pravidlo dovtedy platné iba pre *donatio mortis causa*, podľa ktorého mohol byť obdarovaný pre prípad smrti zaťažený fideikomisom podobne ako legatár.²⁵ Už Erxleben túto tézu odmietol a ukázal, že *constitutio Pii* je Piovým reskriptom zachovaným v D. 30,77²⁶: Keď porúčiteľ fideikomisom požiadal svojho dlžníka, aby dlhované plnenie poskytol tretiemu ako fideikomisárovi (preto *fideicommissum a debitore relictum*), priznal Pius fideikomisárovi priamy žalobný nárok voči dlžníkovi.²⁷ Fideikomisárne zaťaženie dlžníka umožnila fikcia, že

...etiam sic facta stipulatione: „mihi decem aut quinque Titio dari?“ quinque Titio solutis liberabitur reus a stipulatore...; k tomu SCHNABEL, Ch.: Der solutionis causa adiectus im römischen Recht. München: C. H. Beck, 2015, s. 75 an.

²⁴ SAVIGNY, F. C.: System des heutigen römischen Rechts. 4. Bd. Berlin: Veit und Comp., 1841, s. 275, 286.

²⁵ Pap. D. 31,77,1.

²⁶ ERXLEBEN, A.: Die conditiones sine causa. 2. Abt. Die conditio causa data causa non secuta. Göttingen: Verlag der Dieterischen Buchhandlung, 1853, s. 304-305; k identifikácii konštitúcie podobne MÜLLER-EISELT, K. P.: Divus Pius constituit. Kaiserliches Erbrecht. Berlin: Duncker & Humblot, 1982, s. 312. Ulp. D. 30,77: *Si pecunia fuit deposita apud aliquem eiusque fidei commissum, ut eam pecuniam praestet, fideicommissum ex rescripto divi Pii debebitur, quasi videatur heres rogatus remittere id debitori: nam si conveniatur debitor ab herede, doli exceptione uti potest: quae res utile fideicommissum facit. quod cum ita se habet, ab omni debitore fideicommissum relinqui potest.* K textu naposlady WALTER, T.: Die Funktionen der actio depositi. Berlin: Duncker & Humblot, 2012, s. 441 an.

²⁷ Nárok fideikomiséra sa opiera iba o fideikomis. Odlišne HELLMIG, K.: Die Verträge auf Leistung an Dritte nach deutschem Reichsrecht unter besonderer Berücksichtigung des Handelsgesetzbuchs. Neudruck der Ausgabe Leipzig 1899, Scientia Verlag Aalen 1968, s. 3 an., ktorý síce uznáva, že žaloba tretieho je žalobou *ex fideicommissio*, napriek tomu však nárok fideikomiséra uvádza aj do súvisu s dohodou uzatvorenou medzi porúčiteľom a pozostalostným dlžníkom a v dôsledku toho vidí v týchto prípadoch druh pravej zmluvy v prospech tretieho. Proti tomu výstižne už

týmto fideikomisom poručiteľ zároveň požiadal aj dediča, aby dlžníkovi daný dlh odpustil (*fideicommissum liberationis*). Tým dlžník voči dedičovi nadobudol výhodu *exceptio doli* a prostredníctvom *fideicommissum liberationis* z dedičstva toľko, koľko mal plniť fideikomisárovi.²⁸

Predovšetkým po konštitúcii božského Pia, ktorá to zaviedla (maxime post constitutionem divi Pii, quae hoc induxit)

Posledná veta Scaevolovho textu je mäťúca. Ak fideikomis na ťarchu dlžníka (*fideicommissum a debitore relictum*) zaviedol až Piov reskript (*induxit*), prečo potom Scaevola hovorí, že fideikomisári môžu žalovať syna „predovšetkým (*maxime*) po vydaní konštitúcie“²⁹? Bol *fideicommissum a debitore relictum* platný už aj pred vydaním konštitúcie?

Do úvahy by prichádzala možnosť, že v pozadí „predovšetkým“ (*maxime*) stálo cisárskej konštitúcii predchádzajúce riešenie Africana-Juliana.³⁰ V zmysle

WINDSCHEID, B.: Lehrbuch des Pandektenrechts. Bd. 2^o. Neudruck der Ausgabe Frankfurt am Main 1906. Scientia Verlag Aalen, 1963, s. 297 an., p. 4^o; WESENBERG, G.: Verträge zugunsten Dritter. Weimar: Böhlau, 1949, s. 56-61; WACKE, A.: „La exceptio doli lo rende possibile“: Fedecommissio in favore di terzi e fedecommissaria liberazione dall' obbligo di restituzione della dote. In: IURA 46 (1995), s. 27-28; ten istý v: Das fideicommissum a debitore relictum. Die Exceptio doli im Dienste der Rechtsfortbildung. In: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 39 (1971), s. 261: Aj keby dlžník s plnením v prospech tretieho vyjadril súhlas, nebola by táto dohoda s poručiteľom základom nároku tretieho.

²⁸ Marc. D. 30,114,3: „*quia placet non plus posse rogari quem restituere quam quantum ei relictum est*; Gai. Inst. 2,261.

²⁹ Pravosť textovej časti „*maxime*“-fin. býva spochybnovaná; pozri HAYMANN, F.: Die Schenkung unter einer Auflage nach römischem und deutschem bürgerlichen Recht. Berlin: Verlag von Franz Vahlen, 1905, s. 155, p.1; BESELER, G.: Miscellanea: Fideicommissum a debitore relictum. In: SZ 45 (1925), s. 265: Piov reskript nebol uplatniteľný, lebo syn už od okamihu otcovej smrti nebol *debitor ex stipulatu*. Pohládávka zo stipulácie nebola zdediteľná. WESENBERG, G.: Verträge zugunsten Dritter. Weimar: Böhlau, 1949, s. 60; WACKE, A.: Das fideicommissum a debitore relictum. Die Exceptio doli im Dienste der Rechtsfortbildung. In: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 39 (1971), s. 264, p. 32: „allenfalls formal überarbeitet“; „*quae hoc induxit*“ etwas undeutlich“. KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008), s. 277: „möglicherweise Frucht einer Be- oder Überarbeitung, in der Substanz aber klassisch“.

³⁰ Afr. D. 30,108,13: *Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem instituit et filiam exheredavit, deinde ita cavitt: „te, Titi, rogo fideique tuae committo, uti margarita, quae tibi pignori dedi, vendas et deducto omni debito tuo quod amplius erit id omne filiae meae restituas“. ex ea scriptura filiam a fratre fidei commissum petere posse, ut is actiones suas adversus debitorem ei praestaret: hoc enim casu eum, qui creditor fuisset, debitorem intellegendum eius scilicet, quod pretium pignoris summam debiti excedat.* Text vznikol ešte pred vydaním Piovho reskriptu, tak HAYMANN, F.: Die Schenkung unter einer Auflage nach römischem und deutschem bürgerlichen Recht. Berlin: Verlag von Franz Vahlen, 1905, s. 154 an., p. 1; WACKE, A.: Das fideicommissum a debitore relictum. Die Exceptio doli im Dienste der Rechtsfortbildung. In: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis 39 (1971), s. 259.

tohto bol fideikomis zriadený na ťarchu dlžníka interpretovaný ako fideikomis zaťažujúci dediča.³¹ Fideikomisár voči fideikomisom požiadanému dlžníkovi nemal síce žiadny priamy nárok, mohol však z fideikomisu žalovať dediča a žiadať ho, aby mu postúpil svoju žalobu voči dlžníkovi. Tým bol dosiahnutý rovnaký výsledok, ako by bol fideikomisom zaťažený priamo dlžník.

Keď sa však pokúsime uplatniť toto riešenie na náš prípad, narazíme na to, že nárok zo stipulácie obsahovo nezodpovedal nároku z fideikomisu, ako tomu bolo u Africana-Juliána. Syn dlhoval vrátenie otrokov a pozemkov, fideikomisom bol naproti tomu požiadaný o zaplatenie určitej peňažnej sumy a o vykonanie manumisie. Zatiaľ čo by sme pri peniazoch od obsahovej nehody mohli ešte odhliadnuť, nie je to pri manumisii možné. Juliánovo riešenie spočívajúce v cesii by bolo uplatniteľné iba s obmedzením na peniaze; pri fideikomise manumisie bolo postúpenie žaloby vylúčené. Juliánov výklad by sa však uplatnil potiaľ, že fideikomisom manumisie by boli zaťažení dedičia (fideikomis zriadený na ťarchu dlžníka bol interpretovaný ako fideikomis zaťažujúci dediča) a otrok by manumisiu mohol požadovať iba od nich. Ak by Lucrio patril k darovaným otrokom, mohli by dedičia zo stipulácie požadovať jeho vrátenie a následne ho prepustiť na slobodu. Ak by Lucrio patril k tým otrokom, ktorých si otec ponechal, mohli by dedičia po jeho manumisii uplatniť žalobu zo stipulácie a požadovať vrátenie darovaných vecí v hodnote otroka.

V žiadnom z prípadov by však Lucrio nemohol postupovať priamo proti synovi, a práve to mal Scaevola na mysli, keď povedal „môže byť žalovaný ... ako dlžník aj z fideikomisu tými, ktorí na tom majú záujem“ (*ab his quorum interest quasi debitorem conveniri posse*). „Predovšetkým“ (*maxime*) preto sotva mohlo byť odkazom na Juliánove riešenie. Pravdepodobnejšie je, že Scaevola myslel na rovnaké riešenie ako Pius (priame zaťaženie pozostalostného dlžníka). Správnym bude názor Baldusa³², podľa ktorého „predovšetkým po vydaní konštitúcie“ znamenalo: Piova konštitúcia iba potvrdila to, čo Scaevola beztak považoval za správne (a preto uplatniteľné).³³

³¹ Afr. D. 30,108,14: *Non autem mirandum, si, cum alius rogatus sit, alius fidei commissio obstringatur.*

³² BALDUS, Ch.: *Maxime post constitutionem quae hoc induxit: Vorüberlegungen zur historischen Auslegung bei den römischen Juristen am Beispiel des Cervidius Scaevola.* In: D' IPPOLITO, F. M. (Hg.): *φιλία*, Scritti per Gennaro Franciosi. I. Napoli: Satura 2007, s. 185, 178.

³³ V Piovom reskripte obsiahnuté pravidlo bolo skôr výsledkom pomalého dozrievania; do právneho poriadku nebolo zaradené nečakane; tak SANTALUCIA, B.: *I legati ad effetto liberatorio nel diritto romano.* Firenze: Morano, 1964, s. 153.

Napokon sa však aj prípad obsiahnutý v D. 30,77, prostredníctvom ktorého Ulpián popísal uplatnenie *constitutio Pii*, vzťahuje na dlh a fideikomis rovnakého obsahu. Keď preto Scaevola povedal, že *constitutio Pii* je uplatniteľná aj v našom prípade, tak tým musel myslieť na všeobecné pravidlo: *Každý pozostalostný dlžník môže byť zaťažený fideikomisom*. Podľa konštitúcie (na rozdiel od Africanovo-Juliánovho riešenia) *mohol byť dlžník prostredníctvom fideikomisu zaviazaný aj k inému plneniu než k tomu, ktoré dlhoval dedičovi*. Pre platnosť fideikomisu postačovalo, že fideikomis nepresahoval hodnotu toho, čo dlžník odpustením dlhu z dedičstva nadobudol. Nóvum tohoto riešenia nespočívalo iba v tom, že „ein inhaltlich bestimmter Anspruch gegen den *debitor* lediglich durch Fideikommiss auf einen Drittbegünstigten „umgeleitet“ wird“³⁴, pretože v takom prípade by na dosiahnutie želaného výsledku postačovalo riešenie Africana-Juliana.

Et ex stipulatu ab heredibus patris et fideicommisso ab his quorum interest quasi debitorem conveniri posse

Nebolo bez významu, že Scaevola spomenul aj možnosť dedičov žalovať zo stipulácie. Syn bol od svojho dlhu voči dedičom oslobodený formou fideikomisu, a preto musel mať aj možnosť, tento fideikomis odmietnuť.³⁵ Ak by *fideicommissum liberationis* odmietol, nemohli by ho fideikomisári žalovať a povinnosť z fideikomisu by podľa Iul. D. 30,108,14 zaťažovala dedičov (*rogatus* a fideikomisom skutočne zaťažená osoba nemuseli byť identické). Prirodzene by syn v takom prípade naďalej zostal povinným zo stipulácie, a teda voči dedičom. Jeho povinnosť by sa vzťahovala na vrátenie vo fideikomise určených predmetov, prípadne na vrátenie predmetov zodpovedajúcich hodnote uloženého fideikomisu. Tak by dedičia mohli žalobou zo stipulácie požadovať aj vrátenie Lucriona a následne ho prepustiť na slobodu.

3. Darovanie nebolo darovaním pre prípad smrti

Scaevolom v D. 32,37,3 spomenutá konštitúcia je Piovým reskriptom

³⁴ Tak RÜGER, D.: *Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 80-81.

³⁵ Tak správne WACKE, A.: *Das fideicommissum a debitore relictum. Die Exceptio doli im Dienste der Rechtsfortbildung*. In: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 39 (1971), s. 262.

z D. 30,77, podľa ktorého bol platným aj fideikomis zriadený na ťarchu poručiťovho dlžníka. S tým súhlasí aj Rürger³⁶, má však za to, že Scaevola by bol k platnosti fideikomisov dospel aj bez Piovho reskriptu. Podmienky stipulácie (*cum ego volam vel cum morieris*) zodpovedajú darovaniu pre prípad smrti uskutočnenému *sola cogitatione mortalitatis*³⁷: Podmienka *cum morieris* pokrýva prípad, že obdarovaný predumrie darcu; podmienka *cum ego volam* „ist nichts anderes als die Vereinbarung eines für die *donatio mortis causa* typischen Reurechts“. Strany pri darovaní osobitne zdôraznili, že nejde o darovanie *mortis causa*, aby tým obišli uplatnenie zákonov obmedzujúcich dedičskoprávne dispozície (predovšetkým *lex Falcidia* a *lex Voconia*). Darovanie sa však bez ohľadu na to malo stať odvolateľným a tým napokon darovaním pre prípad smrti. Ako také bolo podľa Rürgera spôsobilým základom pre fideikomis.

Možno je pravda, že darca stipuláciou sledoval účel, ktorý by mohol zodpovedať darovaniu pre prípad smrti. Priamo proti darovaniu *mortis causa* by nemusela svedčiť ani tá skutočnosť, že syn mal zo stipulácie eventuálne plniť tretej osobe (*cui ego volam*), hoci pre darovanie *mortis causa* bola typická dohoda o vrátení daru. Ak mala tretia osoba (*cui ego volam*) pozíciu *solutionis causa adiectus*, tak sa jej odovzdané plnenie posudzovalo ako plnenie v prospech darcu. Rovnako by mohla aj klauzula „keď budem chcieť“ (*cum ego volam*) zodpovedať „einer Reurechtsvereinbarung“³⁸, prirodzene by sme ju ale museli interpretovať tým spôso-

³⁶ RÜGER, D.: Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 72 an., 80.

³⁷ Klasickosť darovania pre prípad smrti, ktoré bolo urobené bez existujúceho nebezpečenstva, iba *sola cogitatione mortalitatis*, je však sporná. Odmietajú ju: SIMONIUS, P.: Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1958, s. 79 an.; DI PAOLA, S.: Donatio mortis causa. Corso di diritto romano. Napoli: Jovene, 1969, s. 127 an.; YARON, R.: Some remarks on donatio mortis causa. In: RIDA³ 3 (1956), s. 496 an.; YARON, R.: Donatio sola cogitatione mortalitatis. In: RIDA³ 13 (1966), s. 369 an.; NOORDRAVEN, B.: Die Fiduzia im römischen Recht. Amsterdam: J. C. Gieben, 1999, s. 92.; s nimi TORT-MARTORELL, C.: La revocación de la donatio mortis causa en el Derecho Romano clásico. Madrid: Dykinson, 2003, s. 38-39; TORT-MARTORELL, C.: Rec. Rürger, D.: Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht. Berlin, 2011. In: SZ 130 (2013), s. 689. Klasickosť *donatio sola cogitatione mortalitatis* naopak obhajujú: AMELOTTI, M.: La donatio mortis causa in diritto romano. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1953, s. 9 an.; HARDER, M.: Zuwendungen unter Lebenden auf den Todesfall. Berlin: Duncker & Humblot, 1968, s. 61; JUNG, P.: Das Rückforderungsrecht des Schenkers mortis causa. Zugleich eine Abhandlung zu D 39,6,39 und D 39,6,35,2-3. In: PICHONNAZ, P./VOGT, N. P./WOLF, S. (Hgg.): Spuren des römischen Rechts. Festschrift für B. Huwiler zum 65. Geburtstag. Bern: Stämpfli Verlag AG Bern, 2007, s. 333-334; RÜGER, D.: Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 26 an.

³⁸ Ktovej klasickosť je však sporná. Proti klasickosti „práva ľútosti“ pri darovaní pre prípad smrti a pre-

bom, že darca môže vrátenie daru požadovať iba za svojho života. Darca *mortis causa* chcel totiž darovanú vec držať len *amore vitae*; jej vrátenie chcel môcť žiadať iba počas svojho života³⁹. Pre ten prípad, že obdarovaného predumrie, si naopak prijal, aby si obdarovaný vec ponechal. Tomu neodporuje, že obdarovaného pre prípad smrti mohol zaťažiť fideikomisom. Fideikomis bol totiž dodatočným samostatným nariadením poručiťela, a preto nepôsobil ako odvolanie darovania.⁴⁰ Fideikomis nebol súčasťou dohody o vrátení daru, a nebol teda súčasťou darovania pre prípad smrti (ktorou by však stipulácia podľa Rügerovho výkladu byť musela).

Scaevola ale klauzulu „keď budem chcieť“ (*cum ego volam*) interpretoval tým spôsobom, že darca môže reštitúciu darovaného nariadiť aj pre prípad smrti. To je znakom toho, že právny úkon ako darovanie pre prípad smrti neposudzoval. *Donatio mortis causa* totiž spočívala v tom, že obdarovaný smrťou poručiťela niečo natrvalo nadobudol, zatiaľ čo Scaevola klauzule „keď budem chcieť“ priznal

važne s názorom, že voľná odvolateľnosť mala svoj pôvod v poklasickej dobe (Iul. D. 39,6,16; Ulp. D. 39,6,30; Iul. D. 39,6,15; Ulp. D. 24,1,13,1; Paul. Sent. 3,7,2): KASER, M.: Rec. Di Paola, P.: *Donatio mortis causa*. Catania, 1950. In: IURA 2 (1951), s. 246; SCHWARZ, F.: *Die Grundlage der conditio im klassischen römischen Recht*. Münster/Köln: Böhlau, 1952, s. 267-268; AMELOTTI, M.: *La donatio mortis causa in diritto romano*. Milano: Dott. A. Giuffrè, 1953, s. 160; 207 an.; SIMONIUS, P.: *Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1958, s. 117 an.; YARON, R.: *Some remarks on donatio mortis causa*. In: RIDA³ 3 (1956), s. 506; YARON, R.: *Donatio sola cogitatione mortalitatis*. In: RIDA³ 13 (1966), s. 369 an.; HARDER, M.: *Zuwendungen unter Lebenden auf den Todesfall*. Berlin: Duncker & Humblot, 1968, s. 62- 63; DI PAOLA, S.: *Donatio mortis causa*. Corso di diritto romano. Napoli: Jovene, 1969, s. 42 an.; NOORDRAVEN, B.: *Die Fiduzia im römischen Recht*. Amsterdam: J. C. Gieben, 1999, s. 95-96; TORT-MARTORELL, C.: *La revocación de la donatio mortis causa en el Derecho Romano clásico*. Madrid: Dykinson, 2003, s. 51. *Právo darcu z akéhokolvek dôvodu donatio mortis causa* odvolať, považujú naopak za klasické: PERNICE, A.: *Labeo. Römisches Privatrecht im ersten Jahrhunderte der Kaiserzeit*. 3. Bd. 1. Abt. Halle: Max Niemeyer, 1892, s. 263 an., napriek tomu, že „das Reurecht“ pri ostatných *dationes ob rem* v klasickom práve odmietal a *donatio mortis causa* posudzoval tiež ako *datio ob rem*. Rozdiel, ktorý pri *donatio mortis causa* kondikciu *ex paenitentia* odôvodňoval, videl Pernice v tom, že *donatio mortis causa* bola svojou podstatou právnym úkonom pre prípad smrti. RIECHELMANN, A.: *Paenitentia: Reue und Bindung nach römischen Rechtsquellen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005, s. 76 an.; RÜGER, D.: *Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 221 an.

³⁹ Paul. D. 39,6,35,2: *...amore vitae recepisse potius quam dedisse mavult: et hoc est, quare vulgo dicitur: „se potius habere vult, quam eum cui donat, illum deinde potius quam heredem suum“*. Marc. D. 39,6,1pr.: *Mortis causa donatio est, cum quis habere se vult quam eum cui donat magisque eum cui donat quam heredem suum*.

⁴⁰ Predsa za to RÜGER, D.: *Die donatio mortis causa im klassischen römischen Recht*. Berlin: Duncker & Humblot, 2011, s. 79.

význam, podľa ktorého si darca vyhradil právo obdarovanému dar odňať aj pre prípad svojej smrti.

K darovaniu pre prípad smrti napokon nepasuje ani Scaevolove „*et-et*“-rozhodnutie. Scaevola hovorí, že voči synovi môžu svoj nárok uplatniť aj dedičia zo stipulácie, aj fideikomisári z fideikomisu. Ak by sme na žalobu zo stipulácie hľadeli ako na následok odvolania darovania *mortis causa*, tak by musela odpadnúť možnosť, že syn bude žalovaný aj fideikomisármi *ex fideicommisso*. Obdarovaný *mortis causa* mohol byť zaťažený fideikomisom preto, lebo z majetku poručiteľa pre prípad smrti niečo nadobudol. V našom prípade by však otec *donatio mortis causa* odvolal a zaťaženie fideikomisom by preto muselo stratiť svoj základ. Aj keby sme chceli prijať, že syn *mortis causa* nadobudol tie predmety, ktoré si mohol ponechať, pretože darovanie bolo odvolané iba šťastí⁴¹, narazili by sme na to, že toto čiastočné odvolanie sa uskutočnilo pre prípad smrti a nie *amore vitae*.

Ak by Scaevola darovanie posudzoval ako darovanie pre prípad smrti, prečo by sa vôbec odvolával na *constitutio Pii*, aby odôvodnil svoje rozhodnutie⁴²? V žiadnom z prameňov, v ktorých sa spomína možnosť fideikomisárneho zaťaženia obdarovaného *mortis causa*, nie je *constitutio Pii* uvedená ako doplňujúci argument.⁴³ Hoci Scaevola mohol argumentovať iba s darovaním pre prípad smrti, neurobil to, pretože v danom prípade *donatio mortis causa* nevidel. Ak navyše zohľadníme, že text neobsahuje žiadny priamy poukaz na darovanie *mortis causa* a prevod na syna je popísaný slovami „*non mortis causa donavit*“, tak pre tézu, že Scaevola darovanie posudzoval ako darovanie pre prípad smrti, nezostane už žiadne miesto.

Dôvodom, pre ktorý Scaevola darovanie nekvalifikoval ako *donatio mortis causa*, mohla byť aj skutočnosť, že dohoda o vrátení daru bola obsahom stipulácie. Už Simonius presvedčivo ukázal, že rímskemu právu bola pri darovaní pre

⁴¹ Tak vo výsledku KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: *Seminarios complutenses de derecho romano 20-21* (2007-2008), s. 265-266; 274 an., ktorý *donatio mortis causa* síce odmieta, možné fideikomisárne zaťaženie syna však napriek tomu vysvetľuje analogickým postavením syna. Podobne HAYMANN, F.: *Die Schenkung unter einer Auflage nach römischem und deutschem bürgerlichen Recht*. Berlin: Verlag von Franz Vahlen, 1905, s. 155, p. 1, podľa ktorého Scaevola svoje rozhodnutie v pôvodnom znení odôvodnil tým, že syn bol z *epistula fideicommissaria* obohatený preto, lebo otec svoje právo zo stipulácie uplatnil iba čiastočne a až tým synovi obstaral definitívne vlastníctvo k predmetom, ktoré vo fideikomise nespomenul.

⁴² Rügger a jeho predchodcovia vychádzajú z toho, že v čase Scaevolu bolo už platným právom, že obdarovaný *mortis causa* môže byť zaťažený fideikomisom.

⁴³ Fideikomisárne zaťaženie obdarovaného *mortis causa* je doložené v Pap. D. 31,77,1; Ulp. D. 2,15,8,2; Ulp. D. 32,3pr. a 3; Paul. D. 33,4,11; Imp. Gord. C. 6,42,9; Imp. Alex. Severus C. 8,56(57),1.

prípád smrti stipulácia neznáma. Dokonca ani kompilátori neboli ochotní škrtnutím „*non mortis causa*“ uznať v D. 32,37,3 darovanie pre prípad smrti.⁴⁴ Stipulácia na vrátenie daru (hoci by obsahovo mohla zodpovedať dohode typickej pre *donatio mortis causa*) právnomu úkonu zjavne prepožičala odlišnú právnu formu, pretože už vedľa seba existovali dva oddelené právne úkony (*donatio inter vivos* a stipulácia na vrátenie veci).

Pre darovanie *mortis causa* realizované okamžitým prevodom vlastníctva bolo charakteristické, že povinnosť k vráteniu daru vznikla ako reálna obligácia (*re obligatur*).⁴⁵ V dôsledku jedného právneho úkonu (*datio*) obdarovaný nadobudol vlastníctvo a darca podmienené právo na vrátenie daru.⁴⁶ V D. 32,37,3 naproti tomu žiadna reálna obligácia nevznikla. V úvode Scaevolovho fragmentu uvedené „*non mortis causa*“ mohlo byť práve odkazom na to, že darca daroval *sine ulla condicione redhibendi*⁴⁷: Pri prevode vlastníctva si nevyhradil právo na vrátenie daru, nešlo teda o prípad *re obligatur*. Toto právo založila až stipulácia, ktorou obdarovaný sľúbil vrátenie a reštitúciu (*reddere restituere*). Právne následky (prevod vlastníctva a právo na vrátenie daru), ktoré boli pri typickom darovaní pre prípad smrti založené už prevodom vlastníctva (*datio*), boli v danom prípade vyvolané až dvoma po sebe nasledujúcimi právnymi úkonmi (*datio* a stipulácia). Skutočnosť, že tieto právne následky neboli spôsobené jednotným právnym úkonom, odporovala povahe darovania *mortis causa*. To bol aj dôvod, pre ktorý v danom prípade nebol porušený pojmový znak „kto daruje, ten odovzdáva tak, aby nedostal naspäť“.

⁴⁴ Hoci by dané darovanie pravdepodobne radi videli ako *donatio mortis causa*; k tomu SIMONIUS, P.: Die *donatio mortis causa* im klassischen römischen Recht. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1958, s. 174-175. Odlišne HAYMANN, F.: Zur lex 42 pr. D. de mortis causa donationibus, 39, 6. In: SZ 38 (1917), s. 214, p. 2, ktorý, zdá sa, *donatio mortis causa* prijíma aj v prípade stipulácie, pričom z Fr. Vat. 286 (C. 8,54(55),3) vyvodzuje záver, že Sabiniáni (D. 39,6,35,3) darcovi *mortis causa* priznávali *condictio* iba v prípade absentujúcej stipulácie.

⁴⁵ Iul. D. 12,1,19 pr.: *Non omnis numeratio eum qui accepit obligat, sed quotiens id ipsum agit, ut confestim obligaretur. nam et is, qui mortis causa pecuniam donat, numerat pecuniam, sed non aliter obligabit accipientem, quam si existisset casus, in quem obligatio collata fuisset, veluti si donator convalesceret aut is qui accipiebat prior decessisset. ...*

⁴⁶ K tomu bližšie v KLEŇOVÁ, V.: Poznalo klasické rímske právo rezolutívne podmienené darovanie pre prípad smrti? In: Acta Universitatis Tyrnaviensis-Iuridica. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019, s. 55-68.

⁴⁷ Pap. D. 39,6,42,1; Marc. D. 39,6,27: *Ubi ita donatur mortis causa, ut nullo casu revocetur, causa donandi magis est quam mortis causa donatio: et ideo perinde haberi debet atque alia quaevis inter vivos donatio.*

4. Darovanie nebolo odvolateľným darovaním *inter vivos*

„Odvolateľné darovanie“ by z pohľadu klasického ponímania bolo *contradictio in adiecto*⁴⁸, pretože odvolateľnosť bola v priamom rozpore s pojmovým znakom, podľa ktorého daruje iba ten, kto odovzdáva v úmysle, že darovanú vec za žiadnych okolností nezíska späť (*qui donat, sic dat, ne recipiat*⁴⁹). Právo na vrátenie daru a darovanie sa navzájom vylučovali: darca buď daroval a prevodom vlastníctva preto právo na vrátenie daru nenadobudol, alebo nedaroval a odovzdanú vec mohol v určenom prípade kondikovať.⁵⁰

Ak Scaevola v prevode vlastníctva videl darovanie, tak buď musel opustiť prevládajúcu klasickú mienku, alebo darovanie posudzoval ako neodvolateľné. Prvá možnosť je menej pravdepodobná. Do úvahy prichádza skôr to, že Scaevola právneho úkonu priznal povahu darovania preto, lebo pojmový znak „kto daruje, ten odovzdáva tak, aby nedostal naspäť“ považoval za splnený.

Zo stipulácie vznikla synovi povinnosť k vráteniu darovaných vecí. Samotná skutočnosť, že táto povinnosť bola suspenzívne podmienená (*cum ego volam vel cum morieris*), by k uznaniu darovania nepostačovala. Klasickí právnici darovanie odmietli aj vtedy, keď si darca pri prevode vlastníctva vyhradil právo na vrátenie daru iba pre určitý prípad.⁵¹ Navyše bola podmienka v našom prípade sčasti potestatívna (*cum ego volam*), otec preto povinnosť k vráteniu mohol kedykoľvek „aktivovať“.⁵²

V prameňoch, v ktorých bolo darovanie v dôsledku práva na vrátenie daru odmietnuté, vzniklo toto právo vždy ako reálna obligácia. Podmienená kondikcia darcu mala vzniknúť z toho istého *dare rem*, ktorým bolo realizované aj darovanie. Už pri prevode vlastníctva darca vyhlásil, že vec u obdarovaného nemá zostať natrvalo, *causa retinendi* závisela ešte od splnenia príkazu. Takáto reálna obligácia v Scaevolovom prípade chýbala. Právo na vrátenie darovaných

⁴⁸ Tak hovorí aj Paul. D. 39,6,35,2: ... *illa vera et absoluta donatione, quae ita proficiscitur, ut nullo casu revocetur.*

⁴⁹ Ulp. D. 43,26,1,2; Iul. D. 12,1,20: ... *donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo penes accipientem maneret...*

⁵⁰ Ulp. D. 24,1,13,2: *Cum quis acceperit, ut in suo aedificet, condici ei id non potest, quia magis donari ei videtur...* K tomu podrobnejšie v KLEŇOVÁ, V.: Darovanie s príkazom v rímskom práve. Praha: Leges, 2020 (v tlači).

⁵¹ K tomu bližšie v KLEŇOVÁ, V.: Darovanie s príkazom v rímskom práve. Praha: Leges, 2020 (v tlači).

⁵² Tak správne KNÜTEL, R.: Ein vorsichtiger Schenker. Scaev. D. 32,37,3. In: *Seminarios complutenses de derecho romano 20-21 (2007-2008)*, s. 262.

vecí vzniklo až zo samostatnej a od prevodu vlastníctva oddelenej zmluvy – zo stipulácie.⁵³ Odovzdanie (*datio*) obdarovanému sa uskutočnilo bez toho, aby si darca vyhradil právo na vrátenie darovaných vecí.⁵⁴ Darovanie mohlo vzniknúť, pretože mu pri prevode vlastníctva nechýbali účinky právneho dôvodu na trvalé ponechanie si vecí.

Záver

Je pochopiteľné, že pre uznanie darovania zohrávalo rozhodujúcu rolu práve oddelenie *datio*, ktorou bolo realizované darovanie, od stipulácie, ktorou bolo založené právo na vrátenie darovaných vecí. Darovanie bolo prevodom vlastníctva dokonané a tým perfektné. *Reddere restituere*-stipulácia bola oddeleným kontraktom, na úspechu darovania nemohla už nič zmeniť. Ak by stipuláciou dohodnuté vrátenie vecí mohlo narušiť už perfektné darovanie, tak by existencia darovania nikdy nebola istá. Každá medzi darcom a obdarovaným dodatočne uzatvorená zmluva by mohla spochybniť jeho platnosť.

V dôsledku stipulácie sa darovanie odvolateľným nestalo a na uplatnenie žaloby zo stipulácie nemožno hľadiť ako na odvolanie darovania. Nepovažujeme preto za opodstatnený názor, ktorý možnosť fideikomisárneho zaťaženia syna vysvetľuje tým, že darovanie bolo odvolateľným a *constitutio Pii* na takéto darovanie rozšírila pravidlo dovtedy platné pre rovnako odvolateľné darovanie pre prípad smrti. Presvedčivejšie je, že otec mohol na ťarchu syna fideikomis zriadiť preto, lebo syn bol jeho dlžníkom (a teda podľa pravidiel *fideicommissum a debitoris relictum*).⁵⁵

Súhlasíť nemožno napokon ani s tým, že darovanie pre prípad smrti bolo odvolateľným darovaním. Podľa klasického ponímania bola *causa donationis* pri *donatio mortis causa* až do smrti darcu *in pendentis*, práve ako dôsledok toho, že odovzdaním (*datio*) vzniklo podmienené právo darcu na vrátenie daru, ktoré

⁵³ PERNICE, A.: *Labeo. Römisches Privatrecht im ersten Jahrhunderte der Kaiserzeit*. 3. Bd. 1. Abt. Halle: Max Niemeyer, 1892, s. 146.

⁵⁴ Prevod vlastníctva sa neuskutočnil „unter der auflösenden Bedingung der Rückforderung“ (tak píše WESENBERG, G.: *Verträge zugunsten Dritter*. Weimar: Böhlau, 1949, s. 59.

⁵⁵ Správne už ERXLEBEN, A.: *Die conditiones sine causa*. 2. Abt. *Die conditio causa data causa non secuta*. Göttingen: Verlag der Dieterischen Buchhandlung, 1853, s. 305: Dôvodom Scaevolovho rozhodnutia je „ein der Schenkung als solcher völlig fremder Gesichtspunkt“: stipulácia zameraná na vrátenie daru.

darovaniu odporovalo. Až do smrti darcu v hroziacom nebezpečenstve právny úkon existoval iba ako odovzdanie za budúcim účelom (*datio ob rem*)⁵⁶, ktorým bolo darovanie. *Donatio mortis causa* bola neodvolateľným darovaním, ktoré mohlo vzniknúť až smrťou darcu a z toho dôvodu je právom označovaná ako darovanie *pre prípad smrti*.⁵⁷

⁵⁶ K tomu bližšie v KLEŇOVÁ, V.: Poznalo klasické rímske právo rezolútívne podmienené darovanie pre prípad smrti? In: Acta Universitatis Tyrnaviensis-Iuridica. Trnava: Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2019, s. 55-68.

⁵⁷ Príspevok je výstupom z projektu VEGA 1/0018/19 s názvom „Renesancia zabudnutých a znovu obnovených inštitútov dedičského práva na Slovensku“.

TRHOVÝ MECHANIZMUS A TRHOVÁ EKONOMIKA

Lenka Klimentová*

Predkladaný článok je venovaný nášmu jubilantovi, profesorovi Gustávovi Dianiškovi. Som nesmierne rada, že aj takouto formou môžem vyjadriť svoju vďaku za všetko, čo mi bolo ako kolegyni odovzdané – nové pohľady na odborné témy, prepojenie našich učebných odborov, pomoc pri tvorbe a písaní odborných článkov a hlavne láskavé slovo vždy, za každých (a nie vždy pozitívnych) okolností. Naša spolupráca je relatívne krátka, ja pôsobím na Katedre propedeutiky od roku 2001, no až od roku 2004 pod vedením profesora Dianišku. Prešli sme spoločne pár rokov na profesnej ceste, počas ktorých sme delili aj o naše rodinné radosti i starosti. Ja ako aj celá Katedra propedeutiky vďačíme pánovi profesorovi za obrovskú pomoc a podporu. Preto si dovoľujem vyjadriť želanie, aby sme ešte dlho z našej spolupráce vzájomne čerpali pozitívnu energiu a silu. Pán profesor, zo srdca a úprimne Vám želám všetko len to najlepšie – veľa zdravia, šťastia, pohody, tvorivých síl a veľa šťastných dní v kruhu Vašich najmilších. Nasledujúce riadky by som Vám rada venovala ako moje krátke zamyslenie sa nad podstatou súčasného trhu.

„Predpokladajme ..., že naša myseľ je – ako sa hovorí – biely papier bez akýchkoľvek písmen, bez akejkoľvek idey. Ako sa zaplní? Odkiaľ je tá veľká zásoba ideí, ktorú usilovná a nespútaná fantázia človeka na ňu namaľovala takmer s nekonečnou pestrosťou? Odkiaľ je všetok materiál rozumu a poznania? Na to odpovedám jedným slovom: zo skúsenosti ...“

(John Locke: Rozprava o ľudskom rozume)

1. Trhový mechanizmus a trhová ekonomika

Čo je to trh? Ako funguje a aké princípy ho riadia? Tieto otázky si kládli ekonómovia/filozofi po stáročia. Skôr ako sa ekonómia stala vedou, rozvíjala sa a kvitla v podobe filozofie. Ekonomické myšlienky, či skôr myšlienky o podstate

* Ing. Lenka Klimentová. PhD., Katedra propedeutiky právnických predmetov, Právnická fakulta Trnavskej university v Trnave.

a spôsobe hospodárenia – o hľadani rozumného spôsobu hospodárenia, sú tu tak dlho ako ľudstvo samo. Prvé písomné zmienky nachádzame v období Sumerskej ríše, Babylonskej ríše, starovekého Egypta a dočítať sa o nich môžeme aj v Knihe kníh – v Biblii (kniha Genezis). V staroveku je ekonómia spojená s gréckymi a rímskymi učencami – filozofmi a rétorami (Xenofón, Aristoteles, Platón, Seneca, bratia Gracchovci, Cato st., Varro, Calumella a iní). Za priekopníka a veľikána (nielen) svojej doby považujeme najmä Aristotela, ktorý ako jeden z prvých skúmal výmenné vzťahy na trhu a hľadal odpoveď na otázku, ako funguje trh, aký je jeho mechanizmus. Vedel, že na trhu sa vymieňa tovar za tovar, no nedokázal nájsť súvislosť a nevedel definovať, na základe čoho sa tak deje. Jeho skúmanie a myšlienky boli takpovediac dopovedané omnoho neskôr – až anglickými klasikmi. V stredoveku v ekonomickom myslení cítiť silný vplyv scholastikov podmienený kresťanskou vierou, náukou a morálkou (sv. Augustín či Tomáš Akvinský). Napriek tomu otázka trhových vzťahov, trhových subjektov a kategórií nenechala učencov chladných. Akvinský sa pohrával s definovaním výrobných faktorov, hoci to vo svojej teórii spravodlivej ceny a mzdy možno ani nevedel. Opäť to boli klasici, ktorí dokončili definovanie a ocenenie výrobných faktorov a doplnili základné kategórie načrtnuté Tomášom Akvinským. Počiatky moderného trhu však prináša až novovek – 18. – 19. storočie, anglická klasická ekonómia. Veľmi plodné a na zásadné ekonomické definície bohaté obdobie plné zvučných mien a moderných teórií modernej (revolučnej) doby.

Spoločenský pokrok nevyhnutne spojený s vedecko-technickou revolúciou znamenal zmenu economickej teórie i praxe a počiatky kapitalistickej tovarovej výroby. Veľká francúzska revolúcia a priemyselná revolúcia v Anglicku mali za následok nielen zmeny politického a spoločenského systému Európy, ale aj formovanie ekonómie ako modernej vedy a formovanie tzv. moderného trhového mechanizmu na pozadí myšlienok merkantilistov a fyziokratov (16. – 18. storočia). Asi najznámejšia postava klasickej ekonómie – Adam Smith sa preslávil dielom, ktoré ho okamžite po publikovaní katapultovalo do popredia záujmu ekonómov. Jeho „Bohatstvo národov (1776)“ velebilo samostatnosť ponuky a dopytu, potrebu diferenciácie výroby, moderného (vedeckého) prístupu k ekonomickým kategóriám a odmietalo zásahy štátu. Ako písal sám Smith: „*Veda je účinná proti látka proti jedu nekritického nadšenia a povier.*“ Adam Smith prišiel s myšlienkou neviditeľnej ruky trhu, ktorá kralovala ekonomickým systémom nasledujúcich viac ako 200 rokov. Ekonómia ako moderná veda teda datuje svoje počiatky do polovice 18. storočia, do obdobia liberalizmu anglickej klasickej ekonómie (Petty, Smith, Ricardo, Malthus a iní).

Trhový mechanizmus predstavuje interakciu pôsobenia ponuky a dopytu na pozadí spoločenskej delby práce. Práve tretí stupeň spoločenskej delby práce (oddelenie obchodu) je zlomovým okamihom formovania moderného trhu, čo Smith zdôrazňuje tvrdením: „Človek je živočích, ktorý obchoduje.“ Nechajme ho teda obchodovať samostatne, slobodne, vytvoríme mu dokonalé konkurenčné prostredie a čo najlepšie podmienky. Hlavne ho nechajme riadiť ponuku aj dopyt podľa aktuálnych potrieb. Prečo potom tento model „čistého trhového mechanizmu“ zlyhal? Nechali sa všetci ekonómovia unášať vlnou popularity Adama Smitha? Nenašiel sa žiaden oponent jeho teórií? Spočiatku nie, liberalizmus sa tešil obľube a ďalej sa rozvíjal načrtnutým (klasickým) smerom. Neoklasická ekonómia 19. storočia mení praktické zameranie ekonomie spájané s politickým rozhodovaním sa na záujem o teoretickú rovinu hospodárstva. Dovtedy sa „*political economy*“ zaoberala predovšetkým skúmaním spoločenskej výroby, nová a moderná „*economics*“ predstavuje ekonomiu ako vedu o ekonomike, skúmajúcu zákonitosti národného hospodárstva. Pojem *ekonomika* súvisí s praktickou hospodárskou činnosťou, zatiaľ čo *ekonómia* pre ňu vytvára teoretický a metodologický základ. *Economics* znamenala revolúciu v myslení a v prístupoch k ekonomickým javom a procesom. Koncom 19. storočia sa objavuje ďalší zaujímavý pojem „*homo oeconomicus*“ – človek ekonomicky zmysľajúci, správa sa racionálne a cielavedome pri získavaní, vyhodnocovaní i používaní informácií. Jeho základnou vlastnosťou je racionálne správanie, ktoré je charakterizované tým, že za každých okolností si vyberie možnosť prinášajúcu najväčší úžitok. Vedecské skúmanie reálneho správania ľudí však tento predpoklad opakovane vyvrátilo. Ani zďaleka sa nesprávame vždy racionálne, rozhodujeme sa na základe desiatok podnetov, ktoré nie sú logické a ani kvantifikovateľné. Kým neoklasici (neoklasická ekonómia 19. storočia) transformujú „politickú ekonomiu“ na tzv. čistú „ekonomiu“, objavujú prvé záchvevy „neviditeľnej ruky“ a s nimi prichádza prvá kritika (neo)klasizmu. Joseph Alois Schumpeter bol zástancom teórie spoločenských a inštitucionálnych zmien, teórie hospodárskeho rozvoja, dynamiky a štrukturálnych zmien trhovej ekonomiky. Bol prívržencom matematicko-funkčného smeru teórie hraničnej užitočnosti, autor teórie samolikvidácie kapitalizmu, teórie inovácie, vypracoval vlastnú teóriu úroku. Bol dôsledným zástancom evolucionizmu a patril k prvým výrazným kritikom liberálov. Švédska (štokholmská) škola na čele s Johannom Knutom Wicksellom – podobne ako Schumpeter – začiatkom 20. storočia skúma hospodárske cykly a analyzuje protikrizovú politiku. V tom čase sa zosilňujú trhové otrasy a svet sa blíži k Veľkej hospodárskej kríze (1929-1933). Koniec 19. a začiatok 20. storočia prinášajú so

sebou nielen hospodárske krízy, ale (pre západné, kapitalistické krajiny) aj novú spoločenskú hrozbu. Socialisti sa formujú aj v ekonomickom myslení (predovšetkým Marx), nadviazali na nemeckú filozofiu, klasickú politickú ekonómiu (ktorú podrobili ostrej kritike) a na francúzsky socializmus (Sismondi). Koncom 19. storočia vychádza Marxovi „*Bieda ekonómie*“ a o dvadsať rokov neskôr aj „*Kapitál*“, jeho kritika politickej ekonómie. „*Podstata komunizmu by sa dala vyjadriť jedinou myšlienkou: zrušenie súkromného vlastníctva.*“ (Karl Marx) – extrémny názor vo vtedajšej kapitalistickej spoločnosti, ktorý nezostal bez nasledovateľov. Bolo ich dokonca niekoľko. Strach z nedostatku, ktorý bol dôsledkom svetovej krízy a silnejúci vplyv socialistov a komunistov z východu, dotlačil jedného z najväčších ekonómov k činu: John Maynard Keynes predstúpil pred americký kongres ako „lekár k mŕtvemu ekonomickému systému“, aby liečil. Jeho liekom pre zničené hospodárstvo bolo **definovanie zmiešaného trhového mechanizmu** založeného na voľnej ruke (liberalizme) a štátnych zásahoch (intervencionalizme). Táto moderná ekonómia priniesla množstvo teórií a viaceré boli ocenené Nobelovou cenou. Každá z neokonzervatívnych teórií bola ušitá na mieru svojej domácej ekonomike a predstavila vlastnú kombináciu nástrojov hospodárskej politiky (vlastnú oblasť záujmu, t. j. intervencií štátu a oblasť produkcie verejných statkov). Napriek tomu môžeme zjednodušene povedať, že od 40. rokov minulého storočia (trhová) ekonómia nepriniesla nič lepšie ako kombináciu Smitha a Keynesa – je len otázkou aktuálneho postavenia národného hospodárstva v ekonomickom cykle, ktorý z prístupov bude preferovaný. A ako sa vlastne v modernom trhovom mechanizme stavia štát k svojej úlohe? Celkom trefne to vyjadril Ronald Reagan, americký politik a 40. prezident Spojených štátov amerických: „*Pohľad vlády na ekonomiku možno zhrnúť do pár krátkych fáz: Keď sa to hýbe, zdaníme to. Ak sa to stále hýbe, zavedieme na to rôzne regulácie. Ak sa to prestane hýbať, začneme to dotovať.*“

Trhová ekonomika je založená na trhovom mechanizme - na systéme slobodného podnikania a voľnej súťaže. Povinnosťou štátu všeobecne je stanoviť pravidlá hry pre hospodársku činnosť a zabezpečiť ich dodržiavanie. Tieto pravidlá musia ochraňovať a podporovať voľnú konkurenciu a brániť trh pred zbytočnými zásahmi zo strany štátu. Základom tohto hospodárstva je súkromné vlastníctvo kapitálových statkov vo všetkých sférach špecializovanej hospodárskej činnosti. Ako sa mení tento systém v čase? Veľmi dynamicky – jeden z hlavných pohonov ekonomických zmien, ktoré majú vplyv na všetky oblasti bežného života, je *globalizácia*. Pripisuje sa jej úloha v narastajúcej konkurencii a prerozdeľovacia úloha medzi zdrojmi bohatstva. Ďalším je *integrácia*, t. j. prenášanie

právomocí národných štátov na nadnárodné európske inštitúcie. Stupeň integrácie v EÚ nedosiahol takú hĺbku, aby sa dalo hovoriť o federácii ako zvrchovanom subjekte medzinárodného práva, je však oveľa hlbšia ako v medzinárodných organizáciách. Jej spôsob rozhodovania je vo svetovom meradle unikátny, preto je Európska únia považovaná za zoskupenie štátov („medzinárodnú organizáciu“) „*sui generis*“. Európska únia má medzinárodnoprávnú subjektivitu. Od nadobudnutia platnosti Lisabonskej zmluvy získala Únia aj plnú subjektivitu z hľadiska únieového práva (okrem iného tým, že sa stala právnym nástupcom zrušeného Európskeho spoločenstva). Hlavným cieľom Európskej únie je Európa s výrazným hospodárskym rastom, konkurencieschopnou ekonomikou a zlepšujúcou sa kvalitou životného prostredia. A predovšetkým nové ciele – spoločná zahraničná a bezpečnostná politika a spolupráca v oblasti justície a vnútra. Mnohé jej ciele už boli zrealizované – menová únia a zavedenie občianstva únie.

2. Problémy trhovej ekonomiky

Ekonomika (národné hospodárstvo) podľa Smitha stála na systéme samoregulácie, Keynes „podoprel“ tento systém štátnymi zásahmi tak, aby pevne stál na dvoch nohách. Je skutočne dostatočne pevný, alebo nám niečo dokáže nohy podlomiť?

Problémy modernej ekonomiky teória jednoducho definuje nasledovne: tempo hospodárskeho rastu v percentách HDP, nezamestnanosť zobrazovaná mierou nezamestnanosti, cenová stabilita zobrazovaná rastom inflácie a rovnováha obchodných vzťahov zo zahraničím zobrazovaná saldom obchodnej bilancie v % HDP. Magický (Kaldorov) štvoruholník, ako sa grafické zobrazenie týchto cieľov nazýva, stanovuje v modelovej podobe štyri vybrané makroekonomické veličiny ako tie najdôležitejšie z hľadiska základných cieľov národohospodárskej politiky. Model sa zobrazuje v reálnej podobe nepravidelného štvoruholníka, ktorého vrcholy ležia na osi „x“ a na osi „y“ v protipóloch: tempo rastu/inflácia (os „x“) a nezamestnanosť/saldo obchodnej bilancie (os „y“). Vyváženosť jednotlivých ukazovateľov určuje plochu štvoruholníka a veľkosť plochy štvoruholníka je výstupnou informáciou tohto modelu. Čím je plocha väčšia, tým zdravšia je ekonomika, a tým sú aj lepšie vyhliadky sledovanej ekonomiky do budúcnosti. Dôležité je zhodnotenie plochy a pravidelnosti v dynamike a časovom vývoji v minulosti, čo zvyšuje interpretačnú hodnotu tohto modelu. Magickosť (genialita) tohto modelu je v tom, že nerozhodujú teda absolútne

čísla, keďže politika oživovania hospodárskej činnosti s cieľom zvyšovania HDP a zníženia nezamestnanosti posilňuje inflačné tendencie a inflácia zase ohrozuje obchodnú bilanciu. Cieľom ekonomiky bude zamerať pozornosť hospodárskej politiky na uvedené oblasti a celou škálou nástrojov pôsobiť na zabezpečenie plynulého ekonomického rastu pri nievysokkej inflácii, nízkej nezamestnanosti a pozitívnej bilancii.

Ak poznáme postup dosiahnutia ideálneho systému, tak prečo sa to nedarí dosiahnuť, resp. prečo sa opakujú zlyhania a krízy? Lebo „trhový mechanizmus“ – jeho podstata je ponuka a dopyt fungujúci v súťažných podmienkach a tvoriaci trhovú cenu. Ponuka a dopyt neustále sa dohadujúci o triáde ekonomických otázok – čo, ako a pre koho vyrábať – výsledkom čoho je buď prevaha jednej, alebo prevaha druhej strany, t. j. nerovnováha v podobe prebytku výroby alebo neuspokojeného dopytu. Opakujúce sa výkyvy hospodárskej činnosti, resp. opakujúce sa cyklické pohyby národného hospodárstva je možné graficky znázorniť v podobe hospodárskeho cyklu. Dôvodom striedania jeho fáz (recesie a expanzie) sú viaceré faktory z vnútorného či vonkajšieho prostredia národnej ekonomiky, ktoré majú za následok vznik trhových zlyhaní (nedostatkov) a hospodárskych kríz. Môžu to byť nesprávne nastavené a použité nástroje hospodárskej politiky, legislatívne zmeny, ale i sociálne a politické zmeny v okolitých štátoch či smerovanie EÚ. Problematickou stránkou našej ekonomiky je celkovo slabá výkonnosť a osobitne nízka inovačná aktivita domáceho podnikového sektora, vysoká nezamestnanosť, slabý sektor služieb (najmä vzdelávanie, veda a výskum, zdravotníctvo a sociálna pomoc). **Hospodárske krízy** treba chápať ako zvrat hospodárskeho cyklu na kulminujúcom maxime hospodárskej činnosti. Historicky sa rozlišuje medzi krízami pred Parížskou komúnou (1798), ktoré boli spôsobené vždy krízou poľnohospodárskej produkcie (suché roky, povodne), a krízami od konca 18. storočia, ktoré sú krízami z priemyselnej nadvýroby, hoci poľnohospodárska výroba bola vždy (až do druhej svetovej vojny) významným spúšťačom krízy. No dnešná kríza je kríza spoločenská, kríza dôvery, morálky a hodnôt – teda kríza civilizácia. O to ťažšie, dlhšie a bolestivejšie bude jej riešenie. V súčasnosti podoby hospodárskej krízy sa prejavujú ako hypotekárna kríza, kríza likvidity, kríza dôvery a globálna kríza spotreby. Ich spúšťačom sú zadlženosť obyvateľov, narastajúce ceny potravín a sociálne nestability spoločnosti. Čoraz častejšie sa stretávame s rizikovými činiteľmi, ktoré vyvolávajú, uľahčujú alebo podporujú páchania trestných činov (hospodársku kriminalitu), a to napríklad s nelegálnym obchodom, organizovaným zločinom, terorizmom či korupciou.

3. Quo vadis, ekonomika / Slovensko?

V roku 2020 nás na Slovensku čakajú parlamentné voľby. Ako vždy po štyroch rokoch opäť nadíde čas „prekopať“ reformy, nástroje a metódy hospodárskej politiky, ciele a vízie ekonomiky a všetko nanovo zadefinovať, naplánovať, pripraviť a „aplikovať“. Čo v praxi znamená zasa oneskorenú reakciu na infláciu, nezamestnanosť, ekonomický rast, ale aj globalizáciu a integráciu (resp. smerovania EÚ, jej odporúčania, limity, kvóty a obmedzenia). Žeby sme sa nepoučili za ostatných 26 rokov samostatného štátu? Nezabrala „šoková terapia“ Václava Klauza ani „uťahovanie opaskov“ a transformácia Vladimíra Mečiara pri delení federácie. Nenaučili sme sa ešte dostatočne byť Európanmi a byť stotožnení s víziou EÚ. Globalizácia a integrácia tak, ako ich v EÚ poznáme, chcú dnes zmeniť svoju tvár. Do popredia sa tlačia hlasy volajúce po užšej politickej integrácii smerujúcej k superštátu s väčšími právomocami v oblasti regulácie ekonomického života – zdanlivému receptu riešenia problémov. Problémov vytvorených práve v dôsledku rastu zásahov politiky do slobodného trhového mechanizmu, čím došlo k jeho skriveniu a zníženiu hospodárskej efektivity a konkurencieschopnosti krajín. Pre Európu je typická rôznorodosť takmer vo všetkých rovinách. Ak bude takéto kultúrne prostredie pluralizmu udržané, príde k rýchlemu rastu ekonomiky, integrácii a vedeckému pokroku. História 19. storočia ukazuje, že práve takýto model je efektívnejší ako odovzdávanie kompetencií vyššiemu a vzdialenejšiemu centru a snahy o unifikáciu a harmonizáciu. Otvorené hranice a spoločnosť však fungujú oboma smermi – tak, ako z okolitého (svetového, európskeho) prostredia nasávame nové (svetové, európske) myšlienky, moderné technológie a postupy, nechávame voľne prúdiť tovar i pracovnú silu, môžeme bez povšimnutia vpustiť do (národného) ekonomického systému infláciu, nezamestnanosť, hyperkonkurenciu, nové (neželané) trendy kultúry a spolužitia občanov, radikálne spoločenské či politické názory.

Záver

Prešlo veľa storočí, kým (svetová) ekonómia nadobudla súčasnú podobu a kým ekonomika Slovenska vykročila cestou člena EÚ. Vyskúšali sme si plánovanú ekonomiku a jej špecifiká, zistili sme, čo je to znárodnenie a spoločné vlastníctvo a či vôbec existuje, päťdesiat rokov sme sa dobrovoľne vzdávali princípom trhového mechanizmu, aby sme sa potom nechali sa nalákať na trans-

formáciu a jej „kupónovú privatizáciu“. Snažili sme sa presvedčiť samých seba, že systémové nástroje hospodárskej politiky aplikované v 90. rokoch minulého storočia odštartujú bleskovú premenu vtedajšieho hospodárskeho zriadenia, a že z malej krajiny bývalého východného bloku sa razom stane Mekka moderného trhu. Ani dvadsať rokov a niekoľko vlád nestačilo na prebudenie z tohto ružového sna, dokonca ani členstvo v menovej únii sa nestalo tým zázračným liekom. Asi nám neostáva nič iné, ako použiť vlastný, „sedliacky“ ekonomický rozum a namiesto kopírovania úspešných stratégií susedných štátov si pre zmenu definovať tú vlastnú, podľa reality a reálií nášho mladého štátu. S odstupom času sa javí nastúpená cesta správna. Akurát netreba zabúdať a naopak, byť právom hrdý na tradície, kultúrne dedičstvo, náboženstvo a jedinečnosť našej krajiny.

Moderná ekonómia a moderné spôsoby spravovania národného hospodárstva sa nezaobídu bez postupov či metód pomocných vedných disciplín ako sociológia, psychológia, matematika či právo. Ekonómia nemôže existovať sama, no ani ostatné vedy nie. Všetky vedy vychádzajú z filozofie, ktorá hľadá pravdu. A pravdu nutne musí hľadať aj ekonómia. Bolo by naozaj krásne, keby to tak aj v budúcnosti zostalo.

Použitá literatúra

1. Behaviorálna ekonómia a financie. (prevzaté dňa: 10.11.2019, dostupné na: <http://behavioralnaekonomia.blogspot.sk/2012/04/behavioralna-ekonomia-financie-1-uvod.html>)
2. Prečo trhy zlyhávajú? Môže nám behaviorálna ekonómia pomôcť v pátraní po príčinách kríz? (prevzaté dňa: 15.01.2015, dostupné na: http://enhf.euba.sk/web2/index.php?option=com_content&task=view&id=495&Itemid=58)
3. CONWAY, E.: Ekonómia -50 myšlienok, ktoré by ste mali poznať. Slovart, Bratislava, 2013. ISBN 978-80-556-1085-6.
4. HOLMAN, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení. Praha : C. H. Beck, 1999.
5. LISÝ, J. a kol.: Dejiny ekonomických teórií. Bratislava: Elita 1999.
6. RIEGEL, K.: Ekonomická psychologie, Grada Publishing: Praha, 2011. ISBN 978-80-247-6223-4.
7. Ako dopadla ekonomická transformácia (prevzaté dňa: 10.11.2019, dostupné na <http://www.im-pulzrevue.sk/article.php?513>)
8. Pre nový štát nový prístup k reformám (prevzaté dňa: 10.11.2019, dostupné na: <https://blog.etrend.sk/monitor-hospodarskej-politiky/pre-novy-stat-novy-pristup-k-reformam.html>)
9. Užšia integrácia áno, superštát radšej nie (prevzaté dňa 10.11.2019, dostupné na: <https://komentare.hnonline.sk/komentare-hn/432136-uzsia-integracia-ano-superstat-radsej-nie>)

OBMEDZENIE SLOBODY POHYBU V ČASE EXISTENCIE VOJNOVÉHO SLOVENSKEHO ŠTÁTU

Ingrid Lanczová*

Vážený prof. PhDr. Gustáv Dianiška, CSc., pri príležitosti Vášho osobného jubilea by som rada prispela krátkym príspevkom. Je stručným pohľadom do jedného z najsmutnejších období našich dejín, avšak písaným z radostnej perspektívy života v súčasnosti. Veď taký je aj život sám, smutný aj radostný a často zároveň. A aj tá súčasnosť je taká, napríklad keď masy ľudí spochybňujú žiaru dvanástich hviezd kruhu celistvosti, jednoty a harmónie na širo a slobodne modrej vlajke. Tiene na ňu vrhá plytká historická pamäť národa, neochota jednotlivca vnoriť sa do hĺbky vlastného ja a do princípov všeobecne prospešného spolunažívania, za ktoré ťažko bojovali naši predkovia. Ale sú tu mnohí, ktorí neustále pripomínajú idey európskej integrácie, za ktoré sa desaťročia prelievala krv a skutočnosť, že akokoľvek ťažká je snaha o správne fungovanie európskeho spoločenstva, tak je stále ľahšie ako tragická cesta k nemu, príkladom ktorej je aj téma tohto príspevku.

Radost' a smútok sa nevyklučujú, žijú bok po boku a po boku každého z nás. Dôležité je zmierenie a sila aj v smútku bojovať za radost'. K Vášmu osobnému jubileu by som Vám chcela popriať dostatok sily na obe tieto cnosti a mnoho ďalších dlhých rokov prežitých v zdraví na ich úspešné precvičovanie, v spoločnosti, ktorá, poučená históriou, je na ceste k lepším zajtrajškom.

Pred rozbitím Československa v roku 1939 bola sloboda pohybu a pobytu garantovaná Ústavou,¹ avšak **začiatkom tridsiatych rokov** bol pohyb obyvateľstva smerujúceho za hranice republiky takmer úplne zastavený v dôsledku hospodár-

* JUDr. Ingrid Lanczová, PhD., Katedra dejín práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ Zákon č. 121/1920 Zb., ktorým sa uvádza ústavná listina Československej republiky, §§ 108, 110. Podľa § 108 ods. 1 a 2: „Každý československý štátny občan sa môže usadiť na ktoromkoľvek mieste Československej republiky, nadobúdať tam nehnuteľnosti a vykonávať zárobkovú činnosť v medziach všeobecných právnych ustanovení.“ „Obmedzenie tohto práva je možné len vo verejnom záujme na základe zákona.“

Podľa § 110: „Právo vystaňovať sa do cudziny môže byť obmedzené len zákonom.“

skej krízy.² Počet vystáhalcov do roku 1939 sa postupne, avšak v porovnaní s predchádzajúcim obdobím len veľmi mierne zvyšoval, s vrcholmi v roku **1937 (cca 8600 vystáhalcov)**, a to v rovnakom pomere do zámoria a európskych krajín,³ a v roku **1938 (cca 6600 vystáhalcov)**,⁴ z dôvodu výrazne zmenených politických pomerov v Československu. Napríklad v dôsledku Mníchovského diktátu⁵ abdikoval prezident Edvard Beneš, ktorý 22. októbra odletel do Londýna,⁶ ako aj mnohí ďalší politickí emigranti⁷ a v dôsledku ostrého tlaku vyvíjaného na Židov začali emigrovať bohatšie židovské rodiny. Emigrácia Židov bola v tomto čase podporovaná tak, ako to bolo aj v Nemecku a niektorých iných štátoch. Ribbentrop napríklad navrhol presťahovanie sa Židov do menej zaľudnených krajín („Nemecko má len obmedzený priestor pre svojich 80 mil. obyvateľov. Nemá teda miesta pre Židov. Je to vecou sociálneho príkazu ostatných štátov, ktoré majú menšiu hustotu obyvateľstva, aby prevzaly zvyšky Židov z iných štátov. Kým nesplnia túto svoju sociálnu povinnosť, nie sú tieto štáty oprávnené prejavovať rozhorčenosť nad spôsobom, akým sa so Židmi narába v Nemecku.“), čo nachádzalo podporu aj v Československu („...my⁸ ako štát liberálneho razenia, majúci pevný právny poriadok, sme prirodzene lákadlom pre všetkých emigrantov sveta. Najviac emigrantov u nás patrí k židovskej národnosti. A dnes mnohí, ktorým sa táto židovská invázia nepáči, sa pýtajú, dokedy budú títo emigranti u nás. Vyhnáť ich bez príčiny nikto nechce. Ale, ak sú tu príčiny pre usmernenie emigrácie, bolo by nerozumným, ostať nečinným. Nemci v Nemecku hovoria, že nemeckých Židov držíme tu, aby sme dráždili Hitlerov režim a mlčky trpeli odboj emigrovaných nemeckých Židov proti Berlínu. Ak by sa náš pomer k Nemecku vyhostením nemeckých Židov podstatne zlepšil, kto vie, či by sme

² V roku 1932 bolo evidovaných približne 2400 vystáhalcov zo Slovenska, kým napr. v roku 1905 sa zo slovenských žúp vystáhalo takmer 54 000 obyvateľov. In: ŠTEFÁNEK, A.: *Základy socio-grafie Slovenska*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1944, s. 247, s. 251.

³ BIELIK, F.: *Vystáhalectvo z východného Slovenska za prvej ČSR*. In: HOLOTÍK, L. (ed.): *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Bratislava: SAV, 1964, s. 301.

⁴ Pozri BIELIK, F.: *Vystáhalectvo z východného Slovenska za prvej ČSR*. In: HOLOTÍK, L. (ed.): *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Bratislava: SAV, 1964, s. 301.

⁵ Zmluva podpísaná 30. septembra 1938 zástupcami Nemecka, Talianska, Veľkej Británie a Francúzska bez priamej účasti československých zástupcov, podľa ktorej muselo Československo odstúpiť Nemecku pohraničné územie osídlené prevažne Nemcami. Išlo o porušenie suverenity Československa ako aj princípov medzinárodného práva (*res inter alios acta*). Nasledovaná bola Viedenskou arbitrážou zo dňa 2. novembra 1938, keď museli byť južné oblasti odstúpené Maďarsku.

⁶ K dejinám tohto obdobia pozri napr. MOSNÝ, P.-LACLÁVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska II. (1848-1948)*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, s. 60-68.

⁷ Napr. Milan Hodža (Francúzsko) či Klement Gottwald (ZSSR).

⁸ Československo – pozn. aut.

nemali uvažovať meritorne o tomto spôsobe dosiahnuť príjemnejších vzťahov k Nemecku. Ale pohnevali by sme Židov francúzskych, anglických a najmä amerických, ktorí dnes za Oceánom sú veľmi silní a hrajú dôležitú zástoj v americkom verejnom, najmä finančnom svete. Ani v Londýne by neostali nevšímaví oproti nám, keby sme nakladali ináč so židovskou emigráciou, ako to robíme...Lenže židovskí emigranti takto večne na škodu našich občanov nemôžu tu žiť. Medzinárodné židovské kruhy by sa predsa len mali postarať o koncentráciu všetkých „bezprizorných“ Židov niekde, kde by nezavadzali. Čo Madagaskar, juhoamerické štáty, po prípade severoamerické alebo sovietske Rusko. Aj francúzske Maroko a Alžír spomínali v ostatnom čase...“).⁹ O vysťahovaní informovali aj Taliansko a Poľsko, ktoré dokonca na medzinárodnej úrovni navrhlo podporu prisťahovalectva Židov do Palestíny.¹⁰ Za Rakúsko hovoril Göring: „Mesto Viedeň, v ktorom žije 300 000 Židov, sa nemôže nazývať nemeckým mestom. Nie sú nám príjemní a my nie sme príjemní im. Nech preto vezmú na vedomie, že do 4 rokov musí byť Viedeň nemecká a to znamená, že Židia musia ísť preč.“¹¹

Po rokovaníach, na ktoré si Hitler predvolal predsedu medzičasom zriadenej autonómnej krajskej vlády Jozefa Tisa, bola v roku 1939 vytvorená prvá Slovenská republika (vojnový Slovenský štát). Najmä prvé mesiace roku 1939 boli obdobím urýchlenej politickej emigrácie¹² **do krajín protihitlerovskej koalície**, vysťahovania sa českých štátnych zamestnancov zo Slovenska¹³ a emigrácie Židovského obyvateľstva. Prvýkrát v dejinách sa stretávame s kriminalizáciou vysťahovalectva a jej násilnými formami, pre ktorej dôvody nebolo možné zachovanie spoľahlivých štatistík. Inštitút informatiky a štatistiky uvádza „**predpokladané populačné straty migračnou zložkou (vrátane nútených)**“

⁹ Nemecko chce vyvážať Židov. *Národné noviny*, 1938, č. 169, s. 5 a Či máme podporovať židovských emigrantov? *Národné noviny*, 1938, č. 3, s. 2.

¹⁰ Ostrý protizidovský kurz v Taliansku. *Národné noviny*, 1938, č. 22, s. 1.

¹¹ Z Rakúska budú vyháňať Židov. *Národné noviny*, 1938, č. 38, s. 1.

¹² Napr. Rudolf Viest (Francúzsko), Pavol Šteiner (Anglicko), Gejza Vámoš (Francúzsko, Čína, Brazília), Vladimír Clementis (Francúzsko), Ján Paulíny Tóth (Francúzsko) a i.

¹³ V rokoch 1938-1939 išlo cca o 9000 štátnych zamestnancov. Po vyhlásení Slovenskej republiky a Protektorátu Čechy a Morava sa uvádza súhrnný počet 17 000 Čechov, ktorí opustili územie Slovenského štátu. „Aktívne a často i násilne k tomu dopomáhala polovojská organizácia, Hlinkova garda. Veľmi sa tým poškodili vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi a zároveň sa vytvoril mýtus, že museli odísť všetci Česi.“ Ako spomínal pamätník: „Oni nás vyhnali. Nehovorilo sa len ‚Češi peši do Prahy‘, ale aj ‚Čecha do mecha, mech do Dunaja‘.“ In GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.-VYLITOVÁ, R.: *Migranti*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2007, s. 190 a Vyhnání ze Slovenského státu. V roce 1939 ho muselo opustiť 17 tisíc Čechů [online]. *Radiožurnál*, 2019. [cit. 2019. 12. 10]. Dostupné na internete: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/slovensko-1939-7781005/2>

na 373 000 osôb medzi rokmi 1938-1945.¹⁴ V štatistikách okrem migračných údajov pracovali aj s údajmi nútených odsunov, deportácií a neevidovaným počtom zomretých.¹⁵ Štatistika vydaných pasov tiež chýba kvôli vysokému počtu orgánov oprávnených na vydanie pasov (okresný úrad, policajné úrady, policajné riaditeľstvo, Ministerstvo zahraničných vecí a zastupiteľské úrady). *Národné noviny*¹⁶ roku 1939 informovali o celkovom počte „takmer dvoch miliónoch Slovákov upierajúcich svoje zraky na starú vlasť.”¹⁷

Po vzniku Slovenského štátu sa prestalo s propagáciou vystahovalectva, (napr. reklama na linku *United States Lines loďami President Harding, Washington, President Roosevelt and Manhattan s termínmi odchodov v júli a auguste* bola naposledy uverejnená v júni 1939),¹⁸ americkí Slováci sa sťažujú na neudržiavanie dostatočných vzťahov z domova (napr. „Smutná vec je, že doteraz sme nedostali od vládných činiteľov ani riadka. Píšem deň čo deň, poslal som kopu kábelov, žiadal som, aby nás informovali, ale ani slova. Písal som svojim dobrým priateľom Ďurčanskému¹⁹, Černákovi²⁰, a zase ani riadka. To ti tak troška zle padne...”)²¹ čo sa potvrdzuje aj

¹⁴ ŠPROCHA, B.-TIŠLIAR, P.: *Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938 – 1945*. [online]. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z. v spolupráci s Centrom pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2016, s. 126. [cit. 2019. 11. 06]. Dostupné na internete: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/obrazslovenska.pdf>

¹⁵ Na dotvorenie obrazu možno uviesť, že v čase existencie Slovenského štátu sa za ustálený počet deportovaných Židov považuje okolo 70 000, v prípade rómskeho holokaustu sú čísla veľmi nejednoznačné („Cigáni zo Slovenského štátu nemali ani občiansky preukaz...”), ale napr. predseda Rómskeho parlamentu Fízik hovoril o počte 13 000. In HUBENÁK, L.: *Rasové zákonodarstvo na Slovensku, 1939-1945*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2003, s. 97 a KREMPASKÝ, J.: Fízik: Počas rómskeho holokaustu zomrelo 13 tisíc slovenských Rómov. [online]. *SME*, 2004. [cit. 2019. 11. 10]. Dostupné na internete: <https://mybystrica.sme.sk/c/1710937/fizik-pocas-romskeho-holokaustu-zomrelo-13-tisic-slovenskych-romov.html> a ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA: *Rómsky holokaust*. [online]. [cit. 2019. 11. 11]. Dostupné na internete: http://www.upn.gov.sk/data/files/skladacky-2017-5_6.pdf

¹⁶ Rovnako tiež Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, sign. č. 27/Am-1939: „Dnes iba polovica národa žije doma a druhá polovica roztratená je v celom svete, žije za hranicami starej vlasti.”

¹⁷ Počet obyvateľov Slovenského štátu slovenskej národnosti bol v roku 1940 cca 2 656 000. In ŠTEFÁNEK, A.: *Základy sociografie Slovenska*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1944, s. 178. Za tú našu Slovenčinu v širom svete. *Národné noviny*, 1939, 102, s. 2.

¹⁸ *Národné noviny*, 1939, 100.

¹⁹ V rokoch 1938-1939 minister spravodlivosti, zdravotníctva a sociálnej starostlivosti, neskôr verejných prác a dopravy.

²⁰ Slovenský politik a diplomat.

²¹ Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, sign. AMS D.X./25-1938.

v iných archívnych dokumentoch²², podporuje sa reemigrácia („*Nezamestnaných nemáme. Mnohí nám odišli do Nemecka, ale povoláme nazad asi 25 000 robotníkov, lebo ich potrebujeme doma.*“²³). *Národné noviny*²⁴ v roku 1941 informujú už iba o Slovákoch žijúcich v Maďarsku, Rumunsku, Juhoslávii a Amerike, ktorá sa prestáva spomínať po útoku na Pearl Harbour. V roku 1942 si možno všimnúť, že predmetné periodikum publikuje menej politických správ a objavujú sa v ňom napr. články pre ženy napr. o kombinovaní a strihoch šiat.²⁵

Keďže Slovenský štát vznikol v rovnako rýchlych prevratových pomeroch ako prvá Československá republika, otázka **právneho poriadku** bola riešená obdobne, recepciou právnych predpisov dovtedy účinných na území Slovenska a „obohacovaním“ právneho poriadku o právne predpisy vydané v dôsledku vojny a ideologickej podmienenosti.

Otázka ľudských práv bola v novoprijatej **ústave č. 185/1939 Sl.z.** (desiata hlava) formulovaná ako „povinnosti a práva“, **neobsahovala úpravu slobody pohybu** a hneď v úvode ustanovovala „povinnosť každého občana mužského pohlavia podrobiť sa vojenskej službe alebo s ňou spojenej pracovnej povinnosti a povinnosť mať účasť v obrane štátu.“ Podľa **vyhlášky ministerstva vnútra č. 218/1939 Sl. z. o zavedení všeobecnej vízovej povinnosti** bolo vycestovanie (ako aj pricestovanie a precestovanie) pre každého príslušníka cudzieho štátu možné len s osobitným povolením od Ministerstva vnútra (neskôr okresného úradu podriadeného Ústrední štátnej bezpečnosti).²⁶ V nadväznosti nato začali aj ostatné krajiny zavádzať **vízovú povinnosť pre slovenských občanov.**²⁷ Pod-

²² Napr. „V každom vážnejšom prejave spomínajú sa americkí Slováci, chyba, že sa im to neoznamuje“ alebo „Je len prirodzené, že styk so zahraničnými Slovákmí medzinárodné pomery r. 1939 hodne sťažily.“ In Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, roč. 1939, 45/Am-1939 a zn. 34/Am-1939.

²³ Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, roč. 1939 – List Hronského Hletkovi o aktuálnej situácii na Slovensku.

²⁴ Naši v zahraničí. *Národné noviny*, 1941, č. 2, s. 3.

²⁵ Pre ženy. *Národné noviny*, 1942, 22, s. 7.

²⁶ Odbor Prezídia Ministerstva vnútra SR, ktorému boli podriadené všetky mocensko-represívne orgány štátu, a ktoré spolupracovalo s Gestapom.

²⁷ Napr. na udelenie amerických víz sa v roku 1938 čakalo viac než dva roky. Osoby, ktoré chceli získať americké víza, museli splniť veľké množstvo požiadaviek. Museli sa najprv registrovať na čakaciu listinu, keďže počet víz bol obmedzený kvótami, potrebné bolo doložiť veľký počet dokumentov, z ktorých viaceré mali časovo obmedzenú platnosť, potrebné bolo doložiť pozývaci list od „amerického sponzora“ (po roku 1940 od dvoch), zaplatiť bolo potrebné lístok na loď, ktorého suma bola ekvivalentná súčasnej sume niekoľko tisíc dolárov, nutné bolo mať tranzitné víza každej krajiny, cez ktorú sa prešlo do cieľovej destinácie, pričom za každé tranzitné víza bolo potrebné zaplatiť,

la vyhlášky Ministerstva národnej obrany č. 118/1941 o zákaze cestovania do cudziny bolo zakázané vydať cestovný pas mužom vo veku 17 – 60 rokov (výnimku mohol udeliť len župný úrad miesta bydliska po dohode s príslušným veliteľstvom divízie v mimoriadnych dôvodoch hodných osobitného zreteľa). Ministerstvo zahraničných vecí vydalo v júli roku 1941 pasovú a vízovú inštrukciu MZV, ktorá apelovala na obmedzenie vydávania osobitných pasov. Prvorepublikové zákony o vystahovalectve (1922) a cestovných pasoch (1928) ostali v účinnosti, avšak prijaté boli doplňujúce právne predpisy, ktoré kriminalizovali mnohé konania. Na Slovensku je hrdinsky známy prípad Imricha Gablecha (a ďalších vojakov), ktorý v Piešťanoch ukradol lietadlo, na ktorom emigroval („*Nebol som spokojný so Slovenským štátom, tak som im uletel*“),²⁸ a ktorý bol v neprítomnosti odsúdený podľa zákona o trestných činoch proti štátu č. 320/1940 Sl. z. pre trestný čin vyzvedačstva najskôr na dvadsať rokov trestu odňatia slobody a následne na doživotie.²⁹ Podľa nariadenia č. 229/1944 o trestaní podporovania osôb vyvíjajúcich činnosť štátu nepriateľskú a o prisnejšom trestaní falšo-

po príchode bolo potrebné absolvovať pohovor na americkom konzuláte, kde preskúmavali dokumentáciu, tiež či osoba nie je hrozbou pre národnú bezpečnosť ako aj jej solventnosť a zdravotný stav. Pre Židov sa tento zdĺhavý a finančne náročný oficiálny proces stal nemožným. „*Emigrácia? Kam? Hranice boli takmer nepreniknuteľné. Na západe protektorát, teda Nemecko. Na severe porazené Poľsko, teda Nemci. Juhovýchodne Maďarsko s obmedzeným cestovaním dokonca i pre Slovákov, keďže medzi oboma štátmi panovalo napätie. Navyiac slovenské pasy Židia už spravidla nedostávali a zostával len ilegálny prechod hraníc. Ten mohol pomôcť tu a tam, individuálne, rozhodne nie ako hromadné riešenie.*“ Individuálne boli aj snahy o nelegálne získanie víz, úplatkom. Napr. Zoltán Schalk, ktorý zorganizoval vyplávanie lode Pentcho z Bratislavy 18. mája 1940, smerujúcej do Palestíny, podplatil konzula Paraguaju a získal víza pre všetkých asi päťsto pasažierov. „*Hoci slovenské authority vedeli, že skutočnou destináciou mala byť Palestína, akceptovali túto drobnú nezrovnalosť.*“ Osud utečeneckej lode Pentcho je spracovaný v GROSZMAN, G.: *In the Mountains and On the River: Repression and Survival, Two Centuries of Jewish Life in Slovakia 1830-1945*. Indianapolis: Dog Ear Publishing, 2017, s. 56-98. Bedřich Róna In FIAMOVÁ, M.: *Ilegálne prechody židovského obyvateľstva cez slovensko-maďarskú hranicu v rokoch 1942 – 1944. Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938-1945* (MITÁČ, J. ed.). Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, s. 162-173. What did Refugees Need to Obtain a US Visa in the 1930s? [online]. [cit. 2020. 01. 02]. Dostupné na internete: <https://exhibitions.ushmm.org/americans-and-the-holocaust/what-did-refugees-need-to-obtain-a-us-visa-in-the-1930s>

²⁸ In Svet o Slovensku: Hororový útek dezertérov sa podaril. [online]. *Dnes* 24, 2019. [cit. 2019. 11. 13]. Dostupné na internete: <https://www.dnes24.sk/svet-o-slovensku-hororovy-utek-dezertérov-sa-podaril-332342>. Pozn. Gablech odletel do Poľska, následne chcel odletieť do Rumunska, ale Červená armáda ho zatkla. Po napadnutí ZSSR v 1941 ho prepustili, odišiel do Veľkej Británie a následne naspäť do Československa.

²⁹ Obnova konania bola povolená v roku 1947. Pozri Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu č. 18/47 zo dňa 6. marca 1947.

vania osobných preukazov sa trestom odňatia slobody do 15 rokov potrestal ten, kto zhotovil nepravý osobný preukaz alebo porušil pravý za účelom zneužitia; inej osobe sprostredkoval osobný preukaz za účelom zneužitia, hoci vedel, že je nepravý alebo porušený; inej osobe odovzdal osobný preukaz za účelom zneužitia; použil nepravý, porušený alebo pravý avšak cudzí osobný preukaz. Je zaujímavé, že podľa nového **branného zákona č. 20/1940 Sl. z.** aj neskoršieho **branného zákona č. 30/1943 Sl. z.** ostal trest za opustenie republiky s úmyslom vyhnúť sa odvodnej povinnosti alebo zotrvanie za hranicami štátu s týmto úmyslom v čase, keď sa malo vyhovieť odvodnej povinnosti rovnaký ako počas prvej Československej republiky. Naopak, v **zákone o štátnom občianstve č. 255/1939 Sl. z.** nachádzame oproti predchádzajúcej právnej úprave sprísnenie, keďže už samotná emigrácia znamenala stratu slovenského štátneho občianstva.

Z Obežníka Ministerstva zahraničných vecí z roku 1942 vyplynulo, že „cestovanie do cudziny sa sťažilo a len v mimoriadnych a zvlášť odôvodnených prípadoch sa cesta povolila.“³⁰ Z rozvrhu práce Ústredne štátnej bezpečnosti z roku 1942 je možné vyčítať, že osobitne citlivo sa hľadelo na komunistov ako potenciálnu rezistenciu a, samozrejme, Židov.³¹ **Protizhidské právne predpisy prijaté v tomto období, obmedzujúce slobodu pohybu,** boli najmä:

- **nariadenie č. 215/1940 Sl. z. o povinnosti Židov odovzdať cestovné pasy** (Podľa príslušného nariadenia mali Židia povinnosť odovzdať pas do ôsmich dní na okresnom, resp. štátnom policajnom úrade odo dňa vyhlásenia nariadenia, resp. ak sa nachádzali mimo územia Slovenskej republiky, do ôsmich dní po ich návrate. Platilo to aj v prípade, ak bol pas vydaný na zastupiteľskom úrade. Možnosť mimoriadneho vydania pasu Židovi bola zverená Ústredni štátnej bezpečnosti. Nesplnenie povinnosti bol priestupok sankcionovateľný pokutou od 500-100 000 Ks alebo trestom odňatia slobody od piatich dní do jedného mesiaca.³²);

³⁰ JAKUBEC, I.-ŠTEMBERK, J.: *Zahraniční cestovní ruch*. Praha: Univerzita Karlova, 2018, s. 243.

³¹ Rozvrh práce dostupný na: https://www.upn.gov.sk/data/USB_1942.pdf [cit. 2019. 11. 13].

³² „19. mája 1942 Švédsky kráľovský konzulát požadoval emigráciu niekoľkých slovenských Židov, ktorým boli odňaté pasy, do Švédska. Švédi nielenže požadovali pre týchto Židov vydanie cestovných dokumentov, ale aj ochranu pred deportáciou do času ich odchodu zo Slovenska. Išlo o troch Židov, Samuela a Hermínu Engelových – obyvateľov Banskej Bystrice a Heimanna – obyvateľa Nitry. Ministerstvo vnútra nemalo námietky proti ich emigrácii. Heimann bol však medzičasom deportovaný a osud Samuela a Hermíny nie je známy.“ In NEŠŤÁKOVÁ, D.-NIŽŇANSKÝ, S.: *Swedish interventions in the tragedy of the Jews of Slovakia. Nordisk judaisk. Scandinavian Jewish Studies*, 2016, roč. 27, č. 2, s. 30.

- **nariadenie o právnom postavení Židov č. 198/1941 Sl. z.** (Tzv. Židovský kódex obmedzoval spôsob cestovania³³ a možnosť vydania pasu zveroval výlučne Ministerstvu vnútra s obmedzením doby platnosti maximálne na jeden rok. Jeho vydaním došlo k strate platnosti cestovných pasov vydaných Židom pred jeho nadobudnutím účinnosti.);
- **zákon o vystáňovaní Židov č. 68/1942 Sl. z.** (Predmetným právnym predpisom bolo zlegalizované vystáňovanie Židov. Zákon ustanovoval výnimky pre Židov, ktorí sa stali kresťanmi pred vznikom Slovenského štátu, manžel-skú stránku Nežida/Nežidovky, ak bolo manželstvo platne uzavreté pred 10. septembrom 1941, dôležitých Židov,³⁴ ktorým výnimku udelil prezident, ako aj pre ich manžela/manželku, maloleté deti a v prípade pokresťančenia aj rodičov. Vystáňovaní Židia boli pozbavení slovenského občianstva³⁵ a ich majetok prepadol v prospech štátu);
- **vládne nariadenie č. 58/1943 na vykonanie niektorých ustanovení zákona o vystáňovaní Židov** (Nariadenie rozširovalo pojem „vystáňovaný Žid“ o tých Židov, čo boli vystáňovaní, čo emigrovali,³⁶ čo mali neznámy pobyt po viac ako tri mesiace a čo sa neprihlásili k súpisu pre evidenciu).

³³ Podľa § 54. ods. 1 a ods. 2: „Spôsob cestovania Židov na štátnych železničiach, ako aj iných verejných hromadných dopravných prostriedkoch upraví minister dopravy a verejných prác vyhláškou v Úradných novinách.“ „Minister vnútra sa splnomocňuje zaviesť pre Židov iné obmedzenia ohľadom cestovania, a to vyhláškou v Úradných novinách, v ktorej môže určiť pre nezachovanie týchto obmedzení peňažné tresty do 5.000 Ks, ktoré sa majú v prípade nevyožiteľnosti premeniť na zatvorenie do 15 dní.“

³⁴ Lekári, lekárnici, zverolekári, inžinieri, iné osoby dôležité pre verejný, technický alebo hospodársky život.

³⁵ V súvislosti s občianstvom je dôležité spomenúť činnosť Geoga Mandela-Mantellu (1903-1992), ktorý bol prvým sekretárom salvádorského konzulátu v Ženeve a využil svoju pozíciu na vydanie tisícok salvádorských občianstiev Židom v nacistami okupovanej Európe medzi rokmi 1942 a 1944. Platnosť dokumentov o udelení občianstva mala v jednotlivých krajinách rôznu silu. Osvedčené certifikáty boli doručované kuriérmi, švajčiarskou poštou aj diplomatmi. Takto bol certifikát doručený napríklad Vilmosovi Müllerovi a jeho manželke Anne a dcére Miriam do Galanty (v tom čase síce súčasť arbitrážneho územia) v roku 1943. Certifikát bol písaný vo francúzštine, identifikoval osoby, ktorým sa udeľovalo občianstvo a poučenie o postupe v prípade, ak mali záujem o emigráciu. Podľa centrálnej databázy obetí holokaustu boli však Vilmos, Anna aj Miriam zavraždení. Dokument M.471/943 dostupný na internete: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1169927> [cit. 2019.12.20]. Centrálna databáza obetí holokaustu dostupná na internete: <https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en> [cit. 2019.12.20].

³⁶ Podľa § 1 ods. 1 písm. b) a c) to boli „Židia, ktorí po 23. máji 1942 (vyhláška bola vydaná 14. mája) opustili alebo opustia územie štátu bez platného cestovného pasu, alebo síce s platným cestovným pasom, ale sa počas platnosti cestovného pasu nevrátili, resp. nevrátia na územie Slovenskej republiky.“ „Židia, ktorí už pred 23. mája 1942 sa zdržovali v cudzine a do tohto dňa sa na územie Slovenskej republiky nevrátili.“

Na základe právnej úpravy a z faktického stavu (dosadenie *beraterov* do všetkých úradov) vyplývalo, že emigrácia bola pre Židov v zásade možná do roku 1940, samozrejme najmä pre zámožnejšie rodiny.³⁷ Následne, v snahe vyhnúť sa deportáciám v roku 1942 už ilegálne ušlo niekoľko tisíc Židov najmä do Maďarska,³⁸ ktorí tam našli dočasnú záchranu.³⁹ V marci 1942 sa o útek pokúsil aj Walter Rosenberg (Rudolf Vrba), jeden z autorov neskoršej Osvienčimskej správy, ktorý chcel cez Sered' a Galantu prejsť do Budapešti, prezradili ho však nedôveryhodné falošné doklady. Slovenský Žid Gabor Halmos utiekol najprv do Maďarska, v roku 1944 naspäť na Slovensko, kde sa, ako viacerí ukrývajúci sa Židia, pridral k rezistencii.⁴⁰ Niektorým Židom sa dokonca podarilo uniknúť zo zberného tábora v Seredi, odkiaľ boli vypravované vagóny do vyhladzovacích táborov. Podľa niektorých osobných výpovedí a archívnych dokumentov sa v niektorých prípadoch podarilo „prepašovať náradie alebo podplatiť strojárov, aby vagóny spomalili na určitých úsekoch“ a niektorí z týchto Židov utiekli, napr. na Moravu.⁴¹ Individuálne úteky sa uskutočnili tiež napríklad za pomoci železničiarov, ktorí Židom pomohli skryť sa v za-

³⁷ Napríklad rodina Mullerová (Nandor Muller nar. v Seredi, manželka Magda nar. v Hlohovci, deti Heinrich a Alice) emigrovali po tom, čo Nandora zbili príslušníci Hlinkovej gardy a zlomili mu rebro. Jeho pôvodný plán bol emigrovať do Palestíny, kam vyslal kuriéra s takým obnosom peňazí, ktorý by mu vystačil na založenie cigaretovej továrne, avšak kuriér s peniazmi utiekol. Následne tak podplatil kanadského úradníka, aby ich registroval ako farmárov, a rodina tak získala kanadské víza. V auguste 1939 si Nandor pre rodinu a brata objednal súkromné lietadlo, ktoré ich z Bratislavy dopravilo do Viedne, odkiaľ sa vydali na cestu vlakom a loďou do Londýna. V septembri sa preplavili do Kanady, kde si založili farmu. Nandorova sestra a rodičia, ktorí odmietli emigrovať, vojnu neprežili. Jeho starší brat prežil vďaka manželke - Nežidovke, ktorá ho v Seredi ukrývala v dome za falošnou stenou. Magdini rodičia prežili vďaka tomu, že jej otec bol lekár, ktorý počas vojny slúžil v zbernom tábore v Seredi a následnému ukrývaniu sa. Emigrovali v roku 1952. Two Jewish refugee families from Slovakia pose in front of the plane that flew them from Bratislava to Vienna, on the first leg of their journey to Canada. Pictured are Nandor and Lajos Muller and their two families. [online]. *United States Holocaust Memorial Museum*. Dostupné na internete: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1078573> [cit. 2019.12.19].

³⁸ I. Kamenec uvádza 5-6 tisíc Židov, ktorí ušli do Maďarska. K ilegálnym útekom Židov do Maďarska pozri FIAMOVÁ, M.: *Ilegálne prechody židovského obyvateľstva cez slovensko-maďarskú hranicu v rokoch 1942 – 1944. Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938-1945* (MITÁČ, J. ed.). Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, s. 162-173.

³⁹ Deportácie sa z Maďarska uskutočnili až v roku 1944, pod vplyvom nemeckých príslušníkov SS.

⁴⁰ Portrait of Gabor Halmos, a Jewish refugee from Slovakia living in Budapest [online]. *United States Holocaust Memorial Museum*. Dostupné na internete: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1054700> [cit. 2019. 12. 19].

⁴¹ JELINEK, Y.: The Role of the Jews in Slovakian Resistance. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1967, 15, 3, s. 420.

plombovaných nákladných vagónoch s drevom, ktoré sa vyvážalo do Švajčiarska.⁴²

Väčšina z z preživších Židov⁴³ sa odsťahovala **po skončení druhej svetovej vojny**, a to aj v dôsledku pretrvávajúcich protizidovských nálad (Topolčiansky pogrom, Kolbasovská tragédia). Sloboda pohybu však bola naďalej obmedzovaná, nastalo ďalšie obdobie povojnových⁴⁴ a nútených presídlení a politickej emigrácie ako dôsledku obáv z víťazstva komunistického režimu, ktorý následne *uzavrel svojich občanov do hraníc obohnaných ostnatým drôtom*⁴⁵...

Záver

„Život je pohyb,“ tvrdil Aristoteles a „nič sa nestane, kým sa niečo nepohne,“ doplnil Einstein. Ako mocne uchopili totalitné režimy na našom území do svojho zovretia slová týchto velikánov. Závažné faktické obmedzovanie slobody pohybu a pobytu v európskom priestore bolo evidentné od roku 1938, najmä v súvislosti s tlakom vyvíjaným na židovské obyvateľstvo a územnou a politickou expanziou Hitlera. Po vzniku Slovenského štátu v roku 1939 bola sloboda pohybu obmedzovaná priamo aj nepriamo, právne aj fakticky, a to najmä nezahrnutím tejto slobody do ústavy, zákazom vydať cestovné pasy mužom vo veku 17 – 60 rokov, čo malo, samozrejme, vplyv na celé ich rodiny, ďalej možnosť uložiť trest odňa-

⁴² Mailová komunikácia s PhDr. Ivanom Kamencom, CSc. zo dňa 11.-18.12.2019.

⁴³ Počet Židov na Slovensku sa v roku 1938 odhadoval na približne 85 000. Za predpokladaný počet zavraždených Židov sa považuje odhad 60 000. „Podľa oficiálnych štatistík z r. 1946, žilo na Slovensku približne 23 000 Židov, v čom sú započítaní aj tí Židia, čo v r. 1938-1945 prestúpili na kresťanskú vieru (počtom asi 8000), ale nie sú v tom židia maďarskej národnosti určení na odsun alebo výmenu.“ URSÍNY, D.: *Príručka zemepisných prehľadov a štatistiky*. Bratislava: Spolok profesorov Slovákov, 1941, s. 10, The Holocaust in Slovakia [online]. *Holocaust Encyclopedia*. Dostupné na internete: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-holocaust-in-slovakia> [cit. 2019. 12. 17], VNUK, F.: Slovensko v rokoch 1945-48: II. diel. Vltava sa vliala do Váhu. Toronto: Zahraničná Matica slovenská, 1995, s. 198.

⁴⁴ „Nepatřili sme nikam. Pre Maďarov sme boli bűdös Tót, pre Slovákov vypočítaví Česi a pre Čechov a Moravanov blbí Slováci.“ V dobových štatistikách (údaje možno považovať len za orientačné) sa uvádza, že počet obyvateľov na odstúpených územiach bol takmer 930 000. In KMEŤOVÁ, L. E.: *Náš návrat do domova*. In KMEŤ, L.-LEHOTSKÝ, P. (eds.): *70 rokov historických návratov*. [online]. Galanta: Miestny odbor Matice Slovenskej, 2017, s. 31. [cit. 2019. 11. 06]. Dostupné na internete: http://matica.sk/wp-content/uploads/2018/01/Konf70-LKK-zbornik_moms_2017_elektronicka_verzia.pdf a URSÍNY, D.: *Príručka zemepisných prehľadov a štatistiky*. Bratislava: Spolok profesorov Slovákov, 1941, s. 76.

⁴⁵ ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA: Úteky za hranice [online]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/uteky-za-hranice/> [cit. 2019. 12. 17].

tia slobody alebo peňažný trest za vyhnutie sa odvodovej povinnosti emigrácii, tiež zavedením cestovných doložiek, prísnejšími následkami nedodržania zákonných požiadaviek pre opustenie krajiny, obmedzením vydávania osobitných pasov, obmedzeniami pre židovské obyvateľstvo a ďalšími najrôznejšími hrôzami totalitného režimu. Atribút prirodzenosti tohto práva môže precítiť každý z nás a počas desaťročí totalitných režimov naprieč Európou si mnohí zažili pocit zásahu doň. Aby sa neopakoval, bola táto fundamentálna sloboda inkorporovaná do Všeobecnej deklarácie ľudských práv⁴⁶ aj Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.⁴⁷ Posledné roky je preto smutné vnímať, že migrácia, ako atribút slobody pohybu, je tak skoro po druhej svetovej vojne polarizátorom spoločnosti, zneužitá tými, čo veria v režim obmedzujúci slobodu pohybu a dezinterpretovaná tými, ktorí v každodennosti zabúdajú na percepciu prirodzenosti. Ako Uroboros požírajúci vlastný chvost. Existuje z kruhu cesta von? Život je pohyb, nič sa nestane, kým sa niečo nepohne. Snažme sa všetci, nech je to tým správnym smerom.

Použitá literatúra

1. Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, sign. AMS D.X./25-1938.
2. Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, sign. č. 27/Am-1939.
3. Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, roč. 1939, 45/Am-1939 a zn. 34/Am-1939.
4. Archív Matice slovenskej, fond Matica slovenská II. 1919-1948, roč. 1939 – List Hronského Hletkovi o aktuálnej situácii na Slovensku.
5. BIELIK, F.: Vystahovalectvo z východného Slovenska za prvej ČSR. In: HOLOTÍK, L. (ed.): Príspevky k dejinám východného Slovenska. Bratislava: SAV, 1964, 446 s.
6. Centrálna databáza obetí holokaustu [online]. Dostupné na internete: <https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en> [cit. 2019.12.20].
7. Dokument M.471/943 dostupný na internete: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1169927> [cit. 2019.12.20].

⁴⁶ Podľa čl. 13 ods. 1 a 2: „Každý má právo voľne sa pohybovať a slobodne si voľiť bydlisko vo vnútri ktoréhokoľvek štátu.“ „Každý má právo opustiť ktorúkoľvek krajinu, aj svoju vlastnú, a vrátiť sa do svojej krajiny.“

⁴⁷ Podľa čl. 12, ods. 1-4: „Každý, kto sa právoplatne nachádza na území určitého štátu, má na tomto území právo slobody pohybu a slobody zvoliť si miesto pobytu.“ „Každý môže slobodne opustiť ktorúkoľvek krajinu, aj svoju vlastnú.“ „Vyššie spomenuté práva nepodliehajú žiadnym obmedzeniam okrem tých, ktoré ustanovuje zákon a ktoré sú nevyhnutné pre ochranu národnej bezpečnosti, verejného poriadku, verejného zdravia alebo morálky alebo práv a slobôd druhých a ktoré v súlade s ostatnými právami uznanými v tomto pakte.“ „Nikto nesmie byť svojvoľne pozbavený práva vstúpiť do svojej vlastnej krajiny.“

8. FIAMOVÁ, M.: Ilegálne prechody židovského obyvateľstva cez slovensko-maďarskú hranicu v rokoch 1942 – 1944. *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži 1938-1945* (MITÁČ, J. ed.). Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, 291 s. ISBN 978-80-89335-45-9.
9. GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E.-VYLITOVÁ, R.: Migranti. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2007, 217 s. ISBN: 80-89008-21-6.
10. GROSZMAN, G.: *In the Mountains and On the River: Repression and Survival, Two Centuries of Jewish Life in Slovakia 1830-1945*. Indianapolis: Dog Ear Publishing, 2017, 188 s. ISBN: 9781457552625.
11. HUBENÁK, L.: Rasové zákonodarstvo na Slovensku, 1939-1945. Bratislava: Univerzita Komenského, 2003, 224 s. ISBN: 9788071601654.
12. JAKUBEC, I.-ŠTEMBERK, J.: *Zahranční cestovní ruch*. Praha: Univerzita Karlova, 2018, 310 s. ISBN: 978-80-246-4127-0.
13. JELINEK, Y.: The Role of the Jews in Slovakian Resistance. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 1967, 15, 3, s. 415-422.
14. KMEŤOVÁ, L. E.: Náš návrat do domova. In KMEŤ, L.-LEHOTSKÝ, P. (eds.): 70 rokov historických návratov. [online]. Galanta: Miestny odbor Maticy Slovenskej, 2017, 58 s. [cit. 2019. 11. 06]. Dostupné na internete: http://matica.sk/wp-content/uploads/2018/01/Konf70-LKK-zbornik_moms_2017_elektronicka_verzia.pdf
15. KREMPASKÝ, J.: Fízik: Počas rómskeho holokaustu zomrelo 13 tisíc slovenských Rómov. [online]. SME, 2004. [cit. 2019. 11. 10]. Dostupné na internete: <https://mybystrica.sme.sk/c/1710937/fizik-pocas-romskeho-holokaustu-zomrelo-13-tisic-slovenskych-romov.html>
16. MOSNÝ, P.-LACLAVÍKOVÁ, M.: *Dejiny štátu a práva na území Slovenska II. (1848-1948)*. Krakow: Spolok Slovákov v Poľsku, 164 s. ISBN: 978-83-7490-761-3.
17. *Národné noviny*, 1938, č. 3, s. 2.
18. *Národné noviny*, 1938, č. 22, s. 1.
19. *Národné noviny*, 1938, č. 38, s. 1.
20. *Národné noviny*, 1938, č. 169, s. 5.
21. *Národné noviny*, 1939, č. 102, s. 2.
22. *Národné noviny*, 1939, č. 100.
23. *Národné noviny*, 1941, č. 2, s. 3.
24. *Národné noviny*, 1942, 22, s. 7.
25. NEŠŤÁKOVÁ, D.-NIŽŇANSKÝ, S.: Swedish interventions in the tragedy of the Jews of Slovakia. *Nordisk judaisk. Scandinavian Jewish Studies*, 2016, roč. 27, č. 2, s. 22-39.
26. Portrait of Gabor Halmos, a Jewish refugee from Slovakia living in Budapest [online]. *United States Holocaust Memorial Museum*. [cit. 2019. 12. 19]. Dostupné na internete: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1054700>
27. Rozhodnutie Najvyššieho správneho súdu č. 18/47 zo dňa 6. marca 1947.
28. Svet o Slovensku: Hororový útek dezertérov sa podaril. [online]. Dnes 24, 2019. [cit. 2019. 11. 13]. Dostupné na internete: <https://www.dnes24.sk/svet-o-slovensku-hororovy-utek-dezertérov-sa-podaril-332342>
29. ŠPROCHA, B.-TIŠLIAR, P.: Demografický obraz Slovenska v rokoch 1938 – 1945. [online]. Bratislava: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, o.z. v spolupráci s Centrom pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2016, 200 s. ISBN: 978-80-89881-03-1. [cit. 2019. 11. 06]. Dostupné na internete: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/obrazslovenska.pdf>
30. ŠTEFÁNEK, A.: *Základy sociografie Slovenska*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení, 1944, 440 s.

31. The Holocaust in Slovakia [online]. *Holocaust Encyclopedia*. [cit. 2019. 12. 17]. Dostupné na internete: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-holocaust-in-slovakia>
32. Two Jewish refugee families from Slovakia pose in front of the plane that flew them from Bratislava to Vienna, on the first leg of their journey to Canada. Pictured are Nandor and Lajos Muller and their two families. [online]. *United States Holocaust Memorial Museum*. Dostupné na internete: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/pa1078573> [cit. 2019.12.19].
33. ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA: Rómsky holokaust. [online]. [cit. 2019. 11. 11]. Dostupné na internete: http://www.upn.gov.sk/data/files/skladacky-2017-5_6.pdf
34. ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA: Rozvrh práce Ústredne štátnej bezpečnosti [online]. 1942. [cit. 2019. 11. 13]. Dostupné na internete: https://www.upn.gov.sk/data/USB_1942.pdf
35. ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA: Úteky za hranice [online]. [cit. 2019. 12. 17]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/sk/uteky-za-hranice/>
36. URSÍNÝ, D.: *Príručka zemepisných prehľadov a štatistiky*. Bratislava: Spolok profesorov Slovákov, 1941, 92 s.
37. VNUK, F.: *Slovensko v rokoch 1945-48: II. diel. Vltava sa vliala do Váhu*. Toronto: Zahraničná Matica slovenská, 1995, 323 s.
38. Vyhnaní ze Slovenského štátu. V roce 1939 ho muselo opustiť 17 tisíc Čechů [online]. *Radiožurnál*, 2019. [cit. 2019. 12. 10]. Dostupné na internete: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/slovensko-1939-7781005/2>
39. What did Refugees Need to Obtain a US Visa in the 1930s? [online]. [cit. 2020. 01. 02]. Dostupné na internete: <https://exhibitions.ushmm.org/americans-and-the-holocaust/what-did-refugees-need-to-obtain-a-us-visa-in-the-1930s>

KORELÁCIA DAŇOVÉHO PRÁVA A SÚKROMNÉHO PRÁVA

Lubica Masárová*

Úvod

Daňové právo je typickou súčasťou práva verejného. Opiera sa však o právo súkromné. V tomto príspevku sa pokúsime posúdiť povahu ich vzájomného vzťahu. Dane zasahujú do ekonomickej sily daňového subjektu vyjadrenej jeho príjmom, majetkom alebo spotrebou. Daňovoprávne normy preto vychádzajú z ekonomických transakcií alebo právneho stavu upraveného súkromnoprávnymi normami. Z uvedeného však nemožno usudzovať na primát súkromného práva nad daňovým právom. Daňové právo má svoju vlastnú teleológiu, z ktorej môže vyplývať rozdielne daňové posúdenie právneho vzťahu založeného určitou súkromnoprávnou formou. Hoci daňové právo využíva aj pojmy iných právnych odvetví, ich výkladom však môže vytvoriť svoj vlastný daňovoprávny skutkový stav. Zároveň daňové právo čoraz častejšie rozvíja aj svoju vlastnú terminológiu.

1. Ústavnoprávne základy zdaňovania a požiadavka výberu daní podľa ekonomickej sily daňového subjektu

Daňové právo je časťou verejného práva. V daňovom práve sa kogentnými normami upravujú právne vzťahy medzi štátom a ďalšími verejnoprávnymi subjektmi na jednej strane a daňovými subjektmi – fyzickými osobami a právnickými osobami na strane druhej.

V súčasných ústavných systémoch je povinnosť platiť dane zakotvená ako všeobecná. Všeobecnosť môže byť vyjadrená buď priamo v ústavnom texte, alebo vyplýva z ústavného princípu rovnosti pred zákonom a zákazu diskriminácie (napr. čl. 3 Ústavy Nemeckej spolkovej republiky, článok 7 Ústavy Rakúskej

* JUDr. Lubica Masárová, PhD., Katedra správneho práva, práva životného prostredia a finančného práva, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

republiky, čl. 12 Ústavy Slovenskej republiky). V ústavách niektorých štátov sa možno stretnúť s explicitným vyjadrením zásady rovnosti v oblasti zdaňovania, napríklad čl. 10 Ústavy Belgického kráľovstva vymedzuje všeobecný princíp rovnosti (Belgičania sú si rovní pred zákonom), avšak v článku 172 je výslovne vyjadrené, že „nemožno ustanoviť žiadne privilégiá z pohľadu zdaňovania“.

Avšak, ako uvádza Thuronyi¹, „zdaňovanie je celé o zdôrazňovaní rozdielov“. Zo sociálnopolitických, ekologických, správnych alebo iných dôvodov sa rozdielne daňovo posudzujú situácie, ktoré z čisto ekonomického pohľadu môžu byť identické alebo veľmi podobné. Schopnosť platiť dane je potom tým kritériom pre rozdelenie daňového zaťaženia, ktoré zabezpečuje zdaňovanie v súlade s princípom rovnosti avšak pri zdôrazňovaní rozdielov.

Tu možno poukázať napríklad na rozhodnutie Ústavného súdu Chorvátskej republiky číslo U-I-1559/2001 zo dňa 21.02.2007, ktorý vyhlásil ustanovenia zákona o financovaní jednotiek územnej samosprávy a regionálnej samosprávy, ktoré dovoľovali obciam zaviesť daň na neobhospodarovanú poľnohospodársku pôdu a nevyužívané podnikateľské nehnuteľnosti, za neústavné z dôvodu porušenia princípu, že každý je povinný podieľať sa na uspokojovaní verejných nákladov v súlade so svojimi ekonomickými schopnosťami. Tieto dane boli zavedené vzhľadom na fakt neobhospodarovania a nevyužívania majetku a pritom nezohľadňovali ekonomickú silu osôb, ktoré sú zaťažené platením dane. Súd konštatoval, že rovnosť ako jeden z ústavných základov daňového systému však neexistuje, ak je daň určená ako forma trestu za účelom prinútiť vlastníka, aby proti vlastným záujmom alebo možnostiam využíval svoje nehnuteľnosti. Hoci v nemeckom práve ústava neobsahuje explicitne požiadavku, aby sa dane platili v závislosti od ekonomickej sily, túto požiadavku dovodil Spolkový ústavný súd vo svojej súdnej praxi, a to z ďalších ústavných princípov, napr. princípu rovnosti, princípu sociálneho štátu, princípu rozdelenia príjmov medzi štát a jednotky územnej samosprávy, ako aj zo zákazu arbitrárnosti.

Schopnosť platiť dane možno teda považovať za jednu zo základných požiadaviek pre ukládanie daní a pre rozdelenie daňovej záťaže na daňové subjekty. Avšak aj pri tejto požiadavke je nevyhnutná určitá flexibilita, ak sú na to opodstatnené dôvody. Ako príklad možno uviesť prípad spotrebných daní z tabakových výrobkov, kde ústavnosť selektívneho zdaňovania tohto tovaru je odôvodnená, a to dokonca bez ohľadu na ekonomickú silu spotrebiteľa, ochranou zdravia.

¹ THURONYI, V.: *Comparative Tax Law*. Hague: Kluwer, 2003, s. 82.

2. Súkromnoprávny obsah daňového skutkového základu

Za účelom postihnúť to, čo vyjadruje schopnosť platiť dane, daňovoprávne normy sa, priamo alebo nepriamo, viažu na ekonomické transakcie alebo stav, ako napr. dosiahnutý príjem, majetok, alebo spotrebu. Pri zákonom vymedzení zdanenia sa často ekonomická transakcia alebo stav priamo nedefinujú, predstavujú len východiskový predpoklad, a k vymedzeniu charakteristiky zdaňovanej skutočnosti sú využité pojmy súkromného práva. Čiže určitý súkromnoprávny vzťah má za cieľ zrealizovať určitý ekonomický cieľ, pričom tento právny vzťah „vyvoláva“ určité ekonomické udalosti alebo ekonomický stav, z ktorého vyplýva určitá ekonomická sila daňového subjektu. Keďže táto súkromnoprávna udalosť predchádza zdaneniu, Tipke uvedené označuje ako precedenciu súkromného práva, kde daňové právo nadväzuje na skutkový stav alebo pojmy rozličných odvetví súkromného práva² (vecného, záväzkového, obchodného, pracovného, bankového atď.).

Dokonca aj v prípadoch, keď súčasné daňovoprávne normy používajú svoje špecifické pojmy daňového práva, ako napríklad zdaniteľný príjem, dodanie tovaru atď.), pri ich realizácii sa daňový subjekt v konečnom dôsledku musí opätovne vrátiť k pojmom súkromného práva. Tak daňovník dane z príjmov fyzických osôb v konečnom dôsledku dosahuje zdaniteľný príjem uzatvorením určitého súkromnoprávneho vzťahu, napr. pracovnej zmluvy, mandátnej zmluvy, nájomnej zmluvy a pod.).

Precedenciu súkromného práva však v žiadnom prípade nemožno vnímať ako jeho prioritu vo vzťahu k daňovému právu, aj keď v minulosti zásadu priority súkromného pred daňovým právom v určitom zmysle podporoval aj nemecký Spolkový ústavný súd, ktorý ešte v roku 1962 vyjadril názor, že daňové právo sa v princípe viaže na právne formy občianskeho práva, a odchýlky od tohto princípu musia byť presvedčivo odôvodnené „samotným materiálnym zákonodarstvom“. V opačnom prípade by došlo k porušeniu princípu rovnosti.³

Avšak vzťah ekonomickej podstaty určitej transakcie a jej právnej formy má zásadný význam pre pochopenie skutočnej povahy nelegitímneho (hoci nie nezákonného) vyhýbania sa daňovej povinnosti a možnosti štátu brániť sa zneužitiu práva zo strany daňových subjektov. Keď daňový subjekt „zneužije“ právnu formu, vytvára konflikt medzi ekonomickou podstatou a právnou formou. Na

² TIPKE, K.: Die Steuerrechtsordnung, Bd.1. Kolín: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2000, s. 44-45.

³ BVerfGE 13, 331 (340). <http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv013331.html>.

prvý pohľad právna forma zabezpečuje ekonomické zvýhodnenie, zatiaľ čo ekonomická podstata má byť posúdená ako transakcie, ktoré sa zdaňujú podľa iných zákonných ustanovení pre iné právne formy. Zmluvná voľnosť v súkromnom práve a „vedenie“ daňového práva súkromným právom by preto mohli vyvolať konflikt medzi podstatou a formou. Ako uvádza Tipke: „Keby daňové právo skutočne nemalo vlastnú teleológiu, keby bolo iba dodatkom občianskeho práva, keby musela akceptovať základné hodnoty a princípy občianskeho práva, potom by bolo pochopiteľné, aby sa terminológia občianskeho práva prevzala do daňového práva a pojmy občianskeho práva boli vykladané v súlade s teleológiou občianskeho práva. Najmä do konca 19. storočia malo občianske právo v jurisprudencii osobitnú úlohu a jeho systematika a terminológia boli vzorom pre ostatné právne oblasti, pričom mnohí považovali vedu občianskeho práva za jedinú právnu vedu a ostatné práva interpretovali z pohľadu občianskeho práva.“⁴ V 20. storočí však v dôsledku negatívnych dôsledkov takéhoto prístupu došlo vo viacerých právnych odvetviach k rozvoju vlastnej teleológie, či už ide o právo daňové, ale napríklad aj trestné právo a správne právo. Tak napríklad v Nemecku v zákone o verejných príjmoch *Reichsabgabenordnung* z roku 1919 bolo ustanovené, že daňové zákony je potrebné vykladať v súlade s „ekonomickou interpretáciou“, t. j. v daňovom práve dochádzalo k nezávislej interpretácii od práva súkromného. Hoci v povojnovom Nemecku bola z nového *Abgabenordnung* z roku 1977 táto formulácia vypustená, boli zakotvené iné ustanovenia proti obchádzaniu zákona, ako napríklad čl. 42, podľa ktorého platenie dane nemožno obchádzať zneužitím právnych konštrukcií, pričom za zneužitie je považované využitie takých právnych foriem daňovým subjektom, ktoré nezodpovedajú faktickej ekonomickej situácii.⁵ Zakotvenie koncepcie „obsahu nad formou“ v daňovom práve Spojených štátov amerických možno sledovať od prípadu *Gregory v. Helvering*, považovaného za precedenčný.⁶ V tomto prípade jediná akcionárka spoločnosti United Mortgage, spoločnosti, ktorá vlastnila akcie v spoločnosti Monitor Securities, sa rozhodla tieto previesť na seba, aby ich vo svojom mene a na svoj účet predala. Keďže by jednoduché prevzatie týchto akcií jedinou akcionárkou bolo z pohľadu daní chápané ako vyplatenie dividendy a takto zdanené, pani Gregory založila spoločnosť Averill, ktorej spoločnosť United Mortgage previedla ak-

⁴ TIPKE, K.: Die Steuerrechtsordnung, Bd. I. Kolín: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2000, s. 47-48.

⁵ K tomu pozri VANISTENDAEL, F.: Legal Framework for Taxation. In Tax Law Design and Drafting. Vol. 1. Washington, D.C.: IMF. 1996, s. 51.

⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Gregory v. Helvering*, 293 U.S. 465 (1935).

cie. Následne novú spoločnosť Averill dala do likvidácie prevezmúc tieto akcie ako likvidačný zostatok, ktorý sa podľa vtedajších zákonov nezdaňoval. Hoci sa odvolacie daňové orgány stotožnili s názorom, že pozícia p. Gregory je v súlade s jazykovým výkladom pojmu „reorganizácia“ obchodných spoločností, a preto nemožno spochybniť z toho vyplývajúce oslobodenie od zdanenia, Najvyšší súd USA sa priklonil na stranu odôvodnenia Apelačného súdu, podľa ktorého transakcia p. Gregory síce jazykovo spadá pod význam termínu „reorganizácia“, ako je to vymedzené v zákone, toto ustanovenie však nemožno uplatniť, pretože tak ako je „melódia viac ako nota“, tak „význam viet môže byť viac od významu jednotlivých slov“. Ako ďalej uviedol „... otázka motívu z hľadiska zdanenia a rozhodujúci charakter postupu tým, čo sa skutočne stalo, nájdeme jednoduchú operáciu, ktorá nemá hospodársky alebo korporálny účel – obyčajný prostriedok, ktorý preberá formu korporátnej reorganizácie ako masku, aby sa skryla jej pravá povaha, ktorej jediným cieľom je realizácia pripraveného plánu, nie dosiahnuť reorganizáciu hospodárenia, ale previesť balík akcií na žalobkyňu“.

V dnešnej právnej vede i praxi niet pochyb o tom, že výklad práva daňového sa riadi vlastnými pravidlami, politikami a princípmi. Zvrchovanosť daňového práva z hľadiska potreby zabezpečiť štátu a verejnoprávnym subjektom potrebné finančné prostriedky na základe prerozdelenia celkového daňového zataženia na jednotlivých daňovníkov podľa ich ekonomickej sily treba odlišiť od samostatnosti súkromného práva z pohľadu zosúladenia vôle právnych subjektov.⁷ Súkromné právo teda v žiadnom prípade nemá prioritu nad právom daňovým. Vyplýva to aj z toho, že princípom zdanenia podľa ekonomickej sily treba rozumieť rovnaké daňové zataženie skutočnej ekonomickej situácie, a nie rovnaké daňové zataženie rovnakých právnych foriem. Daňové právo, rešpektujúc autonómiu vôle zúčastnených strán v právnom vzťahu, sa viaže na ekonomické výsledky dosiahnuté cestou uzatvorenia určitých právnych vzťahov, pričom rovnaké ekonomické výsledky, hoci dosiahnuté rôznymi právnymi formami, majú byť zdanené rovnako.

V právnych poriadkoch sa rozšírilo rôzne zakotvenie tzv. zásady neformálnosti. V slovenskom daňovom práve táto zásada bola obsiahnutá už aj v zákone č. 511/1992 Zb. o správe daní a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších zmien. Jej pôvodné vymedzenie v § 7 ods. 6, podľa ktorého sa pri uplatňovaní daňových predpisov v daňovom konaní berie do úvahy vždy skutočný obsah právneho úkonu alebo inej skutočnosti rozhodujúcej

⁷ TIPKE, K.: Die Steuerrechtsordnung, Bd.1. Kolín: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2000, s. 50.

pre určenie alebo vybratie dane, bolo v novom zákone č. 563/2009 Z.z. o správe daní rozšírené. V súčasnosti je zásada neformálnosti v Daňovom poriadku veľmi široko definovaná. Okrem pôvodnej definície, sa ďalej pri správe daní neprihliada na právny úkon, viacero právnych úkonov alebo iné skutočnosti uskutočnené bez riadneho podnikateľského dôvodu alebo iného dôvodu, ktorý odráža ekonomickú realitu, a ktorých najmenej jedným z účelov je obchádzanie daňovej povinnosti alebo získanie takého daňového zvýhodnenia, na ktoré by inak nebol daňový subjekt oprávnený.

Daňové právo si zároveň začalo rozvíjať svoju vlastnú terminológiu, bez ohľadu na vymedzenie niektorých pojmov v práve súkromnom. Ako príklad možno uviesť vymedzenie príjmov zo závislej činnosti v § 5 zákona č. 595/2003 Z.z. o dani z príjmov v znení neskorších zmien, kde zákonodarca za príjem zo „závislej činnosti“ považuje napr. aj príjmy za prácu spoločníkov a konateľov spoločnosti s ručením obmedzeným, ako aj iných (napr. likvidátorov, prokuristov atď.), a to bez ohľadu na to, že v zmysle Obchodného zákonníka vzťah medzi členom spoločnosti a spoločnosťou ako aj konateľom spoločnosti a spoločnosťou je vzťahom výlučne obchodnoprávnym.

Ešte výraznejšie sa to prejavuje najmä v oblasti harmonizovaných daní, keď vnútroštátne zákonodarstvo preberá pojmoslovie obsiahnuté v smerniciach EÚ, ktoré sa transponujú do vnútroštátneho práva. Súdny dvor Európskej únie opakovane vo svojej judikatúre zdôraznil nutnosť tzv. eurokonformného výkladu práva. Uvedená požiadavka jednotnej aplikácie a interpretácie únieového práva vyplýva zo zásady rovnosti, pričom ak znenie ustanovenia únieového práva výslovne neodkazuje na právo členských štátov za účelom určenia jeho zmyslu a významu, musí byť v celej Únii vykladané nezávisle a jednotne, berúc do úvahy kontext a cieľ predmetnej právnej úpravy.⁸ Tu možno poukázať napr. na vymedzenie „predaja tovaru“ v § 8 zákona č. 222/2004 Z.z. o dani z pridanej hodnoty v znení neskorších zmien ako „prevodu práva nakladať s tovarom ako vlastníkom“. Ako opakovane vysvetlil SD EÚ pojem „dodanie tovaru“ neodkazuje na prevod vlastníctva v súlade s ustanoveniami vnútroštátneho práva, ale zahrňuje všetky prevody hnutelného majetku z jedného subjektu, ktorý fakticky umožní druhému subjektu disponovať s ním ako by bol jeho vlastníkom. Tento pohľad je v súlade s účelom smernice, ktorým je okrem iného založenie spoločného systé-

⁸ K tomu pozri napr. rozsudky SD EÚ Truley, C-373/00 z 27.2.2003, bod 35; Linster, C-287/98 z 19.9.2000, bod 43; porovnaj tiež Ekro, 327/82 z 18.1.1984, body 11 a 14; pozri tiež Komisia p. Nemecku, C-103/01 z 22.5.2003, bod 33.

mu dane z pridanej hodnoty na jednotnom vymedzení zdaniteľných transakcií. Tento cieľ by mohol byť ohrozený, ak by sa podmienky pre dodanie tovaru, čo je jedna z troch zdaniteľných transakcií, rozlišovali v jednotlivých členských štátoch, podľa vnútroštátnych podmienok upravených pre prevod vlastníckeho práva podľa súkromného práva.⁹

Obdobne rozdielne vymedzenie pojmov „nehnutelnosť“ a „nájom nehnuteľnosti“ a množstvo judikatúry SD EÚ dokonca viedli k vymedzeniu uvedených pojmov na základe existujúcej judikatúry vo vykonávacom nariadení Rady (EÚ) č. 282/2011, zmenenej vykonávacím nariadením Rady (EÚ) č. 1042/2013. Dovoľujeme si však vyjadriť názor, že je otázne, či v niektorých prípadoch vymedzenie obsahu jednotlivých pojmov obsiahnutých vo vnútroštátnej právnej úprave v súlade s neskoršou judikatúrou SD EÚ nezasahuje do princípu právnej istoty daňových subjektov. Ako príklad možno uviesť rozhodnutie Leichenich C-532/11, v ktorom súd konštatoval, že pojem „prenájom nehnuteľnosti“ zahŕňa aj prenájom obytnej lode, ktorá je upevnená o breh rieky prostredníctvom ťažko uvoľniteľných príchytiek a je na ohraničenom a identifikovanom stanovisku na vode a používa sa na prevádzku reštaurácie/diskotéky na tomto stanovisku. Je nesporné, že slovenský daňový subjekt by prenájom predmetnej lode, vychádzajúc z vymedzenia pojmu nehnuteľnosť v našom súkromnom práve (pričom tento pojem bol bez bližšej špecifikácie použitý aj v zákone o dani z pridanej hodnoty), považoval za prenájom hnutelnej veci a uplatnil by príslušné ustanovenia týkajúce sa zdanenia hnutelného majetku.

Je nesporné, že trend vytvárania vlastného pojmového aparátu pre účely zdanenia má a bude mať stúpajúcu tendenciu. Uvedené bezpochyby súvisí aj so snahami o harmonizáciu daňového práva, napríklad aj v oblasti zdaňovania veľkých nadnárodných spoločností a nových foriem podnikania súvisiacich s elektronizáciou.

Záver

Aktuálny vývoj v oblasti daňovej teórie i praxi, ako aj vývoj judikatúry potvrdzujú čoraz rozšírenejšie posúdenie jednotlivých právnych úkonov, alebo

⁹ Napr. pozri rozsudok SD EÚ vo veci Shipping and Forwarding Enterprise Safe C-320/88 z 08.02.1990, body 7 a 8, tiež rozsudok SD EÚ vo veci Auto Lease Holland C 185/01 z 06.02.2003, bod 32.

dokonca aj súboru právnych úkonov realizovaných podľa noriem súkromného práva, v súlade s daňovým kontextom, cieľom a účelom jednotlivých daňovo-právnych noriem. Hoci účastníci súkromnoprávneho vzťahu autonómne, na základe vzájomnej prejavenej vôle, určujú jeho obsahové prvky, na účely zdanenia sa zohľadňuje ekonomická podstata uvedených súkromnoprávnych úkonov. Hoci daňové právo rešpektuje slobodu vôle vlastnú právu súkromnému, zabezpečuje finančnú stabilitu a fungovanie štátu zdanením ekonomického výsledku jednotlivých úkonov bez ohľadu na zvolenú právnu formu.

Použitá literatúra

1. TIPKE, K.: Die Steuerrechtsordnung, Bd.1. Kolín: Verlag Dr. Otto Schmidt, 2000. ISBN: 978-3504201029.
2. THURONYI, V.: Comparative Tax Law. Hague: Kluwer, 2003. ISBN: 978-9041199232.
3. VANISTENDAEL, F.: Legal Framework for Taxation. In Tax Law Design and Drafting. Vol. 1. Washington, D.C.: IMF. 1996. ISBN: 978-1557755872.

ZLOČIN A TREST V STAROM ZÁKONE. BIBLICKÉ ZÁKLADY TRESTNÉHO PRÁVA

Michaela Moravčíková*

Úvod

Sme svedkami doby, v ktorej sa čoraz častejšie skloňujú najväčšie svetové náboženstvá. Po druhej svetovej vojne sa objavili viaceré sekularizačné témy pertraktujúce predovšetkým vedecko-technický pokrok. Náboženstvo malo zostať pred bránami továrni a sekularizácia sa mala stať novým ideovým základom modernej spoločnosti. Postupne sa však najmä v prostredí imigrantov zo severnej Afriky a Blízkeho východu čoraz častejšie objavovali „bradatí inžinieri“, ktorí napriek nedostatočnému náboženskému vzdelaniu preberali úlohy náboženských lídrov a šírili vlastnú verziu náboženstva. Išlo predovšetkým o islam. Toto však nebolo jediné prostredie znovuzrodenia záujmu o náboženstvo, azda iba najviac výbušné. Mnohé snahy o *aggiornamento* starovekých náboženských zásad našli svoju odozvu v európskom a juhoamerickom, ako aj africkom katolicizme či protestantizme. Otvoril sa tiež náboženský trh a vznikali nové náboženské hnutia. Po 11. septembri 2001 už nikto nepochybuje o tom, že sekularizačné tézy boli „proroctvom“, ktoré sa nevyplnilo. Resakralizačné tendencie sú prítomné v mnohých krajinách a predstavujú viac či menej výrazný zvrät v doterajšom vývoji.¹ Teroristické ataky v rôznych častiach sveta a ich kontinuálna hrozba upriamujú našu pozornosť na skutočné verzie náboženstva a ich karikatúry, ktoré neváhajú využiť náboženské cítenie na vraždenie aj civilného obyvateľstva. Vlna extrémizmu, ktorá reflektuje aj teroristické hrozby a ataky, a ktorá postupne oblieha starý kontinent, nás núti opäť si pripomínať holokaust a idey vylučujúce z práva na životný priestor všetkých odlišných. Je úlohou nielen akademikov, ale všetkých myslenia schopných ľudí, včas varovať pred nebezpečenstvom, ktoré prináša moderný extrémizmus a radikalizmus. Ťažkosti pri rozlišovaní ideí nám ponúkne odstrániť štúdium nielen politických ideí a ich právnych vyjadrení, ale aj pozna-

* ThLic. Mgr. Michaela Moravčíková, Th.D., Ústav pre právne otázky náboženskej slobody, Právnická fakulta Trnavskej university v Trnave.

¹ Významný zvrät si možno všimnúť napríklad v súčasnom Turecku, Bosne a Hercegovine, Indii.

nie náboženstiev a ich právnych systémov. Nápomocné nám bude aj zvnútorne-
nie nie starozákonnej zásady „oko za oko, zub za zub“², ale najmä novozákonne
zdôrazňovanej požiadavky lásky k blížnemu.

1. Judaizmus – náboženstvo koncentrované na štúdium a čin

Náboženstvo je charakteristické tým, že sa zaoberá vzťahom k transcendent-
nému, je určitou formou ľudského vedomia, a nie je len vecou jednotlivca, ale
aj sociálnym a kultúrnym fenoménom.³ Niektoré náboženstvá kladú dôraz na
vieru, modlitbu alebo kontempláciu. Pre judaizmus je príznačné kladenie dôrazu
na čin. Zo slov Šimona, mudrca, ktorý žil okolo roku 200 pred Kr., vyplýva, že
predmetom náboženskej aktivity nie je iba ľudská duša, ale svet sám. Jedným
z pilierov judaizmu je viera, že ľudstvo je partnerom Boha pri udržiavaní sve-
ta⁴, a to nielen v súčasnom ponímaní ekologickej zodpovednosti, ale v hlbšom
mystickom zmysle, podľa ktorého má náboženský akt vplyv na skrytú oblasť,
z ktorej svet čerpá svoje bytie. Šimon spravodlivý nepovažuje za potrebné opisovať
povahu Boha. To, čo judaizmus hovorí o viere je obsiahnuté v životnej praxi
židov. Cestu, ktorá vedie k Bohu určuje štúdium a činy.⁵ Väčšmi než filozofiou
alebo mystickou špekuláciou spoznáva židovstvo Boha štúdiom jeho slov, Tóry,
modlitbou a zdokonaľovaním charakteru, čo je možné dosiahnuť dobrými skut-
kami, ktoré podporujú všeobecnú harmóniu. Väčšmi než v iných svetových ná-
boženstvách je kladený dôraz na štúdium. Štúdium Tóry nie je intelektuálnym
skúmaním ideí, ale vyžaduje zvláštny druh aktívneho ponorenia sa do celej tra-
diície židovskej učnosti. Toto štúdium umožňuje vstúpiť do procesu tvorenia
a zjavenia. Tóra v sebe zahŕňa všetky kľúče k poznaniu reality , pretože je mys-
tickým plánom celého stvoreného sveta. Judaizmus nerozlišuje medzi sakrálnou
a profánnou realitou. Všetko je súčasťou jedného celku, ktorý je výrazom vôle
Boha. Boh je miestom sveta, ale tento svet Boha nijako neohraničuje. Svet je ne-
ustále závislý od tvorivej sily Boha, ktorý sa svetu zjavil na Sinaji, ako nám to
zaznamenáva kniha Exodus⁶ a Tóra je trvalým svedectvom tohto zjavenia, ako ho

² Deuteronomium 19, 21.

³ KOMOROVSKÝ, J. Heslo: Náboženstvo. In: KOMOROVSKÝ, J. kol. *Religionistika a náboženská výchova*. Bratislava: R. R. & G. spol s r. o., 1997, s. 236 – 237.

⁴ BERGER, P., L. *Posvätný baldachýn*. Brno: Barrister & Principal, 2018, s. 38n.

⁵ LANCASTER, B. *Judaizmus*. Bratislava: Media Klub, 2000, s. 15 – 16.

⁶ Exodus 19, 1- 24, 18.

zaznamenal Mojžiš.⁷ Považuje ju za zdroj všetkej múdrosti, ktorá vedie človeka a ľudstvo pri poznávaní konečnej skutočnosti a je zároveň návodom pre správanie sa. V tomto zmysle treba vnímať aj chod dejín ako výraz Božej vôle. Dejiny sú tak zamerané na konečný cieľ⁸ a spásu. Judaizmus preto smeruje k neustálemu zdokonaľovaniu ľudských skutkov, spôsobu ľudského života. Židovská náboženská náuka obsiahnutá v Tóre ukazuje spôsob, ako zosúladiť ľudské správanie sa s Božou vôľou.⁹ Judaizmus dal svetu ideu monoteizmu, učenie prorokov či víziu posledného súdu, po ktorom nastane zmŕtvychvstanie a premena sveta do ideálnej harmónie. Súbežne s tým sa vytvárali základy našej etiky založenej na bázni¹⁰ pred Bohom a láske k inému človeku.

2. Biblické právo

Biblické právo patrí k významným prameňom európskych právnych tradícií. Ide o jedinečný právny systém, ktorý má svoje korene v dobe kráľov pred tromi tisícami rokov, alebo v dobe Mojžiša pred tritisícsto rokmi. Iné právne systémy na Blízkom východe boli staršie, ale ešte v staroveku zabudnuté. Jedinečnosť biblického práva spočíva aj v jeho pokračujúcom a nepretržitom uplatňovaní v židovských obciach až po súčasnosť, pričom nemožno opomenúť ani jeho kľúčový vplyv na právo v kresťanskom prostredí.¹¹ Podstatným znakom práva v hebrejskej Biblii je jeho vnímanie ako práva, ktoré vytvoril Boh a ponúkol ho Izraelitom, ktorí sa zasa slobodne rozhodli ho prijať a riadiť sa ním, na znak čoho uzavreli so svojím Bohom zmluvu, ktorá obsahuje sankcie Božieho trestu za nedodržanie tohto práva, teda za správanie sa Izraelitov, ktoré je s ním v rozpore.¹² Staroveké židovské právne úpravy a ich zbierky, zákonníky nachádzame

⁷ Najvýznamnejší prorok judaizmu, ktorému sa pripisuje autorstvo Pentateuchu. Jeho narodenie a neskoršia činnosť asi spadajú do obdobia Setiho I. a Ramzesa II., t. j. do začiatku alebo polovice 13. storočia pred Kr. GESCE, G., HORVÁTH, H. *Malý lexikon Biblie*. Bratislava: Spektrum, 1990, s. 130.

⁸ Konečný cieľ vidí judaizmus v mieri a zjednotení. Tomuto cieľu napomôže mesiáš, ktorý príde vtedy, keď si to ľudia zaslúžia alebo na konci čias. V reformnom judaizme je odmietaný personalistický aspekt mesiáša a zdôrazňuje sa idea mesiánskeho veku ako zlatého veku dejín.

⁹ LANCASTER, B. *Judaizmus*. Bratislava: Media Klub, 2000, s. 17 – 19.

¹⁰ Slovenský básnik Július Rybák v jednej zo svojich prednášok pre študentov definoval bázeň ako úctu z lásky.

¹¹ KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejskej Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 13.

¹² KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejskej Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 60.

v hebrejskej Biblii, Tanachu, predovšetkým v Tóre¹³ – Pentateuchu. V týchto piatich Mojžišových knihách¹⁴ sa nachádzajú zákonníky: Dekalóg, Kniha zmluvy, Deuteronomistický zákonník, Zákon svätosti a právne úpravy obsiahnuté v knihe Numeri. Rozsiahlym prameňom poznania židovského práva je Talmud, ktorý je odborným rabínskym rozborom a výkladom židovskej náboženskej a právnej tradície.¹⁵ Zákazy a príkazy sú obvyčajne formulované v druhej osobe jednotného alebo množného čísla a sú záväzné pre izraelského muža. Toto právo má teda prevažne personálny charakter, teda zaväzuje jednotlivcov, členov Izraelského národa bez ohľadu na územie, na ktorom žijú. Čiastočne toto právo zaväzuje aj cudzincov, ktorí žijú ako hostia v izraelskej obci. Izraelitom je zakázané riadiť sa zákonom národa, ktorý bol na území pred Izraelom: „Nebudete sa riadiť zvykmi pronároda, ktorý vyhánam pred vami.“¹⁶ Biblické právo pozná otroctvo, dokonca aj postavenie Izraelitov ako dočasných služobníkov a otrokov. Ak Izraelita ochudobnie a nezostane mu nič iné, ako predať sa do otroctva, aby splatil dlh vlastnou službou, stane sa otrokom. Môže byť vykúpený, ak za neho dlh splatí príbuzný. Ustanovenie o milostivom roku¹⁷ relativizuje záväzok otrockej služby Izraelitu, keď umožňuje schudobnenému Izraelitovi vymaniť sa z otrockej služby a vrátiť sa k svojmu vlastníctvu bez ohľadu na to, či svojou prácou už vyrovnal celý dlh. Zdôvodnením tejto relativizácie záväzku a splnenia zmluvy je spolupatričnosť Izraelitov s Bohom a skúsenosť otroctva a vyslobodenia z Egypta.¹⁸ Biblické právo nevyhlasuje práva chrániace jednotlivcov, ale skôr stanovuje povinnosti silnejších voči slabším. Za slabých a zraniteľných považuje siroty, vdovy, cudzincov, nájomných robotníkov, chorých a chudobných.¹⁹ Zrejme je tu smerovanie v vytváraní solidárnej obce so silným dôrazom na individuálnu zodpovednosť. Všetky vzťahy medzi Izraelitmi a vzťahy Izraelitov s Bohom sú založené na spravodlivosti a spravodlivosť je nerozlučne spojená s dodržiavaním príkazov Tóry. V deuteronomistickej tradícii je spravodlivosť aj inštitucionálnou záležitosťou. Reprezentuje syntézu úloh, ktorými je poverený kráľ²⁰ či sudcovia²¹. Spravodli-

¹³ STEMBERGER, G. *Talmud a Midraš. Úvod do rabínskej literatury*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 53 – 68.

¹⁴ Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium.

¹⁵ VYŠNÝ, P. *Svetové dejiny štátu a práva*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2019, s. 88.

¹⁶ Leviticus 20, 23.

¹⁷ Leviticus 25, 8 – 17.

¹⁸ Leviticus 20, 25 – 42.

¹⁹ BAKER, D., L. *Tight First or Open Hands, Wealth and Poverty in Old Testament Law*. Cambridge: Eerdmans, 2009, s. 175 – 313.

²⁰ 1. Kniha kráľov 10, 9.

²¹ Deuteronomium 16,18.

vosť je základným princípom prorockých kníh a odkazov.²² Obmedzeniam ľudského chápania spravodlivosti je venovaná starozákonná kniha Jób. Kniha kazateľ vychádza zo skúsenosti nespravodlivosti.²³ Spravodlivosť a právu sú v hebrejskej Biblii spojenými nádobami. Spravodlivé konanie utvára usporiadané a solidárne vzťahy v obci a vzťahuje sa k živému Bohu.

3. Biblické trestné právo

Systemizácia biblického trestného práva vyžaduje mravčiu prácu hľadania jednotlivostí a konkrétnych textov v Pentateuchu, predovšetkým zapísaných činov proti Bohu a autorite, trestných činov proti životu, zdraviu a slobode iného, trestných činov v kontexte rodinných vzťahov, nespravodlivosti a násillia v rodine a manželstve, protiprávneho porušovania záujmov iných, porušovania zmlúv a vlastníckych práv.²⁴ Trestné činy proti Bohu zahŕňajú predovšetkým odpadnutie od viery a obetovanie cudzím bohom, rúhanie sa a znesvätenie soboty. Dekalóg²⁵ zakazuje uctievať iných bohov, zneužívať božie meno a prikazuje dodržiavať sviatočný deň, v ten deň nepracovať, neobchodovať, necestovať. Kniha zmluvy²⁶ zakazuje uctievanie iných bohov a zlorečenie Bohu a vyhlasuje kľatbu nad tým, kto sa dopúšťa modloslužobníctva.²⁷ Za odpadnutie od viery v Boha a účasť na pohanskej bohoslužbe neustanovuje deuterokanonický zákonník²⁸ menší trest, ako je trest smrti ukameňovaním alebo zničením celého mesta.²⁹ Zakázané je tiež nabádanie k modloslužbe a ukladá jednotlivcom a obci, ktorá by bola svedkom takéhoto konania, vykonať trest smrti nad tým, kto sa dopustil takéhoto činu.³⁰ Zákon svätosti³¹ v knihe Leviticus obsahuje ustanovenia o náboženských a spoločenských povinnostiach, ktoré sú spojené opakujúcou sa výzvou „budte svätí, lebo ja Boh som svätý“.³² Každá kapitola Zákona svätosti je uvedená promulgáč-

²² Amos 5, 12 a 2, 6 – 8, Jeremiáš, 9, 22, Izaiáš 1, 21 – 27 a 42, 21.

²³ Kazateľ 3, 20 – 22.

²⁴ KAŠNÝ, J. Smlouvy a vlastnictví v hebrejské Bibli. In: *Revue církevního práva* 63, 2016, s. 39 – 56.

²⁵ Exodus 20, 2 – 17.

²⁶ Exodus 20, 22 – 23, 33.

²⁷ Exodus 20, 23.

²⁸ Deuteronomium 12 – 26.

²⁹ Deuteronomium 13, 1 – 19 a 17, 1 – 7.

³⁰ Deuteronomium 13, 2 – 12.

³¹ Leviticus 17 – 26.

³² Leviticus 19, 2b.

nou formulou „Boh prehovoril k Mojžišovi: hovor k Izraelitom a povedz im“. Jednotlivé zákazy a nariadenia sú kategorické a za ich porušenie sú stanovené tresty zdôrazňujúce vážnosť a vymáhateľnosť príkazaní. Ide predovšetkým o obradové normy a ustanovenia spojené s prácou a životom v rodine a v obci, taktiež zvrchovanou mocou Boha nad životmi zvierat. Zákon svätosti reguluje sexuálne vzťahy a v úvodných ustanoveniach aj upozorňuje na zákaz preberania egyptského alebo kanaánskeho práva alebo miestnych zvykov v tejto oblasti. Právo tu nachádzame vo forme príkazov dospelému izraelskému mužovi, ktoré mu zakazuje sexuálny vzťah a manželstvo s pokrvnými príbuznými v priamej línii, s príbuznými vo vedľajšej línii a s príbuznými na základe švagrovstva. Cieľom týchto zákonov je okrem zákazu určitých sexuálnych vzťahov aj ochrana a rešpektovanie práv tretích strán. V knihe Leviticus nachádzame tresty smrti za porušenie týchto príkazov.³³ Ďalšie časti knihy obsahujú ďalšie rozširujúce zákazy v oblasti pohlavného života, ako napríklad sexuálny styk so ženou v období menštruácie, sexuálny styk medzi mužmi a sexuálny styk so zvieratom. Medzi týmito zákazmi nachádzame aj zákaz obetovať vlastné deti miestnym pohanským božstvám. Za porušenie týchto zákazov je ustanovený trest vyobcovania zo spoločenstva.³⁴ Tento zákonník obsahuje aj rozličné ustanovenia ohľadom každodenného života, činností a vzťahov. Niektoré ustanovenia sa týkajú hospodárenia, sejby, sadenia, žatvy, zberu úrody, chovu dobytká a obchodovania. Iné ustanovenia upravujú poriadok sociálnych a pracovných vzťahov, ukladajú majetným a lepšie postaveným a zamestnávateľom, aby chránili tých, ktorí sa ocitli v zložitej životnej situácii. Vymenúva hluchých, slepých, nájomných robotníkov, chudobných, starých a cudzincov. Ďalšie ustanovenia v tejto kapitole sa týkajú riešenia sporov a požadujú nestrannosť, nezaujatosť a uplatňovanie spravodlivosti podľa práva. Medzi príkazy každodenného života patrí aj príkaz milovať svojho blížneho.³⁵ Zákonník v knihe Numeri opisuje prípad znesvätenia dňa odpočinku a ustanovuje trest za tento čin, a to ukameňovanie celou spoločnosťou, ktorá bola svedkom takéhoto znesvätenia.³⁶ Právo v knihách Leviticus a Numeri formuluje rozlíšenie subjektívneho aspektu v prípade porušenia božích príkazov a neúmyselné zabitie môže byť odpustené ak vinný alebo celá obec prinesie obeť a kňaz vykoná uzmierujúci obrad. Úmyselné porušenie božích príkazov však potrestané byť musí.

³³ Leviticus 20, 10 – 16.

³⁴ Leviticus 18, 29.

³⁵ KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 44 – 45.

³⁶ Numeri 15, 32 – 36.

Jedným z významných faktorov žitia, ktoré pre ľudstvo judaizmus zdôrazňuje je rytmus práce a odpočinku. Povinnosť zachovávať deň odpočinku jej súčasťou Deakalógu a významným spôsobom charakterizuje aj súčasné kresťanské komunity. Boh prostredníctvom proroka Mojžiša v knihe Exodus objasňuje, že deň odpočinku je dňom posväcovania a za jeho porušenie preto ustanovuje vyobcovanie z pospolitosti Izraela a trest smrti. Sobota ako deň odpočinku má byť znamením medzi Bohom a jeho ľudom.³⁷ Príklad trestu za znesvätenie dňa odpočinku nachádzame v knihe Numeri 15, 35, keď je požadované ukameňovanie vinníka celou izraelskou pospolitosťou. Podobne prorok Jeremiáš v rámci schémy opakovania návratu sa k Bohu a jeho zmluve po hriechu Izraela a napomínaní a pokání, opakuje povinnosť odpočívať v deň odpočinku a stanovuje trest, ktorý doľahne nielen na jednotlivca, ale celé mesto, ktoré má byť po prestúpení tohto príkazu jeho obyvateľom vypálené.³⁸ Neskôr prorok Nehemiáš konfrontovaný s narušovaním prikázania o dni odpočinku nariadil v tento deň zatvoriť mestské brány a strážiť ich levitmi, aby sa zabránilo vstupu kupcov a znesväteniu soboty.³⁹ V tento deň, ako opisuje, videl jedných, ako lisujú vinič, iných ako prepravujú obilie, ďalších ako privážajú do Jeruzalema figy alebo víno a predávajú to Izraelitom, ktorí neodolávali pokušeniu napriek hroziacej sankcii. Prorok Jeremiáš sa rozhodol pre praktické riešenie a účinnú prevenciu porušenia príkazu o sobote.⁴⁰

Starý zákon v Knihe zmluvy⁴¹ a tiež v Deuteronomickom zákonníku⁴² ustanovuje trest smrti a zlorečenie Bohu, preklínanie autority božieho služobníka, kňaza a sudcu v obci. Rovnaký trest je predpísaný aj pre toho, kto poskytne pomoc nepriateľovi. Trestné činy proti životu, zdraviu a slobode ako usmrtenie, ublíženie na zdraví a obmedzenie osobnej slobody je trestané podľa princípu odvety a primeranej odplaty. Potrestanie vinníka vykoná poškodený alebo jeho príbuzný, a má charakter pomsty,⁴³ v prípade, ak niet takého, pomstí ho vládca. Odveta je obmedzená zásadou individuálnej zodpovednosti za spáchaný trestný čin. Potrestaný môže byť iba páchatel, nie jeho príbuzný. Toto opatrenie bráni vyvražďovaniu celých rodín a eskalácii násillia. Ďalším princípom je princíp primeraného trestu, ktorý obsahuje prvok odplaty aj prvok náhrady. Princíp „oko

³⁷ Exodus 31, 12 – 17.

³⁸ Jeremiáš 17, 19 – 27.

³⁹ Nehemiáš 13, 15 – 22. KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 97.

⁴⁰ Exodus 20, 8 – 10.

⁴¹ Exodus 22, 27n.

⁴² Deuteronomium 17, 12.

⁴³ Genesis 4, 15.

za oko“ sa nevykladá doslovne, ale poukazuje na princíp primeranosti, ktorý oprávňuje poškodeného uplatňovať požiadavku náhrady za to, čo utrpel a má viesť k urovnaniu vzťahov. Dekalóg negatívnym príkazom chráni ľudský život,⁴⁴ a zároveň ustanovuje trest smrti za vraždu.⁴⁵ Iba v prípade neúmyselného zabitia právo umožňuje alternatívny trest a únik pred krvnou pomstou do miesta azylu. Za úmyselnú vraždu je stanovený trest smrti. Ohrozenie ľudského života a zdravia traktuje Kniha zmluvy, ide napríklad o úraz spôsobený domácim zvieratom, ktoré niekoho poraní alebo usmrtí. Ak sa to neudialo opakovane pri tom istom zvierati, zabije sa zviera (ktorého mäso sa nesmie požívať) a na majiteľa je nahliadané ako na nevinného. Ak však ide o opakované zabitie a majiteľ mal skúsenosti s nebezpečným zvieratom a neurobil žiadne opatrenia aj majiteľ takéhoto zvierata (býka) má byť usmrtený. Za istých okolností je možné uložiť majiteľovi peňažný trest.⁴⁶ Obdobne s istými modifikáciami je trestané usmrtenie otroka, ktorého zabitie je však možné peňažne odškodniť u jeho pána.

Prísne sú ponímané aj trestné činy ublíženia na zdraví. Kniha zmluvy rozlišuje ublíženie na zdraví za rôznych okolností ako je potýčka, hádka, ublíženie na zdraví otroka, potrat, ktorý je dôsledkom potýčky, trvalé zmrzačenie otroka spôsobené jeho pánom a ublíženie na zdraví človeka zvieratom.⁴⁷ Pri ublížení na zdraví počas hádky a potýčky sa neuplatňuje trest podľa zákona odplaty, ale ten, kto spôsobil zranenie musí poškodenému poskytnúť náhradu za jeho neschopnosť pracovať a zabezpečiť mu liečenie. Nosným princípom je tu teda náhrada škody. Za potrat spôsobený potýčkou dvoch mužov, ktorí tak poškodili ženu je treba zaplatiť pokutu. Ak by žena prišla o život, páchatel musí zaplatiť vlastným životom. Pri ublížení na zdraví otrokovi jeho pánom, ak prišiel o oko alebo je zmrzačený inak, má byť prepustený. Ak by pán svojho otroka pripravil o život, má byť za jeho život zaplatený životom.⁴⁸ Ide o princíp podľa ktorého život Izraelitu či už slobodného alebo otroka patrí výlučne Bohu a zabitie má byť pomsteno.⁴⁹ Zákon svätosti trestá ublíženie na zdraví s trvalými následkami, teda zmrzačenie, rovnakou odplatou.⁵⁰ Únos a ztročenie príslušníka vyvoleného národa boli podľa Knihy zmluvy trestané smrťou. „Kto niekoho ukradne, či

⁴⁴ Nezabiješ. Exodus 20, 13.

⁴⁵ Exodus 21, 12.

⁴⁶ Exodus 21, 28.

⁴⁷ Exodus 21, 12 – 36.

⁴⁸ Exodus 21, 12.

⁴⁹ KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 104 – 105.

⁵⁰ Leviticus 24, 19 – 20.

už ho predá, alebo ho u neho nájdú, musí zomrieť.⁵¹ Rovnaký trest požaduje aj Deuteronomický zákonník.⁵² Kniha zmluvy požaduje trest smrti aj za neúctu a zlorečenie rodičom.⁵³ Biblický text kladie okrem príslušnosti k Izraelu veľký dôraz aj na rodinnú súdržnosť a úctu voči rodičom. Dekalóg ukladá dospelému Izraelitovi, aby sa s rešpektom správal voči svojim rodičom a staral sa o nich, ak je to potrebné z dôvodu ich zdravotného stavu alebo vysokého veku. Neúcta k ocovi je v Izraeli paralelou neúcty k Bohu. Deuteronomický zákonník ustanovuje aj povinnosti rodičov najprv sa pokúsiť o nápravu syna, a až po neuposlúchnutí dáva otcovi právomoc obrátiť sa na súd a obviniť syna, pričom procesné pravidlo vyžaduje svedectvo oboch rodičov.⁵⁴ Ak sa zlé správanie voči rodičom preukáže, uplatní sa trest smrti ukameňovaním všetkými mužmi v meste⁵⁵, aj pre výstrahu iným, lebo ide o zlo, ktoré sa týka celého spoločenstva, a takéto zlo treba odstrániť z Izraela. Prikázanie nesmilniť chráni jednotu manželstva a integritu rodiny, a aj legitimitu potomkov. Preto je smilstvo prísne trestané smrťou.⁵⁶ Trest za znásilnenie slobodnej a nezasnúbenej ženy je peňažné odškodnenie jej otca a povinnosť násilníka vziať si túto ženu za manželku, pričom ju nemôže prepustiť.⁵⁷ Zákon svätosti prináša aj zoznam trestných činov a trestov za ne, ktoré sa týkajú manželských a rodinných vzťahov.⁵⁸ Ide o zákaz sexuálneho styku muža so ženou iného muža, so svojou nevlastnou matkou, so svojou nevestou, s iným mužom. V prípade prestúpenia týchto zákazov je sankciou trest smrti pre oboch. Mužovi aj žene je zakázaný sexuálny styk so zvieraťom, ktorý je trestaný smrťou. Mužovi je tiež zakázaný sexuálny styk so svojou sestrou, nevlastnou sestrou a so ženou, ktorá má menštruáciu a je teda rituálne nečistá. Trestom za prekročenie týchto príkazov je vyobcovanie zo spoločenstva izraelského ľudu.⁵⁹ Biblický pohľad na tieto činy je koncentrovaný na izraelskú pospolitosť, súdržnosť a legitimitu vzťahov a potomkov oproti súčasnému pohľadu na individuálnu ľudskú slobodu a ľudskú dôstojnosť. Má za cieľ pretrvanie a rozvoj spoločnosti, čistotu a vernosť Izraela a to so zvláštnym zreteľom na jeho postavenie ako vyvoleného národa.

⁵¹ Exodus 21, 16.

⁵² Deuteronomium 24, 7.

⁵³ Exodus 21, 15 – 17.

⁵⁴ Deuteronomium 17, 6.

⁵⁵ Deuteronomium 21, 18 – 21.

⁵⁶ Deuteronomium 22, 22.

⁵⁷ Deuteronomium 22, 28 – 29.

⁵⁸ Leviticus 18, 6 – 23, Lv 20, 10 – 21.

⁵⁹ KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, s. 110n.

Záver

Judaizmus je monoteizmus, ktorý má zákonodarný, právny charakter. Učenie a príkazy Tóry ovplyvňujú všetko, pohyb, prácu, osobné vzťahy, stravovanie, vlastníctvo. To čo Tóra vyslovene neupravuje sa z nej odvodzuje a k nej sa vzťahuje. Môžeme tak hovoriť o troch hlavných, vzájomne sa prelínajúcich autoritatívnych štruktúrach judaizmu, ktorými sú Boh, Tóra a výklad Tóry. Boh v Tóre vyjadril svoju vôľu a učenci túto vôľu Božiu vysvetľovali a vysvetľujú pre konkrétne historické situácie.⁶⁰ Synovia Izraela sú služobníci Boha, ktorých Boh vyviedol z Egypta⁶¹, Starý zákon je kniha, ktorá obsahuje zmluvy, medzinárodné, vnútroštátne, paragrafy apodiktické aj kauzistické, rozsiahle úvahy na tému dodržiavania a porušovania zákona, príklady súdnej praxe. Zákon obsiahnutý v Starom testamente je zákon od Boha, čo sa prejavuje jednak juridizáciou náboženstva a zároveň aj etizáciou práva.⁶² „Nech prúdi ako voda právo a spravodlivosť ako trvalý potok“⁶³, hovorí Izraelu starozákonný prorok Amos vo svojom žalospeve. Ako refrén sa predovšetkým v deuteronomickej spisbe opakuje požiadavka na odstránenie zla zo stredu Izraela, čomu zodpovedajú aj tresty za prestúpenie zákona, ktoré majú očistnú a výchovnú funkciu. Biblia nám ponúka príklady, ako sa zákonníky aplikujú v predkráľovskej i kráľovskej dobe či za čias prorokov. Uprahuje nás aj na kolektívnu zodpovednosť nielen v rovne teologickej, ale aj právnej, keď čítame o trestoch, ktoré siahajú do tretieho či štvrtého pokolenia.⁶⁴ Tento princíp kriticky reflektuje prorok Ezechiel v babylonskom exile.⁶⁵ Istú zmenu paradigmy prináša až Druhá kniha kráľov, opisujúca, že kráľ Amasiáš zabil vrahov svojho otca, ale ich synov už nie.⁶⁶ Ide o významný prvok prítomný v dejinách Izraela, a síce neustálu reflexiu spravodlivosti jeho zákonov. Ich existencia je determinovaná udalosťami na hore Sinaj, kam sa Izraeliti dostali po úteku z Egypta pod Mojžišovým vedením. Boh s nimi uzavrel zmluvu o tom, že bude ich Bohom a oni jeho ľuďom. Nachádzame tu typické znaky vazalskej zmluvy, ktorú z etymologického hľadiska pri štúdiu textu Boh „odsekol“, teda určil Izraelu. Ani

⁶⁰ LANCASTER, B. *Judaizmus*. Bratislava: Media Klub, 2000, s. 26.

⁶¹ Leviticus 25, 55.

⁶² ČECH, P. Zákon ve Starém zákonu. In: ANTALÍK, D. STARÝ, J., VÍTEK, T. (zost.) *Zákon a právo v archaických kulturách*. Praha: Hermann & Synové, 2010, s. 136.

⁶³ Amos 5, 24.

⁶⁴ Deuteronomium 5, 9, Ezechiel 18, 2 – 4.

⁶⁵ Ezechiel 18, 2 – 4.

⁶⁶ 2Kniha kráľov 14, 5 – 7.

dlhých štyridsať rokov putovania púšťou neprineslo dokonalé zvnútornenie božieho zákona v Izraeli. Toto obdobie zahŕňalo aj klaňanie sa Izraela zlatému teľatú.⁶⁷ Nasleduje dejinná cesta Izraela, ktorú s istou mierou zjednodušenia charakterizuje schéma, ktorej hlavnými míľnikmi sú uzatvorenie zmluvy Boha s Izraelom, hriech Izraela, hnev Boží, pokánie a opäť uzatvorenie zmluvy s Izraelom, a tak ďalej. I keď je judaizmus nepochybne náboženstvom kladúcim dôraz na príkazy a zákazy, dodržiavanie pravidiel, vykonávajúci zákon odplaty, ale zároveň traktujúci požiadavku bázne voči Bohu a lásky k blížnemu ako najdôležitejšie. Poznanie biblických prameňov nám umožňuje lepšie pochopiť aj súčasné prístupy židovského náboženského práva.

Použitá literatúra

1. ANTALÍK, D. STARÝ, J., VÍTEK, T. (zost.) *Zákon a právo v archaických kulturách*. Praha: Hermann & Synové, 2010, 352 s.
2. BAKER, D., L. *Tight First or Open Hands, Wealth and Poverty in Old Testament Law*. Cambridge: Eerdmans, 2009, 411 s.
3. BERGER, P., L. *Posvätný baldachýn*. Brno: Barrister & Principal, 2018, 200 s.
4. GESCE, G., HORVÁTH, H. *Malý lexikon Biblie*. Bratislava: Spektrum, 1990, 214 s.
5. KAŠNÝ, J. *Právo v hebrejské Biblii*. Praha: Vyšehrad, 2017, 202 s.
6. KOMOROVSKÝ, J. a kol. *Religionistika a náboženská výchova*. Bratislava: R. R. & G. spol s r. o., 1997, 418 s.
7. LANCASTER, B. *Judaizmus*. Bratislava: Media Klub, 2000, 207 s.
8. STEMBERGER, G. *Talmud a Midraš. Úvod do rabínskej literatúry*. Praha: Vyšehrad, 1999, 447 s.

⁶⁷ ČECH, P. Zákon ve Starém zákonu. In: ANTALÍK, D. STARÝ, J., VÍTEK, T. (zost.) *Zákon a právo v archaických kulturách*. Praha: Hermann & synové, 2010, s. 136n.

VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY OZNÁMENIA ÚDAJOV O TELEKOMUNIKAČNEJ PREVÁDZKE V TRESTNOM KONANÍ

Lucia Hrdličková*

Úvod

Naplnenie účelu trestného konania si často vyžaduje uplatnenie prostriedkov, ktorými spravidla dochádza k intenzívnemu zásahu do osobnej slobody jednotlivcov, najmä do ich práva na súkromie. Medzi tieto prostriedky zaradujeme aj prostriedky zabezpečovania informácií dôležitých pre trestné konanie. Predmetná problematika je pomerne rozsiahlou a diskutovanou témou nielen v oblasti právnej teórie, ale aj v aplikačnej praxi. V zmysle zákona č. 301/2005 Z. z. Trestného poriadku v znení neskorších predpisov (ďalej len „Trestný poriadok“), k prostriedkom zabezpečovania informácií dôležitých pre trestné konanie sa zaraďuje:

- sledovanie osôb a vecí (§ 113 Trestného poriadku),
- vyhotovovanie obrazových, zvukových alebo obrazovo-zvukových záznamov (§ 114 Trestného poriadku),
- odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky (§ 115 Trestného poriadku),
- oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke (§ 116 Trestného poriadku),
- agent (§ 117 Trestného poriadku),
- porovnávanie údajov v informačných systémoch (§ 118 Trestného poriadku).

Spomedzi všetkých vyššie uvedených informačno-technických prostriedkov a prostriedkov operatívno-pátracej činnosti sa bude príspevok vo svojom obsahu zameriavať na jeden konkrétny inštitút, ktorým je oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke v zmysle § 116 Trestného poriadku. Predmetný informač-

* Mgr. Lucia Hrdličková, Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

no-technický prostriedok predstavuje inštitút trestného práva, ktorý prispieva k plneniu úloh štátu pri zaručení bezpečnosti a eliminácii hrozieb tak pre celú spoločnosť, ako aj pre jednotlivca. Pri aplikácii prostriedkov zasahujúcich do práva na súkromie vystupuje do popredia povinnosť orgánov verejnej moci postupovať tak, aby sa neobmedzila právna ochrana jedinca nad prípustný rámec. Spôsob aplikácie zákona vnútroštátnymi orgánmi musí byť dostatočne určitý a musí garantovať dostatočnú ochranu pred svojvoľným zásahom do základných ľudských práv, najmä do práva na súkromie.

1. Právna úprava inštitútu oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke v minulosti

Postup, ktorým možno získať a poskytnúť údaje o uskutočnenej telekomunikačnej činnosti, bol do slovenského právneho poriadku zavedený zákonom č. 457/2003 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdnom (ďalej len „Zákon o trestnom konaní súdnom“). Ustanovenie § 88 ods. 9 zákona o trestnom konaní súdnom nadobudlo účinnosť 1. decembra 2003 a upravovalo zákonné podmienky pre aplikáciu daného inštitútu. V zmysle predmetného ustanovenia bolo možné vydať príkaz na zistenie a oznámenie údajov o uskutočnenej telekomunikačnej činnosti, ktoré sú predmetom telekomunikačného tajomstva alebo na ktoré sa vzťahuje ochrana osobných údajov alebo sprostredkovacích údajov po splnení nasledujúcich podmienok:

- a) existencia trestného konania,
- b) predmetom trestného konania bol úmyselný trestný čin,
- c) potreba zistenia údajov na objasnenie skutočnosti dôležitej pre trestné konanie,
- d) uskutočnená telekomunikačná činnosť, ktorej údaje sú predmetom telekomunikačného tajomstva alebo na ktoré sa vzťahuje ochrana osobných údajov alebo sprostredkovacích údajov.

Príkaz musel byť vydaný písomne a odôvodnený. Subjektom oprávneným na rozhodovanie o vydaní príkazu na zistenie a oznámenie údajov o uskutočnenej telekomunikačnej činnosti bol predseda senátu a v prípravnom konaní na návrh prokurátora sudca.

Ako sme spomenuli v úvode tejto kapitoly, ustanovenie, ktorým bolo možné zistiť s poskytnúť údaje o uskutočnenej telekomunikačnej činnosti, bolo do Trestného poriadku (zákon o trestnom konaní súdnom) po prvýkrát zavedené

1. decembra 2003. V zmysle uvedenej skutočnosti je dôležité položiť si otázku, či bolo možné vyžadovať údaje o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke aj pred daným dátumom. Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej len „Najvyšší súd“) dospel vo svojom rozsudku z dňa 20. júna 2006 so sp. zn. 4 Tz 9/2006 k právnemu názoru, podľa ktorého napriek tomu, že Trestný poriadok v danom čase neobsahoval výslovnú právnu úpravu týkajúcu sa zabezpečovania údajov o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke, za istých okolností boli príslušné štátne orgány oprávnené tieto údaje vyžadovať. „S prihliadnutím na to, že boli určené pravidlá na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, ktoré umožňovali zaobstarávať najmä obsah telefonickej správy, bolo treba pre nedostatok špeciálnej úpravy postupovať pri zadovážovaní evidencie telekomunikačnej prevádzky primerane podľa § 88 zákona o trestnom konaní súdnom v znení v tom čase platnom a účinnom, so zreteľom na to, že táto evidencia bola nedielnou súčasťou komunikácie uskutočnenej prostredníctvom telefónu.“¹

Následne došlo Trestným poriadkom, ktorý nadobudol účinnosť dňa 1. januára 2006, k zmene ustanovenia § 116 o oznámení údajov o telekomunikačnej prevádzke, ktoré bolo označené názvom „odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky“. V tejto súvislosti možno vysloviť konštatovanie o nedôslednosti zákonodarcu, ktorý ponechal spomenuté informačno-technické prostriedky pod spoločným označením. Uvedený nedostatok bol vytýkaný aj v odbornej literatúre pre zjavnú odlišnosť inštitútu § 116 Trestného poriadku v porovnaní s ustanovením § 115 Trestného poriadku.²

Novým Trestným poriadkom prišlo k zmene zákonných podmienok na vydanie príkazu na oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke. Predpokladom aplikácie daného inštitútu bolo kumulatívne splnenie nasledujúcich podmienok:

- a) existencia trestného konania,
- b) úmyselný trestný čin ako predmet trestného konania,
- c) potreba údajov na objasnenie skutočností dôležitých pre trestné konanie,
- d) uskutočnená telekomunikačná prevádzka.

Príkaz na zistenie a oznámenie údajov o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke bolo potrebné vydať písomne; príkaz musel byť odôvodnený aj skutkovými okolnosťami. Osobou vydávajúcou príkaz bol predseda senátu a pred začatím trestného stíhania sudca pre prípravné konanie na návrh prokurátora.

¹ Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 20. júna 2006, sp. zn. 4 Tz 9/2006

² Pozri napr. ČENTÉŠ J. *Odpočúvanie-hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. Bratislava : Nakladateľstvo C. H. Beck, 2013. s. 140

Jednou z podmienok aplikácie inštitútu zistenia a oznámenia údajov o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke účinného do 31. decembra 2015 bola existencia úmyselného trestného činu, ktorý je predmetom trestného konania. V súvislosti s uvedenou zákonnou podmienkou je potrebné uviesť, že podľa odbornej literatúry³ nebola v súlade s čl. 8 ods. 2 Dohovoru o ochrane ľudských práv a slobôd (ďalej len „Dohovor“), ktorý vyžaduje, aby štátne orgány zasahovali do súkromného a rodinného života, korešpondencie či obydlia len vtedy, keď je to súladné so zákonom a v demokratickej spoločnosti nevyhnutné v záujme národnej a verejnej bezpečnosti, hospodárskeho blahobytu krajiny, predchádzania nepokojom, zločinnosti, ochrany zdravia, morálky alebo práv a slobôd iných. Na tomto mieste možno vysloviť pochybnosti o naplnení podmienok v prípade úmyselných trestných činov s nízkou hornou hranicou trestnej sadzby. V zmysle uvedeného možno konštatovať, že uvedená zákonná podmienka umožňujúca použitie inštitútu oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke v prípade všetkých úmyselných trestných činov, bola vzhľadom na možný zásah do práva na súkromie príliš liberálna.⁴

Ďalším nedostatkom úpravy § 116 ods. 1 Trestného poriadku bola formulácia tretej zákonnej podmienky oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke, ktorá spočívala v existencii potreby údajov na objasnenie skutočností dôležitých pre trestné konanie. V odbornej verejnosti sa zvýrazňovala potreba užšej formulácie možnosti zásahu do súkromia pri využití daného inštitútu. V predchádzajúcej právnej úprave bola táto podmienka formulovaná príliš neurčito a všeobecne a umožňovala zistiť a použiť údaje o uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke de facto vždy, keď sa dala nájsť súvislosť s prebiehajúcim trestným konaním.⁵

Je potrebné uviesť, že právna úprava účinná do 31. decembra 2015 neobsahovala žiadne požiadavky, ktoré by upravovali možnosť zničenia získaných údajov, ako aj informačné povinnosti zo strany štátu voči dotknutým osobám. Rovnako je potrebné uviesť, že okrem vyššie spomenutých nedostatkov Trestný poriadok

³ Pozri napr. ČENTĚŠ J. *Odpočúvanie-hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. Bratislava : Nakladateľstvo C. H. Beck, 2013. s. 140 - 142; alebo aj MINÁRIK, Š. K odpočúvaniu a záznamu telekomunikačnej prevádzky. In: *Zo súdnej praxe*, 2012, č. 4, s. 153

⁴ ČENTĚŠ, J. Vývoj právnej úpravy oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke v trestnom konaní. In: *Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 23. marca 2017 / Záhora, J. (ed.) – Praha: Leges, 2017, s. 56

⁵ ČENTĚŠ J. *Odpočúvanie-hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. Bratislava : Nakladateľstvo C. H. Beck, 2013. s. 141

neobsahoval detailnejšie náležitosti príkazu na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke a podmienku subsidiarity.

2. Aktuálna právna úprava inštitútu oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke

Oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke je inštitút trestného práva procesného, ktorý prispieva k plneniu úloh štátu pri zaručení bezpečnosti a eliminácii rizík hroziacich tak pre celú spoločnosť, ako aj pre jednotlivca. Oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke predstavuje informačno-technický prostriedok, ktorý je v rámci aktuálne platného a účinného Trestného poriadku zaradený v § 116 piatej hlavy jeho prvej časti. Vo všeobecnosti možno inštitút oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke definovať ako prostriedok trestného práva procesného, ktorý predstavuje zákonom aprobovaný zásah orgánov verejnej moci do práva na súkromie dotknutej osoby za účelom zistenia informácií dôležitých pre trestné konanie. Predmetný informačno-technický prostriedok umožňuje zistenie a oznámenie údajov, ktoré sú predmetom telekomunikačného tajomstva alebo sa na ne vzťahuje ochrana osobných údajov spätne, t. j. do minulosti, ako aj do budúcnosti. Povedané inými slovami, prostredníctvom § 116 Trestného poriadku možno zistiť informácie o už uskutočnenej telekomunikačnej prevádzke (napr. e-mailovej komunikácii, SMS správach, telefonáte), ako aj o telekomunikačnej prevádzke, ktorá sa uskutoční až v budúcnosti. Pri aplikácii prostriedkov zasahujúcich do práva na súkromie, akým je aj oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke, vystupuje do popredia povinnosť orgánov verejnej moci postupovať tak, aby sa neobmedzila právna ochrana jedinca nad prípustný rámec. Spôsob aplikácie zákona vnútroštátnymi orgánmi musí byť dostatočne určitý a musí garantovať dostatočnú ochranu pred svojvoľným zásahom do základných ľudských práv, najmä do práva na súkromie. Ústava Slovenskej republiky zakadá prostredníctvom garancie práva na súkromie ochranu nielen obsahu komunikácie dotknutých osôb (k prelomeniu ktorej môže prísť aplikáciou odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky), ale aj ďalších údajov, ktoré sú bezprostredne spojené s prebiehajúcou alebo uskutočnenou telekomunikačnou prevádzkou. Takýmito údajmi môžu byť volané a volajúce číslo, SMS alebo MMS správy, dátum, čas, doba trvania telekomunikačnej prevádzky, adresa pripojenia alebo IMEI telefónu (medzinárodná identifikácia mobilného telefónu).

Ako sme už spomenuli, v predchádzajúcej právnej úprave, účinnej do 31. decembra 2015, bolo oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke subsumované pod inštitút odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky. Oba trestnoprocesné inštitúty niesli spoločné pomenovanie „Odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky” a boli zaradené v § 115 Trestného poriadku s rovnomeným názvom. Článkom III. zákona č. 397/2015 Z. z., ktorým sa na účely Trestného zákona ustanovuje zoznam látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony (ďalej len „zákon č. 397/2015 Z. z.”), prišlo k odčleneniu ustanovenia § 116 Trestného poriadku od ustanovenia § 115 Trestného poriadku, čím sa zmenil aj samotný názov ustanovenia § 116 Trestného poriadku, ktorý znie „Oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke”.

2.1 Zákonné podmienky oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke

Zákon č. 397/2015 Z. z. zmenil nielen názov ustanovenia § 116 Trestného poriadku, ale aj zákonné podmienky, po splnení ktorých možno pristúpiť k aplikácii inštitútu oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke. Zákonnými podmienkami k oznámeniu údajov o telekomunikačnej prevádzke v zmysle § 116 ods. 1 Trestného poriadku sú:

- a) existencia trestného konania,
- b) existencia niektorého z určených trestných činov,
- c) nevyhnutnosť údajov na objasnenie skutočností dôležitých pre trestné konanie,
- d) subsidiarita použitia tohto informačno-technického prostriedku.

Ad a): Podľa § 10 ods. 15 Trestného poriadku sa trestným konaním rozumie konanie podľa tohto zákona. V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že príkaz na oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke možno vydať v celom trestnom konaní. V predsúdnom konaní, t. j. pred začatím trestného stíhania a v prípravnom konaní, vydáva príkaz na oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke sudca pre prípravné konanie na návrh prokurátora. V súdnom konaní vydáva príkaz predseda senátu.

Ad b): Trestné konanie môže byť vedené len pre niektorý z trestných činov, ktoré predpokladá § 116 ods. 1 Trestného poriadku. Vo vzťahu k určenému okruhu trestných činov možno uviesť, že táto zákonná podmienka je vymedzená niekoľkými spôsobmi:

- ide o úmyselný trestný čin, za ktorý zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby najmenej tri roky
- ide o jeden z taxatívne vymedzených trestných činov, ktorými sú: trestný čin ochrany súkromia v obydlí, trestný čin podvodu, nebezpečného vyhrážania, nebezpečného prenasledovania, šírenia poplašnej správy, podnecovania a trestný čin schvaľovania trestného činu
- ide o trestný čin (nielen úmyselný, ale aj nedbanlivostný), ktorým bola spôsobená ťažká ujma na zdraví alebo smrť,
- ide o iný úmyselný trestný čin, pri ktorom na konanie zaväzuje medzinárodná zmluva.

Ad c): Tretia zákonná podmienka spočíva v nevyhnutnej potrebe údajov o telekomunikačnej prevádzke, ktoré sú predmetom telekomunikačného tajomstva, alebo na ktoré sa vzťahuje ochrana osobných údajov, na objasnenie skutočností dôležitých pre trestné konanie. Nevyhnutnosť nie je bližšie špecifikovaná, možno však predpokladať, že pôjde o také údaje, bez ktorých by objasnenie daných skutočností nebolo možné.

Ad d): Podmienka subsidiarity oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke je vyjadrená slovami: „Príkaz (na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke) možno vydať, ak nemožno sledovaný účel dosiahnuť inak alebo ak by bolo jeho dosiahnutie iným spôsobom podstatne sťažené.“ Zákonná podmienka subsidiarity vyžaduje, aby pred aplikáciou oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke dostali prednosť prostriedky trestného práva procesného, ktoré nepredstavujú tak závažný zásah do základných ľudských práv a slobôd, k akému dochádza pri tomto inštitúte a súčasne dokážu garantovať splnenie sledovaného účelu, ktorým je získanie informácií dôležitých pre trestné konanie. Z daného ustanovenia možno odvodzovať krajnosť inštitútu oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke ako prostriedku ultima ratio. Jeho použitie je vylúčené, ak možno sledovaný cieľ dosiahnuť použitím iného trestnoproceného inštitútu, ktorý zasahuje do ústavou garantovaných ľudských práv menej invazívnym spôsobom. Táto podmienka, doplnená zákonom č. 397/20015 Z. z., znamená doplnenie zásady primeranosti a zdržanlivosti v zmysle § 2 ods. 2 Trestného poriadku.⁶

⁶ ČENTÉŠ, J. Vývoj právnej úpravy oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke v trestnom konaní. In *Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 23. marca 2017 / Záhora, J. (ed.) - Praha: Leges, 2017, s. 59

Účelom inštitútu zistenia a oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke je najmä naliehavá potreba zistiť či preveriť skutočnosti dôležité pre trestné konanie prostredníctvom oznámenia prevádzkovateľa telekomunikačnej prevádzky alebo zistením údajov prenášaných prostredníctvom počítačového systému.⁷ Takéto skutočnosti sú predmetom telekomunikačného tajomstva alebo podliehajú ochrane osobných údajov. V tejto súvislosti je potrebné priblížiť definíciu základných pojmov, ktoré súvisia s predmetnou problematikou, a to:

- predmet telekomunikačného tajomstva,
- prevádzkové údaje,
- lokalizačné údaje,
- osobné údaje.

Definíciu pojmu predmet telekomunikačného tajomstva poskytuje zákon č. 351/2011 Z. z. o elektronických komunikáciách v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o elektronických komunikáciách“) v ustanovení § 63 ods. 1 písm. a) – d). V zmysle predmetného ustanovenia sa predmetom telekomunikačného tajomstva rozumie:

- a) obsah prenášaných správ,
- b) súvisiace údaje komunikujúcich strán, ktorými sú telefénne číslo, obchodné meno a sídlo právnickej osoby, alebo obchodné meno a miesto podnikania fyzickej osoby – podnikateľa alebo osobné údaje fyzickej osoby, ktorými sú meno, priezvisko, titul a adresa trvalého pobytu; predmetom telekomunikačného tajomstva nie sú údaje, ktoré sú zverejnené v telekomunikačnom zozname,
- c) prevádzkové údaje a
- d) lokalizačné údaje.

Podľa § 57 ods. 1 zákona o elektronických komunikáciách sa prevádzkovými údajmi rozumiejú: „... údaje vzťahujúce sa na užívateľa a na konkrétny prenos informácií v sieti a vznikajúce pri tomto prenose, ktoré sa spracúvajú na účely prenosu správ v sieti alebo na účely fakturácie.“

Lokalizačné údaje definované v § 57 ods. 2 citovaného zákona sú: „... údaje spracúvané v sieti alebo prostredníctvom služby, ktoré označujú geografickú polohu koncového zariadenia užívateľa verejnej služby.“

Pod pojmom „osobné údaje“ treba v zmysle § 2 zákona č. 18/2018 Z. z. o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov rozumieť

⁷ MINÁRIK, Š. a kol. 2010. *Trestný poriadok. Stručný komentár*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 376.

„údaje týkajúce sa identifikovanej fyzickej osoby alebo identifikovateľnej fyzickej osoby, ktorú možno identifikovať priamo alebo nepriamo, najmä na základe všeobecne použiteľného identifikátora, iného identifikátora, ako je napríklad meno, priezvisko, identifikačné číslo, lokalizačné údaje, alebo online identifikátor, alebo na základe jednej alebo viacerých charakteristík alebo znakov, ktoré tvoria jej fyzickú identitu, fyziologickú identitu, genetickú identitu, psychickú identitu, mentálnu identitu, ekonomickú identitu, kultúrnu identitu alebo sociálnu identitu.“

2.2 Príkaz na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke

Príkaz na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke v zmysle § 116 ods. 2 Trestného poriadku vydáva:

- predseda senátu v konaní pred súdom, alebo
- sudca pre prípravné konanie, ktorý je oprávnený vydať príkaz pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní, a to na návrh prokurátora.

Je dôležité poznamenať, že príkaz na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke musí byť písomný a odôvodnený skutkovými okolnosťami. Materiálna podmienka odôvodnenia príkazu na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke je splnená vtedy, ak príkaz obsahuje skutkové okolnosti, ktoré sú špecifické pre konkrétny prípad. Nestačí, ak príkaz obsahuje iba všeobecné odôvodnenie, spočívajúce v uvedení zákonných ustanovení. Vyžaduje sa, aby príkaz obsahoval také odôvodnenie, z ktorého je zřejmý legitímny cieľ umožňujúci posúdiť, či bol daný zásah nevyhnutný v zmysle čl. 8 ods. 2 Dohovoru.⁸

Súčasťou písomne vydaného a odôvodneného príkazu je aj spôsob, rozsah a lehota oznámenia údajov. Príkaz sa môže týkať neznámeho, ale aj konkrétneho používateľa. Pod pojmom spôsob oznámenia údajov si možno predstaviť spôsob, akým je podnik poskytujúci verejné siete alebo služby (ďalej len „podnik“) povinný oznámiť údaje o telekomunikačnej prevádzke orgánom činným v trestnom konaní (ďalej len „OČTK“). Takýmto spôsobom oznámenia údajov môže byť uloženie všetkých zistených údajov na CD. Rozsahom oznámenia údajov rozumieme špecifikáciu a vymedzenie údajov, ktorých sa príkaz týka. Narozdiel od odpočúvania, pri ktorom je rozsah určený neobmedzene na všetky hovory a obmedzenie spočíva len v dobe, na ktorú je príkaz vydaný, sa pri oznámení úda-

⁸ Blížšie Niemetz proti Nemecku z dňa 16. decembra 1992

jov o telekomunikačnej prevádzke zisťujú len vopred vymedzené údaje. Uvedené obmedzenie je prehlbením zásady primeranosti a zdržanlivosti a zabezpečuje, aby sa do súkromia dotknutých osôb nezasahovalo neodôvodnene. Podmienka určenia lehoty oznámenia údajov sa týka uskutočnenej telekomunikačnej prevádzky a musí byť určená konkrétnou lehotou, ktorá môže začať odo dňa doručenia príkazu podniku. Navyše, ak sa príkaz týka konkrétneho používateľa, musí obsahovať aj jeho totožnosť, ak je OČTK alebo súdu známa.

Trestný poriadok upravuje v ustanovení § 116 ods. 2 dobu, po ktorú môže trvať zisťovanie a oznamovanie údajov o prebiehajúcej telekomunikačnej prevádzke. Táto lehota je stanovená najviac na šesť mesiacov a sudca pre prípravné konanie ju môže na písomný a odôvodnený návrh prokurátora predĺžiť, a to aj opakovane, o ďalšie dva mesiace. Príkaz na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke sa doručuje podniku poskytujúcemu verejné siete alebo služby, ktorým môže byť napríklad mobilný operátor (Slovak Telekom, Orange, O2, ..) alebo prevádzkovateľ e-mailu (Yahoo, Zoznam, Azet, ..).

2.3 Zničenie údajov a informačná povinnosť

Trestný poriadok upravuje v § 116 ods. 3 povinnosť bezodkladného zničenia údaje, ktorý bol získaný aplikáciou daného informačno-technického prostriedku. Túto povinnosť má orgán, ktorého rozhodnutím sa vec právoplatne skončila (t. j. OČTK alebo súd, resp. predseda senátu), ak aplikáciou zistenia a oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke neboli zistené skutočnosti, ktoré by boli pre trestné konanie významné. Ak sa vec skončila právoplatným rozhodnutím policajta, k zničeniu údaje potrebuje predchádzajúci písomný súhlas prokurátora. O zničení údaje je potrebné vyhotoviť zápisnicu, ktorá sa založí do spisu.

Ak je známa osoba, ktorej sa príkaz na zistenie a oznámenie údajov týkal (konkrétny používateľ podľa § 116 ods. 2 Trestného poriadku), je OČTK alebo predseda senátu povinný ju informovať o zničení údaje.

Informácia musí obsahovať označenie súdu, ktorý príkaz vydal a uvedenie lehoty vykonávania príkazu. Dôležitou súčasťou je poučenie o práve dotknutej osoby podať v lehote dvoch mesiacov od doručenia informácie návrh na preskúmanie zákonnosti príkazu Najvyššiemu súdu. Tento postup je upravený v § 362f a 362g Trestného poriadku a nesie názov „Konanie o preskúmaní zákonnosti príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky a príkazu na zistenie

a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke.” Informáciu podáva príslušný orgán do troch rokov od dňa, kedy bolo trestné stíhanie v danej veci právoplatne skončené.

V súvislosti s informačnou povinnosťou týkajúcou sa zničenia údajov možno dodať, že Trestný poriadok v § 116 ods. 5 ustanovuje určité výnimky. Informácia o zničení údajov sa nepodá vtedy, ak ide o osobu, ktorá má možnosť nazeráť do spisu. Tieto osoby sú upravené v § 69 Trestného poriadku a sú nimi napríklad obvinený, poškodený, obhajca či zúčastnená osoba. Osoby s oprávnením nazeráť do spisu majú možnosť dozvedieť sa o zničení údaju zo zápisnice, ktorá sa zakladá do spisu.⁹ Informáciu nepodá predseda senátu, prokurátor alebo policajt podľa § 116 ods. 5 tiež vtedy, ak:

- ide o konanie o obzvlášť závažnom zločine,
- ide o konanie o zločine spáchanom organizovanou skupinou, zločineckou skupinou alebo teroristickou skupinou,
- na trestnom čine sa podieľalo viac osôb a vo vzťahu aspoň k jednému z nich nebolo trestné stíhanie právoplatne skončené,
- ak by poskytnutím takej informácie mohol byť zmarený účel trestného konania.

Určité trestné činy, akými sú obzvlášť závažný zločin alebo zločiny páchané organizovanými, zločineckými a teroristickými skupinami, sa vyznačujú koordinovanosťou a plánovitosťou. Pri takýchto trestných činoch možno obzvlášť predpokladať, že nasadenie informačno-technických prostriedkov napomôže k odhaleniu ich páchatelov. Táto závažná ľudská aktivita však môže pretrvávajúť aj niekoľko rokov po tom, čo bolo používanie daných prostriedkov ukončené. Upozornenie osôb, ktorých sa príkaz na zistenie a oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke týkal, by v danom prípade mohlo ohroziť a kompromitovať dlhodobý cieľ OČTK a súdu, ktorým bolo odôvodnené pôvodné nariadenie príkazu.¹⁰

Na záver možno dodať, že postup podľa § 116 ods. 1 - ods. 5 Trestného poriadku sa vzťahuje aj na údaje prenášané prostredníctvom počítačového systému.

⁹ ČENTĚŠ, J. Vývoj právnej úpravy oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke v trestnom konaní. In *Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 23. marca 2017 / Záhora, J. (ed.) – Praha: Leges, 2017, s. 60.

¹⁰ Tamže

Záver

Problematiku získavania informácií v trestnom konaní aplikáciou inštitútu oznámenia údajov o telekomunikačnej prevádzke možno bezpochyby považovať za aktuálnu tému, ktorá sa už dlhodobo nachádza v centre pozornosti odbornej verejnosti. Súkromie osoby je veľmi dôležitou a zraniteľnou hodnotou človeka, avšak, ako uviedol doc. Drgonec, nie natoľko závažnou, aby za žiadnych okolností neexistoval záujem, ktorý by predstavoval vyššiu moc. V súvislosti s vývojom moderných technológií a enormného rozvoju tzv. kyberpriestoru je hrozba neoprávneného zásahu do práva na súkromie obzvlášť vysoká, a preto je dôležité zabezpečiť existenciu rovnováhy medzi bezpečnosťou štátu a jeho obyvateľov, na jednej strane, a ochranou súkromia dotknutých osôb, na strane druhej. Ústavný súd v tejto súvislosti vo svojom náleze uviedol, že „... k obmedzeniu osobnej integrity a súkromia osôb zo strany verejnej moci môže dôjsť iba veľmi výnimočne, ak je to akceptované z pohľadu zákonnej existencie a dodržania účinných a konkrétnych záruk proti ľubovôli.“

Použitá literatúra

1. ČENTĚŠ, J. 2013. *Odpočúvanie – hmotnoprávne a procesnoprávne aspekty*. Bratislava: Nakladateľstvo C. H. Beck, 2013. 250 s. ISBN 978-80-89603-09-1.
2. ČENTĚŠ, J. Vývoj právnej úpravy oznámenie údajov o telekomunikačnej prevádzke v trestnom konaní. In *Teoretické a praktické problémy využívania informačno-technických prostriedkov v trestnom konaní: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 23. marca 2017 / Záhora, J. (ed.)*. – Praha: Leges, 2017. s. 53-61. ISBN 978-80-7502-206-6.
3. MINÁRIK, Š. a kol. 2010. *Trestný poriadok. Stručný komentár*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 1392. ISBN 978-80-8078-369-3.
4. MINÁRIK, Š. K odpočúvaniu a záznamu telekomunikačnej prevádzky. In: *Zo súdnej praxe*, 2012, č. 4, s. 153.
5. Rozsudok Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 20. júna 2006, sp. zn. 4 Tz 9/2006
6. Rozhodnutie Európskeho súdu pre ľudské práva Niemetz proti Nemecku z 16. decembra 1992

PRAKTICKÉ ASPEKTY ORGANIZOVANÉHO ZLOČINU V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A TALIANSKU

Karin Vrtíková*

Úvod

Hovoriť o organizovanom zločine, znamená hovoriť o neodmysliteľných problémoch dnešnej spoločnosti. Adaptabilita organizovaného zločinu spôsobila, že sa stále viac a viac dostával do povedomia ľudí a nevedno kedy pohltil svojimi chápadlami celú spoločnosť. Podoba, akú má organizovaný zločin v súčasnosti je výsledkom zneužívania politickej moci šéfmi zločineckých skupín, ktorí či už priamo alebo nepriamo ovplyvňujú rozhodovania verejných vecí vo svoj prospech.

1. Pojem organizovaný zločin

S pojmom organizovaný zločin sa stretávame denne takmer všetci. Médiá, televízia, internet chrlia informácie o tom, ako preniká do štátnych a politických štruktúr, hovoria o korupcii či úplatkárstve. Toto všetko sú pritom pojmy, ktoré s problematikou organizovaného zločinu súvisia.

Organizovaný zločin možno charakterizovať ako veľmi komplexný fenomén, postihujúci sociálnu, ekonomickú, politickú aj právnu sféru života spoločnosti. Pokusy vytvoriť jednotnú definíciu, iniciovali diskusiu tak na akademickej ako aj na legislatívnej pôde, pričom ich výsledkom sú viac ako dve stovky definícií organizovaného zločinu, s ktorými sa možno stretnúť v odbornej právnej literatúre.¹

Jednu z hlavných definícií nám ponúka Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu (United Nations Convention against Transnational Organized Crime, UNCTOC), podpísaný v roku 2000 (ďalej len „Dohovor proti nadnárodnému organizovanému zločinu“), ide o, „štrukturovanú skupinu troch

* Mgr. Karin Vrtíková, Katedra trestného práva a kriminológie, Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.

¹ SOULEIMANOV, E. Organizovaný zločin. Praha 2012, s. 18.

a viac osôb jednajúcich v zhode za účelom spáchania jedného, alebo viac závažných trestných činov za účelom získania hmotného prospechu.“

2. Vymedzenie pojmu organizovaná skupina

Organizovaný zločin je vo všetkých svojich podobách závažným ohrozením demokratického a právneho štátu, jeho hodnôt a v neposlednom rade je celospoločenským problémom. Je nutné zabezpečiť ochranu jednotlivcov, ktorí svoju obranu vkladajú do rúk štátu, orgánov činných v trestnom konaní a súdov, ktoré postupujú v zmysle zákonov a právneho poriadku. Organizovaný zločin ako pojem nie je explicitne zadefinovaný v Trestnom zákone, jeho vymedzenie možno vyvodiť z inštitútu organizovanej skupiny a zločineckej skupiny. Z uvedeného dôvodu budú predmetom analýzy nasledujúcej časti práce uvedené legálne pojmy.

Organizovanou skupinou sa na účely Trestného zákona, zákona č. 300/2005 Z. z., v znení neskorších predpisov (ďalej len „*Trestný zákon alebo TZ*“) v § 129, rozumie **„spolčenie najmenej troch osôb na účel spáchania trestného činu, s určitou delbou určených úloh medzi jednotlivými členmi skupiny, ktorej činnosť sa v dôsledku toho vyznačuje plánovitosťou a koordinovanosťou, čo zvyšuje pravdepodobnosť úspešného spáchania trestného činu“**.² Základným znakom organizovanej skupiny, resp. skupiny ako takej, je počet osôb vystupujúcich v jej rámci, v tomto prípade ide konkrétne o najmenej tri osoby. Kvalifikovanými znakmi takejto skupiny, ktoré ju odlišujú od iných menej závažných foriem súčinnosti páchatelov, najmä spolupáchatelstva a účasti, je vopred stanovený účel, ktorým je spáchanie trestného činu, delba vopred určených úloh medzi jednotlivými členmi skupiny a taktiež činnosť plánovaná a koordinovaná do takej miery, aby sa zvýšila pravdepodobnosť úspešného spáchania trestného činu.

3. Vymedzenie pojmu zločinecká skupina

Trestný zákon v § 129 ods. 4 vymedzuje zločineckú skupinu ako *„štruktúrovanú skupinu najmenej troch osôb, ktorá existuje počas určitého časového obdobia a koná koordinovane s cieľom spáchať jeden alebo viacej zločinov, trestný čin legali-*

² § 129 ods. 2, z č. 300/2005 Trestný zákon v znení neskorších predpisov.

zácie príjmu z trestnej činnosti podľa § 233 alebo niektorý z trestných činov korupcie podľa ôsmej hlavy tretieho dielu osobitnej časti na účely priameho alebo nepriameho získania finančnej alebo inej výhody“.³

Hneď po úvodnom zedefinovaní si zločineckej skupiny v zmysle Trestného zákona môžeme spozorovať primárny rozdiel medzi organizovanou skupinou a zločineckou skupinou, a síce, že zločinecká skupina je štruktúrovaná skupina najmenej troch osôb existujúca počas určitého časového obdobia, konajúca koordinovane s cieľom spáchať jeden alebo viac zločinov. A priori teda možno vymedziť, že zločinecká skupina je špeciálnou formou organizovanej skupiny. Základným definičným znakom zločineckej skupiny je stanovenie účelu a to priameho, alebo nepriameho získania finančnej alebo inej výhody.⁴

Uvedené konštatovanie potvrdzuje aj niekoľko judikátov Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej iba „NS SR“). V praktickej aplikácii pojmu a znakov organizovanej skupiny došlo v praxi na základe judikátu NS SR, R 51/2013 podľa ktorého je zločinecká skupina relatívne časovo a organizačne stabilnou skupinou najmenej troch osôb a jej cieľom je páchanie trestnej činnosti koordinovane vo forme zločinov a trestných činov vymedzených v § 129 ods. 4. Trestného zákona. Zločinecká skupina je charakteristická aj formálnymi znakmi nadriadenosti a podriadenosti a v neposlednom rade sa vyznačuje aj vertikálnou organizačnou štruktúrou. Tieto znaky musia byť predmetom dokazovania v trestnom konaní, pričom dôkazné bremeno ťaží prokurátora. Ako ďalší príklad možno uviesť rozsudok trestnoprávneho kolégia NS SR, sp.zn. 2 Ndt/27/2015, v ktorom NS SR definuje prostredníctvom komparácie tak organizovanú skupinu, ako aj zločineckú skupinu. *„Zásadným rozdielom medzi organizovanou a zločineckou skupinou, ako vyplýva už zo samotného názvu a čiastočne i z ich definícií, ktoré sa však v mnohom prekrývajú (delba úloh, plánovitosť, koordinovanosť s cieľom páchať trestnú činnosť), je (interpretačne) okolnosť, že organizovaná skupina vzniká spontánne, v snahe uľahčiť a zjednodušiť páchanie trestnej činnosti, ktorej by sa mohol dopustiť i jeden páchatel alebo dvaja spolupáchatelia, lenže komplikovanejšie než skupina páchatelov, ktorí si medzi sebou delia úlohy a konajú koordinovane. Nie je však organizovaná skupina na rozdiel od zločineckej skupiny dopredu a zámerne už pri svojom vzniku vybudovaná profesionálne za účelom páchania najzávažnejšej trestnej činnosti, keď takto je zločinecká skupina i štruktúrovaná a riadená, vrátane imanentného*

³ § 129 ods. 4, z. č. 300/2005 Trestný zákon.

⁴ ČENTĚŠ, J. Trestný zákon, Veľký komentár, 2., aktualizované vydanie, Eurokodex, Bratislava 2015, s. 248.

atribútu takého riadenia – vzťahov nadradenosti a podriadenosti, ktorých nerešpektovanie je sankcionovateľné prostriedkami skupiny v rámci jej vnútornej štruktúry. Organizovaná skupina využíva a postupne zapája do svojej činnosti páchatelov, resp. i iné osoby, ktoré vykonávajú činnosť potrebnú pre ulahčenie spáchania trestného činu, avšak bez vyššie popísaného inštitucionálneho vyjadrenia. Organizovaná skupina je spolčenie osôb na účel spáchania trestného činu – akéhokolvek. Zločinecká skupina je štruktúrovaná skupina založená na páchanie najzávažnejších foriem trestnej činnosti. Kým pod spolčením možno rozumieť viacmenej náhodné, alebo vývojom udalostí formované zoskupenie ľudí vhodných pre určitú činnosť, napr. preto, že zastávajú určité postavenie, alebo majú určité pracovné zaradenie, štruktúrovanou skupinou je treba chápať ľudí vybraných, pripravovaných, vopred určených na určité poslanie a postavenie, vedomých si svojho postavenia na určitom stupni a úloh v skupine.“⁵

Na podklade vyššie uvedených skutočností možno skonštatovať, že zločinecká skupina je najvyššou formou kriminálnej súčinnosti, ktorej najdôležitejším aspektom je štruktúrovanosť. V zločineckej skupine prevládajú vzťahy nadriadenosti a podriadenosti, teda ju možno chápať ako skupinu s pevnou organizačnou štruktúrou. Úlohy sú určené a funkcie sú rozdelené od najvyšších organizátor-ských a riadiacich cez stredný stupeň plánovitosti a koordinovanosti až po najnižší stupeň realizácie trestnej činnosti v zmysle Trestného zákona.

3.1 Skutková podstata trestného činu účasti v zločineckej skupine

V právnom poriadku Slovenskej republiky nachádzame trestný čin Založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny (§ 296 Trestného zákona). Predmetný trestný čin patrí do šiestej hlavy Osobitnej časti Trestného zákona, Trestné činy všeobecne nebezpečné a proti životnému prostrediu. Uvedený trestný čin zaraďujeme medzi trestné činy všeobecne nebezpečné, pri ktorých dokonaním trestného činu je už samotné vyvolanie nebezpečenstva, t. j. vyvolanie nebezpečenstva naplní jeden zo znakov skutkovej podstaty trestného činu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny.

V práve EÚ nachádzame pojem zločinecká organizácia, ktorého ekvivalentom v slovenskom vnútroštátnom práve je zločinecká skupina.

⁵ Judikát NS SR, sp. zn. 2 Ndt/27/2015.

Vychádzajúc z komentára Trestného zákona pod založením sa rozumie „*činnosť smerujúca k faktickému vzniku zločineckej skupiny a jej následnej aktivite*.“⁶ Pod pojmom zosnovanie rozumieme „*vytvorenie štruktúry s naplánovaním budúcich úloh bez toho, aby zločinecká skupina už vyvíjala aktivitu*“.⁷ Činnosť teda spočíva v iniciovaní dohody o založení zločineckej organizácie, vo vytvorení plánu činnosti, vo vyhľadávaní osôb a rozdelení ich úloh.⁸ Tohto trestného činu, v zmysle § 296 TZ, sa dopúšťa ten, kto založí alebo zosnuje zločineckú skupinu, je jej členom, je pre ňu činný alebo ju podporuje. Treba dodať, že nie je potrebné, aby reálne k spáchaniu trestného činu aj prišlo. Už samotná úmyselná účasť v zločineckej skupine, a to bez ďalších priamych trestnoprávných konaní, ale s vedomím, že účasť napomôže dosiahnuť cieľ, je trestná.⁹ Zákonodarca takouto formuláciou skutkovej podstaty vyjadruje úmysel postihnúť pasívne členstvo v zločineckej skupine, to znamená, že určitá osoba je členom zločineckej skupiny bez ohľadu na to, či je nejakým spôsobom (trestným alebo netrestným) zapojená do jej činnosti.¹⁰

Skutková podstata uvedeného trestného činu je výrazom trestnoprávnej reakcie v boji proti organizovanému zločinu ako kriminálnej činnosti stabilných, štrukturovaných a hierarchicky usporiadaných kriminálnych organizácií, spočívajúcich v systematickom a profesionálnom páchaní závažnej trestnej činnosti s cieľom dosahovať čo najvyšší zisk a iné výhody pri súčasnej snahe o minimalizáciu rizika odhalenia týchto aktivít.¹¹

Objektom predmetného ustanovenia je záujem na ochrane pred organizovaným zločinom. Páchatelom tohto trestného činu môže byť ktokoľvek, hovoríme teda o všeobecnom subjekte. V našom prípade môže byť páchatelom aj právnická osoba. Hľadisko subjektívnej stránky si vyžaduje úmyselné zavinenie.

V neposlednom rade ešte doplníme, že legálna definícia zločineckej skupiny sa v našom právnom poriadku prvýkrát objavila až v roku 1999. Pravdou ale bola skutočnosť, že jej znenie v zmysle zákona bolo pomerne zložité, čo do značnej

⁶ Komentár Trestného zákona.

⁷ Komentár Trestného zákona.

⁸ MAŠLANYOVÁ, D., *Trestné právo hmotné: všeobecná a osobitná časť, 2. aktualizované a doplnené vydanie*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2016, s. 393.

⁹ ŠANTA, J. Zločinecká skupina – medzinárodnoprávne súvislosti a praktické skúsenosti, *Justičná revue*, roč. 60, 2008, č. 8 – 9, s. 1 157 – 1 166.

¹⁰ MAŠLANYOVÁ, D., *Trestné právo hmotné: všeobecná a osobitná časť, 2. aktualizované a doplnené vydanie*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2016, s. 394.

¹¹ MAŠLANYOVÁ, D., *Trestné právo hmotné: všeobecná a osobitná časť, 2. aktualizované a doplnené vydanie*, Plzeň, Aleš Čeněk, 2016, s. 394.

miery komplikovalo dokazovanie spáchania trestného činu založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny, alebo teroristickej skupiny podľa § 185a Trestného zákona č. 140/1961 Zb.

4. Praktické aspekty organizovaného zločinu v Taliansku

Taliansky organizovaný zločin patrí medzi najvýznamnejšie podoby organizovaného zločinu. Vymedzením pojmu „mafia“ sa budeme snažiť vysvetliť jej niekoľko rokov dlhú tradíciu. Na základe skutočnosti, že zákony na Sicílii tvorili jej dobyvatelia možno zvažovať, či práve táto skutočnosť nebola a nie je aj v súčasnosti dôvodom nepriateľstva voči právu, ktorá bezpochyby na ostrove panuje. Slabá prítomnosť štátu na Sicílii spôsobili, že mafia v súčasnosti predstavuje paralelnú organizáciu pôsobiacu v ilegalite, ktorá profituje z nezájmu štátu o ostrov. Taliansko už dlhé roky bojuje s fenoménom mafie. Dôkazom toho je skutočnosť, že už v roku 1963 bola v Taliansku založená Komisia ako vyšetrovací orgán poverený vyšetrovaním „fenoménu sicílskej mafie“. Postupom rokov boli komisie rozširované tak, aby boli schopné preskúmania ďalších organizovaných zločineckých skupín tzv. „mafianskeho typu“ (ide konkrétne o skupiny Camorra, N´dranghetta, Sacra Corona Unita). Cieľom Komisie pre antimafiu je preskúmať fenomén organizovaného zločinu vo všetkých jeho podobách a zamerať sa na legislatívne, protikorupčné a administratívne opatrenia. Jej význam možno spozorovať aj v tej skutočnosti, že môže justičnej polícii nariadiť vyšetrovanie, či požadovať akúkoľvek formu spolupráce, na podklade čoho možno vyvodit', že má aj súdne právomoci.¹²

Taliansky trestný zákon (*Codice penale*) vo svojich ustanoveniach v časti „Trestné činy proti verejnému poriadku“ obsahuje dva články venované problematike „bežnej zločineckej skupiny“ (čl. 416), a „zločineckej skupiny mafiánskeho typu“ (čl. 416bis) pričom každá zo spomenutých skupín je definovaná vlastnými špecifickými znakmi.

4.1 Znaky bežnej zločineckej skupiny

Z článku 416 Talianskeho trestného zákona možno vyvodit' nasledovné as-

¹² Komisia pre Antimafiu.

pekty, ktoré sú na úrovni trestného práva hmotného previazané so zločineckou skupinou „bežného typu“:

- a) z hľadiska základnej charakteristiky ide o združenie troch a viacerých osôb s úmyslom spáchania viacerých trestných činov, pričom osoby, ktoré podporujú, zriaďujú alebo organizujú združenie, sú potrestané trestom odňatia slobody na tri až sedem rokov;
- b) pokiaľ ide o samotnú účasť na združení, páchatelia sú potrestaní trestom odňatia slobody na jeden až päť rokov;
- c) vedúci predstavitelia skupiny resp. združenia sú trestaní rovnakou sankciou ako tí, ktorí skupinu založili;
- d) ak členovia organizujú kampane alebo verejné zhromaždenia so zbraňami, budú uväznení na päť až pätnásť rokov;
- e) trest odňatia slobody sa zvyšuje ak je členov skupiny desať a viac;
- f) v prípade ak organizovaná skupina spácha niektorý z ďalších trestných činov ako napr. výroba detskej pornografie či detská prostitúcia, členovia skupiny budú potrestaní trestom odňatia slobody na päť až pätnásť rokov.¹³

Za určitú subkategóriu zločineckej skupiny „bežného typu“ možno považovať zločinecké skupiny zamerané na obchodovanie s drogami a na obchodovanie s ľuďmi, ktoré sa priamo zameriavajú na páchanie konkrétnej činnosti, charakterizovanej zákonodarcom, ako trestnú.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že v prípade, ak existuje dôkaz o tom, že sa spojili tri a viac osôb, vytvorili skupinu trvalého charakteru s hierarchizovanou štruktúrou, ktorej členovia sa dohodli na neučitom počte spáchania trestných činov, možno skonštatovať, že ide o vytvorenie organizovanej skupiny bežného typu.

4.2 Znaky zločineckej skupiny „mafianskeho typu“

Článok 416 bis Talianskeho trestného zákona definuje tiež zločineckú skupinu tzv. „mafianskeho typu“, ktorá sa vyznačuje organizovanou štruktúrou, no najmä mafianskymi praktikami, ako napríklad používanie zastrašovania, násilia a využívanie stavu z toho vyplývajúceho a to najmä stavu podriadenosti. Ďalším príkladom praktík tejto skupiny je dodržiavanie pravidiel „omerty“ tzv. zákona mlčanlivosti.

¹³ Taliansky Trestný zákon.

Článok 416 bis *Codice penale* vymedzuje skupinu *mafiańskiego typu*, ako združenie v ktorom:

- a) každý, kto je súčasťou združenia mafiańskiego typu zloženého z troch, alebo viacerých osôb potrestá sa trestom odňatia slobody od deväť do pätnásť rokov;
- b) tí, ktorí podporujú, riadia, alebo organizujú skupinu sú potrestaní trestom odňatia slobody od dvanásť do osemnásť rokov;
- c) členovia združenia mafiańskiego typu majú úžitok zo zastrážovania, stavu podriadenosti a sprisahania páchaním trestnej činnosti a tým získavajú, riadia, alebo priamo či nepriamo kontrolujú hospodársku činnosť, koncesie, povolenia, zmluvy a verejné služby, alebo získavajú nelegálny zisk, alebo výhody pre seba, alebo pre iné osoby, bránia voľnému hlasovaniu, alebo obstarávajú hlasy pre seba či inú osobu;
- d) ak je skupina podľa čl. 1 ozbrojená, zvyšuje sa trest odňatia slobody od dvanásť rokov do dvadsať rokov, ak ide o prípady uvedené v druhom odseku zvyšuje sa trest odňatia slobody na pätnásť až dvadsaťšesť rokov;
- e) združenie sa považuje za ozbrojené ak členovia skupiny majú na dosiahnutie účelu skupiny k dispozícii zbrane, alebo výbušné materiály a to aj v prípade ak sú skryté, alebo uložené v mieste uloženia;
- f) ak hospodárske činnosti, ktorých členovia majú v úmysle prevziať, alebo kontrolovať ich a zároveň sú financované úplne, alebo čiastočne z príjmov z trestnej činnosti, sankcie, ktoré sú stanovené v predchádzajúcich odsekoch sa zvýšia o jednu tretinu až jednu polovicu;
- g) v prípade odsúdenia člena skupiny dochádza k zabaveniu vecí, ktoré slúžili, alebo boli určené na spáchanie trestnej činnosti a vecí, ktoré boli získané z výnosov z trestnej činnosti¹⁴;

Ako konkrétny príklad skupín, na ktoré sa aplikujú predmetné vyššie uvedené ustanovenia, možno uviesť zločineckú skupinu Camorra, N'drangheta a iné zločinecké skupiny, ktorých ciele zodpovedajú združeniam mafiańskiego typu.

Pre úplnosť vyššie uvedeného výkladu je ešte potrebné vysvetliť, že pod pojmom mafia sa skrývajú rôzne typy skupín, ktoré sa navzájom odlišujú miestom výkonu trestnej činnosti ako aj ďalšími znakmi, ktoré charakterizujú jednotlivé

¹⁴ Bol to práve Pio La Torre, ktorý v r. 1980 inicioval návrh zákona, ktorým sa zaviedol nový trestný čin v talianskom právnom systéme, mafiańske sprisahanie a možnosť súdov zabaviť tovar osôb patriacich k mafiańskemu sprisahaniu.

zločinecké organizácie „*mafia*nskeho typu“. Napríklad na Sicílii nazývaná *Mafia* je v Kalábrii pomenovaná ako *N'drangheta*, v Neapole a regióne Kalábria jej hovoríme *Camorra* a v Apúlii zasa *Sacra Corona Unita*. Tieto už desiatky rokov známe zločinecké organizácie svojimi chápadlami riadia nielen regióny v ktorých vznikli, ale aj ďalšie časti talianskeho polostrova. Inak povedané, prenikli už do takmer všetkých častí Talianska a žiaľ, siahajú aj za hranice svojho štátu. Nesporným zostáva fakt, že svoje väzby vždy viažu na svoju domovskú krajinu, resp. na svoj región.

4.3 Mafia

Zadefinovanie ďalšieho pojmu je významnou súčasťou skúmanej problematiky, preto je nutné poukázať na jeho pôvod. O tom odkiaľ pochádza termín „mafia“ existuje celý rad etymologických špekulácií. Jeho kolískou je južné Taliansko, konkrétne ostrov Sicília. Zločinecké spolky vo všeobecnosti majú stáročnú históriu a Taliansko v tomto smere nie je výnimkou. Prvé tajné spolky vznikali na rozhraní 18. – 19. storočia. Počiatočným dôvodom vzniku bola skutočnosť, že Sicília bola po stáročia koloniálnou zemou. Pánmi na ostrove boli baróni a tí, ktorí vlastnili pôdu. Na svojich panstvách vládli neobmedzene, mali svoje ozbrojené stráže a svoje statky prenajímali nájomcom, ktorí ich následne prenajímali roľníkom. Roľníci museli odovzdávať časť svojej úrody za ochranu, ktorú im poskytovali štátom uznávaní lupiči nazývaní *mafiusovia*, *cammoristi* či *malandrini*. Pravdou ostáva, že roľníci sa ich báli viac ako kohokoľvek iného, zvlášť ich krvnej pomsty, *vendetty*.¹⁵ Podľa Dickieho, mafia začala vznikať počas okupácie Sicílie Arabmi a Francúzmi. Za účelom obrany vznikali takéto tajné spolky, ktoré možno považovať za predchodcov dnešných organizovaných či zločineckých skupín.

V úradnom zázname sa výraz „*mafia*“ objavil prvýkrát v roku 1838 a označoval určitý typ spáchaného zločinu, naproti tomu v národnom, resp. sicílskom, dialekte, znamená mafia hrdosť, sebavedomie a istotu.¹⁶ Už tu možno badať pr-

¹⁵ NEMEC, M, Organizovaný zločin: Aktuální problémy organizované kriminality a boje proti ni, 1. vydanie, Praha : Naše vojsko, Praha, 1995, s. 17.

¹⁶ V judikatúre Najvyššieho kasačného súdu sa slovo mafia objavuje až v Rozhodnutí z 12.11.1974, v ktorom je mafia definovaná ako „akákoľvek skupina osôb, ktorá má úmysel zločineckými prostriedkami prevziať moc alebo udržať kontrolu nad lokalitami, skupinami alebo výrobnými činnosťami pomocou systematického zastrašovania a infiltrácie členov v snahe vytvoriť stav podriadenosti a mlčanlivosti (omer-

votnú priepasť medzi oficiálnym vymedzením tohto pojmu a jeho neoficiálnou užívateľskou formou medzi samotnými Sicíľčanmi. Osoba mafiána v sebe niesla určitý spôsob myslenia, postoj k životu. Tento muž sa musel vyznačovať nielen kriminálnymi, ale aj osobnostnými predpokladmi. V predmetnom vymedzení bol pojem muž použitý zámerne. Členom spoločenstva totiž mohla byť výlučne osoba mužského pohlavia. Samotné prijímanie do Mafie sa vykonávalo rituálnym spôsobom. Podmienkou bolo preukázanie nebojácnosti v boji dvoch osôb, pričom odvaha, česťnosť a odhodlanosť boli u takéhoto muža na prvom mieste.

Príslušnosťou k rodine, čím sa Mafia bezpodmienečne vyznačuje, bolo nahradené chýbajúce vedomie štátnosti, ktoré bolo spôsobené nevhodnými podmienkami na ostrove, v ktorých Sicíľčania žili a pracovali a absolútny nezájem zo strany vlády, alebo politikov. V tomto kontexte možno hovoriť o prapôvode vzniku Mafie. Ide o historické dedičstvo, ktoré si Sicília nesie na svojich ramenách z obdobia, keď sa musela chrániť pred okupantami a prežiť v predstieraní pokory, vernosti tradíciám a hrdosti. Výsledkom ostala skutočnosť, že Sicília príjme akúkoľvek novotu, ale vždy podľa svojich kritérií a najmä vlastného prospechu. Mafia vytvárala paralelný „štát“, povedľa toho nefungujúceho. Budovanie mafiánskych štruktúr je jednoduchšie v štátoch so slabou vládnuou mocou. Zaplnila miesto, ktoré bolo voľné, bola tam kde neboli úrady, polícia, politici. Zafixovala sa do povedomia ľudí, vytvorila si svoje pravidlá, štruktúry aj zákony.

Jedným takým zákonom je *omerta*, zákon mlčanlivosti. „*Omerta, znamenajúca v sicíľčine /mužnosť/, je kódex chovania prekračujúci tradičný spôsob mlčania, s ktorou členovia Mafie, ich obeť, aj svedkovia zločinu čelia otázkam vyšetrovateľov a právnikov. Pravý mafioso málo hovorí, váži každé slovo a celú dobu sa správa vážne a dôstojne, dokonca aj pri mimoriadnych provokáciách. Možno to prirovnať k stredomorskému ideálu mužnosti, navracajúceho sa ku stoickej tradícii starovekého Grécka a Ríma. V neposlednom rade tento kódex vyžaduje, aby aj najmenej významný jediniec, alebo jeho rodina a priatelia, akokoľvek bezvýznamní boli pomstění. Status muža závisí na jeho pripravenosti použiť násilie na obranu svojej cti. Muž, ktorý bráni svoju česť týmto spôsobom získava najcennejšiu komoditu – rešpekt. Rešpekt vytvára autoritu a autorita znamená moc. S mocou prichádzajú povinnosti. Skutočný mafioso sa stará o svoju zločineckú rodinu ako otec, často je krstným otcom detí svojich podriadených, zúčastňuje sa na ich svadbách a pohreboch a často usporadúva takmer rituálne hostiny, na ktorých samotný zasadací poriadok odzrkadľuje postavenie osôb v rodine.*

ta) ktorý znemožňuje alebo extrémne sťažuje využiť bežné spôsoby trestnoprávneho zásahu zo strany štátu.“

*Sicílska mafia sa označuje ako onorata societa (čestná spoločnosť) a svojich členov považuje za mužov cti*¹⁷.

4.3.1 Cosa Nostra

V nasledujúcej časti poukážeme na prípad sudcu, ktorý sa nepretržite a s maximálnym nasadením zaoberal zásadným problémom Talianska, známym ako Cosa Nostra. Giovanni Falcone bol Sicíľčan, Palermčan, ktorý celý svoj život zasvätil zmyslu mafiánskej kultúry tak, ako ktorýkoľvek iný Sicíľčan, dokonale ovládal slovník malých gest, ktorých presný význam zapadá do veľkého logického rámca a má taký veľký význam vo svete Cosa Nostry. Doktor Falcone vo svojej knihe Cosa Nostra v spolupráci s Marcelle Padovaniovou jednoznačne a s presnosťou, ktorá by mala byť vlastnou každému sudcovi, odhaľuje tento neúprosný svet, systém moci. Odhaľuje nám Cosa Nostru ako perfektne organizovaný, rešpekt vzbudzujúci kriminálny spolok.¹⁸

Pre nás je zaujímavou skutočnosť, že organizácia Cosa Nostra je prísne konzervatívna. Neustále odvolávanie sa na Ježisa Krista je nielen východiskom, ale aj prejavom postoja Cosa Nostry, ktoré korešpondujú s tradičnými kresťanskými hodnotami. V tejto súvislosti je vhodné doplniť, že mafiáni ich formálne vyznávajú prísnejšie ako bežní veriaci. Na jednej strane nechcú byť nápadní v kresťanskej spoločnosti, ktorou bezpochyby Sicília je, na druhej strane sa dokonale zhodujú s ich zmýšľaním.¹⁹

Základnou bunkou Cosa Nostry je rodina. Tradičné hodnoty rodiny sú okrem rešpektovania pokrvného puta, vernosť, priateľstvo a v neposlednom rade česť. Rodina môže mať aj päťsto členov, no v priemere ich má asi päťdesiat. Každá rodina kontroluje svoju oblasť, pričom sa v nej nič nemôže udiat bez súhlasu jej šéfa. Základ rodiny tvoria ctihodní muži, alebo vojaci, bez ohľadu na funkciu, ktorú zastávajú. Vojaci si volia šéfa tajným hlasovaním. Nazývajú ho zástupca, pretože háji záujmy rodiny vo vzťahu ku Cosa Nostre. Ten po svojom zvolení vymenuje svojho zástupcu a niekedy aj poradcu.²⁰

¹⁷ LUNDE, P. Organizovaný zločin: Zasvätený prívodce neúspešnejším odvetvím světa, Praha, 2009, s. 57.

¹⁸ FALCONE, G. Cosa Nostra, Bratislava, 2003, Kaligram, s. 28

¹⁹ Tamže, s. 89.

²⁰ Tamže, s. 90 – 91.

Ďalším hierarchizovaným stupňom sú šéfovia rôznych rodín tej istej provincie napríklad Kalábie, alebo Trapani, ktorí si zvolia šéfa celej provincie, nazývaného tiež provinčný zástupca. V tejto súvislosti poukážeme na Palermo, ktoré má svoje vlastné pravidlá. V Palerme viaceré rodiny z jedného obvodu kontroly tzv. oblastný šéf, ktorý je zároveň členom oblastného výboru, alebo kupoly. Oblastný výbor zasa volí svojho predstaviteľa do regionálneho výboru zloženého zo šéfov všetkých provincií Cosa Nostry. Regionálny výbor je pritom skutočný riadiaci orgán organizácie. Výbor vydáva dekréty a zákony, rieši konflikty medzi rôznymi provinciami a rozhoduje o strategických otázkach.

4.3.2 *Camorra*

Pokiaľ ide o skupinu s názvom Camorra, na prvom mieste je vhodné uviesť, že okolo roku 1820 vznikol spolok Camorra, ktorý ochraňoval väzňov vo väzniach pred brutalitou dozorcov.²¹ Prijímanie do tohto spolku trvalo približne tri až šesť rokov a bolo zakončené učňovskou skúškou, ktorou mohla byť napríklad úkladná vražda. Členom spolku nikdy ale nemohol byť policajt, ale policajný špión áno. „Camorristi“, ktorí vrámcami výkonu svojho poslania, utrpeli akékoľvek zranenie, mali nárok na trvalú podporu, rovnako ako tí, ktorí sa dožili šesťdesiat rokov.

Talianky sudca Falcone o neapolskej Camorre koncom dvadsiateho storočia napísal, že nemá pevnú hierarchizovanú štruktúru a je organizovaná horizontálne. Na rozdiel od sicílskej Cosa Nostry nemá hierarchizovanú štruktúru, pevné pravidlá správania sa členov čo by ju robilo silnejšou a odolnejšou voči útokom štátu.²²

Za základňu aktivít Camorry je považovaný Neapol. Práve Neapolským prístavom, ktorého rozloha je 1 336 000 metrov štvorcových a ktorý je 11,5 km dlhý, prechádza tovar smerujúci do celého sveta. V súčasnosti sieť skupín Camorry, v ktorých každá má približne 30-40 členov ovláda svoje vlastné teritórium. Spoločne tieto skupiny vytvárajú niečo ako paralelnú vládu a sú prepojené s regionálnou politikou aj s významnými obchodníkmi daného regiónu.

Pri zmienke o Camorre je nutné spomenúť talianskeho novinára a spisovateľa, ktorý sa vo svojej tvorbe sústreďuje na tematiku organizácie Camorra, hovorí

²¹ NEMEC, M. Organizovaný zločin: Aktuální problémy organizované kriminality a boje proti ni, 1. vydanie, Praha: Naše vojsko, Praha, 1995V, s. 17.

²² FALCONE, G. Cosa Nostra, Bratislava, 2003, Kaligram, s. 90 – 91.

me o Robertovi Savianovi.²³ V jeho knihe s názvom Gomorra vysvetľuje termín „systém“. Hovorí, že slovo comorra neexistuje, používajú ho iba policajti, sudcovia, novinári a scenáristi. Členovia klanov používajú slovo systém.

4.3.3 *N' dranghetta*

Ďalšia skupina, ktorej je vhodné venovať náležitú pozornosť, je skupina známa pod označením *N' dranghetta*. Táto skupina má svoju základňu v Kalábrii, v najchudobnejšom regióne Talianska. Zaostalosť tejto oblasti, resp. jej zanedbanosť zo strany vlády tunajší obyvatelia oplácajú nedôverou voči autoritám a úplným oddaním pre rodinu, kódex cti a vendetty.

Na rozdiel od sicílskej Cosa Nostry nejde o centralizovanú hierarchickú organizáciu, ale o decentralizovanú horizontálnu sieť rodín prepojených spoločnými hodnotami a tradíciami nie však spoločnou históriou. Jej základnou jednotku je *n' drina*, teda rodina alebo klan kontrolujúci určitú časť mesta. Jadro *n' driny* tvoria výlučne pokrvní príbuzní. Hlava rodiny, tzv. *capobastone*, velí zhruba tridsiatim členom a minimálne jedenkrát ročne sa stretávajú všetci Capobastoni z Reggio di Calabria²⁴ v dedine San Luca lebo v Locri. Práve vďaka vnútornej štruktúre založenej na rodinnej príslušnosti je *N' dranghetta* v porovnaní s inými zúčineckými sieťami menej náchylná k spolupráci s políciou, čo ju robí dôveryhodnejšou pre zahraničných partnerov, najmä z južnej Ameriky.²⁵

Je to práve *N' dranghetta*, ktorá je dnes v Kalábrii najbohatším investorom rovnako ako najefektívnejšou formou „spravodlivosti“.²⁶ Zároveň je medzi talianskymi zúčineckými skupinami považovaná za najflexibilnejšiu a najmodernejšiu. Infikovala politiku a ekonomiku a vytvorila si priestor pre svoje pôsobenie.²⁷

Z pohľadu trestného práva hmotného možno uviesť, že *N' dranghetta* je v súčasnosti činná najmä v pašovaní narkotík, obchode so zbraňami, vymáhačstve či prostitúcii. Počet jej členov sa pritom odhaduje na viac ako desať tisíc a ku-

²³ Po vydaní svojej knihy Gomorra bol nútený spolu so svojou rodinou opustiť svoje rodné Taliansko a so strachom pred členmi Camorry sa ukrývať na neznámom mieste. Je tým najpovalejším, ktorý v úsilí preniknúť do centra organizácie sa nechal najat ako pracovná sila nelegálnej čínskej textilnej dielne, vykonával prácu ako stavebný robotník, či čašník a týmto spôsobom zhromažďoval informácie o aktivitách mafiánskej organizácie jednak vo sfére priemyslu, stavebníctva či obchodu s drogami.

²⁴ Prekl. z regiónu Kalábria

²⁵ SOULEIMANOV, E. Organiovaný zločin, 2012, Auditorium, s. 39 – 40

²⁶ Tamže, s. 41.

²⁷ Tamže, s. 44.

mulovaný zisk na viac než štyridsaťštyri miliárd eur ročne, čo tvorí 3% hrubého domáceho produktu Talianska.²⁸

Faktom ostáva, že takmer tri štvrtiny tejto sumy putujú do legálnej ekonomiky. Kalábrijská mafia investuje do stavebníctva, nehnuteľností, odpadu, turizmu či dokonca záchytných centier pre migrantov. To všetko sa jej darí prostredníctvom strategických kooperácií s verejnými činiteľmi, bankármi, advokátmi, daňovými poradcami a brokermi. Kostrou skutočnej mafiánskej moci je korupcia.²⁹

4.3.4 *Sacra Corona Unita*

Nasledujúci text zameriava pozornosť na skupinu, ktorá bola založená v roku 1983 Guiseppem Rogolim na ostrove Bari, na skupinu označovanú ako Sacra Corona Unita. Svojím vznikom sa táto skupina postavila na odpor proti pokusu Novej organizovanej Camorry vedenej Raffaelom Cuttulom, ktorý chcel ovládnuť Apúliu.

Táto organizovaná skupina, získala punc „mafiánskeho typu“ oficiálne až v roku 1990 keď vyhodila do vzduchu budovu súdu v Lecce.

Sacra Corona Unita má v súčasnosti zhruba tisíc členov a venuje sa pašovaniu drog, vymáhačstvu, obchodu so zbraňami, hazardu a taktiež obchodovaniu s ľuďmi.³⁰

Pre úplnosť vyššie uvedeného výkladu možno doplniť, že tak Camorra, Mafia, N´drangheta ako aj Sacra Corona Unita sú kriminálne centrá, ktoré sa vytvorili na juhu Talianska od jeho zjednotenia do konca 20.storočia a majú tam, dovoľme si tvrdiť dodnes značný vplyv a hospodársku moc.

Pravdou zostáva fakt, že regióny Talianska, na území ktorých organizácie mafiánskeho typu nevznikajú sa pri riešení problémov obracajú na juh a tým nepriamo posilňujú rokmi zakorenené stereotypy, že mafia je problém dotýkajúci sa práve juhu talianskeho teritória.³¹

²⁸ Správa o stave Talianska za rok 2015.

²⁹ GRATTERI, N., NICASO, A. N´drangheta, 2018.

³⁰ LUNDE, P. Organizovaný zločin: Zsvěcený průvodce nejúspěšnějším odvětvím světa, Praha, 2009, s. 62.

³¹ SOULEIMANOV, E. Organizovaný zločin, 2012, Auditorium, s. 44.

Záver

Myslíme si, že v predmetnom príspevku dostatočne vymedzujeme aktuálnosť a zároveň narastajúce nebezpečenstvo organizovaného zločinu. Je nutné zabezpečiť, aby riešenie tohto problému patrilo medzi dlhodobé výzvy spoločnosti v celosvetovom meradle. Vymedzenie pojmov ako organizovaná skupina, zločinecká skupina či trestného činu Založenia, zosnovania a podporovania zločineckej skupiny, prispieva k náležitému pochopeniu tohto fenoménu a zároveň nám dáva priestor na realizáciu boja proti nemu. Problémom ostáva fakt, že bojovať proti organizovanému zločinu na celosvetovej úrovni je čoraz zložitejšie. Rozdiely v súdnictve či nejednotná klasifikácia zločinov spôsobujú ťažkosti orgánom činným v trestnom konaní, v pátraní a potrestaní páchatelov, naopak organizované skupiny sú schopné čoraz viac spolupracovať aj na medzinárodnej úrovni.³² Slovenská republika si je vedomá nebezpečenstva, ktoré so sebou prináša organizovaný zločin a organizovaná kriminalita, preto sa aktívne zapája do bilaterálnych a multilaterálnych spoluprác rôznych medzinárodných inštitúcií. Výsledkom jednej z takých spoluprác bolo sformulovanie definície zločineckej skupiny podľa vzoru Dohovoru OSN o nadnárodnom organizovanom zločine. Príklad Talianska, ktorý sme sa rozhodli prezentovať je rozhodne zaujímavým hneď z niekoľkých dôvodov. Prvým je skutočnosť, že Taliansko s mafiou bojuje už celé stáročia. Zavedenie článku 416 bis Talianskeho trestného zákona zákonodarcom v roku 1982 bolo poukázaním na narastajúce nebezpečenstvo v spoločnosti, ktoré vyvolávali organizácie so špecifickými znakmi. Práve zadefinovanie rozdielu medzi zločineckou skupinou bežného typu a mafiánskeho typu je významným míľnikom taliankeho práva, ktorými zákonodarca poukazuje na špecifiká týchto pojmov a ktorými sa najmä snaží reagovať prísnejšími sankciami na jav mafie. V neposlednom rade je to práve Taliansko, ktoré ako jediný štát v rámci Európskej Únie uznal trestný čin „Kriminalita mafiánskeho typu“. Máme zato, že organizovaný zločin nebude porazený bežnými zákonmi. Úlohou zákonodarcou by malo byť vytvorenie jednotného zákona na účinný boj s organizovaným zločinom a mafiou a jeho legislatívne presadenie v rámci celej Európskej Únie.

³² GRATTERI N., NICASO A. Ndrangheta, 2018.

VÝBER VEDECKEJ ČINNOSTI A PUBLIKOVANÝCH PRÁČ PROF. PHDR. GUSTÁVA DIANIŠKU, CSC.

I. Výber vedeckej činnosti

Pôsobenie na významných pracoviskách

- Vojenská akadémia Brno
- Vojenská akadémia Bratislava
- Vysoká vojenská pedagogická škola Bratislava
- Akadémia Policajného zboru v Bratislave
- Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave
- Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave (predtým Fakulta humanistiky)

Aktívna účasť na zahraničných konferenciách, sympóziách a seminároch

1. Ljubljana, Slovinsko, 21. – 23. september 2000 – medzinárodná konferencia „Policing in Central and Eastern Europe“, pozvaný referát.
2. Praha, Česká republika, 16. október 2002 – spoločenskovedná konferencia pri príležitosti založenia Policejní akademie ČR „Společenské vědy a policie“, pozvaný príspevok.
3. Strasbourg, 24. – 26. november 2003 – 22nd Criminological Research Conference, organizátor European Committee on Crime Problems, pozvaný referát.
4. Brno, Česká republika, 10. január 2005 – medzinárodná konferencia „Nové jevy v hospodárskej kriminalite, právni a kriminologické aspekty“, organizátor Katedra trestního práva PF MU v Brně, pozvaný príspevok.
5. Brno, Česká republika, 14. 2. 2008 – medzinárodná vedecká konferencia Nové jevy v hospodárskej a finanční kriminalite – vnitrostátní a evropské aspekty, organizátor Právnická fakulta MU v Brne, pozvaný príspevok.
6. Vranov nad Dyjí, Česká republika, 14. – 16. apríl 2010, vedecká konferencia sekcie sociálnej patológie, téma: „Kdo slyší hlas volajícího na poušti?“, orga-

- nizátor Masarykova Česká sociologická společnost Praha, ČR, pozvaný príspevok (spoluautorstvo JUDr. T. Strémy).
7. Praha, Česká republika, 16. – 17. september 2010, konferencia k 50. výročiu existencie Inštitútu pre kriminológiu a sociálnu prevenciu (IKSI), organizátor IKSI Praha pod záštitou ministra spravodlivosti ČR JUDr. J. Pospíšila, pozvaný príspevok (spoluautor JUDr. T. Strémy).
 8. Brno, Česká republika, 2. február 2011, konferencia „Nové jevy v hospodárskej kriminalite ve svetle reformy trestního práva, organizátor PF MU Brno, pozvaný príspevok
 9. Praha, Česká republika, 23. – 24. november 2012, medzinárodná (expertná) konferencia k výmene poznatkov z kriminológie a trestnej politiky: International Conference of Experts on the Exchange of current Criminological Knowledge and Criminal Policy Experience Regarding Selected Criminal Sanction, organizátor Filozofická fakulta UK Praha, Katedra sociální práce a Institut pro kriminologii a sociální prevenci, pozvaný príspevok (spoluautorstvo s Strémy Tomáš) na tému: Institut detence v SR a ČR.
 10. Praha, Česká republika, 30. – 31. január 2013, konferencia I. kriminologické dny organizované Českou kriminologickou společností a Policejní akademií ČR v Prahe, aktívna účasť, pozvaný príspevok na tému „Kriminologické štúdie profesora Hatalu“, spoluautor T. Strémy
 11. Červená nad Vltavou, 17. – 19. apríl 2013, konferencie sekce sociální patologie MČSS na tému „Pregvence sociálních deviací – přání, naděje a realita, organizátor Masarykova česká sociologická společnost, sekce sociální patologie, pozvaný príspevok
 12. Omsk, Rusko, 12. december 2014, medzinárodné fórum „Protivodejstvie etničeskemu, religioznomu a molodežnomu ekstremizmu, organizátor Dostojevského Omská univerzita Právnická fakulta, aktívna účasť, pozvaný príspevok na tému: Kriminologický faktor extrémizmu v SR. (spoluautorka A. Gregušová).
 13. Brno, Česká republika, 25. – 26. január 2016, IV. Kriminologické dny, organizátor Česká kriminologická společnost Praha a MU Brno, Právnická fakulta, aktívna účasť, pozvaný príspevok na tému: Alternatívne tresty v aplikačnej praxi v SR. (spoluautor Strémy, T., PF TU Trnava).
 14. Benešov, Česká republika, 13. – 14. jún 2017, vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou „Quo vadis, sociální práce v ČR?, organizátor Vysoká škola finanční a správní Praha, Institut pro veřejnou správu Praha, účasť, člen vedeckého výboru konferencie

Aktívna účasť na domácich konferenciách, sympóziách a seminároch

1. Trenčín, 10.-12. september 2001 – Psychologické dni, „Psychológia pre bezpečný svet človeka“, príspevok „O histórii vojenskej psychológie“, pozvaný príspevok
2. Modra, 29.-30. apríl 2002 – vedecká konferencia „Problémy a perspektívy filozofických a humanitných vied“ organizovaná Fakultou humanistiky TU v Trnave, pozvaný referát
3. Tatranská Lomnica, 16.-19. september 2002 – odborný seminár psychológov rezortu Ministerstva vnútra SR, pozvaný referát
4. Bratislava, 16.-19. október 2002 – seminár psychológov organizovaný Ministerstvom vnútra SR, pozvaný referát
5. Trnava, 23.-24. október 2002 – medzinárodná vedecká konferencia pri príležitosti 10. výročia obnovenia činnosti Trnavskej univerzity, pozvaný referát
6. Tatranská Lomnica, 22. – 25. september 2003 – odborný seminár psychológov rezortu MV SR, pozvaný referát
7. Trnava, 12. marec 2005 – vedecká konferencia doktorandov Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, organizátor Právnická fakulta TU v Trnave, pozvaný príspevok, publikovaný
8. Trnava, 28. november 2007 – vedecký seminár organizovaný pri príležitosti 15. výročia obnovenia Trnavskej univerzity v Trnave Európsky vzdelávací priestor a nové formy výučby právnických predmetov na univerzite, pozvaný príspevok
9. Trnava, 13. november 2008 – odborný seminár „Páchateľ hospodárskej kriminality“ organizovaný pri príležitosti 10. výročia obnovenia Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, pozvaný príspevok
10. Trnava, 23.-24. september 2010 – prvý ročník medzinárodnej vedeckej konferencie Dies Iuris Tyrnaviensis „Právo v európskej perspektíve“, organizátor Právnická fakulta TU Trnava, pozvaný príspevok (23.9.2010-slávnsotné plenárne zasadnutie)
11. Bratislava, 25. november 2010, medzinárodná konferencia „Obete kriminality – Victims of Crime“, organizátor Paneurópska vysoká škola Bratislava, Fakulta práva a Universität Wien, Rakúsko, pozvaný príspevok
12. Trnava, 20. – 21. september 2012, medzinárodná vedecká konferencia Dies Iuris Tyrnaviensis – Trnavské právnické dni na tému: Hodnotový systém práva a jeho reflexia v právnej teórii a praxi, pozvaný príspevok, aktívna účasť v sekcii č. 2 Hodnoty trestného práva a ich reflexie v právnej teórii a praxi,

- príspevok na tému: Kriminológia – jej význam pri naplňovaní hodnôt trestného práva.
13. Bratislava, 15. november 2012, medzinárodná vedecká konferencia venovaná pamiatke prof. JUDr. V. Hatalu, CSc. pod názvom: „Trestný čin – trestnoprávne a kriminologické aspekty“, organizátor PF UK Bratislava, Katedra TP, KaK, pozvaný príspevok na tému: Psychológia v právnickom diele profesora Hatalu“, vedecký garant a účasť v sekcii: Kriminológia a kriminalistika.
 14. Bratislava, 19. september 2013, celoštátna konferencia s medzinárodnou účasťou „Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kontroly kriminality – pocta prof. JUDr. Ing. V. Poradovi, DrSc., Dr. h. c. mult., k 70. narodeninám“, organizátor Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva, Bratislava, pozvaný príspevok na tému: Úvahy o policajnej vede, príspevok bude uverejnený vo vedeckej monografii.
 15. Trnava, 6. máj 2014, medzinárodná vedecká konferencia „Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach“, organizátor TU Trnava, PF, Katedra trestného práva a kriminológie, pozvaný príspevok na tému: Teória Johna Braithwaita a restoratívna spravodlivosť. Odborný garant konferencie.
 16. Trnava, 25. – 26. september 2014, Trnavské právnické dni (Dies Iuris Tyrnavienses) na tému: Rozhodovacia činnosť národných, medzinárodných a európskych súdov, organizátor PF TU Trnava, aktívna účasť na plenárnom zasadnutí, pozvaný príspevok na tému: Súdna psychológia a rozhodovanie sudcov.
 17. Bratislava, 26. – 27. máj 2015, medzinárodná vedecká konferencia „Kriminológia ako samostatný vedný odbor v rovine vedeckovýskumnej a akademickej výučby na vysokých školách v Slovenskej republike, Českej republike a Poľskej republike.“, organizátor Akadémia PZ Bratislava, Katedra kriminológie, aktívna účasť, pozvaný príspevok na tému: Slovenská kriminológia – úvahy o histórii a súčasnosti, člen vedeckého výboru
 18. Trnava, 29. september 2015, medzinárodná vedecká konferencia „Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi“ (v rámci riešenia vedeckého projektu APVV-0179-12), organizátor Katedra trestného práva a kriminológie PF TU Trnava, aktívna účasť, člen vedeckého výboru, moderátor I. bloku aktívnych vystúpení, pozvaný príspevok na tému Metodológia výskumu ako príspevok k aplikačnej praxi restoratívnej justície.
 19. Trnava, 10. november 2015, medzinárodná vedecká konferencia „Trestné právo Európskej únie a jeho dopad na stíhanie mládeže.“, organizátor Kated-

- ra trestného práva a kriminológie PF TU Trnava, v rámci riešenia projektu VEGA 1/0315/14, aktívna účasť, garant podujatia, pozvaný príspevok na tému: Kriminalita proti mládeži.
20. Bratislava, 15. marec 2016, 4. ročník interdisciplinárnej celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou „Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi“, organizátor Akadémia PZ Bratislava, Katedra trestného práva, aktívna účasť, pozvaný príspevok na tému: Porovnávacia kriminológia a trestná politika (spoluautor Strémy, T., PF UK Bratislava).
 21. Bratislava, 4. apríl 2016, medzinárodný vedecký seminár „Sankcie- trestnoprávne a kriminologické podnety pre trestnú politiku“, organizátor UK Bratislava, Právnická fakulta, aktívna účasť v I. bloku na tému: Alternatívne tresty a restoratívna justícia, pozvaný príspevok na tému: Restoratívna justícia a alternatívne tresty v podmienkach SR (spoluautor Strémy, T., PF UK Bratislava).
 22. Trnava, 22. – 23. september 2016, medzinárodná vedecká konferencia Trnavské právnické dni 2016 na tému „Nová Európa – výzvy a očakávania“, organizátor PF TU Trnava, aktívna účasť v sekcii č. 2 Európske výzvy trestného práva, pozvaný príspevok na tému: Výskum verejnej mienky a alternatívnych trestov – agentúrny výskum. (spoluautor Strémy, T., PF UK Bratislava).
 23. Trnava, 4. máj 2017, medzinárodná vedecká konferencia „Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov“, organizátor TU Trnava, Katedra trestného práva a kriminológie v rámci riešenia projektu APVV-0179-12, aktívna účasť, pozvaný príspevok na tému: Výskum verejnej mienky o alternatívnych trestoch – agentúrny výskum III. (spoluautor Strémy, T., PF UK Bratislava)
 24. Trnava, 20. – 21. september 2018, medzinárodný vedecký kongres „Trnavské právnické dni 2018“ na tému „Právny štát – medzi vedou a umením“, organizátor PF TU Trnava, aktívna účasť v sekcii Trestné právo a kriminológia a propedeutika právnických predmetov – čiastková vedecká konferencia organizovaná v rámci riešenia projektu katedry trestného práva a kriminológie fakulty na tému „Trestnoprávne súvislosti ochrany života a zdravia“, pozvaný príspevok na tému: Kriminologické súvislosti trestnoprávnej ochrany života a zdravia v podmienkach SR.
 25. Trnava, 26. september 2019, medzinárodná vedecká konferencia „Trestnoprávne a kriminologické možnosti eliminácie extrémizmu“, organizátor TU, Právnická fakulta, Katedra trestného práva a kriminológie v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0585/17, aktívna účasť, príspevok na tému: Extrémizmus a psychika.

Vedecká škola, oponovanie dizertačných prác

1. Pán profesor bol školiteľom 13 doktorandov, ktorí po absolvovaní štúdia sami pôsobia na právnických fakultách ako profesori alebo docenti ale aj v právnej praxi. Pán profesor bol takisto oponentom 13 dizertačných prác a niekoľkokrát bol členom komisie pre obhajobu dizertačnej práce a habilitačnej, či inauguračnej komisie.

Riešenie výskumných projektov a grantov

1. Osobnosť páchatela krádeží do bytov / Gustáv Dianiška – prof. Dianiška: koordinátor – vedúci čiastkovej úlohy, rok ukončenia: 1997 – výstup: In.: Krádeže vĺamaním do bytov (kriminologické, kriminalistické a trestnoprávne aspekty). Záverečná výskumná správa. (Ved. výsk. tímu Pavel Baláž. Bratislava, Akadémia PZ, 1997, s. 110 – 126)
2. Spoločensko-vedná rovina konštituovania policajnej vedy / Gustáv Dianiška – prof. Dianiška: vedúci čiastkovej úlohy, rok ukončenia: 1997 – výstup: In.: Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy. Záverečná výskumná správa – (Ved. výsk. tímu Ivan Šimovček. Bratislava, Akadémia PZ, 1997, s. 31 – 46)
3. Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy – Grant Vlády Slovenskej republiky – Dianiška, G. – člen autorského kolektívu, doba riešenia: 1995 – 1997 – výstup: Medzinárodná vedecká konferencia v decembri 1997; monografia Policajná veda. Bratislava: Akadémia PZ 1997. 260 s. (ISBN 80-8054-038-1)
4. Korupcia a jej vzťah k inej kriminalite – prof. Dianiška ako člen vedecko-výskumnej úlohy v rámci Národného programu boja proti korupcii pod vedením prof. JUDr. Pavla Baláža, CSc., doba riešenia: 2000 – 2002
5. Korupcia a trestnoprávne prostriedky jej eliminácie – prof. Dianiška ako člen riešiteľského kolektívu vedecko-výskumnej úlohy v rámci projektu VEGA pod vedením prof. JUDr. Pavla Baláža, CSc., Právnická fakulta TU v Trnave, 2002 – 2004
6. Inštitucionálny projekt na Právnickej fakulte TU v Trnave „Systém tvorby nového študijného programu pre III. stupeň vysokoškolského vzdelávania na právnických fakultách“, spoluriešiteľ, hlavný riešiteľ prof. JUDr. Helena Barancová, DrSc., doba riešenia január 2005 – december 2006
7. Inštitucionálny projekt č. 13/2007 „Kapitoly z kriminológie“, doba riešenia 2007 – 2008, vedúci riešiteľského kolektívu

8. projekt VEGA MŠ SR č. 1/0056/08 „Hospodárska kriminalita v Slovenskej republike“, doba riešenia január 2008 – december 2010, vedúci projektu
9. projekt APVV -0179-12 pod názvom „Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov v podmienkach Slovenskej republiky“, doba riešenia 2013-2017, (zodpovedný riešiteľ doc. Strémy, PF TU Trnava), zástupca vedúceho riešiteľského kolektívu
10. člen riešiteľského kolektívu projektu APVV pod názvom „Trestnoprávna ochrana života a zdravia v podmienkach Slovenskej republiky“, č. APVV-16-0106, doba riešenia 07/2017 – 06/2021, (zodpovedná riešiteľka doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.)
11. člen riešiteľského kolektívu projektu VEGA pod názvom „Trestnoprávne a kriminologické možnosti eliminácie extrémizmu“, doba riešenia 2017-2019, (zodpovedná riešiteľka doc. JUDr. Miroslava Vráblová, PhD.).

Členstvo v medzinárodných a celoštátnych akademických, vedeckých a odborných výboroch, organizáciách a grémiách

1. člen Českej kriminologickej spoločnosti, Praha, Česká republika od r. 2013,
2. člen Slovenskej psychologickkej komory do r. 2004,
3. člen Slovenskej psychologickkej spoločnosti pri SAV,
4. člen Slovenskej kriminalistickej spoločnosti,
5. predseda celoštátnej odborovej komisie vedného odboru 92-60-2 policajný manažment, sociológia, psychológia a etika do r. 2000
6. člen výboru Západoslovenskej regionálnej komory psychológov od r. 2001 – 2004
7. člen pracovnej skupiny Akreditačnej komisie pre oblasť vojenské a policajné vedy, od r. 2002 až 2008
8. predseda skúšobnej komisie Slovenskej komory psychológov v Bratislave od roku 2002 – 2004
9. člen odborovej komisie v študijnom odbore sociálna psychológia a psychológia práce, študijný program sociálna a pracovná psychológia, Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK v Bratislave, od októbra 2005 doteraz
10. člen Správnej rady Slovenského národného strediska pre ľudské práva od r. 2007 – 2013
11. člen pracovnej skupiny pre vypracovanie Informačnej správy popisujúcej situáciu v oblasti kriminológie v SR, vymenovanie predsedníčkou Spoločnosti pre trestné právo a kriminológiu so sídlom v Žiline prof. Kurilovskou, od 3. júla 2017

Členstvo vo vedeckých radách

1. člen Vedeckej rady Akadémie PZ v Bratislave od r. 1993 – 2000
2. člen Vedeckej rady Právnickej fakulty TU v Trnave od r. 2001 až 2012, jún 2013 – jún 2017, od jún 2017 – 31. 8. 2019
3. člen Vedeckej rady Fakulty psychológie Paneurópskej vysokej školy Bratislava, od 15. 12. 2014 (štvorročné funkčné obdobie)

Členstvo v redakčnej rade

1. člen redakčnej rady časopisu „Policajná teória a prax“ v rokoch 1994 – 1999

Najvýznamnejšie výsledky, ocenenia

1. konštituovanie policajnej psychológie ako aplikovanej disciplíny systému psychologických vied,
2. podiel na konštituovaní policajných vied a ich začlenenie do systému slovenskej vedy,
3. aplikácia poznatkov sociálnej psychológie v činnosti právnika,
4. špecifikácia prípravy právnika v predmete forenzná psychológia,
5. príspevok k rozvoju slovenskej kriminológie,
6. zaradenie prof. PhDr. Gustáva Dianišku, CSc. do zoznamu významných svetových, českých a slovenských psychológov. In: Hartl, P. – Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha: Portál 2000, s. 727,
7. september 2003 – rektor akadémie Policajného zboru v Bratislave udelil „Bronzovú medailu prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. za významný podiel na rozvoji Akadémie Policajného zboru v Bratislave.“
8. zaradenie prof. PhDr. Gustáva Dianišku, CSc. do Slovenskej všeobecnej encyklopédie Beliana, vydávanej vydavateľstvom VEDA SAV v roku 2003,
9. február 2005 – dekan Právnickej fakulty TU v Trnave udelil prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. pri príležitosti životného jubilea „Pamätnú medailu Právnickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave“ za plodnú tvorivú realizačnú činnosť, ktorou sa zaslúžil o rozvoj Právnickej fakulty TU a o jej dobré meno pri výkone funkcie predsedu Akademického senátu Právnickej fakulty TU, funkcie vedúceho Katedry propedeutiky právnických predmetov fakulty a profesora fakulty ako aj pri zastupovaní fakulty v Akademickom senáte TU,

10. november 2007 – rektor Trnavskej univerzity v Trnave udelil prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. „Pamätnú medailu Trnavskej univerzity v Trnave“ za zásluhy o rozvoj Trnavskej univerzity v Trnave,
11. „Čestné uznanie“ prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. za dlhoročnú aktívnu spoluprácu s Inštitutom pro kriminologii a sociální prevenci a za významný prínos k rozvoju odboru kriminológia, Praha 8. 10. 2010, uznanie udelil riaditeľ Inštitútu pre kriminológiu a sociálnu prevenciu v Prahe PhDr. Miroslav Scheinost,
12. november 2012 – rektor Trnavskej univerzity v Trnave udelil prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. „Pamätnú medailu pri príležitosti 20. výročia obnovenia činnosti Trnavskej univerzity v Trnave“,
13. apríl 2013 – rektor Trnavskej univerzity v Trnave udelil prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. „Cenu Martina Palkoviča za vynikajúce výsledky v pedagogickej činnosti“,
14. február 2015 – rektor Trnavskej univerzity v Trnave udelil prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. „Zlatú medailu“ Trnavskej univerzity v Trnave za tvorbu a rozvoj odborov a interdisciplinárnych vzťahov v odboroch sociálna a forenzná psychológia, kriminológia, penológia a ich uplatnenie v pedagogickej a vedeckej práci,
15. máj 2017 – rektor Trnavskej univerzity v Trnave udelil prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc. „Cenu Antona Hajduka“,
16. máj 2018 – „Čestné uznanie za aktívnu účasť v odbornej porote na 19. Celostátnej študentskej vedeckej a odbornej konferencii XIX. CSŠPD“, ktorá sa konala v Bratislave v dňoch 17. – 18. 5. 2018 pod záštitou Slovenskej psychologickéj spoločnosti pri SAV, organizátorom bola Katedra psychológie FiF UK v Bratislave,
17. máj 2018 – „Čestné uznanie za aktívnu účasť v odbornej porote na 18. medzinárodnej Študentskej vedeckej odbornej konferencii XVIII. MŠPD, ktorá sa konala dňa 17. – 18. 5. 2018 v Bratislave, organizátorom bola Katedra psychológie FiF UK Bratislava.

II. Výber publikovaných prác

Vedecké monografie vydané v domácich vydavateľstvách

1. Policajná veda / Ivan Šimovček (12%), Gustáv Dianiška (6%) a kolektív. – 1. vyd. – Bratislava: Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1997. – 260 s. – ISBN 80-8054-038-1.
2. Hodnoty trestného práva v teórii a praxi / Ivan Šimovček(6%), Pavel Baláž(5%), Jozef Čentéš, Miloš Deset(4%), Gustáv Dianiška(4%), Adrián Jalč(5%), Jiří Jelínek, Ivan Katona, Jaroslav Klátik, Peter Kováč(3%), Andrej Králik, Viktória Kurucová(6%), Darina Mašľanyová(5%), Peter Polák, Viktor Porada, Tomáš Strémy(5%), Zuzana Svatušková(5%), Eva Szabová(6%), Miroslav Šimala, Miroslava Vráblová(5%), Jozef Záhora ; recenzenti: Jaroslav Ivor, Juraj Jankuv. – [1. vyd.]. – Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2012. – 447 s. – ISBN 978-80-8082-578-2.

Vysokoškolské učebnice vydané v zahraničných vydavateľstvách

1. Kriminológia / Gustáv Dianiška (27%), Jana Koprlová, Viktor Kubala, Tomáš Strémy (32%), Miroslava Vráblová (23%) ; [recenze: Ivan Šimovček, Samuel Uhrin]. – [1. vyd.]. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. – 326 s. – (Právnické učebnice). – ISBN 978-80-7380-198-4.
2. Introduction to criminology / Gustáv Dianiška (74%), Tomáš Strémy (26%) ; [reviewed by: Květoň Holcr]. – [1st ed.]. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. – 109 p. – (Schola et ius). – ISBN 978-80-7380-218-9.
3. Kriminológia / Gustáv Dianiška (25%), Lenka Klimentová (5%), Jana Koprlová, Viktor Kubala, Tomáš Strémy (30%), Miroslava Vráblová (22%) ; [recenze: Ivan Šimovček, Samuel Uhrin]. – 2. rozšir. vyd. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. – 351 s. – (Právnické učebnice). – ISBN 978-80-7380-344-5.

Vysokoškolské učebnice vydané v domácich vydavateľstvách

1. Psychológia pre políciu a justíciu / [Ján Čech et al.]. – 1. vyd. – Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave Filozofická fakulta, 2005. – 604 s.

- (Edícia spoločenských vied, Knížnica právnej psychológie). – ISBN 80-89034-91-8.
2. Sociálna psychológia a právnik / Gustáv Dianiška. – 1. vyd. – [Trnava] ; Bratislava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, vydavateľstvo Trnavskej univerzity, Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2006. – 184 s. – (Vysokoškolské učebné texty, Nr. 6). – ISBN 978-80-8082-112-8.
 3. Psychológia pre právnikov / Ludmila Čírtková, Gustáv Dianiška (15%), Darina Havrlentová, Alena Marešová, Jan Sochůrek ; [recenzenti Květoň Holcř, Jaroslav Ivor]. – 1. vyd. – Bratislava : Iura Edition, 2010. – 258 s. – ISBN 978-80-8078-358-7.

Kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydaných v zahraničných vydavateľstvách

1. Etiológia kriminality / Gustáv Dianiška (46%), Lenka Klimentová. In: Kriminológia. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. – ISBN 978-80-7380-620-0. – S. 89-115.
2. Páchateľ trestnej činnosti / Gustáv Dianiška. In: Kriminológia. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. – ISBN 978-80-7380-620-0. – S. 116-133 + s. 369, [1,33AH].
3. Predmet, miesto a úlohy kriminológie / Gustáv Dianiška. In: Kriminológia. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. – ISBN 978-80-7380-620-0. – S. 17-54.

Kapitoly vo vysokoškolských učebniciach vydaných v domácich vydavateľstvách

Psychológia osobnosti / Gustáv Dianiška. In: Psychológia pre políciu a justíciu. – Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave Filozofická fakulta, 2005. – ISBN 80-89034-91-8. – S. 225-242, 253-254.

Psychológia osobnosti = Personality psychology / Gustáv Dianiška. In: Policajná psychológia. – Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012. – ISBN 978-80-8105-415-0. – S. 243-266.

Vedecké práce v domácich karentovaných časopisoch

1. Development of the psychology of ideological studies in light of decisions of

- the 17th congress of the CPCZ / Dianiska, G. – Popis urobený: WOS Core Collection. In: Československá psychologie. – ISSN 0009-062X. – Vol. 30, iss. 5 (1986), p. 439 – 443.
2. Some aspects of psychological propaganda / Dianiska, G. – Popis urobený: WOS Core Collection. In: Československá psychologie. – ISSN 0009-062X. – Vol. 29, iss. 6 (1985), p. 486 – 491.

Vedecké práce v zahraničných nekarentovaných časopisoch

1. Alternatívne tresty v aplikačnej praxi v Slovenskej republike = Alternative penalties in the application practice in the Slovak Republic / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Časopis pro právní vědu a praxi. – ISSN 1210-9126. – Roč. 24, č. 1 (2016), s. 93 – 101.

Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch

1. Bezpečnostná veda a jej perspektívy v rezorte MV SR / Ján Čech, Gustáv Dianiška (50%). In: Policajná teória a prax. – ISSN 1335-1370. – Roč. 3, č. 1 – 2 (1995), s. 3 – 13.
2. Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy / Gustáv Dianiška (50%), Ivan Šimovček (50%). In: Policajná teória a prax. – ISSN 1335-1370. – Roč. 5, č. 4 (1997), s. 17 – 20.
3. Teória reintegrovaného zahanbenia = Theory of a reintegrated abashment / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy (50%). In: Justičná revue. – ISSN 1335-6461. – Roč. 61, č. 1 (2009), s. 74 – 82.
4. Slovenská kriminológia – úvahy o histórii a súčasnosti = Slovak criminology – reflections on history and today / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy (50%). In: Policajná teória a prax. – ISSN 1335-1370. – Roč. 23, č. 1 (2015), s. 63 – 72.
5. Alternative sanctions in the Spanish criminal law / Gustáv Dianiška (34%), Tomáš Strémy, Ondrej Laciak. – Popis urobený: 25. 07. 2017 In: Societas et iurisprudentia. – ISSN 1339-5467. – Roč. 5, č. 2 (2017), s. 38-49. – Spôsob prístupu: <http://sei.iuridica.truni.sk/archive/2017/02/SOCIETAS-ET-IURISPRUDENTIA-2017-02.pdf>

Vedecké práce v zahraničných časopisoch registrovaných v databázach Web of Science alebo SCOPUS

1. Contributions of Slovak criminology to the development of restorative justice / Strémy, T., Dianiška, G.(25%), Hamulák, O., Turay, L. In: Acta Baltica Historiae et Philosophiae Scientiarum. – ISSN 2228-2009. – Vol. 7, no. 1, (2019 Spring), p. 53-70, – SCOPUS.

Vedecké práce v zahraničných recenzovaných zborníkoch

1. Právo a spravodlivosť vo výchovno-vzdelávacom procese právnickej fakulty / Gustáv Dianiška (50%), Ivan Šimovček (50%). In: Společenské vědy a policie. – Praha : Policejní akademie České republiky, 2002. – ISBN 80-7251-117-3. – S. 36-40.
2. Úvahy o policajnej vede : [kapitola 21] / Gustáv Dianiška. In: Trestné právo, kriminalistika, bezpečnostné vedy a forenzné disciplíny v kontexte kriminality. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. – ISBN 978-80-7380-440-4. – S. 475-491.. – Spôsob prístupu: <http://ukftp.truni.sk/epc/9246.pdf>
3. John Braithwaite a restoratívna spravodlivosť / Gustáv Dianiška. In: Labor ipse voluptas. – Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014. – ISBN 978-83-7490-769-9. – S. 37-44.
4. Slovenská kriminológia – historický kontext a súčasnosť / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy (50%). In: Iustitia omnibus. – Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014. – ISBN 978-83-7490-782-8. – S. 51-59.
5. Obeť trestnej činnosti / Gustáv Dianiška. In: Kriminológia. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. – ISBN 978-80-7380-620-0. – S. 134-146.
6. Význam kriminológie pre činnosť právnika / Gustáv Dianiška. In: Kriminológia. – Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. – ISBN 978-80-7380-620-0. – S. 353-366 + s. 370-373.
7. Porovnávací kriminológia / Gustáv Dianiška. In: Kriminológia ako súčasť trestnej politiky. – Praha : Leges, 2018. – ISBN 978-80-7502-279-0. – S. 32-38.

Vedecké práce v domácich recenzovaných zborníkoch

1. Osobnosť páchatelá hospodárskej kriminality / Gustáv Dianiška.
2. In: Hospodárska kriminalita v Slovenskej republike. – Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2010. – ISBN 978-80-8082-422-8. – 17 s.
3. Kriminológia a jej význam pre činnosť právniká / Gustáv Dianiška (50%), Miroslava Vráblová (50%). In: Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica. – Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2005. – ISBN 80-8078-055-2. – S. 293-301.
4. Sociálna psychológia a právnik / Gustáv Dianiška. In: Acta Universitatis Tyrnaviensis, Iuridica. – [Trnava] : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, c2006. – ISBN 80-8078-122-2. – S. 81-115.
5. Problémy skúmania ekonomickej kriminality a jej trestnoprávnej súvislosti / Gustáv Dianiška. In: Právo v európskej perspektíve. – Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2011. – ISBN 978-80-8082-460-0. – S. 113-121.
6. Úvahy psychológa a právniká o cestnej doprave = Thoughts of psychologist and a lawyer on the road traffic / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy (50%). In: Acta Universitatis Tyrnaviensis – Iuridica. – Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2011. – ISBN 978-80-8082-476-1. – S. 79-107.
7. Právne vedomie a juvenilná kriminalita v diele V. Hatalu / Gustáv Dianiška. In: Constans et perpetua voluntas. – Trnava : Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, 2014. – ISBN 978-80-8082-764-9. – S. 77-87.

Vedecké práce v domácich nerecenzovaných vedeckých zborníkoch

1. Systém psychologických vied a kriminalistika / Gustáv Dianiška. In: Kriminalistika a policajná prax. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky, 1995. – ISBN 80-88751-15-3. – S. 183-188.
2. Preventívne opatrenia účinnejšej ochrany občana pred krádežami vlámaním do bytov / Gustáv Dianiška. In: Aktuálne problémy prevencie kriminality. – Trnava : Policajný inštitút AFG, 2001. – ISBN 80-968075-2-8. – S.137-151.
3. Osobnostné determinanty etického správania policajta / Dianiška, G. In: Zborník psychologických a sociologických prác. – Bratislava : Odbor vzde-

lávania a psychológie SPŠ MV SR, Oddelenie psychológie, 2002. – ISBN [neuveденé]. – S. 69-76.

Publikované pozvané referáty na zahraničných vedeckých konferenciách

1. Constitution of police-security science / Gustáv Dianiška (50%), Ivan Šimovček (50%). In: Policing in Central and Eastern Europe. – Ljubljana : College of Police and Security Studies, 1996. – Pp. 93-97.
2. Imaginea cetateanului slovac despre profilul politistului = Vorstellungen des slowakischen Bürgers vom Polizistenprofil / Gustav Dianiska. In: Analele Academiei de politie Alexandru Ioan Cuza. – Bucuresti : [s.n.], [1996]. – ISSN 1221-9835. – P. 87-106, p. 96-110 (nemoc. verzia).
3. Police psychology in the system of police sciences and its importance for the development of human sources in the police / Ján Čech, Gustáv Dianiška (33%), Ivan Šimovček (33%). In: Policing in Central and Eastern Europe. – Ljubljana : College of Police and Security Studies, 1998. – ISBN 961-6230-10-7. – Pp. 79-84.
4. Nové javy v hospodárskej kriminalite SR : (kriminologické a právne aspekty) / Gustáv Dianiška (50%), Miroslava Vráblová (50%). In: Nové javy v hospodárskej kriminalite. – Brno : Masarykova univerzita, 2005. – ISBN 80-210-3831-4. – S. 46-54.
5. Osobnosť páchatela hospodárskej kriminality = The offender's personality of economic criminality / Gustáv Dianiška. In: Nové javy v hospodárskej a finančnej kriminalite. – Brno : Masarykova univerzita, 2008. – ISBN 978-80-210-4714-3. – S. 87-106.
6. Police officers' personal determinants for the ethical conduct / Dianiska, G. (50%), Simovcek, I. (50%). In: Policing in Central and Eastern Europe. – Ljubljana : College of Police and Security Studies, 2000. – ISBN 961-6230-22-0. – P. 671-677. – WOS.

Publikované pozvané referáty na domácich vedeckých konferenciách

1. Psychológia v príprave nového policajného zboru SR / Gustáv Dianiška. In: Kriminalistika jej súčasné postavenie a význam. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru Slovenskej republiky. Katedra kriminalistiky a forenzných disciplín, 1993. – ISBN [nie je]. – S. 35-42.
2. Psychologické aspekty riešenia konfliktných situácií / Gustáv Dianiška. In:

- Biomechanické, psychologické, právne a metodické aspekty riešenia konfliktných situácií. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1993. – ISBN [neuveденé]. – S. 108-113.
3. Anforderungen an die sozialpsychologische Ausbildung der Polizisten in den nächsten Jahren / Gustáv Dianiška. In: Aktuelle Probleme der kriminologischen Prognosti. – Bratislava : Polizeiakademie der SR, 1995. – ISBN 80-88751-64-0. – S. 120-123.
 4. Máme predstavu o „Hviezde“ odvahy a statočnosti policajta? / Gustáv Dianiška. In: Aspekty záťaže v bojovej (služobnej) a telesnej príprave policajtov. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru SR, 1995. – ISBN 80-88751-63-2. – S. 17-25.
 5. Požiadavky na sociálnopsychologický výcvik policajtov v najbližších rokoch / Gustáv Dianiška. In: Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru SR, 1995. – ISBN [neuveденé]. – S. 153-156.
 6. Stratégia diferencovaného prispievania psychológie v rozvoji prevencie kriminality / Gustáv Dianiška. In: Psychológia, psychiatria a sociológia v prevencii kriminality. – Bratislava : Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 1995. – ISBN [neuveденé]. – S. 61-65.
 7. Náčrt možností participácie niektorých spoločensko-vedných disciplín v konštitujúcej sa policajno-bezpečnostnej vede / Gustáv Dianiška (50%), Milan Holčík. In: Konštituovanie policajno-bezpečnostnej vedy. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1996. – ISBN 80-8054-004-7. – S. 17-22.
 8. Aktuálny stav a výsledky konštituovania spoločenskovednej roviny policajnej vedy / Gustáv Dianiška. Iné vyd. na rovnakom médiu: Present state and results of constitution of social science level of the police science. In: Konštituovanie policajnej vedy. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1997. – ISBN 80-8054-039-X. – S. 27-38.
 9. Present state and results of constitution of social science level of the police science / Gustáv Dianiška. Iné vyd. na rovnakom médiu: Aktuálny stav a výsledky konštituovania spoločenskovednej roviny policajnej vedy. In: Constitution of police science. – Bratislava : Academy of police corps, 1997. – ISBN 80-8054-040-3. – Pp. 29-40.
 10. Criminalistics and police science / Ivan Šimovček (50%), Gustáv Dianiška (50%). In: 4th International symposium on forensic sciences. – Bratislava : Kriminalistický a expertízny ústav Policajného zboru, 1999. – ISBN 80-967553-5-8. – S. 69-72.

11. Empatia vo výsluchu obvineného / Gustáv Dianiška. In: 2. kriminalistické dni na Slovensku. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2000. – ISBN 80-8054-142-6. – S. 114-117.
12. Metodológia skúmania osobnosti bytového zlodēja / Gustáv Dianiška. In: Katedra a inštitút psychológie jubilujúcej Trnavskej univerzity (1992-2002). – Trnava : Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity, 2002. – ISBN 80-89074-32-4. – S. 72-79.
13. Nové kriminologické a trestnoprávne trendy v hospodárskej kriminalite SR / Gustáv Dianiška (50%), Miroslava Vráblová (50%). In: Súkromné a verejné právo súčasnosti. – Trnava : Facultas Iuridica Universitas Tyrnaviensis, 2005. – ISBN 80-8078-065-X. – S. 422-429.
14. Desať rokov skúseností s dištančnou formou vzdelávania / Gustáv Dianiška. In: Európsky vzdelávací priestor a nové formy výučby právnych predmetov na univerzite. – Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008. – ISBN 978-80-8082-194-4. – S. 11-16.
15. Osobnosť obete kriminality = Personality of victims of crime : (metodologické problémy) : (methodological problems) / Gustáv Dianiška. In: Obete kriminality. – Bratislava : Paneurópska vysoká škola, Eurokódex, 2010. – ISBN 978-80-89447-36-7. – S. 231-237.
16. Osobnosť páchatela hospodárskej kriminality / Gustáv Dianiška. In: Páchatel hospodárskej kriminality v Slovenskej republike. – Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009. – ISBN 978-80-8082-287-3. – S. 7-23.
17. Iné súvisiace práce: Osobnosť páchatela hospodárskej kriminality.

Publikované príspevky na zahraničných vedeckých konferenciách

1. Kriminologické štúdie profesora Hatalu / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy (50%). In: Kriminologie. – Praha : Policejní akademie České republiky, 2013. – ISBN 978-80-7251-395-6. – S. 147-151.

Publikované príspevky na domácich vedeckých konferenciách

1. Psychológia v právnickom diele profesora Vojtecha Hatalu / Gustáv Dianiška. In: Trestný čin – jeho hmotnoprávne a kriminologické vyjadrenie. – Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013. – ISBN 978-80-7160-343-6. – S. 185-194.
2. John Braithwaite: Teória reintegrovaného zahanbenia a restoratívna sprava

- vodlivosť = John Braithwaite:: The teory of reintegrative shaming and restorative justice / Gustáv Dianiška. In: Restoratívna justícia a alternatívne tresty v teoretických súvislostiach. – Praha : Leges, 2014. – ISBN 978-80-7502-034-5. – S. 114-126.
3. Kriminológia na Slovensku v kontexte restoratívnej justície = Criminology in The Slovak Republic in the context restorative justice / Gustáv Dianiška(50%), Tomáš Strémy(50%). In: Princípy a zásady v trestnom práve. – Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014. – ISBN 978-80-8152-223-9. – S. 107-114.
 4. Osobnosť páchatela ekonomickej kriminality = The personality of economic crime offender / Dianiška Gustáv. In: Sociálna patológia optikou sociologického skúmania. – Bratislava : Stimul, 2013. – ISBN 978-80-8127-077-2. – S. 142-156.
 5. Metodológia výskumu ako príspevok k aplikačnej praxi restoratívnej justície = Methodology of research as a contribution to application practice of restorative justice / Gustáv Dianiška. In: Restoratívna justícia a alternatívne tresty v aplikačnej praxi. – Praha : Leges, 2015. – ISBN 978-80-7502-104-5. – S. 206-215.
 6. Obete ekonomickej kriminality a niektoré aplikačné problémy zákona o trestnej zodpovednosti právnických osôb / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Bratislavské právnické fórum 2015. – Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2015. – ISBN 978-80-7160-411-2. – S. 1348-1355.
 7. Súdna psychológia a rozhodovanie sudcov = Judicial psychology and decision making of the judges / Gustáv Dianiška. In: Rozhodovacia činnosť národných, medzinárodných a európskych súdov. – Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, spoločné pracovisko Trnavskej univerzity v Trnave a Vedy, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, 2015. – ISBN 978-80-8082-832-5. – S. 94-104.
 8. Porovnávacia kriminológia a trestná politika / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2016. – ISBN 978-80-8054-682-3. – S. 453-459.
 9. Restoratívna justícia v podmienkach Slovenskej republiky s poukazom na trest povinnej práce = Restorative Justice in der Slowakischen Republik mit Bezug auf die Bestrafung von Zwangsarbeit / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Acta Facultatis iuridicae Universitatis Comenianae. – ISSN 1336-6912. – Roč. 35, mimoriadne číslo (2016), s. 14-24.

10. Výskum verejnej mienky o alternatívnych trestoch – agentúrny výskum 1. = Research of public opinion of alternatives sanctions – agency research 1. / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Nová Európa – výzvy a očakávanía. Európske výzvy trestného práva. – Bratislava : Wolters Kluwer, 2016. – ISBN 978-80-8168-566-8. – S. 181-195.
11. Alternatívne tresty vs. verejnosť / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2017. – ISBN 978-80-8054-729-5. – S. 27-35.
12. Prísne trestanie alebo alternatívy: čo lepšie pomôže znižovať trestnú činnosť? = Severe punishment or alternatives: what helps better to reduce crime / Helmuth Kury, Gustáv Dianiška (33%), Tomáš Strémy. In: Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov. – Praha : Leges, 2017. – ISBN 978-80-7502-224-0. – S. 14-63.
13. Stav de lege lata trestu povinnej práce v slovenskom trestnom zákone v kontexte výskumu verejnej mienky o alternatívnych trestoch / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Trestné sankcie: progresívne trendy vo výkone trestných sankcií. – Bratislava : [Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta], 2016. – ISBN 978-80-7160-437-2. – S. 92-101.
14. Výskum verejnej mienky o alternatívnych trestoch – agentúrny výskum 2 = Public opinion research on alternative penalties – agency research 2 / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov. – Praha : Leges, 2017. – ISBN 978-80-7502-224-0. – S. 230-244.
15. Trnavská kriminologická škola = Criminological school of Trnava / Dianiška Gustáv. In: Paralely a divergencie. – Bratislava : Univerzita Komenského, 2018. – ISBN 978-80-223-4633-7. – S. 197-206.
16. Výskum alternatívnych trestov – príspevok k rozvoju restoratívnej justície v Slovenskej republike / Gustáv Dianiška (50%), Tomáš Strémy. In: Aktuálne problémy kriminologickej prognostiky. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 2017. – ISBN 978-80-8054-741-7. – S. 91-104.

Správy o vyriešených vedeckovýskumných úlohách

1. Záverečná správa vedeckovýskumnej úlohy Krádeže vlámaním do bytov : kriminologické, kriminalistické a trestnoprávne aspekty / Pavel Baláž (7%), Gustáv Dianiška (7%) ...[et al.]. – [1. vyd.]. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1997. – 225 s.

2. Konceptia ďalšieho rozvoja policajných vied v Akadémii Policajného zboru / [Gustáv Dianiška]. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru v Bratislave, 1998. – 35 s. – ISBN [neuveďené].

Odborné knižné práce vydané v domácich vydavateľstvách

1. Psychológia v práci stranického lektora / Gustáv Dianiška. – 1. vyd. – Bratislava : Pravda, 1980. – 207 s.
2. Efektívnosť propagandistickej činnosti / Gustáv Dianiška. – 1. vyd. – Bratislava : Pravda, 1984. – 211 s.

Skriptá a učebné texty

1. Základy policajnej psychológie / Dianiška, G. a kolektív. – [1. vyd.]. – Bratislava : Akadémia PZ SR, 1993. – 186 s. – ISBN [neuveďené].
2. Základy policajnej psychológie / Dianiška, G. (40%) a kolektív. – 2. vyd. – Bratislava : Magnet-Press Slovakia, 1996. – 111 s. – ISBN 80-967272-6-5.
3. Krádeže vlámaním do bytov / Gustáv Dianiška (23%), Květoň Holc, Peter Mikuš, Robert Chalka, Luboslava Sejščová, Jiří Seknička, Jaroslav Ivor, Viera Zoňová. – 1. vyd. – Bratislava : Akadémia Policajného zboru, 1999. – 176 s. – ISBN 80-8054-097-7.

CONSILIO ET INDUSTRIA

Poeta

prof. PhDr. Gustávovi Dianiškovi, CSc.

Zodpovedný redaktor Jozef Molitor
Grafická úprava a zalomenie Jana Janíková
Obálka Marek Petržalka

Pre Právnickú fakultu Trnavskej univerzity v Trnave
vydalo Vydavateľstvo Typi Universitatis Tyrnaviensis,
spoločné pracovisko Trnavskej univerzity
a VEDY, vydavateľstva Slovenskej akadémie vied, ako 290. publikáciu.
Vytlačila VEDA, vydavateľstvo SAV.

ISBN 978-80-568-0323-3
ISBN 978-80-568-0322-6 (on-line)